

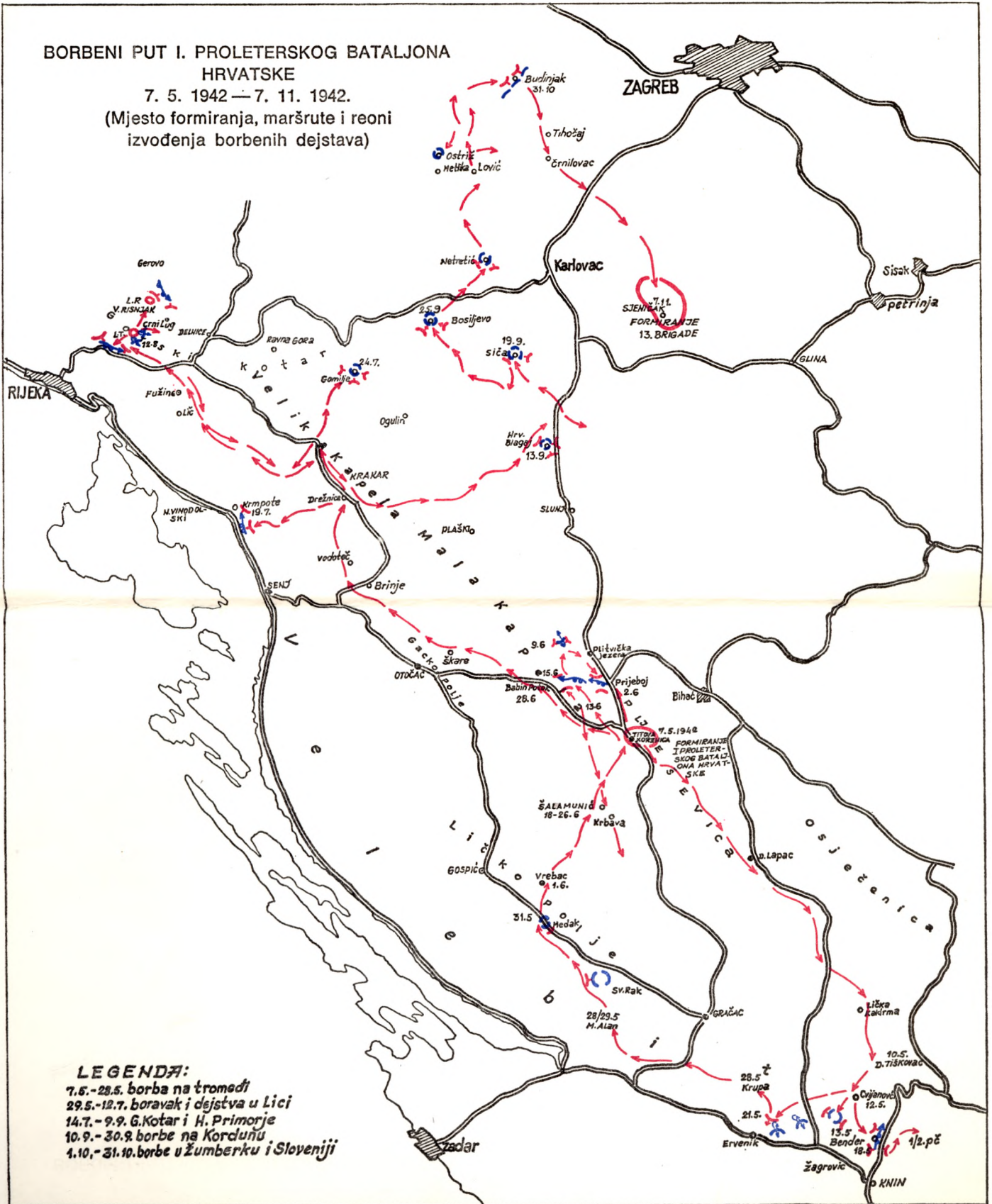
Prvi proleterski bataljon Hrvatske

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

**BORBENI PUT I. PROLETERSKOG BATALJONA
HRVATSKE**

7. 5. 1942 — 7. 11. 1942.
(Mjesto formiranja, maršrute i reoni
izvođenja borbenih dejstava)

LEGENDA:

- 7.5.-29.5. borba na tromedi
- 29.5.-12.7. boravak i dejstva u Lici
- 14.7.-9.9. G.Kotar i H. Primorje
- 10.9.-30.9. borbe na Korčunu
- 1.10.-31.10. borbe u Žumberku i Sloveniji

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU

Redakcija

**BORIS ANTULOV, SLAVKO DRAŽIĆ,
ROKO ^{FRANIC} BARBA, MILOŠ KAJGANIĆ, STEVO KALEMBER,
RUDOLF LUKIN DOKO, STEVO MIKŠIĆ, RADE MILANOVIĆ,
^{pl}IRO MILINOVIĆ, MARKO RENDULIĆ, DUŠAN ŠUPUT,
DINKO ŠURKALO, MILAN ŽEŽELJ**

Odgovorni urednik i redaktor

Dr ĐURO ZATEZALO

Recenzenti

**TODOR RADOŠEVIĆ
Dr ĐURO STANISÄVLJEVIC**

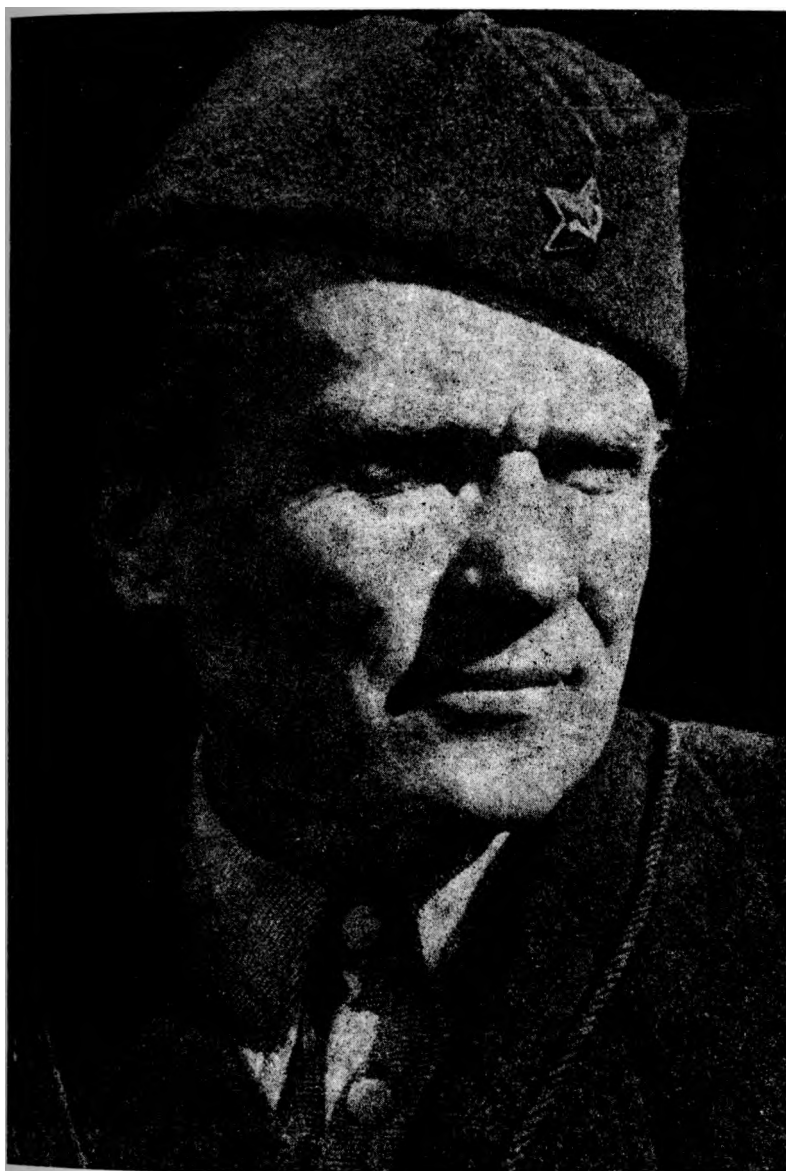
Štampa: Grafički zavod SR Hrvatske

BOGDAN MAMULA, RUDI BASIC,
BRANKO VURDELJA, DUŠAN PEKIĆ

**Prvi
proleterski
botalfon
Hrvatske**

KARLOVAC. 1983.

*Kniigu izdajemo u čast
60-godišnjice rođenja Josipa Broza Tita
i 40-godisnjice formiranja
Prvog proleterskog bataljona Hrvatske*

Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito

NAPOMENA REDAKCIJE

Ova knjiga »Prvi proleterski bataljon Hrvatske« nastala je na inicijativu boraca proletera, koju je svesrdno prihvatio Općinski komitet SKH, društveno-političke organizacije i Skupština općine Titova Korenica, gdje je 7. maja 1942. godine, pod neposrednim rukovodstvom Centralnog komiteta KP Hrvatske i Glavnog štaba NOV Hrvatske, formirana ova slavna proleterska partizanska jedinica. Želju da se pripremi rukopis i objavi knjiga povodom 40-godišnjice formiranja Prvog proleterskog bataljona i 90-godišnjice rođenja Vrhovnog komandanta NOV Jugoslavije Josipa Broza Tita, prihvatili su i podržali općinski komiteti SKH, društveno-političke organizacije i općinske skupštine: Gospića, Otočca, Donjeg Lapca, Gračaca, Slunja, Vojnića, Vrginmosta, Gline, Karlovca, Ozlja, Jastrebarskog, Duge Rese, Ogulina, Vrbovskog, Delnica, Rijeke, Crikvenice, Senja, Knina, Zadra, Šibenika, Splita i Zagreba — teritorija s kojih je u sastavu Prvog proleterskog bataljona Hrvatske bio najveći broj boraca.

Na prijedlog Skupštine općine Titova Korenica i njenih društveno-političkih organizacija formirana je Redakcija pri Histo-rijskom arhivu Karlovac koja je organizirala pripremu rukopisa za štampu. Autori borbenog puta Prvog proleterskog bataljona Hrvatske su njegovi borci — proleter i istaknuti rukovodioci proslavljenih partizanskih jedinica: Bogdan Mamula, Rudi Bašić, Dušan Pekić i Branko Vurdelja. Oni su na bazi svojih sjećanja i korištenjem sačuvanih arhivskih izvora, te sjećanja svojih suboraca detaljno opisali borbeni put, borbena dejstva i političko značenje ove proslavljene proleterske jedinice u vremenu od njenog formiranja 7. maja 1942. do ulaska u sastav 13. proleterske brigade »Rade Končar« u selu Sjeniĉak na Kordunu 7. novembra 1942. godine.

U ovoj knjizi pisci borci na upečatljiv naĉin opisuju borbena dejstva proletera u krajevima od Korenice do Sjeniĉaka, preko sjeverne Dalmacije i Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Źumberka i Pokuplja. Oni priĉaju kako su Kordunaši, Banijci, Liĉani, Dalmatinci, Gorani i Primorci išli iz bitke u bitku pod crvenom proleterskom zastavom, kako su komunisti, skojevci i omladinci borbom, ne Źaleći svoje Źivote, krĉili put slobodi, bratstvu i jedinstvu naroda i narodnosti Jugoslavije. Bili su to proleter i, koji su, iz bitke u bitku, jednako smjelo i odluč-

no išli kroz hrvatska, srpska i muslimanska sela, boreći se za socijalističko društveno uređenje. Sa istim borbenim zanosom, ne štedeći mlade živote, tukli su okupatorske i kvislinške vojnike i širili plamen ustanka u neoslobodenim krajevima Like, Dalmacije, Primorja, Gorskog kotara, Korduna, Žumberka, Bele krajine i Pokuplja. Tokom 6 mjeseci uspješnih borbi i uz bezgraničnu pomoć naroda, proleter i su savladavali i najjača neprijateljska utvrđenja i probijali snažne neprijateljske obruče na putu ka slobodi. O uspjesima u borbi, značenju ove proleterske jedinice, o junaštvu, snalažljivosti, inicijativi, samoprijegoru njenih boraca, pomoći borca-borcu i nizu drugih značajki naše revolucije na borbenom putu proletera, pisali su detaljno autori ove knjige na 280 stranica.

U prilogu njenog sadržaja objavljujemo spisak boraca Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, 28 fotografija i faksimila dokumenata, 11 crteža ili skica borbenih akcija, kazalo ličnih imena, kazalo geografskih pojmova i tumač skraćenica.

Ovo je knjiga o borcima Proleterskog bataljona, o mladićima koji su u prelomnoj 1942. godini bili spremni da se odazovu pozivu Partije i Vrhovnom komandantu Josipu Brozu Titu i da pođu u borbu, svjesni da se sa surovog i preteškog ratnog puta mnogi od njih neće vratiti svojim kućama.

Vjerujemo da će ova knjiga o borcima Prvog proleterskog bataljona Hrvatske biti našim mladim koji stasaju pouka i uputstvo kako se beskrajnim samoprijegorem i po cijenu života, borbom krčio put slobodi i bratstvu i jedinstvu naših naroda i narodnosti.

Redakcija, autori i radnici Historijskog arhiva u Karlovcu zahvaljuju se Centralnom komitetu SKH i općinskim komitetima SKH s područja Dalmacije, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, Like, Korduna, Žumberka, Pokuplja i grada Zagreba koji su financijskim sredstvima i na druge načine pomogli izdavanje knjige o Prvom proleterskom bataljonu Hrvatske.

Redakcija i autori zahvaljuju se Todoru Radoševiću i dr Đuri Stanisavljeviću na izvršenoj recenziji rukopisa, i dr Đuri Zatezalo na obavljenoj redakturi rukopisa i pripremi istoga za štampu.

Posebno se zahvaljujemo predstavnicima Skupštine općine i društveno-političkim organizacijama Titove Korenice na organizaciji proslave 40-godišnjice formiranja Prvog proleterskog bataljona i drugim poslovima vezanim za izdavanje knjige.

Redakcija se zahvaljuje i svima onima koji su na bilo koji način pomogli da se pripremi rukopis i izda ova značajna knjiga o našim prvim proleterskim jedinicama Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije.

O PRVOM PROLETERSKOM BATALJONU U HRVATSKOJ — KORENICA 7. maja 1942.

Piše se sada historija na sve strane. Tu su redakcije, tu su sastanci, ljudi i teme koje treba razrađivati.

Sve je to dobro. Pokrenula se jedna mašinerija, drnda ona. Imamo za utjehu već i ustanova koje pokušavaju ovladati svim tim.

Osnovno je, da u tim ustanovama naše historije izrastaju kvalitetna jezgra.

Nije to lako. Nije samo u redigiranju naših naručenih tekstova, već onoga, koliko će ti tekstovi odoljeti, da rečem, naučnoj kritici.

Ta kritika, po mom mišljenju, ne smije biti nesmiljena, strogo objektivna i dokazana. Kritika, koja bi zabrtvila vrutke doživljaja, kako smo ih mi tada i doživljavali i stvarali.

Eto, mene pozvaše drugovi da napišem predgovor knjizi »Prvi proleterski bataljon Hrvatske«.

Dadoše mi tekst, podsjetnik, kako je to teklo. Dragocjeno je to, ta zbivanja o kojima oni govore.

Talasale su se mase naše Revolucije. Ja sam to snažno doživljavao u godinama narodnooslobodilačkog rata, naročito 1941. i 1942. godine.

Proslava Prvog maja 1942. u Korenici, neposredno prije formiranja tog bataljona, ne da mi se usjekla u sjećanje, ona je za mene i danas nešto nenadoknadivo.

Na prostoru Like, Korduna, Banije, Dalmacije i Gorskog kotara koji je dao taj bataljon plućila je naša Partija prije rata, zaorala duboke brazde u svijesti naših ljudi.

— Ove reminiscencije nikad ne gube na stvarnosti, one su ritam života i Revolucije koja se ne smije i ne može zamoriti.

Sjećam se živo i danas onog ranog majskog jutra 1942. godine, kada se pred bolnicom u Korenici postroji bataljon. Teško je reći, što sam sve mislio i preživljavao.

Prije deset mjeseci bili smo na dnu ambisa, prikovani Prometej na kavkaskim urvinama. A sad deseci čvrstih momaka, već okaljenih u bitkama sa fašistima, postrojeni, odjeveni i naoružani, kako su ih njihovi drugovi ispratili kao u svatove.

Bila je to snaga, koja je u snažnim koncentričnim krugovima palila oko sebe.

Sjećam se Ante Banine kako očinski i tvrdo komanduje, predaje raport tada političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske Vladimiru Bakariću.

Bataljon je spreman na marš, na borbeni zadatak — na »Bender«, viadukt kod Knina na željezničkoj pruzi Zagreb—Split, na tromeđu Like, Bosne i Dalmacije.

Pretovareni magarčić borio se sa težinom »Maksima« (teški mitraljez).

Sa pjesmom u savršenom stroju promarširao kroz Korenicu, pod novom svilenom crvenom zastavom proletera, koja se vijorila pred zapanjenim narodom.

Tu im zastavu izvezoše naše skojevke, izljubiše i dadoše momcima.

Može li biti igdje takove legende i apoteoze Revolucije našeg ljudstva — omladine?

To je historija a ne antihistorija. Ta »antihistorija« mota nam se, izgleda mi, previše pod nogama.

Čitam podatke koje mi dadoše, što učini taj naš bataljon za tekućih 5—6 mjeseci, do kraja 1942. godine.

Dade bitaka, odnese pobjeda bez predaha od Korenice, »Benderà« do pred Zagreb, da se kao snažno sjeme razrasta na Žumberku.

Dosta je sada toga ne zbog historije, prošlog vremena, već zbog današnjice i sutrašnjice.

Duh ovih momaka, proletera neka se razmaše, neka ga se osjeti, neka nas novi i danas.

Slava svima njima, onima koji izginuše i sretno onima koji još i danas žive.

Zagreb, 21. XII 1982.

Jakov Blažević
član CK SKJ

UVOD

U toku priprema za pisanje monografije Prvog proleterskog bataljona Hrvatske i kroz diskusiju o sadržaju knjige, došli smo do zaključka da je potrebno ukratko se podsjetiti na neke najvažnije odluke CK KPJ i vojnopolitičkog rukovodstva u pripremi oružane borbe. Radi se o onim odlukama i stavovima, koji su po svom značaju predstavljali temeljna strategijska opredjeljenja formulirana u ustaničkoj 1941. godini. Njihova primjena u praksi oružane borbe prilagođavana je razvoju situacije. Ta opredjeljenja predstavljala su osnovu na kojoj je, u određenoj situaciji, donijeta i odluka o formiranju proleterskih jedinica.

Rukovodeća uloga KPJ na čelu s drugom Titom u pripremi i rukovođenju NOR-om i program sadržan u političkoj platformi s pozivom narodima naše zemlje na oružanu borbu, predstavljali su osnovu na kojoj su tražena i donijeta sva druga fundamentalna rješenja. Rješenja kojim su se, prije svega, određivali oblik oružane borbe protiv okupatora, organizacija i upotreba oružanih snaga NOR-a i revolucije.

Izbor oblika vođenja rata — borbenih dejstava u najširem smislu, stvaranje oružanih snaga NOR-a, kao i način njihove upotrebe radi postizanja strategijskih vojnopolitičkih ciljeva, bili su osnovna preokupacija rukovodstva NOR-a od početka do kraja rata.

Pozivajući na oružanu borbu, KPJ je izašla s političkom platformom za postepenu mobilizaciju najširih rodoljubivih masa u toj borbi.

Posebno je potrebno istaći onaj stav kojim se kaže da je NOB protiv okupatora i domaćih izdajnika stvar svih naroda Jugoslavije i jedini put za njihovo nacionalno i socijalno oslobođenje. Ovako određeni i vrlo radikalni ciljevi NOR-a podrazumijevali su učešće širokih narodnih masa.

Od vojnih komiteta pri partijskim rukovodstvima, kao što je poznato, formirana su nacionalna vojnopolitička rukovodstva NOB-a koja su na savjetovanju u Stolicama preimenovana u glavne štabove. Za područje cijele zemlje formiran je Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije, preimenovan kasnije u Vrhovni štab na čelu s drugom Titom.

Ovako rukovođenje NOB-om, kako u pojedinim dijelovima, tako i na području cijele naše zemlje, višenacionalne i okupirane, jasno je ukazivalo na politiku KPJ u pogledu budućeg društvenog uređenja. Dok su zemlju pritisle jake okupatorske snage i bile otežane veze, nacionalna vojnopolitička rukovodstva — kasnije glavni štabovi — bili su od ogromnog značaja za uspješno rukovođenje oružanom borbom, za mobilizaciju u toj borbi svih naroda i narodnosti Jugoslavije. Preko njih su VŠ i CK PKJ obezbjeđivali pripremu i uspješno rukovođenje NOB-om na području cijele zemlje, uključujući i one krajeve naseljene našim življem, koji su Repalskim sporazumom bili odvojeni od svoje matice.

Sretna je okolnost što su političke i vojne funkcije u rukovođenju NOR-om i revolucijom bile objedinjene na najvišem nivou u ličnosti druga Tita kao vrhovnog komandanta i generalnog sekretara KPJ. Ovakvom koncepcijom rukovođenja NOR-om obezbijedeni su uzajamna zavisnost i jedinstvo političke i vojne strategije. Jedinstvo vojnih i političkih stavova predstavljalo je suštinu svih odluka u rukovođenju NOR-om.

Koliko je taj momenat bio značajan može se vidjeti i iz slijedećih stavova Edvarda Kardelja, člana Politbiroa CK KPJ.

»Tito je bio duboko svjestan da su u takvom historijskom pokretu kakav je bio naš NOR, politička i vojna strategija apsolutno uzajamno vezane, jer, samo odgovarajućom politikom moglo se u masama stvoriti uvjerenje u mogućnost i nužnost ustanka, odnosno od naše politike i povjerenja masa u tu politiku zavisilo je da li će naš ustanak zaista imati, tj. stvoriti svoju vojsku. I obrnuto, samo odgovarajućom vojnom strategijom bilo je moguće ugraditi u svijest masa uvjerenja da se oružjem može postići pobjeda. Tito nikada nije bio samo vojnik, a da istovremeno nije bio i političar, i nikada nije bio samo političar, a da istovremeno nije bio i vojnik«.

1 »Titovo vojno delo«, izd. Narodne armije, Bg. 1977, str. 79.

Govoreći o Titu kao revolucionaru i vojskovođi, general armije Nikola Ljubičić ističe:

»U Titovoj ličnosti ima crta koje ga čine potpuno različitim od drugih vojskovođa. Riječ je, prije svega, o tome što Titova ličnost objedinjuje osobine revolucionara — stratega i vojskovođe. Ustvari, u narodnom ratu vojskovođa i može da bude samo takva cjelovita ličnost.«¹

Radikalno postavljeni ciljevi NOR-a i revolucije — nacionalno i socijalno oslobođenje zemlje — imali su odlučujući uticaj na sva druga rješenja koja su morala biti u funkciji tako određenih ciljeva. Sam oblik vođenja ratnih dejstava, organizacija i upotreba oružanih snaga bili su osnova za postepeni prelaz na viši stepen organizacije oružanih snaga i složenije forme njihove upotrebe u borbi. Takvom pristupu odgovarao je oblik rata koji neće biti prostorno ograničen, koji će omogućavati uspješno nanošenje udara po neprijateljskim vitalnim objektima, razvlačiti njegove snage i, na taj način, umanjivati efekte njegove tehničke i brojčane nadmoćnosti.

Imajući sve to u vidu, vojnopolitičko rukovodstvo NOB odlučilo se za partizanski način ratovanja, kao osnovnu formu borbenih dejstava u početnom periodu rata. Partizanski način ratovanja, uz akcije u gradovima, bio je od samog početka usmjeren na velika vangradska prostranstva, gdje se i nalazila većina stanovništva. Takva orijentacija obezbjeđivala je realne preduvjete za mobilizaciju tog stanovništva. Postojale su mogućnosti manevriranja snagama na velikom i vrlo raznolikom prostranstvu i nanošenje udara po odabranim objektima neprijateljskog rasporeda. Ovakvo angažiranje oružanih snaga umanjivalo je opasnost njihovog uništenja od nadmoćnijih snaga neprijatelja, raspoređenih većinom po gradovima i oko glavnih saobraćajnica. Samo se tako mogla organizirati uspješna oružana borba na cjelokupnom jugoslavenskom prostoru i jedinstvenom jugoslavenskom ratištu i relativno samostalnom faktoru borbe protiv fašizma u porobljenoj Evropi. Razumljivo je da ovakav strategijski pristup u vođenju NOR-a nije bio diktiran samo vojnim razlozima, tj. snagama i mogućnostima obje strane u sukobu. Bio je to i jedini mogući način realizacije političkih ciljeva NOR-a i revolucije.

2 N. Ljubičić: »ONO — strategija mira«, Vojnoizdavački zavod Beograd 1976, str. 64.

Opredjeljujući se za partizanski oblik vođenja rata, CK KPJ i drug Tito bili su svjesni da ga ne mogu primjenjivati u njegovom, do tada poznatom, klasičnom obliku.

Govoreći o ovoj problematici, general armije Nikola Ljubičić u pomenutoj knjizi kaže: »On se od njih (klasičnih ratova) razlikovao samim tim što je vođen za ostvarenje krupnih i radikalnih ciljeva, a to su nacionalni i socijalni preobražaj društva, što je bio potpuno samostalno organizovan i vođen u potpuno okupiranoj zemlji, bez strategijskog i vojnotehničkog oslanjanja na sopstvenu operativnu armiju ili na saveznike; što je za vrijeme borbe planski vođen iz jednog centra i što je programiran tako da su u njemu kombinovana partizanska i frontalna borbena dejstva i drugi vidovi i oblici suprotstavljanja agresoru; što je postepeno, počev od nižih formi vojnog organizovanja oružanih snaga ka višim, stvorena općenarodna vojska koja će se u završnoj fazi rata pretvoriti u savremenu armiju; što je u ratu narod imao presudnu ulogu, zapravo što je to stvarno bio narodni rat; što se on vodio na teritoriji cijele Jugoslavije i što su u njemu učestvovali svi narodi i narodnosti; što je uporedo sa stvaranjem oružanih snaga stvarana nova, narodnooslobodilačka vlast i društvenopolitička organizacija koja je okupila u svoje redove ogromnu većinu jugoslavenskih građana svih uzrasta, svih nacionalnosti i različite političke pripadnosti i vjeroispovijesti.«³

Uz ovakvu definiciju našeg NOR-a u cjelini, u knjizi se ističe da je to bio općenarodni oslobodilački revolucionarni rat i najprikladniji oblik ratovanja u našim uslovima.

Opredjeljenjem za općenarodni partizanski rat najširih razmjera, formirani su partizanski odredi (PO) kao vojne formacije. U prvom broju Biltena GŠ NOPOJ, od 10. 8. 1941. godine, pod naslovom: »Zadaci narodnooslobodilačkih partizanskih odreda« drug Tito je ukazao da je jedan od najvažnijih zadataka PO da »razvijaju otpor naroda, dižući narodne ustanke i stavljajući se na čelo tih ustanaka kao borbeno jezgro. U slučaju povoljnih strategijskih i drugih okolnosti, radi izvođenja krupnijih operacija, stvaraće se, prema potrebi, od više PO krupne vojne formacije.«

Tito je od samog početka oružane borbe preko nacionalnih i regionalnih vojnopolitičkih rukovodstava inzistirao da se na

³ Nikola Ljubičić: nov. dj. str. 65.

području cijele zemlje organiziraju PO, kao glavni nosioci borbe u početnom periodu, i da se primjenjuju raznovrsni oblici oružanog otpora. Istovremeno, on je vodio računa i upozoravao da treba postepeno ići na formiranje krupnih vojnih formacija i primjenu složenijih oblika borbenih dejstava, »kada budu«, kako kaže, »za to sazreli uvjeti«.

Partizanski oblik vođenja borbenih dejstava prerastao je postepeno u kombinirani oblik vođenja oružane borbe. Međutim, Titovu viziju razvoja oružanih snaga neka regionalna i nacionalna rukovodstva NOB-a nisu u potpunosti pravilno shvatila. Odviše rano su pristupali formiranju brigada s brojnim ljudstvom i još neiskusnim komandnim kadrovima. Uz to primjenjivali su i frontalne borbe što je, u sudaru s mnogo nadmoćnijim snagama neprijatelja, moglo dovesti do teških poraza ustaničkih snaga.

Savjetovanje vojnopoličkog rukovodstva u Stolicama, održano pod rukovodstvom Tita koncem septembra 1941. godine, imalo je vanredan značaj za daljnji uspješan razvoj NOB-e.

Na osnovu analize oružane borbe u pojedinim krajevima, ukazano je na određene nedostatke, usaglašena su gledišta u pogledu organizacije i upotrebe partizanskih snaga, istaknut značaj stvaranja slobodnih teritorija i širenja i učvršćivanja organa nove vlasti. Ukratko, izvučena su zajednička iskustva, usaglašeni su kriteriji i stavovi te data jedinstvena perspektiva daljnjeg razvoja NOB-a u cijeloj zemlji.

Sprovodeći u život odluke donijete u Stolicama, partizanske jedinice su poprimile osnovne karakteristike jedinstvene vojne organizacije. Preformirani partizanski odredi, u skladu s ovim savjetovanjem, predstavljat će solidnu osnovu za postepen prelaz na viši stepen organizacije vojnih jedinica i složenije oblike vođenja oružane borbe. Preko partizanskih odreda ustanak je u pojedinim krajevima postepeno prerastao u općinarodni rat, a PO su ostali kao osnovni oblici organiziranja partizanskih snaga sve do formiranja prvih brigada. Konačno, partizanski odredi su do završetka rata ostali nezamjenljivi oblici za mobilizaciju novih boraca, osnova iz koje su izrasle mnoge brigade širom zemlje.

*Formiranje Prve proleterske narodnooslobodilačke
udarne brigade*

Veliki uspjesi postignuti su prvih mjeseci NOR-a u raznim krajevima zemlje. Međutim, u toku višednevnih i danonoćnih borbi s daleko nadmoćnijim snagama Nijemaca i četnika u zapadnoj Srbiji, koncem 1941. godine, stvorena je dosta teška situacija. Izdaja četnika posebno je doprinijela njenoj težini. Četnici su postali otvoreni suradnici okupatora i ogorčeni neprijatelji NOB-a. Govoreći o ovoj situaciji, Kardelj kaže: »Mi smo bili svjesni da time jugoslavenska izbjeglička vlada preko četničke vrhovne komande nameće zemlji još jedan oblik građanskog rata, pored onoga koji su nametnuli ustaše i drugi jugoslavenski kvislinzi. Međutim, za nas drugog izbora nije bilo nego odgovoriti na taj politički i vojni ultimatum odgovarajućim političkim i vojnim sredstvima«⁴

četničkom izdajom znatno je proširen front snaga u zemlji, koje su bile neprijateljski usmjerene protiv NOB-a. Sve su one, iako s različitim pozicijama i ciljevima, našle zajednički jezik kada je bila u pitanju borba protiv NOB-a.

Da bi se savladala ova novonastala i teška situacija početkom decembra 1941. godine, trebalo je hitno poduzeti takve mjere kojima će se NOB-i dati nova snaga i zamah, osigurati njen uspješan daljnji razvoj. Govoreći o toj situaciji, Tito kaže: »Iskustvo borbi u Srbiji pokazalo je da oružani ustanak treba razvijati ne samo u širinu masovno, tj. kvantitativno, već i kvalitativno. Iako su PO od samog početka stvarani kao vojne formacije: bataljoni, čete i vodovi, iako je u njima bila jaka vojna disciplina itd., ipak su to bile teritorijalne jedinice koje su, uglavnom, branile svoj kraj, svoja sela i svoje kuće, dakle — imale su lokalni karakter i nisu bile sposobne kao takve za pokretni rat, da odu sa svoje teritorije i da ratuju u drugim predjelima naše zemlje. S druge strane, mi smo razvijali i stvarali dalje, gdje god je to bilo moguće, teritorijalne partizanske jedinice. Iz takvih su se odreda kasnije stalno slivali u redove jedinica sve novi borci, koji su obično već prošli borbenu krštenje.«⁵

⁴ »Titovo vojno delo«, str. 120.

⁵ *Josip Broz Tito: »Stvaranje i razvoj JNA«*, Glavna politička uprava, Beograd 1949, str. 89.

Iz ove ocjene druga Tita može se izvući zaključak da su borbe vođene za vrijeme prve neprijateljske ofanzive u Srbiji i novi zadaci koji su stajali pred NOPOJ prevazilazili su mogućnosti partizanskih odreda.

Osvrćući se na formiranje Prve proleterske brigade, Edvard Kardelj kaže: »Međutim, ustanak se nije mogao zadržati samo na elementarnim oblicima partizanskog rata i partizanske armije. Da bi ustanak zaista mogao biti uspješan, on je morao od partizanskih jedinica da stvara takvu udarnu snagu koja će biti u stanju da zadaje sve teže udarce neprijatelju, i da, najzad, postane sposobna i za razbijanje koncentrisane vojne snage neprijatelja, tj. da oslobađa gradove i konačno istjera neprijatelja iz zemlje. Upravo takvu perspektivu Tito je otvorio svojim konceptom prerastanja partizanskih odreda najprije u brigade, a kasnije u krupne jedinice koje će biti sposobne da vode rat u bilo kom dijelu zemlje i da se uspješno bore i s velikim koncentracijama snaga neprijatelja.⁶

U toku povlačenja iz Srbije za Sandžak vojnopolitičko rukovodstvo NOB-e, s Titom na čelu, bilo je prisiljeno da u toku teških odbranbenih borbi pod vrlo nepovoljnim okolnostima — veliki broj ranjenika, težak teren i vremenske nepogode — donosi sudbonosne odluke za daljnji razvoj NOR-a i revolucije. Politbiro KPJ je raspravljao o novonastaloj situaciji na dvije sjednice, i to: 1. 12. 1941. u selu Radinji i 7. 12. 1941. u selu Drenovi kraj Prijepolja. Malo je pisanih dokumenata iz tog kratkog, ali vrlo značajnog perioda NOB-a. Zna se da je bilo i različitih pristupa i prijedloga kada se postavljalo pitanje šta raditi u novonastaloj situaciji i kuda krenuti s partizanskim snagama povučenim iz Srbije. To je razumljivo kada se ima u vidu težina situacije opterećene i nepoznanicom. Prihvaćen je prijedlog druga Tita da Vrhovni štab s glavninom snaga krene u Bosnu, odakle će uspješnije moći uticati na razvoj borbe u cijeloj zemlji. Članovi pokrajinskog rukovodstva KPJ za Srbiju, zajedno s nekim partizanskim odredima reorganiziranim u bataljone, vratili su se u Srbiju, Ubrzano je sređivanje stanja u jedinicama povučenim iz Srbije i u crnogorskim koje su uzele učešća u napadu na Pljevlja. Odlučeno je da se od tih snaga

6 »Titovo vojno djelo«, str. 124.

formira Prva proleterska brigada. Zbog otežanih veza s drugim dijelovima zemlje riješeno je da Edvard Kardelj i Ivo Lola Ribar, članovi Vrhovnog štaba i Političkog biroa CK KPJ, otputuju u Zagreb, odakle će kao Organizacioni sekretarijat za neoslobođene krajeve lakše rukovoditi narodnooslobodilačkom borbom u Hrvatskoj, Sloveniji, Srbiji i Makedoniji, održavajući stalnu vezu sa Vrhovnim štabom i drugom Titom.

Prvu proletersku NOU brigadu sačinjavali su dva crnogorska i četiri srbijanska bataljona: kragujevački, kraljevački, šumadijski i beogradski. Prema podacima Vojne enciklopedije, brigada je na dan formiranja 22. 12. 1941. godine imala 1199 boraca, od čega su njih 651 bili članovi KPJ i SKOJ-a. Pored Srba i Crnogoraca, u stroju brigade nalazio se jedan vod Slovenaca i izvjestan broj boraca iz drugih krajeva Jugoslavije. Sve su to bili prekaljeni borci i — što je bilo bitno u datoj situaciji — neograničeno odani KP i NOB-i, spremni da se, pod rukovodstvom Partije, bore u bilo kom kraju zemlje.

Njihova borbenost i kvalitete ove jedinice došli su do izražaja već na sam dan formiranja, kada je brigada nanijela teške gubitke udruženim snagama Talijana i četnika.

Formiranje 1. proleterske brigade predstavljalo je viši stepen organizacije oružanih partizanskih snaga — kvalitetno novi oblik vojne organizacije. Slijedilo je liniju ranije određene politike razvoja partizanskih jedinica. Kasnije je formiran još jedan broj proleterskih brigada. One su kao prve proleterske jedinice, formirane u kritičnoj situaciji, predstavljale, kako to stoji u Statutu proleterskih brigada, »udarnu vojnu snagu pod rukovodstvom KPJ, garanta uspješne borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika, uspješne borbe protiv nacionalnog porobljavanja i ekonomskog ugnjetavanja.«

Zašto su brigade nazvane proleterskim? Drug Tito o tome kaže slijedeće: »To ime odgovaralo je vremenu i situaciji kakva je nastala poslije Užica, kada su uslijedila teška kolebanja u redovima seljaka i nekih naših saveznika u NOP-u.« Na drugom mjestu on objašnjava: »Proleterske brigade nazvali smo tako: prvo, što je u brigade ušao pretežno proleterijat, radnici iz gradova, fabrika i rudnika, koji su u dotadašnjim borbama pokazali ne samo visoku klasnu svijest, već i bezgraničnu hrabrost i vjernost Partiji i narodu; drugo, nazvali smo ih tako i zbog toga što je u tim strašnim danima to ime značilo beskompromisnu borbu na život i smrt, što se narod u tim teškim danima na djelu uvjerio da je samo radnička klasa beskompro-

misni borac protiv okupatora.« U nastavku' drug Tito iznosi: »Proleterske brigade bile su nepresušni izvor kadrova za nove i nove vojne jedinice. One su bile škola komandira i komesara za nove jedinice, u tome je njihova ogromna uloga, kao što je njihova ogromna uloga u vaspitanju partijskih kadrova. Prema tome, one su bile politička škola za sve nove i nove borce koji su dolazili u proleterske brigade. One su to bile zbog toga što su bile prve prave vojne formacije u koje je naša Partija poslala veliki dio najboljeg partizanskog kadra, u kojima su bili kao jezgro najbolji sinovi radničke klase.«⁷

Titova je zamisao bila da Prva proleterska brigada bude općejugoslavenska jedinica, zbog čega je on i zahtijevao od rukovodstva NOP-a Hrvatske i Bosne da odmah pristupe formiranju proleterskih bataljona koji će ući u sastav ove brigade.

Kao što vidimo, formiranje proleterskih jedinica bilo je uslovljeno, prije svega, unutrašnjim razvojem situacije nastale koncem 1941. i početkom 1942. godine. Cilj njihovog formiranja nije bilo sužavanje fronta snaga okupljenih u NOP-u. One su svojim borbenim uspjesima i političkim djelovanjem u narodu dale tom pokretu novu snagu i polet. Snažno su povukle pokret naprijed, tako da je već polovinom 1942. godine prerastao u snagu koju više nisu mogle ugroziti nikakve neprijateljske ofanzive.

Kada govorimo o formiranju proleterskih jedinica, potrebno je imati u vidu da su karakter NOR-a, ciljevi rata i njegova klasna dimenzija predstavljali osnovu za formiranje proleterskih jedinica jer su bili ugroženi i sami ciljevi NOR-a.

Što se tiče spoljnih faktora i njihovog uticaja na odluku da se ide u formiranje proleterskih jedinica, može se kazati da je prva velika pobjeda Crvene armije nad njemačkim snagama, koncem 1941. godine pod Moskvom, mogla da ide na ruku takvom rješenju. Ovakvom zaključku doprinosila je i sovjetska ocjena o ovoj pobjedi kao početku brzog poraza Nijemaca. Međutim, ubrzo se uvidjelo da predstoji još dug i težak rat.

Kao što je poznato, bilo je zamjerki i protesta od Staljina i Kominterne na račun formiranja proleterskih jedinica u

⁷ Tito: »Stvaranje i razvoj JNA«, Glavna politička uprava, Beograd 1949. *tr. 90.

sastavu NOPOJ. Prema njihovom mišljenju, trebalo je po svaku cijenu stvoriti savez sa četničkim pokretom Draže Mihailovića, a formiranje proleterskih jedinica ostaviti »za drugu fazu rata — fazu borbe za vlast«.

Međutim, to je bilo neizvodivo zbog prelaska četnika na stranu okupatora. Nemoguće je bilo boriti se protiv okupatora, a ne boriti se istovremeno i protiv onih snaga koje ga otvoreno pomažu. Dalje, nemoguće je bilo voditi uspješnu borbu protiv okupatora, a ne voditi je istovremeno i protiv organa stare vlasti, oslonca okupatora i njihovih satelita. Boriti se uspješno protiv strukture stare vlasti moglo se jedino jednovremenim stvaranjem organa nove vlasti — narodnoslobodilačkih odbora.

Treba, također, istaći da je pitanja formiranja proleterskih jedinica bilo u isključivoj nadležnosti CK KPJ na čelu s drugom Titom. Bilo je pokušaja od strane nekih komandi na Kordunu i u 5. operativnoj zoni Hrvatske da se formiraju proleterske čete za svoje područje.

Formiranjem Prve proleterske brigade i još nekoliko proleterskih brigada u proljeće i ljeto 1942. Vrhovni komandant je, pod svojom neposrednom komandom, raspolagao snažnom i vrlo kvalitetnom operativnom grupacijom kojom su se mogle izvoditi složene i krupne operacije. Ovim, za naše uslove strategijskim zahvatima, prenosilo se težište rata i revolucije u druge krajeve, čime se posredno i neposredno uticalo na razvoj NOR-a i revolucije na području cijele zemlje. Ove operacije predstavljale su snažnu realizaciju politike KPJ na jedinstvenom jugoslavenskom ratištu. Uspjesi koji su u tim krupnim operacijama postignuti polovinom 1942. godine pa nadalje, bili su prelomni za daljnji uspješan razvoj NOR-a i revolucije.

Donoseći odluku o formiranju Prve proleterske brigade, Tito je imao namjeru da ona po svom sastavu bude općenito jugoslavenska u nacionalnom pogledu, a po socijalnom pretežno radnička—proleterska. To se najbolje vidi iz pisma upućenog početkom januara 1942. godine vojnopolitičkom rukovodstvu Hrvatske u kojem, između ostalog, stoji:

»Mi smo sada formirali Prvu proletersku brigadu, ali namjeravamo da ih stvorimo još više u raznim krajevima, i one će biti sposobne da izvrše sve zadatke koji se postavljaju pred nas danas i u buduće. Prema tome, od samog početka stavljam i pred vas zadatak da već sada stvarate čvrste jedinice

od najboljih radničkih i seljačkih elemenata, koje će u datom momentu moći da uđu u proleterske brigade. Kada izvršite pripreme, saopćite nama, jer bez našeg odobrenja te se brigada ne mogu formirati. Napominjem da će u Prvu proletersku brigadu, pored srpskih i crnogorskih bataljona, ući i neke bosanske i hrvatske jedinice, tako da će to biti ne samo jaka udarna sila nego i simbol pravog jedinstva naroda Jugoslavije u borbi koju oni vode za svoje oslobođenje».⁸

U drugom pismu upućenom CK KPH i GŠH drug Tito preciznije razrađuje najavljene obaveze GŠH u pogledu formiranja proleterskih jedinica. U pismu, između ostalog, stoji: »U brigadi je zastupljen pretežno radnički element, kao na primjer ibarski rudari, kraljevački i kragujevački radnici. Prema tome, stavljam pred vas zadatak da i vi okupite najmanje 300 radnika i dobrih seljačkih boraca, koji bi mogli ući u tu proletersku brigadu. Taj zadatak izvršite što prije, tako da u najkraćem roku mogu borci iz Hrvatske da se prebace u Bosnu i uključe u proletersku brigadu. Imajte u vidu da u proleterskoj brigadi vlada gvozdena disciplina i da moraju biti ljudi unaprijed obaviješteni o historijskoj misiji ove brigade na sadašnjoj i budućoj etapi borbe.«⁹

U pismu drugovima Kardelju i Loli, koji su se u to vrijeme nalazili u Zagrebu, Tito, između ostalog, kaže: »S obzirom na dosta veliku udaljenost, pa zbog toga nemogućnost da nam pošaljete dosta veliki broj boraca za našu brigadu, naredite u naše ime GŠH da pristupi odmah formiranju tri bataljona za Prvu proletersku brigadu. Bataljoni treba da nose brojeve 8, 9, i 10«.¹⁰

U ovom pismu drug Tito dalje objašnjava da ti bataljoni, kao udarne jedinice, pod svojim novim nazivima privremeno ostaju na teritoriji Hrvatske, sve dok se ne ukaže potreba da se priključe Prvoj proleterskoj brigadi. Kao što je poznato, Prva proleterska brigada imala je 6 bataljona, a 7. bataljon trebalo je da bude bosanski. Ovaj je bataljon, poznat pod nazivom Proleterski bataljon Bosanske Krajine, formiran

8 Zb. NOR, tomV, knj. 3, dok. 4.

9 Zb. NOR, tomV, knj. 2, dok.12.

10 Zb. NOR, tomV, knj. 5, dok.14.

25. 3. 1942. godine u selu Čelinac, kod Banja Luke, od kozarske i podgrmečke proleterske čete i drvarskog proleterskog voda. Na dan formiranja imao je 270 boraca.¹¹

U drugom pismu Kardelju i Loli, od 23. 2. 1942. godine, drug Tito ukazuje na potrebu da se u Hrvatskoj u okviru PO formiraju omladinske udarne čete i bataljoni, koji bi trebalo da »pod dobrim rukovodstvom i intenzivnim političkim radom postanu udarne snage PO«. Kao što je poznato, ova odluka druga Tita postepeno je realizirana i imala je vanrednog značaja s gledišta daljnjeg razvoja oružanih snaga NOR-a.¹²

U pismu druga Tita upućenom 7. 4. 1942. godine Glavnom štabu Hrvatske ništa se ne govori o proleterskom bataljonu, ali sama sadržim pisma i zadaci koji se postavljaju pred NOB u Hrvatskoj, mogu se dovesti u direktnu vezu sa zadržavanjem ovog bataljona na području Hrvatske. U tom pismu drug Tito obavještava vojnopolitičko rukovodstvo Hrvatske o svojoj namjeri da postepeno prenosi težište dejstva operativne grupe VŠ u pravcu Krajine i Hrvatske. Upozorava na potrebu upućivanja u sjevernu Dalmaciju kvalitetnijih i jačih partizanskih snaga radi razbijanja četnika popa Đujića.

Da se privremeno odustalo od odlaska Prvog proleterskog bataljona Hrvatske u sastav Prve proleterske brigade vidi se i iz pisma GŠH upućenog 28. 3. 1942. Vrhovnom štabu, u kome se kaže:

»U prvoj polovini aprila bit će konačno formiran i naš Prvi proleterski bataljon, koga ćemo uputiti na izvođenje operacija u Baniju i Slavoniju, ukoliko od vas ne stigne naređenje da ga prebacimo u Prvu proletersku brigadu. Čim se formira Prvi

11 Dejstvovao je u srednjoj Bosni, vodeći u toku aprila i maja teške i neprekidne borbe sa četnicima. Bataljon nije uspio da se preko rijeke Vrbasa prebaci za Kozaru, tako da je u borbi 8. juna protiv udruženih njemačkih i četničkih snaga izgubio 101 borca, među kojima veliki broj starješinskog kadra. U noći između 14. i 15. juna bataljon se prebacio preko rijeke Save u Slavoniju, gdje je u toku četiri mjeseca dejstvovao pod komandom III operativne zone Hrvatske, dajući značajan doprinos razvoju NOB-a na tom području. Novembra 1942. godine, s 87 boraca od ukupnog broja koji je bio u stroju pri formiranju, bataljon je prešao u Bosnu, gdje je i rasformiran.

12 Formiranjem udarnih jedinica u okviru partizanskih odreda učinjen je značajan korak u pogledu otklanjanja uočenih slabosti početnog perioda NOR-a. Postepenom kvalitetnom izmjenom partizanskih odreda stvoreni su preduvjeti da se od njih već u toku 1942. godine formiraju mnoge brigade. Iz ovih udarnih jedinica, što je za nas posebno značajno, naknadno je popunjavan i naš proleterski bataljon vrlo dobrim borcima.

bataljon pristupićemo formiranju daljnjih proleterskih bataljona«.

Sticajem raznih okolnosti — razvojem situacije — ova odluka GŠH nije realizirana. Naime, umjesto Prvog proleterskog bataljona u Slavoniju je upućena Banijska proleterska četa, a naknadno se odustalo i od formiranja drugih proleterskih bataljona u Hrvatskoj.

Situacija u Hrvatskoj u vrijeme priprema za formiranje proleterskih jedinica

U vremenu mart-maj 1942. godine narodnooslobodilački je pokret u Hrvatskoj doživljavao ubrzani razvoj koji je u pojedinim krajevima poprimio široke razmjere narodnog ustanka. Dolazi do značajnog priliva novih boraca, do formiranja novih partizanskih bataljona i četa. Stvorena je velika slobodna teritorija koja je obuhvatala velike dijelove Like, Korduna, Banije, Hrvatskog primorja i Gorskog kotara. Ovo područje, kao široka i snažna baza, svojim centralnim geografskim smještajem poslužilo je za prodiranje NOB-e u druge krajeve Hrvatske. S ovoga partizanskog uporišta upućivane su grupe boraca i jedinica, specijalno u tu svrhu formiranih, u Slavoniju, Moslavinu, Hrvatsko zagorje, Žumberak, Pokuplje i Istru radi snažnijeg razvoja oružane borbe u tim krajevima.

S ovog područja izvođena su koordinirana dejstva s Krajišnicima, ostvarivana saradnja sa Slovencima i izvođene su zajedničke akcije partizana Slovenije i Hrvatske. Već od samog početka NOB-a uspostavljena je tijesna saradnja između Dalmacije i Like. Konačno, područje Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, kao dio ovog šireg područja, imalo je posebno važnu ulogu u razvoju NOB-e u Istri.

U knjizi »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj« o razvoju NOB-e u tome periodu se kaže:

»Pod kraj zime i u početku 1942. godine, prema ocjeni partijskog i vojnog rukovodstva Hrvatske, razvitak političkih prilika i dostignuti stupanj oslobodilačke borbe u Hrvatskoj, realno su omogućavali još snažniji i ravnomjerniji razvitak narodnooslobodilačkog rata i revolucije. U tom smislu ocjenu je dao početkom ožujka 1942. godine i Vrhovni komandant NOV i POJ Josip Broz Tito u pismu koje je uputio političkom i vojnom rukovodstvu NOP-a Hrvatske. Prema Titovim ocje-

nama, osnovni zadaci koji su trebali ubrzati vojnopolitičke uspjehe NOP-a u Hrvatskoj u narednom razdoblju bili su ovi: potreba razvijanja šire oružane borbe u sjevernim dijelovima Hrvatske, što će se postići, uz ostalo, prebacivanjem na ta područja iskusnijih i jačih jedinica iz krajeva gdje je oružana borba imala znatno šire razmjere; uništenje četničkih formacija i onemogućavanje njihova razvitka u drugim krajevima; dalje raskrinkavanje Mačekove politike »čekanja« i politike izbjegličke vlade; dalja izgradnja organa narodne vlasti i vojne organizacije i dr.«¹³

Kao što je poznato, ova su pitanja bila i osnovna preokupacija vojnopolitičkog rukovodstva Hrvatske u toku cijelog rata. Radi što uspješnijeg usmjeravanja i rukovođenja NOB-om, Glavni štab Hrvatske već od samog početka uvodi praksu održavanja čestih savjetovanja s predstavnicima partizanskih komandi. Tako je 13. 12. 1941. godine održano prvo, a 30—31.

12. 1941. drugo savjetovanje u selu Zbijegu na Kordunu, gdje se u to vrijeme nalazilo sjedište GŠH. Ovakvi sastanci održavani su i u selu Tomići kod Drežnice, kuda se u toku februara 1942. premjestio GŠH. Savjetovanja su imala vanredno važnu ulogu kako za procjenu situacije, tako i za donošenje najrealnijih odluka za naredni period.

Zbog velikih kadrovskih potreba GŠH je početkom 1942. godine organizirao oficirsku školu namijenjenu teoretskom i praktičnom osposobljavanju mladih starješina partizanskih jedinica. Kurs je trajao oko mjesec dana a nastavnici su bili oficiri i podoficiri jugoslavenske vojske koji su i sami od prvog dana učestvovali u NOB-i. Naoružanje, taktika i topografija, inženjerija i još neki predmeti činili su programe ovih kurseva. Druga klasa ove škole radila je maja mjeseca 1942. godine u oslobođenoj Korenici. Broj kandidata je bio oko 60. Za polaznike određivani su hrabri, provjereni i perspektivne mlade starješine, većinom članovi KP. Iz ove klase raspoređeni su 1. 6. 1942. u Prvi proleterski bataljon tri komandira i jedan komesar čete: Ilija Popović, Milan Krivošija, Bogdan Mamula i Dušan Pekić.

Prema izvještaju GŠH, upućenog Vrhovnom štabu 3. 5. 1942. godine, brojno stanje i naoružanje partizanskih jedinica na

13 »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj«, Zgb. str. 225.

području Like, Korduna, Banije, Dalmacije, Hrvatskog primorja, Gorskog kotara i Slavonije bilo je slijedeće: partizana 8.374, naoružanih sa teškim mitraljezima i puškomitraljezima 244, pušaka vojničkih 6.200 i 50 lovačkih.

O prilivu novih boraca i ubrzanom razvoju NOB-a u Hrvatskoj govori i sama činjenica da je brojno stanje tokom slijedeća dva mjeseca poraslo na 12.500 boraca. Postojala je velika slobodna teritorija, a NOB-om su bila obuhvaćena gotovo sva područja Hrvatske. Kada se govori o broju partizana, treba imati u vidu da se tu podrazumijevaju samo oni borci koji su bili u jedinicama. Pored njih, postojale su dosta brojne seoske straže, rezervne i omladinske jedinice koje nisu bile naoružane, ali su, prema potrebi i mogućnostima naoružavanja, bile uključivane u PO. Ove rezervne čete vrlo često su učestvovala u akcijama rušenja željezničkih pruga, prenošenja ranjenika itd. Pored toga, u većini gradova postojale su dosta brojne udarne grupe, vrlo efikasne u svojim dejstvima. U isto vrijeme bila je i razgranata mreža NOO kao organa nove vlasti. Ako se ovome dodaju i razvijene antifašističke organizacije omladine i žena, može se sa sigurnošću kazati da iznijete brojke u potpunosti ne mogu izmjeriti snagu i masovnost NOB-a u Hrvatskoj u to vrijeme.

Ako se imaju u vidu navedeno brojno stanje partizana i stepen razvoja NOB-a u Hrvatskoj s jedne, i broj koji je Vrhovni štab tražio za formiranje proleterskih jedinica s druge strane, moglo bi se zaključiti da neće biti problema oko njihove popune. Naime, da će se na vrijeme moći formirati proleterski bataljon s odgovarajućim brojem dobrovoljaca. Međutim, kao što će se vidjeti, prilikom formiranja proleterskih četa nailazilo se na određene poteškoće, naročito u pogledu dobrovoljnosti, nacionalnog i socijalnog sastava.

Mjere Glavnog štaba Hrvatske i CK KPH u vezi formiranja proleterskih jedinica u Hrvatskoj

Prvi pisani dokument GŠH koji se odnosi na formiranje proleterskih jedinica u Hrvatskoj je Naredba broj 4 od 13. 1. 1942. godine. Ova Naredba se odnosi na formiranje proleterskih jedinica koje treba da uđu u sastav Prve proleterske brigade. S obzirom na značaj ove Naredbe, navodimo opširnije izvode: »U času kada svi neprijatelji slobode i nezavisnosti

naroda Jugoslavije ujedinjenim silama nastoje uništiti naš NOP, Vrhovni štab formirao je Prvu proletersku brigadu. Formirao ju je u času kada je prodana Nedićeva banda, u zajednici sa Pećančevim četnicima, Ljotićevcima i ostatkom bandi Draže Mihailovića, pošla zajedno s okupatorskim trupama u bratoubilačku borbu protiv vlastitog naroda. Formirao ju je u času kada je reakcija Jugoslavije, poduprta inostranom reakcijom, učinila sve da zataji pred narodom oslobodilačku ulogu PO, a svim se silama trudila da popularizira rezervu neprijatelja — Dražu Mihailovića — kao tobožnjeg borca protiv okupatora. Formirao ju je u času kada su četničke bande nastojale svim silama da slome jedinstvo partizana i da ih podlom propagandom navedu na bratoubilačku međusobnu borbu Srba, Hrvata i Muslimana, a sve za interese okupatora.

Ova formirana Prva proleterska brigada već je prvih dana svog opstanka položila ispit o svojoj borbenosti i moralu. Ona je odmah pri polasku u Bosnu iz Sandžaka zaposjela za nekoliko dana mjesto Rudo i Međeđu. Talijanske trupe, u zajednici sa četničkom bandom, pošle su u tri kolone da napadnu Rudo i unište brigadu. U dvodnevnim teškim borbama brigada je razbila i odbacila natrag dvije kolone, a treću je opkolila i potpuno uništila.

Proleterska brigada se sada sastoji od srpskih i crnogorskih narodnih boraca. U njoj je zastupljen pretežno srpski radnički element, kao na primjer ibarski rudari, kraljevački i kragujevački metalci, itd., te najhrabriji crnogorski partizani.

Po naređenju Vrhovnog štaba NOV i POJ u Prvu proletersku brigadu uključit će se i tri stotine partizana iz Hrvatske. Naslov, dotadašnja slava i zadaci te brigade traže da naši partizani daju samo najbolje radničke i seljačke borce, koji će oslobodilačkom pokretu Hrvatske osvjetlati lice i pronijeti slavu među svim narodima Jugoslavije.

GŠ NOPO Hrvatske poziva sve partizane, kao i do sada nemobilisane građane da se dobrovoljno jave kao borci u novoosnovanu brigadu, s uvjerenjem da će se najbolji naši borci s oduševljenjem javiti i ovom pozivu odazvati. Prijave će primati do konca ovog mjeseca komandiri četa.

Kao partizane za Prvu proletersku brigadu treba, u prvom redu, mobilisati radnički elemenat koji dolazi iz gradova u partizane, a zatim siromašni seljački elemenat, te i druge prokušane borce. Naročitu pažnju treba obratiti na svijest i discipliniranost partizana koji se dobrovoljno javljaju. U

brigadi, naime, vlada gvozdena disciplina i u njoj se ne smije dopustiti nikakvo kolebanje kako u ispunjavanju datih naredjenja, tako i u pogledu same linije borbe. Brigade treba da budu naša najjača i najpouzdanija udarna snaga.

Iz političkih će razloga trebati posvetiti više pažnje mobilizaciji Hrvata. S toga će se najveći dio morati mobilizirati iz primorsko-goranskog partizanskog odreda i banijskog partizanskog odreda. Gradski će se radnici pripremati u već postojećim jedinicama od strane naročito određenih oficira.

Naročito određeni komesari će imati dužnost da se pobrinu za tumačenje zadataka tako mobiliziranog ljudstva, a prema uputstvima koja će im dati ovaj Štab«.»

Glavni štab Hrvatske 1. 3. 1942. donosi Naredbu broj 5 u kojoj se precizno određuju obaveze štabova u pogledu formiranja proleterskih jedinica u Hrvatskoj. U uvodnom dijelu Naredbe ponavljaju se stavovi iz Naredbe broj 4 pa zbog toga počinjemo od tačke 3 ove naredbe:

»III. Naredbom broj 4 date su upute za prijem dobrovoljaca za proleterski bataljon koji treba da bude uključen u Prvu proletersku brigadu. Organizaciji proleterskih četa za naš bataljon pristupiće se na slijedeći način:

a) Lička grupa partizanskih odreda i kordunaška grupa formirat će četvu od 90 ljudi, a primorsko-goransku četvu od 80 ljudi.

b) U te čete treba uzimati najbolje partizane, koji su se dobrovoljno javili, a koji se ističu sviješću, borbenošću i disciplinom. Naročitu pažnju treba posvetiti izboru političkih komesara i komandira tih četa.

c) Prednost primanja u te čete imaju radnici, a zbog političkih razloga treba u njih uvrstiti što veći broj Hrvata.

d) Formiranju proleterskih četa treba pristupiti odmah. Njihovo naoružanje treba da bude jedinstveno (ne smiju biti naoružani raznim markama naoružanja, bilo oružja bivše Jugoslavije, bilo to talijansko oružje. Kordunaška i lička četa imat će najmanje 6, a primorskogoranska najmanje 4 puškomitraljeza.

e) Lička i kordunaška grupa odreda formirat će na istom principu po jedan vod teških mitraljeza, svaki po tri teška mitraljeza.

f) Ove čete ostaju do daljnjeg naređenja pod vašom komandom koja će se brinuti, da se te jedinice nalaze u stalnom pokretu i borbi. U četama ima da vlada željezna disciplina. Sve što ne bude valjalo odstraniti i zamijeniti. Biti pripadnik tih četa treba da bude čast i ponos svakog partizana koji se u njima nalazi.

g) Čim proletherske čete budu formirane, dostavit će nam gore navedeni štabovi njihov točan sastav, a u operativnim planovima će biti zasebno naznačeno djelovanje tih četa.

h) Borce, kao i komandni sastav proletherskih četa, što prije snabdjeti potpunom vojničkom opremom i propisanim partizanskim kapama, a gdje je to moguće i šinjelima.

Smrt fašizmu, sloboda narodu

Komandant«¹⁵

U toku marta i aprila 1942. godine štabovi grupa PO i štabovi PO angažirali su se na sprovođenju u život naredbe broj 5 Glavnog štaba Hrvatske. U partizanskim četama i bataljonima radilo se intenzivno na izboru boraca za proletere. U toku aprila te čete će, pod rukovodstvom štabova koji su ih formirali, učestvovati u nizu borbi i, kao prekaljene jedinice, stići na formiranje bataljona u oslobođenu Korenicu.

¹⁵ Zb. NOR, tom V. knj. 30, dok. 34.

FORMIRANJE PROLETERSKIH ČETA I NJIHOVA BORBENA DEJSTVA

Kordunaška proleterska četa

Naredbom GŠH br. 4¹⁸ od 13. januara 1942. godine naređeno je svima partizanskim jedinicama na Kordunu da zatraže dobrovoljce za proleterske jedinice (1. proletersku brigadu) i dato objašnjenje uslova i kriterija za kandidate za Prvu proletersku brigadu u koju je GŠH trebao da pošalje 300 boraca.

Kriteriji su bili: dobrovoljno javljanje partizana i građana; radničko zanimanje i siromašni seljaci i drugi provjereni borci.

Naročitu pažnju treba obratiti na svijest i disciplinu partizana i građana koji se dobrovoljno javljaju. Većinu bi trebali činiti Hrvati.

Dostaviti spisak dobrovoljaca sa slijedećim podacima: ime, starost, socijalni položaj, nacionalna pripadnost, politička pripadnost, od kada je u partizanima, funkcija i kakav je bio borac (u pogledu hrabrosti i discipline).

U arhivi nismo uspjeli pronaći spisak dobrovoljaca za proleterske jedinice koji je Štab grupe kordunaških partizanskih odreda dostavio GŠH na osnovu poznavanja situacija na Kordunu. Pretpostavljamo da je taj spisak morao biti veoma veliki. Jer Naredba br. 4 je poslata 13. januara 1942. godine, a 12. januara je oslobođen Vojnić gdje je zarobljeno preko 500 neprijateljskih vojnika i oficira, a i cio novembar i decembar 1941. godine je protekao u ofanzivi naših jedinica i uspješnom razbijanju ofanzive neprijatelja na sjevernom dijelu Korduna, tako da je cio Kordun bio pod uticajem velikih vojničkih pobjeda svojih partizana, a politička situacija je i prije toga i sada bila vrlo povoljna i stabilna. Cio narod je zdušno prihva-

16Zb. NOR, tom V, knj. 3, dok. 14.

tio liniju KPH i KPJ za beskompromisnu oružanu borbu protiv okupatora i domaćih izdajica i za pravednije društveno uređenje. Svi partizani na Kordunu bili su dobrovoljci iz redova siromašnih seljaka i karlovačkih, a dijelom i zagrebačkih radnika i naprednih intelektualaca, tako da između stotina već prekaljenih boraca 1. i 2. kordunaškog partizanskog odreda nije bilo teško dobiti dobrovoljce za proleTERSKE jedinice, a svi su oni po svom socijalnom sastavu i ideološkoj orijentaciji pripadali klasi proletera.

1. 3. 1942. godine GŠH izdaje Naredbu br. 5¹⁷ u kojoj određuje da Štab Grupe kordunaških odreda formira ProleTERSku četvu od 90 ljudi sa 6 puškomi trai jeza. Naoružanje da bude jednoobrazno. U sastavu čete da bude i vod teških mitraljeza (tri mitraljeza).

Četa do daljeg naređenja da ostane pod komandom Štaba grupe odreda i da bude stalno u pokretu i borbama. Da vlada željezna disciplina. Sve što ne bude valjalo treba odstraniti i zamijeniti. Biti pripadnik proleTERSkih četa treba da bude čast i ponos svakom partizanu koji se u njima nalazi.

13. 3. 1942. godine komandant Grupe kordunaških odreda izdaje Naredbu br. 20. komandantu 1. i 2. odreda¹⁸ i određuje slijedeće:

Komandant 1. odreda će predložiti komandira i komesara čete i odrediti 30 boraca i 1 pm.

Komandant 2. odreda predložit će komandira i komesara čete i odrediti 30 boraca i 1 pm.

Partizane za proleTERSku četvu izabrati od najboljih prijavljenih dobrovoljaca. Prednost imaju radnici Hrvati. Istom Naredbom Štab grupe kordunaških odreda, pored već predviđene ProleTERSke čete, naređuje da svaki odred formira svoju proleTERSku četvu, što su odredi i formirali i čete su kao takve i djelstvovale, ali GŠH je kasnije zamjerio komandantu Grupe kordunaških odreda što je to učinio bez odobrenja. Čete su ostale, iako bez zvaničnog naziva.

Zašto je komandant Grupe kordunaških odreda tek 13. marta (nakon 13 dana od Naredbe GŠH) izdao svoju naredbu za formiranje proleTERSke čete za Prvi proleTERSki bataljon

17 Zb. NOR, tom V, knj. 30. dok. 34.

18 Zb. NOR, tom V, knj. 3, dok. 97.

Hrvatske i zašto je istom Naredbom naredio da svaki odred formira i svoju proletersku četvu, nemamo objašnjenja u sačuvanim dokumentima. U knjizi Svjedočanstva Petrove gore, strana 219, autora Rade Bulata, govori se da je odziv partizana za proleterske jedinice bio masovan kao i njihova spremnost da se bore svuda gdje je to potrebno.

Budući da je drug Tito i VŠ u više navrata skretao pažnju GŠH da odlučnije razvija ustanak u sjevernoj Hrvatskoj, a GŠH to opet stavljao u zadatak OK KPH za Karlovac i Sisak, vjerovatno se kod OK KPH i Štaba Grupe kordunaških odreda rodila ideja da za to formiraju proleterske čete i da ih upute sjeverno od Kupe i Save. Oni su to učinili, ali sa zakašnjenjem, vjerovatno sprečeni dvjema velikim of anzi vama na Kordunu (mart i maj 1942. godine).

Poznato je da je Prva proleterska četa na Kordunu formirana u martovskoj ofanzivi 1942. godine (oko 20. marta u Vučkovićima—Petrova gora). Komandir čete bio je Miško Breberina, a politički komesar Višnjić Rafailo, koji je poginuo kod proboja obruča na Petrovoj gori u majskoj ofanzivi 14. 5. 1942. godine. Međutim, ova četa nije ušla u sastav Prvog proleterskog bataljona u Korenici, jer je bila angažirana u borbama protiv četnika oko Plaškog, a u međuvremenu joj je bio i oduzet naslov »proleterska«.¹⁹

Iz prednjeg se vidi da Prva proleterska četa, formirana oko 20. marta 1942. godine na Kordunu, nije ušla u sastav 1. proleterskog bataljona, već da je komandant Grupe KPO za Prvi proleterski bataljon odredio Drugu proletersku četvu, tj. proletersku četvu 1. KPO, koja je 7. maja u Korenici ušla u sastav bataljona. Komandir ove čete bio je Stevo Mikšić, a politički komesar Herman Furlan. U sačuvanoj arhivi nema detaljnih podataka kako je dejstvovala ova kordunaška proleterska četa i kako je stigla do Korenice, gdje je 7. maja 1942. godine ušla u sastav Prvog proleterskog bataljona. U knjizi Mate Horvatića »Po drugi put rođeni«, str. 13—20. govori se o njenim dejstvima u rejonu Siće i Plaškog.

19 Ta je četa sredinom jula 1942. godine zajedno s Proleterskom četom 2. KPO upućena na Zumberak gdje je poslužila kao jezgro za formiranje bataljona »Josip Kras« koji je formiran na Zumberku. Iako ovim četama u GŠH formalno nije bio priznat naslov »proleterska«, one su se kao takve osjećale, zvale i ponašale, a 7. novembra 1942. godine, ulaskom u 13. proletersku brigadu, borci tih četa ponovo su i formalno dobili status »proletera«.

U jednom dokumentu²⁰ govori se o zajedničkim borbama ličke, goranske i dvije kordunaške proleTERSKE čete oko 20. aprila u rejonu Plaški—Blata, Kunić, Plavča Draga s ustašama i četnicima. Poslije toga, krajem aprila, Kordunaška proleTERSka četa se u Škarama sastala sa Goranskom proleTERSkom četom, odakle napadaju na ustašku posadu u Sincu, a zatim zajedno dolaze u Korenicu i ulaze u sastav Prvog proleTERSkog bataljona. Iz prednjeg se vidi da je Kordunaška proleTERSka četa vodila neprekidne borbe u sadejstvu s ličkom i primorsko-goranskom četom do ulaska u Prvi proleTERSki bataljon.

Isto tako, nema sačuvanih dokumenata o tome koliko je tačno boraca bilo u toj četi kada je ušla u bataljon. Bilo je naređeno da bude 90, a prema izjavama boraca i nekim dokumentima do 7. maja došlo je oko 67 od kojih je 17 vraćeno zbog bolesti ili na njihov zahtjev. Kasnije je upućena još jedna grupa proleTERa s Korduna, vjerovatno dopuna i zamjena za vraćene.

Prema izjavi Branka Kresojevića, koji je vodio tu grupu, bila su to dva voda sa 68 boraca. Prikupili su se u Buriću na Kordunu, odakle su preko Primišlja krenuli za Prijeboj i Korenicu, ali su u rejonu Ličkog Petrovog Sela dobili zadatak da spriječe prodor Talijana za Prijeboj i Plitvička jezera. Tu je ta jedinica kordunaških proleTERa držala položaj oko 12 dana, poslije čega u Korenici ulazi u sastav Prvog proleTERSkog bataljona. A, 17. 9. 1942. godine u Prvi proleTERSki bataljon ulazi još i 7. omladinska kordunaška četa (Kestenovac—Kordun) od 30 partizana. U sve tri grupe koje su upućene s Korduna u Prvi proleTERSki bataljon trebalo je biti oko 170 partizana. Međutim, iz spiska Prvog proleTERSkog bataljona, krajem septembra 1942, vidi se da ih je bilo oko 90. To bi značilo da ih je već do tada oko 80 bilo ranjeno, poginulo ili upućeno u druge jedinice.

Prvi izvještaji o borbama proleTERSkog bataljona u sjevernoj Dalmaciji i Lici najpohvalnije govore o borcima proleTERima s Korduna. Bili su to vješti, hrabri i politički svjesni borci koji su brzo osvajali simpatije boraca proleTERa iz drugih krajeva kao i naroda kuda su prolazili.

²⁰Zb. NOR, tom V, knj. 4, dok. 29.

Spisak

Četnikova Fronta čete, koji se upućuju u I. Proleterski bataljon Hrvatske

Red. broj	Prezime i ime	Otkako je rodov	Godina	Primedbe
1.	Rešinić Franjo	Zagreb	1922	Učesnik u 1. svjetskom ratu za politički rad, g. ki više dati od sebe.
2.	Dajid Miroslav	Vel. Pecka	1920	Učesnik za strelac. brava na putovanju.
3.	Paša Petar	Johovica	1924	" " "
4.	Kimelić Mijo	Zagreb	1924	Učesnik u 1. svjetskom ratu za politički rad, g. ki više dati od sebe.
5.	Vorkapić Muculim	Vorkapić selo	1925	Spasitelj za strelac. brava na putovanju.
6.	Bogdanović Miroslav	" " "	1923	" " "
7.	Đurđić Saša	Perna	1925	" " "
8.	Ončević Petar	" " "	1922	" " "
9.	Željčić Petar	" " "	1924	" " "
10.	Vorkapić Miroslav	Vorkapić selo	1924	" " "
11.	Makić Nikola	Trnjak	1924	" " "
12.	Čuligaja Đuro	Slavonski Polje	1922	" " "
13.	Mikić Milan	Trnjak	1925	" " "
14.	Vorkapić Đedović	Katunovac	1924	" " "
15.	Pekeć Pero	Begovo brdo	1923	" " "
16.	Vorkapić Adam	Donikvari	1924	" " "

Spisak Kordunaške proleterske čete koja je 7. maja i 6. juna 1942. godine ušla u Prvi proleterski bataljon Hrvatske: Božo Spaček, Milan Bakić, Milovan Korać, Dušan Pjevač, Stevo Mikšić, Herman Furlan, Ljuban Tarbuk, Petar Medaković, Mi-
jutin Dejanović, Rade Vorkapić, Vaso Krivokuća, Drago Mrkić,
Duško Dejanović, Ljuban Milićević, Miloš Velimirović, Gojko
Knežević, Vaso Đurić, Dušan Zjača, Petar Ivković, Drago Bo-
rota, Svetozar Trkulja, Miloš Basara, Milan Miljanović, Milić

17.	Ferićević Ivica	Staro selo	1929	
18.	Lukac Grgur	Slavnice Polje	1925	
19.	Martinović Radoje	Poljana, Raduline	1920	
20.	Zvonimir Ljubić	Slavnice Polje	1921	
21.	Milobabić Zoran	—	1925	
22.	Milčić Đuro	Belušić	1923	
23.	Kovačević Milan	Perna	1919	
24.	Zlatar Milan	—	1921	
25.	Tručević Petar	Katunovci	1923	
26.	Klija Nikola	Gačevo selo	1924	
27.	Klija Miloi	—	1921	
28.	Pavić Stanko	Krtovo	1925	
29.	Madević Milorad	Budačka vješta	1924	Posrednik za stovca-trgovca, put...
30.	Štirović Jure	Medveđak	1924	

*Priloga: Ovlašćenje u ovom smislu mogu biti osvojene kao prilozi za sa
 sa automatiziranim mijenjanjem, jer ovo sačinjava najvažniji dio, što se može doći*

Z. ovlaštenica četa
 17. 12. 1942 g.
 Jure Budački

Stjepan
 Branko Rajganec

Viteški čin Jovica Zlatar
 Zoran B. Jure

Gušić, Milan Milosevic, Marko Belavić, Petar Ivković, Darko Ulemek, **iČMpbfcBMBI** Ljubomir Kunić, Marko Rakić, Jovo Radović, Simo Rujnik, Ivan Rozner, Savo Božić, Đuro Gačeša, Branko Karaš, Branko Sučević, Jovo Kovačević, Jovica Zlatar, Branko Kresojević, Gajo Bućan, Josip Vračar, Slavko Jakšić, Miloš Kajganić, Mile Mošinjanin, Petar Vojnović, Stevo Milašinović, Petar Milašinović, Miloš Tomašević, Stevo Nikoliš, Đuro Brakus, Stevo Paić, Ilija Višnjic, Aco Furač, Ljubo Dejanović, Mićo Bižić, Mile Stokuća, Adam

Vorkapić, Mato Horvatić, Mile Mazinjanin, Đuro Rončević, Dušan Pekić, Dragan Bulat, Ljuban čiča, Ljuban Kljajić, Stojan Puškar, Ivan Šavor, Mihajlo Kekić, Jure Pavleković, Mile Malešević, Dušan Đurić, Vojo Skorupan, Mićo Opsenica, Stanko Sudar, Đorđe Šavić, Gojko Kljajić, Petar Kovačević, Nikola Drakulić, Mile Tepšić, Milan Trkulja, Joža Antonić, Mile Matijević, Savo Zorić, Marko Cvijanović i Dušan Đurić.

Primorsko-goranska proleTERSka četa

Potrebno je ukazati na neke činioce koji su predstavljali osnovu za razvoj NOP u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru kako u samom početku oružane borbe, tako i u vrijeme formiranja Primorsko-goranske čete, mart-april i ljeto 1942. godine, kada je na tom području boravio Prvi proleTERSki bataljon.

Masovno učešće hrvatskog naroda s područja Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u NOB-u od samog početka oružane borbe, zajedno sa srpskim narodom iz šireg područja Drežnice i Gornjeg brinjskog kraja, odražava svijest o međusobnoj upućenosti i zajedničkoj sudbini koja ih je zadesila 1941. godine.

Srpski i hrvatski živalj je ovdje i ranije bio u dobrim susjedskim odnosima koji su, u sudbonosnim danima NOR-a i revolucije, dobili kvalitetno novu sadržinu. Za izgradnju tog novog zajedništva, bratstva i jedinstva hrvatskog i srpskog naroda ovog područja, živote su dali mnogi sinovi i kćeri Primorja i Gorskog kotara, Drežnice, Gornjeg brinjskog kraja i okolnih mjesta. Masovno učešće i ujedinjenost Hrvata i Srba u zajedničkoj borbi od samog početka bili su osnovna značajka i snaga NOP-a u ovim krajevima.

Okupacijom naše zemlje Talijani su, na osnovu Rimskog sporazuma s Pavelićem od 18. maja 1941. godine, anektirali i pripojili Italiji najveći dio Hrvatskog primorja s otocima i dio Gorskog kotara. To područje i širok pojas u unutrašnjosti naše zemlje zaposjeli su jakim snagama. Cilj je bio jasan: potpuna kontrola ovog područja, posebno komunikacije između Zagreba i Rijeke. Svojim snagama zaposjeli su svako veće naselje.

Područje Gorskog kotara, u zaleđu Hrvatskog primorja, predstavlja i sačinjava šumovite planine nadmorske visine¹ do 1.500 metara. Rijetko je naseljeno. Karakteristično je po

velikoj količini padavina, promjenljivoj klimi i jakim zimama. Ljeti, za vrijeme kiša, noći na planinama su vrlo hladne. Što se tiče prehrane iz vlastitih izvora, područje je vrlo siromašno.

Zbog prisustva jakih talijanskih okupacionih snaga, razmještenih po naseljima, partizani su bili prisiljeni da organiziraju baze u improviziranim logorima u šumi, često dosta udaljenim od naselja i međusobno. Život u logorima je bio težak, pogotovo zimi, kada je kretanje bilo moguće samo pomoću krpalja i skija.

Uslovi smještaja i ishrana, usitnjenost jedinica i prisustvo jakih talijanskih snaga, bili su faktori koji su bitno uticali na način vođenja borbenih dejstava prvih partizanskih jedinica, naročito u zapadnom dijelu.

Može se reći da su ishrana i smještaj, odnosno glad i nevrjeme, bili osnovni problemi u ovom kraju u toku cijelog rata, a u zimi 1941/42. god. čak i limitirajući faktor u pogledu prijevremenih boraca.

Područja Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, koja obuhvaćaju Brinjski Gornji kraj, Drežnicu, Mrkopalj, Ravnu Goru i primorska sela Krmpota i Ledenica, bila su u nešto povoljnijem položaju u pogledu ishrane i smještaja partizana. Drežnica, centar NOP toga područja, rano je bila oslobođena i raspolagala je u to vrijeme dosta dobrom materijalnom bazom za vođenje borbe. Tu je bilo i sjedište GŠ Hrvatske od februara do konca aprila 1942. godine. Za razliku od zapadnog dijela Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, partizanske snage su na ovom području bile ranije grupisane u bataljone, a izvodile su i veće i češće akcije. Sve je to imalo pozitivnih odraza na njihov kvalitet.

Sprovodeći u život direktivu KPJ o prikupljanju oružja bivše jugoslavenske vojske, komunisti i drugi rodoljubi s područ-

21 Kada se govori o akciji prikupljanja oružja i o spremnosti oficira bivše vojske za odbranu zemlje, vrijedi zabilježiti jedan svijetao primjer. Kapetan Pero Četković, rodom sa Cetinja, komandir čete u 2. planinskom puku, bio je jedan od rijetkih oficira koji se svim svojim bićem angažirao da prikupi napuštenu vojsku. Držao je govore i pozivao se na slavne tradicije naših naroda u borbi protiv zavojevača, pokušavajući da organizuje za odbranu protiv Talijana položaje na Gornjem Jelenju. Međutim, vojska je bila u takvom rasulu da se tu više ništa nije moglo uraditi. Kada su se iz pravca Delnica pojavile njemačke prethodnice s tenkovima, u pokretu ka Sušaku, Četković je savjetovao vojnicima da s oružjem krenu kućama, izbjegavajući da budu zarobljeni. »Vojnici, čuvajte to oružje, ono će nam još trebati«, takva je bila njegova poruka. S jednom grupom vojnika krenuo je kroz šume Gorskog ko-

ja Delnica, Ge rova, Čabra i dijela Hrvatskog primorja prikupili su i sakrili dosta oružja. Prema podacima iznijetim u knjizi Švoba i Konjhodžića »Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana 1942. godine« navodi se da je prikupljeno preko 300 pušaka, nekoliko puškomitraljeza i dosta municije. Ovim oružjem su ustaničkih dana 1941. naoružani prvi partizani.²¹

O razvoju NOP-a u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru u knjizi »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj« kaže se: »Osnovna karakteristika početka oružane borbe u Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru bile su njen postepen ali sve snažniji razvitak uz sudjelovanje brojnih radnika, te čvrste rukovodeće uloge komunista, zbog čega je u tim krajevima od samog početka ona bila odlučno usmjerena protiv Talijana, kao glavnog neprijatelja, ali istodobno i protiv ustaške vlasti.«²²

Na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara u aprilu 1942. bila su već organizirana četiri bataljona, a broj boraca povećavao se iz dana u dan. Tada je započeo proces koji će se u toku ljeta 1942. nalaziti u centru pažnje vojnopolitičkog rukovodstva. Naime, čitava sela iz Primorja bježala su ispred okupatorskog terora na područje Risnjaka. Na tom području formirani su civilni logori—zbjegovi, u koje je smješten narod, većinom starci, žene i djeca. Obezbjedenje ovih logora, njihova ishrana i smještaj predstavljali su teško rješive probleme.

Partizanske jedinice na području sjeverozapadno od željezničke pruge Vrbovsko—Rijeka, iako formirane u bataljone, još su dugo ostale rasute po logorima. Kao takve one nisu ni mogle da budu udarna vojna snaga. Nije bilo problem u mobilizaciji novih boraca, već u organizaciji i borbenim dejstvima postojećih partizanskih jedinica.

tara, preko Like i Bosne, za Crnu Goru. To je onaj partizanski starješina s jedne poznate ratne fotografije što zagrnut planinskom pelerinom, kao komandant 1. bataljona Prve proleterske brigade, podnosi raport Vrhovnom komandantu drugu Titu. Prvih ustaničkih dana u Crnoj Gori odazvao se pozivu KPJ i, kao vrlo hrabar i sposoban starješina, postavljen je za komandanta bataljona te elitne jedinice NOVJ-e. Oktobra 1942. postavljen je za komandanta Prve dalmatinske brigade, a novembra iste godine za komandanta Treće divizije. Poginuo je marta 1943. na Kupreškom polju. Za narodnog heroja proglašen je 1943. godine. Kapetana Peru četkovića lično poznajem, jer sam se kao vojnik nalazio s njim na istim položajima 1941.

22 »Komunistički pokret i socijalistička revolucija u Hrvatskoj«, str. 212.

Na savjetovanju u GŠH od 8. do 11. 4. 1942. godine komandant Primorsko-goranskog PO Veljko Kovačević, podnoseći izvještaj, kaže »Brojno stanje odreda naglo se udvostručilo, tako da je početkom travnja 1942. godine bilo 1.136 partizana, 845 pušaka, 24 puškomitraljeza. Čak i na otoku Krku ima oko 50 naoružanih partizana. Od prošlog savjetovanja (10. 3. 1942) zaplijenjeno je 250 pušaka i 7 puškomitraljeza. Od tada broj partizana povećao se za 578 ili preko 50%«.2*

Osnovu za formiranje 1. primorsko-goranske proletherske čete predstavljala je naredba GŠH br. 5. Radeći na realizaciji ove naredbe, komandant Primorsko-goranskog PO izvještava 8. 3. 1942. GŠH da je pristupljeno formiranju proletherske čete i da je član Štaba Tomo Strižić upućen na teritoriju Hrvatskog primorja radi prikupljanja dobrovoljaca za prolethersku četetu.²⁴ GŠ Hrvatske u pomenutoj naredbi zahtijeva da se, iz političkih razloga, u prolethersku četetu uzimaju pretežno Hrvati, naročito iz Hrvatskog primorja i Gorskog kotara, posebno područja Sušaka.

Bataljon »Marko Trbović« činili su većinom Srbi iz šireg područja Drežnice, a bataljon »Ljubica Gerovac« bio je mješovitog nacionalnog sastava, formiran od boraca iz Brinjskog Gornjeg kraja i s područja novljanskog i senjskog kotara. Treba napomenuti da su ovi bataljoni predstavljali udarnu snagu Primorsko-goranskog PO.

Prema sjećanju Rade Radojčića Kiće, jednog od dobrovoljaca Primorsko-goranske proletherske čete, iz bataljona »Marko Trbović« pozivan je određeni broj boraca radi razgovora o razlozima i potrebi da se jave u proletere. Kako se radilo o odabranim borcima, oni su taj prijedlog rado prihvatili. Po izjavi Kiće Radojčića, u bataljonu »Marko Trbović« nije bilo nekog šireg agitiranja i objašnjavanja.

Izbor za proletere u bataljonu »Ljubica Gerovac«, prema sjećanju Dušana Maljkovića, odvijao se mnogo šire. Partijski komesari jedinica objašnjavali su svim borcima ulogu i zadatke proletherskih jedinica i tražili dobrovoljce. Na sastancima i u međusobnom razgovoru boraca vodila se o tome vrlo živa diskusija. Naročito ih je privlačilo to što u proletere mogu

23 VII Beograd, Arhiv 5. operativne zone Hrvatske.

24 VII Beograd, Arhiv 5. operativne zone Hrvatske.

ići najhrabriji i provjereni borci, disciplinirani i prekaljeni ratnici. Od dosta velikog broja prijavljenih Brinjaka i Primoraca, Srba i Hrvata, odabran je jedan dio i upućen u Drežnicu na formiranje čete.

Po sjećanju Primoraca, posebno Vlade Felkera koji se i sam javio sa svoja dva starija brata, Tomo Stržić je objašnjavao borcima ulogu proletera i kakvi se borci traže za dobrovoljce. Izgleda da je bio dosta strog u svojim zahtjevima, pa nije bilo toliko dobrovoljaca koliko se očekivalo sa tog područja. Treba imati u vidu da su ove jedinice bile dosta rascjepkane po logorima i da nisu imale dovoljno iskustva u izvođenju krupnijih akcija. Borci su još bili dosta vezani za svoj kraj i svoje mjesto.

Kao što se vidi, u Primorsko-goranskom odredu je bilo različitih pristupa u regrutovanju za Primorsko-goransku proleterску četу. Otuda i različiti rezultati koji su odražavali stupanj razvoja partizanskih jedinica.

Drugovi proleterі: Fekler, Radojčić, Zdravko Pađen i Dušan Maljković ističu da su za proletere tada izabrani najbolji borci. Jedan broj nižeg starešinskog kadra, koji se prijavio za proleterску četу, izostavljen je zbog potreba matičnih jedinica. Baš u to vrijeme bilo je u toku formiranje novih partizanskih četa, pa je i potreba za kadrovima bila veća.

Prema njihovom sjećanju, svi prijavljeni su bili opremljeni jednoobraznim naoružanjem, najboljom odjećom, obućom i drugom opremom. Neke je predmete trebalo uzeti od onih koji su ostajali u jedinicama. Tu, u cjelini uzevši, nije bilo problema, jer su svi prihvatili to da njihove drugove treba što bolje opremiti.

Za komandira i političkog komesara Primorsko-goranske proleterске čete određeni su Dušan Trbović Dude i Blaž Kalafatić. Pozvani su u štab odreda i kada im je odluka saopćena, oni su se, kao disciplinirani članovi KP i već poznate starješine, rado odazvali pozivu, ponosni na ukazano povjerenje.

Za mjesto prikupljanja dobrovoljaca i primorsko-goranskih partizanskih jedinica određena je Drežnica. Samo saznanje da se ide u Drežnicu radovalo je svakog partizana, posebno mlade proletere. Po dolasku u Drežnicu borci su bili razmješteni po kućama, a vrijeme do formiranja čete iskorišćeno je za međusobno upoznavanje, dotjerivanje opreme i naoružanja, a djelomično je vršena i zamjena one opreme koja nije mogla da zadovolji stroge kriterije. Posebno je u prihvatu proletera i

dotjerivanja njihove odjeće bila aktivna omladinska organizacija. Drežničke omladinke, uveče, na prelu, uz pjesmu i veselje, vezle su srp i čekić na petokrakama proletera. Taj simbol proleterskih jedinica zračio je snagom i nadom, vedrinom, ali je značio i obavezu.

Konačno, došao je i dan formiranja čete — 7. 4. 1942. godine. Četa je postrojena u centru Drežnice, izvršena je smotra jedinice i, uz pjesmu, čvrstim korakom krenula je u zaseok Nikoliće.

Koliko je četa brojala boraca na dan formiranja teško je tačno utvrditi. Po sjećanju preživjelih pripadnika te jedinice, moglo ih je biti oko 65.²⁵

Komandir čete Dušan Trbović Dude, rođen 1919. u Drežnici, učesnik je NOB-a od prvih ustaničkih dana. Prije dolaska u proletere završio je oficirsku školu pri Glavnom štabu Hrvatske.

25 Spisak boraca Primorsko-goranske proleterske čete, koja je 7. 5. 1942. ušla u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, kao i onih koji su kao dobrovoljci stupili u Proleterski bataljon kasnije, uglavnom u toku 7. i 8. mjeseca 1942. godine: Dušan Trbović Dude, Blaž Kalafatić, Josip Sobol, Miloš Radović, Srećko Balen, Veljko Milošević-Bačvarić, Anton Rački, Mate Buneta, Ivan Peričić, Đuro Kosanović, Dmtar Radulović, Dušan Maljković, Vlado Felker, Rafael Juretić, Josip Gržetić, Rudolf Kombel, Marko Ambrozić, Drago Zmarić, Vinko Bmčić, Matija Mihelčić, Rade Mamula, Rade Radojčić Kićo, Ilija Radulović, Pero Mamula, Zivko Maljković, Ignjatija Radulović, Dušan Magnetić, Stjepan Domjan, Božo Mamula, Ante Pupiće, Mile Gostović Srbin, Zdravko Pađen, Milutin Vlah, Franjo Dvoržak, Stojan Ivošević Godin, Petar Rajačić, Mate širola Brko, Đuro Radulović, Marijan Smokvina, Slavko Vlahović, Nikola Trbović, Jakov Tonković Durus, Vinko Stipeć, Milan Platiša, Mile Stokuća, Ivan Krpan, Andrija Antić, Josip Antonić, Josip Balen, Borfeo Barac, Mihovil Barac, Ignac Bezjak, Ivan Bruje, Franjo Brentin, Ivan Blašković, Vilim Blašković, Stjepan Butorac, Grga Buneta, Josip Čop, Ivan Čop, Anton Cuculić, Anton Crnić, Vladimir Dabo, Božo Dadasović, Stjepan Dorić, Slavko Dražić, Berto Francetić, Nikola Frković, Ivan Frković, Juraj Gašparac, Dinko Glažar, Milan Grbac, Miljenko Host, Zvonko Hreljac, Đuro Ivošević, Mate Mavrić, Bogdan Mamula, Marijan Maras Crni, Josip Marčelja, Mate Marušić, Mate Matejčić, Dušan Milanović, Ferdo Mladenić, Milan Moljac, Srećko Mureta, Zdravko Mrle, Ivan Molnar, Zvonko Miklič, Vojislav Maričić, Alfred Mavrinac, Darko Medanić, Mate Miletić, Melhior Pilepić Dupin, Stjepan Pađen, Marcelj Pađen, Romano Pelčić, Anton Pleše, Stjepan Pilaš, Spasoje Puhalo, Ivan Petrović, Nikola Orlić, Mane Lončar Prsan, Boško Lončar, živko Lončar, Albert Lučić, Stevo Lakić, Dušan Kosanović, Mihovil Krajačić, Vinko Klarić, Josip Kršul, Juraj Kezale, Mihovil Kršulj, Luka Knezović, Bogoljub Janković, Dušan Jovanović, Josip Jardas, Stjepan Reljac, Štefan Radošević Mali, Zdravko Rumac, Anton Saftić, Anton Saršen, Mate Saršen, Josip Skočilić, Mladen Sučević, Boris šoštarčić, Josip širola, Božo Turk, Ivan Trian, Ivan Tus, Stevan Todorić, Romano Tibljaš, Stojan Trbović, Vladimir Valjen, Stane Vančina, Ivan Volf, Vjerkko Vučkonić i Mirko Zmarić.

Politički komesar čete Blaž Kalafatić, rođen 1920. u Bribiru, član KP je od prije rata i organizator borbe u svome kraju.

Obojica su mladi, stasiti, u urednoj vojničkoj uniformi i kaišima preko ramena, imponirali su ne samo izgledom već i svojim pokretima i odsječnim vojničkim komandama. Imali su mnogo zajedničkog u izgledu. Simbolizirali su zajedništvo u borbi hrvatskog i srpskog naroda toga kraja.

Komandiri vodova su bili: Josip Sobol i Miloš Radović. Josip Sobol rođen je 1919. u Bribiru. Bio je hrabar borac i sposoban vojni starješina. Poginuo je maja 1942. u borbama u sjevernoj Dalmaciji, izvlačeći ranjene drugove Marka Ulemeka i Jovicu Zlatara. Miloš Radović Rajkan rođen je 1914. u Jasenku. Učesnik je NOB-e od samog početka. Završio je oficirsku školu pri Glavnom štabu. Grlat, kao svi Gorani, njegove su se komande nadaleko čule.

Delegat voda Veljko Milošević-Bačvarić rođen je 1911. u Liču, Delnice. Bio je kovač, član KPJ od 1935. godine, organizator ustanka u svom mjestu. Drugi delegat u vodu bio je Anton Rački, rođen 1917. u Delnicama, radnik, član KP i prvoborac u svom kraju.

Čin formiranja čete, prema sjećanju preživjelih proletera, protekao je vrlo svečano. Pored naroda drežničkih sela Nikolići, Zrnići, Lokve i boraca bataljona »Marko Trbović«, svečanosti su prisustvovali: Ivo Rukavina, komandant GŠH, Veljko Kovačević i Ivo Vejvoda, komandant i politički komesar Primorsko-goranskog partizanskog odreda.

Prvo je izvršena smotra četa koja je potom marševskim korakom prošla ispred improvizirane tribine. Na čelu čete koračao je Stojan Ivošević Godin, noseći crvenu proleterku zastavu. Tom prilikom održan je i kraći program, a o značaju formiranja čete govorio je Veljko Kovačević. Dvije trećine čete sačinjavali su mladići stari oko 20 godina, a bilo je i mladih, kao što su Vlado Felker i Rade Radojčić Kićo. Ponosni na proleterku zastavu sa srpom i čekićem na petokraci, držali su se gordo i ozbiljno. Bilo je i šaljivih dobacivanja sa strane na račun njihovog pretjerano ozbiljnog držanja. Četa je ostala u selu Nikolići sedam dana. To vrijeme iskorišćeno je za vojnu i političku nastavu, a posebna pažnja je bila posvećena obuci na oružju.

Prema sjećanju komandira čete Dušana Trbovića Dude 14. 4. 1942. godine održan je veliki miting na poljani nedaleko od drežničke pilane. Na mitingu je govorio Veljko Kovačević, a

četa je prodefilirala ispred skupljenog naroda koji je to propratio srdačnim pljeskom i uzvicima: »Živjeli naši proletari!«

Čuli su se i pojedinačni komentari: »Ko nam sada što može?«. Poslije ovog mitinga četa je krenula na svoj borbeni put i za mjesec dana, koliko se nalazila pod komandom odreda, učestvovala je u četiri borbe.

Napad na Jezerane

U prvoj akciji Primorsko-goranska proleterska četa je, zajedno s jedinicama bataljona »Marko Trbović« i dvije čete ličkog bataljona »Marko Orešković«, učestvovala 16. 4. 1942. u napadu na domobransko-ustašku posadu u Jezeranima.

Ovo je ujedno bilo i njeno borbeno krštenje. Primorsko-goranska proleterska četa imala je zadatak da napada na neprijatelja u zahvatu puta Kapela—Jezerane. Napad na Jezerane nije uspio. Iz stroja je izbačeno 26 boraca, od kojih 6 iz proleterske čete. Izvještavajući GŠH u ovoj akciji, Štab Primorsko-goranskog partizanskog odreda 20. 4. 1942. izvještava sljedeće: »16. 4. 1942. tri čete bataljona »Marko Orešković« izvršile su napad na Jezerane, gdje je bilo oko 160 ustaša, žandara i domobrana, utvrđenih u osam zgrada. Napad, planiran za 04,00 sati, odpočeo je u 06,00 sati i trajao do pola naredne noći. Zgrada je zapaljena, ali se neprijatelj nije predao, jer je ubrzo stiglo pojačanje od Brinja i Krišpolja, a partizani su se povukli bez komande. Osnovni nedostatak je što se nismo mogli povezati s 1. četom bataljona »Marko Orešković«. Međutim, ta četa je u 04,00 sata zauzela crkvu i zaposjela zvonik s dva puškomitraljeza. Oni su cijeli dan držali crkvu, a ostali su mislili da su ustaše na zvoniku. Gubici na našoj strani — 8 mrtvih, 16 ranjenih, 1 nestao i 1 zarobljen.«²⁶

Za neuspjeh ove akcije, inače dosta složene, bilo je nekoliko uzroka. Na osnovu ratne dokumentacije o toj akciji, neuspjeh se dosta objektivno sagledava. Osnovni nedostatak su slaba pripremljenost i nedovoljna koordinacija jedinica prilikom prodora neprijateljskog pojačanja od Brinja.

²⁶ VII Beograd, Arhiv 5. operativne zone Hrvatske.

Da je akcija izvedena na brzinu možemo zaključiti i na osnovu dokumenata. Glavni štab Hrvatske je 13. 4. 1942. godine uputio Štabu Primorsko-goranskog odreda slijedeći dopis: »Uspostavite vezu sa zapovjednikom jezeranske posade, pozovite ga na sastanak i gledajte na svaki način da ga pri tome zarobite. Komandant ovog štaba ne nalazi za potrebno da se zapovjedniku posade u Jezeranima upućuje bilo kakvo pismo. Ispitajte koliko su informacije o moralnom stanju posade točne i, prema tome, ispitajte i mogućnost napada na Jezerane. Napad na Jezerane dolazi u obzir jedino ako ga možete organizovati najdalje do 16. o. mj.

Ako akcija na Jezerane ne dolazi u obzir, onda nije potrebno da zapovjednika posade zarobite.

Pošto proleterska četa i lički partizani treba još sutra da krenu na put, to bi bilo potrebno da komandant i komesar odreda dođu još danas na večer u ovaj štab radi sporazuma o izvođenju akcije na Jezerane, ukoliko ona dolazi u obzir.«²⁷

Glavni štab Hrvatske prikupio je sve snage radi slijedeće akcije na željezničku prugu kod Plaškog, a napad na Jezerane bio je usputan i na brzinu organiziran. Drugo, veza sa poručnikom Kršćanovićem je mnogo obećavala, pa možda zato i zavarala rukovodioce ove akcije. Pišući o ovoj akciji, Milan Bukvić iznosi kako je poručnik Kršćanović obećao Ljubici Gerovac da će se predati s jedinicom i dalje objašnjava:

»Istina, slučaj domobranskog poručnika Kršćanovića, koji je ranije bio u vezi s partizanima, bilo je moguće potpuno rasvijetliti tek poslije rata iz zaplijenjene neprijateljske dokumentacije. Na početku borbe Kršćanović je zaista imao namjera da se preda partizanima i naredio je domobranima, koji su bili u zgradi sa njim, da ne smiju pucati u partizane. Ali kada je došlo do borbe iz drugih zgrada, a zatim do proboja ustaša od Brinja i brzog povlačenja partizana, izuzev opkoljene grupe u crkvi, za koju je on vjerovao da su ustaše, tada je pokušao da se nekako »opere« za ranije datu naredbu da se ne puca na partizane«. Ovo potvrđuje i Kotarska oblast u Brinju, povodom napada partizana na Jezerane, u izvještaju koji je 22. aprila 1942. poslat Velikoj župi u Senju, a gdje se, pored ostalog, kaže: »Kroz cijelo vrijeme napada hrvatski oružnici su se hrabro držali, samo je predaja poručnika Kršćanovića

27 Dopis GSH br. 15 od 13. 4. 1942.

iznenadila oružnika, jer je isti, čim su komunisti počeli pucati, zabranio da se puca na njih, a to je značilo da se skupa sa njim predaju partizanima.«²⁸ Opoljena i četa Krntijaša, na čelu za žeželjom, uspjela je slijedeću noć da se probije iz crkve — jedan borac je poginuo, a jedan je ranjen.²⁹

Iz Primorsko-goranske proletherske čete u ovoj borbi su poginula dva partizana, a četvorica su ranjeni.³⁰

Bili su to veliki gubici za jednu četvu i negativno su se odrazili na stanje u jedinici. Borci nisu bili ranije u ovako složenoj akciji — napadu na utvrđeno naseljeno mjesto. U ranijim borbama jedinice u tom kraju nisu imale ni približno ovakve gubitke.

Akcija na željezničkoj pruzi kod Ptaškog

Na osnovu opće direktive VŠ da se glavne snage upotrijebe za uništavanje saobraćaja, GŠH je odlučio da kod Plaškog izvede jednu akciju širih razmjera i onesposobi željezničku prugu Zagreb—Split. Za ovu akciju, izvedenu 21. i 22. 4. 1942, GŠH angažirao je slijedeće snage: dvije čete bataljona »Marko Orešković«, bataljon »Marko Trbović«, Primorsko-goransku i Kordunašku prolethersku četvu i jedan kordunaški partizanski odred.

O akciji Vinko Švob i Mahmud Konjhodžić pišu:

»U ovoj operaciji, u kojoj je sudjelovalo oko 900 boraca na osiguranju i rušenju, izvršeno je potpuno uništenje pruge na dužini od 6 km, između ž. stanice Plaški—Blata. Od ranog jutra do 9 sati naveče vođene su žestoke borbe na prilazima

28 *Milan Bukvić*: »Otočac i Brinje u NOB* i 41—45«. Savez Udruženja boraca NOR-a Općine Otočac, 1972, str. 179.

29 U ovoj borbi poginula je Ljubica Gerovac, predratna skojevka i član KP. Od samog početka nalazila se u rukovodstvu ustanka kotara Brinje i posebno se isticala u radu s narodom brinjskih sela. Proglašena je za narodnog heroja, a novoformirani brinjski bataljon ponio je njeno ime.

30 U borbi su poginuli: Slavko Vlahović, rođen u Liču 1922, radnik, Hrvat. Teško je ranjen Nikola Trbović Nikica iz Drežnice, Srbin, Posebno se u ovoj borbi istakao Braco Drakulić koji je, kao student medicine, bio bolničar u Primorsko-goranskoj proletherskoj četi. U vrlo teškim okolnostima on je uspio da izvuče ranjene drugove. Snažan i hrabar borac, vukao ih je po dvojicu ispod vatre neprijatelja. Rado ga se sjećaju svi koji su ga poznavali u toku rata, posebno Primorci i Gorani, među kojima je proveo duže vremena i kao borac i kao starješina partizanskih jedinica.

mjesta rušenja. U tim borbama neprijatelj je pretrpio gubitke koji nisu utvrđeni. Zarobljeno je 46 vojnika, zaplijenjen jedan teški mitraljez i dva puškomitraljeza, 40 pušaka i mnogo municije.

Značajno je da su samo rušenje pruge izvršili, kao stručnjaci, željezničari-partizani Gorani iz delničke čete, koji su napornim maršem stigli iz Gorskog kotara specijalno za ovu akciju.³¹

Svakako da je ovo bila do tada najveća akcija s velikim brojem partizanskih snaga, vrlo dobrom organizacijom i uspješnim borbama protiv Talijana i četnika koji su nastojali onemogućiti partizane u izvođenju rušenja željezničke pruge. U ovoj akciji posebno su se istakle obje proleterske čete koje su za uspjeh u borbi pohvaljene Naredbom komandanta Prve operativne zone Hrvatske. U Naredbi, pored ostalog, stoji: »Ističem kao primjer točnosti izvršavanje zadataka stavljenih pred proleterske čete Korduna i Primorsko-goransku«³²

Treću akciju Primorsko-goranska proleterska četa izvela je zajedno s bataljonom »Marko Trbović« 28. 4. 1942. godine. Postavljena je zasjeda u Brinjskom klancu na cesti Brinje—Senj. Četa je bila raspoređena na lijevom krilu borbenog poretka prema Brinju. Kada je od Brinja naišla kolona automobila s talijanskim vojnicima, na neprijatelja je otvorena snažna vatra i nanijeti su mu veliki gubici. Zbog brze intervencije neprijateljskih snaga tenkovima od Brinja i nedovoljnog bočnog obezbjeđenja, jedinice su se morale povući. U ovoj borbi partizani nisu mogli da dođu do plijena, sprečavali su ih neprijateljski tenkovi. Talijanima su nanijeti dosta veliki gubici, a proleteru su imali jednog ranjenog borca — Mladena Sučevića.

Poslije ove borbe Proleterska četa se kratko odmarala u selu Tužević i naredne noći krenula je u pravcu Korenice. U Škarama se četa susrela s Kordunaškom proleterskom četom i, zajedno s njom i jednim vodom bataljona »Božidar Adžija«, učestvovala 30. 4. 1942. u napadu na neprijateljsku posadu u Sincu kraj Otočca.

U ovoj akciji ubijena su četiri domobrana, a jedinice su se u zoru povukle za selo Škare. U Škarama su proleteru zajedno s

31 *Vinko Svob i Mahmud Konjhodiić: »Drugi odred Primoraca, Gorana i Istrana«, Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, Zgb, 1969.*

32 VII Beograd, Arhiv operativnih zona GŠ Hrvatske.

narodom proslavili 1. maj. Prema sjećanju učesnika, bio je narodni zbor, zabava i veselje, a narod je dobro ugostio proletere.

Kao što se vidi, četa je za nepun mjesec dana bila stalno u borbama i pokretu. U ovim borbama imala je 6 boraca izbačenih iz stroja. Treba istaći da su ovo bili dosta veliki gubici. Očito je da je četa skupo platila svoje vatreno krštenje i sticanje potrebnog borbenog iskustva.

Sa koliko je boraca četa stigla u Korenicu doznajemo iz dopisa Glavnog štaba Hrvatske upućenog Štabu 5. operativne zone Hrvatske.

»Danas je stigla vaša proleterska četa. Brojno stanje čete je 45 boraca. Ostatak je na putu zaostao, navodno radi bolesti. Očito se radi o elementima koji se na taj način izvlače iz jedinice. Radi toga, neophodno je potrebno da uputite što prije 60 novih, dobrih partizana iz sušačkog logora i Gorskog kotara, za popunu vaše proleterske čete. Treba bolje pripaziti na izbor partizana.«³³

Urgirajući ponovo da se četa popuni, GŠH upozorava Štab 5. operativne zone Hrvatske da nije postupio po naredjenju od 4. 5. Kakvo je stanje bilo u pogledu popune proleterske čete, na principima dobrovoljnosti i pretežno iz sušačkog logora, najbolje se vidi iz odgovora Štaba 5. operativne zone Glavnom štabu Hrvatske:

»Ja bih vas molio da nam date jedan duži rok za mobilizaciju ljudstva za proletersku četvu, dok sušačke jedinice ne razviju se u prave jedinice i dok se ne uspije razbiti lokalpatriotizam i popularisati tako proletersku četvu da svaki partizan uvidi pravi njen značaj, da nam se ne bi desilo što se desilo prvi put. Mi ćemo formirati ovdje jednu četvu za naš teritorij. Već za takvu četvu javit će se puno partizana, ali da nikud dalje ne idu, jer za to još nisu spremni. Osobito partizani iz Gorskog kotara, pa i iz Sušaka, koji su tek posljednje vrijeme stupili u partizane.«³⁴

Problem kvalitetne popune Primorsko-goranske proleterske čete bio je, u to vrijeme NOB-a, u vezanosti partizana za svoj kraj, svoje mjesto i svoje starješine, u usitnjenosti partizan-

³³ Vojnoistorijski institut, arhiv GŠH, dopis br. 33 od 4. 5. 1942.

³⁴ Zb. NOR, tom V, knjiga 4

skih jedinica, posebno u zapadnom dijelu, u nedovoljno razvijenoj svijesti o potrebi odlaska iz svoga kraja. Jedno je bilo spremnost boraca da se bore u svom užem kraju, pogotovo ako se radilo o sitnijim akcijama i diverzijama, a drugo riješenost otići u druge jedinice koje izvode borbena dejstva u raznim krajevima, gdje god se to naredi. Kasnije će problem kvalitete popune biti uspješnije rješavan, zahvaljujući i privlačnosti koju je bataljon imao za borce i uspjesima koje je postizao u pojedinim krajevima. Ubrzani razvoj NOB-a i izvođenje krupnijih akcija u svim krajevima uticali su i na svijest boraca o potrebi da se bore i dalje od svog mjesta. Sve je bilo u procesu rasta, pa i saznanje da se u cjelini uspješna borba ne može voditi bez formiranja krupnijih jedinica, bez složenijih borbi na raznim relacijama.

Formiranje i borbena dejstva Ličko-dalmatinske proleterske čete

U vrijeme priprema i formiranja Ličko-dalmatinske čete za Prvi proleterski bataljon Hrvatske, aprila 1942. godine, ustaničke snage u Lici bile su čvrsto organizirane u čete, bataljone i odrede pod komandom Štaba Grupe NOP odreda za Liku i postizale su krupne rezultate u borbi protiv okupatora i njihovih slugu ustaša, domobrana i četnika. Lika krajem 1941. i u zimu 1941/42. godine postaje veoma značajno ratište protiv okupatora. Stvorena je velika slobodna teritorija koja se protezala od Vrhovina prema Korenici i od Donjeg Lapca do Srba, zatim cjela Krbava, izuzev ustaških uporišta u Udbini i Podlapači. Stvoreni su povoljni uslovi za daljnji razvoj NOB, brojno povećanje partizanskih jedinica i učvršćenje organa vlasti. Široki slojevi naroda su uključeni u NOB pod rukovodstvom Komunističke partije. Tu dolazi do potpunog izražaja organizatorska i rukovodeća sposobnost CK KPH za Liku, čija uloga se osjeća kako na oslobođenoj, tako i na okupiranoj teritoriji. Rad omladine, AFŽ i NOO poprima sve šire razmjere što postaje baza i osnov uspjeha partizanskih jedinica. Stvaraju se sigurni i stabilniji temelji nove narodne vlasti.

Krupnim vojnim akcijama partizanskih snaga u borbi s talijanskim okupatorima oko blokade Korenice počinje odvajanje boraca od svoje najbliže okoline. Ukрупnjavanje borbenih jedinica i uspjesi vezani uz to doprinose da se partizani

počinju osjećati sve više pripadnici prave vojničke organizacije, sposobni da se bore ne samo kod kuće nego i svagdje gdje je potrebno. Zbog toga u Lici nije bio problem dobiti dovoljan broj dobrovoljaca za proletere. Bilo je teškoća kako objasniti da u proletere ne mogu svi oni koji su se dobrovoljno javili.

Kad je riječ o formiranju ove čete, značajno je istaći da je već u jesen 1941. godine uspostavljena veza partijskih organizacija Like i Dalmacije. O tome Jakov Blažević piše: »Te jeseni, već rano u listopadu, dolaze neki drugovi iz partijske organizacije Šibenika na konsultacije u Okružni komitet KPH za Liku, stvaraju se veze sa njihovim zadarskim krajem, odakle već početkom prosinca 1941. dolaze prvi borci dobro za ono vrijeme naoružani i kao Hrvati partizani još više učvršćuju borbenu svijest bratstva Srba i Hrvata. Sve to snažno utiče i ubrzava pokret i organizaciju partizanske borbe u tom dijelu Dalmacije, proširuje i povezuje frontu od Save i Kupe do Gorskog kotara, Banije, Korduna i Like do mora.

Tako je došla i zima 1941/42. godine, koja je dala priliku da se pokaže na djelu sve ono što se stvorilo od prvih ustaničkih akcija, od malih rasutih grupa i pojedinaca ustanika, do izoliranih samoodbrana sela i zaselaka i široke koordinirane političke i vojne organizacije i akcije, koja je smogla snage da se uhvati u koštac i s krupnijim okupatorskim jedinicama i da primjeni već razvijenije i složenije načine partizanskog ratovanja.«³⁵

Za ustanike i narod u Lici 1941. godine dolazak boraca iz Dalmacije imao je prvenstveno ogroman politički značaj. U Lici je u to vrijeme vršena politička diferencijacija, a pojava četničke opasnosti i potreba razbijanja njihovog uticaja na srpski živalj bila je aktuelna i značajna. Trebalo je razbiti četničku propagandu da je sav hrvatski narod za ustaše i njihovu politiku istrebljenja Srba. Partizani koji su nam u tom značajnom trenutku naše borbe stigli iz Dalmacije bili su odlični borci, dobro naoružani,iskusni politički radnici, u većini članovi KPJ, kandidati ili skojevci. Ti borci bili su toplo i drugarski prihvaćeni, kako od boraca Srba tako i od naroda, kao dobro došli ratni drugovi i prijatelji. Oni su umjeli da priđu narodu, da mu objasne ciljeve naše borbe.

35 *Jakov Blažević: »Suprostavljanja i ljudi«. Mladost Zagreb, Prosveta Beograd, Svjetlost Sarajevo, 1980.*

a što je vrlo važno — pokazali su se kao veoma dobri ratnici. Od prvih borbi oko Korenice, Lapca i Plitvica bili su u prvim redovima. Tako su pribavili simpatije cijelog naroda, posebno omladine.

U decembru 1941. i prvih dana marta 1942. godine u Liku je u četiri grupe došlo 180 dobro naoružanih boraca iz Dalmacije. Koliki je značaj rukovodstvo NOP Like pridavalo boravku i borbenom dejstvu dalmatinskih boraca vidi se iz pisma Štaba Grupe NOP odreda za Liku od 12. marta GŠH u kome se, između ostalog, kaže: »Kako se upravo nalazimo u velikim borbama na više krajeva, a kako pored toga očekujemo borbe na Ljubovu, a eventualno i kod Turjanskog, ne bismo mogli iz čisto vojničkih razloga poslati Dalmatince, a da ne ugrozimo našu frontu. Odlaskom Dalmatinaca nastala bi na našem frontu praznina koju sada ne možemo popuniti. Osim ovog razloga, postoji još jedan važan politički razlog koji nam ne dozvoljava da barem za sada vratimo Dalmatince. Oni predstavljaju 75% Hrvata partizana u Ličkoj partizanskoj grupi. To bi škodilo u našem političkom radu među ličkim Srbima.

Odlazak Dalmatinaca sada dao bi novog poticaja neprijateljskim elementima da harangiraju protiv Hrvata. Tim više što su baš Hrvati Dalmatinci započeli borbu protiv Talijana u Lici, pa bi svijet, s obzirom na današnje velike borbe i prestojeću talijansku ofanzivu, tumačio krivo njihov odlazak.«³⁶ Vlado Bakarić, tadašnji komesar GŠH, govoreći u Kninu 1967. godine, visoko je ocijenio ulogu dalmatinskih boraca u Lici pa je, između ostalog, rekao: »U ovom prvom periodu partizanskih odreda, Dalmatinci su krenuli u Liku da tamo pomognu u jačanju NOB-a, upravo da spriječe manevre okupatora i da vrate povjerenje tamošnjeg naroda u bratstvo naših naroda. Taj je zadatak taj relativno mali odred vrlo časnno izvršio. Cijela Lika, i ne samo ona, spominje još i danas dalmatinske borce i ima ih u vrlo živom sjećanju. Spominjemo ih i mi koji znamo kako su važnu ulogu odigrali.«³⁷ Ovo nekoliko napomena o dolasku Dalmatinaca u Liku krajem 1941. i početkom 1942. godine trebalo je reći i zbog toga jer je baš od ovih već prekaljenih ratnika izabrana skoro jedna trećina

³⁶ Ante Kronja: »Poruke borca« od 8. 3. 1977. iz saopćenja na naučnom skupu »Sjeverna Dalmacija u NOB«.

³⁷ Isto

dobrovoljaca za Prvi proleterski bataljon Hrvatske. Mnogi od njih i danas se živo sjećaju tog izbora koji je vršen potpuno na dobrovoljnoj osnovi, ali uz predodžbu svih teškoća, napora i žrtava koje stoje pred borcima koji pođu u tu proletersku jedinicu. Međutim, dalmatinskim borcima lako je bilo izabrati 50 najboljih, ali je teško bilo objasniti onima koji nisu mogli da pođu sa svojim drugovima u proletere. Jednostavno, htjeli su svi da idu u proletere!

Izabrani dobrovoljci su pred svoj polazak od svojih drugova dobili najbolje oružje i dovoljno municije i bombi. Drugovi koji nisu išli u proletere skidali su sa sebe najbolje dijelove odjeće i obuće, da bi što bolje opremili svoje drugove koji su kao dobrovoljci odlazili na teške i odgovorne ratne zadatke, tamo gdje su uslovi ratovanja bili najteži. Dalmatinci su došli na formiranje Ličko-dalmatinske čete u Krbavicu iz dva pravca. Grupa od 26 drugova izabrana je iz 3. čete bataljona »Marko Orešković« iz Turjanskog. Prema sjećanju preživjelih drugova, izbor su izvršili Đoko Jovanić, komandant bataljona »Marko Orešković« i Ante Banina, budući komandant 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Rastanak s drugovima »Kmtijašima« bio je jako dirljiv. Bio je to osjećaj kao da se rastaješ s najdražim iz porodice. Slično je bilo i sa drugom grupom koju je doveo iz Kozjana Ante Kronja. Ova grupa je izabrana iz 2. čete bataljona »Ognjen Priča«, a brojala je 25 boraca. Za obje ove grupe ličke omladinke su izvezle srp i čekić na petokrake zvijezde.

Ličani su za ovu četvu, po istom postupku, izabrali 54 borca. I ovdje je bilo teškoća oko objašnjenja onima koji su se dobrovoljno javili a nisu mogli da pođu u proletere.

38 Prema sjećanju preživjelih boraca na dan formiranja čete u stroju su iz Dalmacije bili sledeći drugovi: Ante Banina, Silvijo Filipović, Mirko Bašić, Slavko Vulelija, Rudolf Lukin Doko, Albert Sutlović, Milovan Brčić, Ante Švorinić Tonči, Vladimir Rafkin Ranko, Mladen Bubica, Miljenko Rokov Brica, Nedeljko Vidučić, Ivo Kalcina, Romano Rogić, Berislav Buća, Augustin Bubica i Ambroz Živković sa zadarskog područja, a s područja Šibenika: Dinko šurkalo, Ante Blažević Ata, Roko Franić Barba, Josip Grubelić, Boris Antulov, Nikola Skroza, Ante Tikulin Brko, Alfonz Petrov, Silvijo Kranjac, Mate Mihić Matos, Ante Jakovljević Dragi, Nikola Stipančev, Drago Živković, Svetin Curović, Drago Bergam, Vinko Luketa, Blaž Jurin Brico, Dinko Aras Dunkula, Ivo Pendžer Jakić, Ante Rak, Milan Jurić 2ute, Joso Markov, Frane Bilić, Petar Sladojev, Dmitar Macura, Marko Jukić, Dušan šantić, Škugor Ante, Komelio Mrša, Tonči Friganović, Marko Beranović Bjondo, Karlo Petrov, Milan Friganović i Petar Sladić. Svega iz Dalmacije 51 proleter koji su se, kako je već

Ličani su stizali s raznih strana, iz svih ličkih odreda i bataljona. Jednu veću grupu doveo je iz Prvog ličkog odreda Vaso Todorić. Ličko-dalmatinska četa na dan formiranja brojala je 105 boraca i starješina³⁸ izabranih od prijavljenih dobrovoljaca iz Ličke grupe partizanskih odreda koja je tada brojala preko 2 400 boraca. Četa je formirana u Krbavici 24. 4. 1942. godine, gdje su se u to vrijeme nalazili Okružni komitet KPH za Liku i Štab Grupe ličkih partizanskih odreda. Svečanom formiranju prisustvovali su članovi Okružnog komiteta KPH za Liku, među kojima i Jakov Blažević, Štab Grupe partizanskih odreda za Liku na čelu sa Vladom Četkovićem, a postrojenim proleterima govorio je Bogoljub Repajić, tadašnji politički komesar Štaba Grupe ličkih odreda, koji je u svom kratkom govoru iznio političku situaciju i zadatke koji stoje pred proleterima. Atmosfera je bila svečana. Bio je to najsvečaniji trenutak kojeg se rado sećaju preživjeli proleter i Mirko Bašić, politički komesar čete, Vulelija Slavko, partijski sekretar te stari proleter i Svetin Curović, Nikola Derikrava, Roko Franić Barba, Dmtar Macura, Jure Blažević, Rudolf Lukin Doko i drugi.

Za komandira ove čete postavljen je Filipović, radnik, Hrvat, predratni komunista, rodom iz Velog Iža, poginuo 1943. godine. Za političkog komesara postavljen je Mirko Bašić, đak, Hrvat, također stari član partije, rodom s Molata. Za partijskog sekretara izabran je Slavko Vulelija, radnik, Hrvat, također stari komunista, rodom iz Biograda na moru.

Za komandira 1. voda postavljen je Milan Friganović, rođen u Šibeniku 1918. godine, radnik, Hrvat.

ranije spomenuto, borili u Ličkoj grupi odreda još od 1941. godine i u ovu četu došli već kao prekaljeni partizanski ratnici. Iz Ličke grupe partizanskih odreda, također prema sjećanju preživjelih drugova, u stroju je bilo tog prohladnog proljetnog dana ispred crkve u ustaničkom selu Krbavici 54 druga i to: Rade Milanović, Stevo Hinić, Boško Zigić, Milan Trkulja mladi, Vojislav Vujičić, Nikola Derikrava, Nikola Drakulić, Aleksandar Bevanda, Jure Blažević, Pero Milinović, Vaso Todorić, Milan Plećaš, Nikola Ćujić, Stevo Ćanak, Nikola Vukelić, Iso Tomaš, Ilija Radošević, Vojislav šaput, Branko Sladić, Petar Biga, Jovo Ognjenović, Obrad Ognjenović Tode, Dragan Vukobratović, Milan Trkulja stariji, Stevo Končar, Mane Ćujić, Jovo Pupavac, Dmtar Studen, Nikola Mandić, Rade Korać, Miloš Ćuturilo, Đuro Vojvodić, Milan Babić, Nikola Tojagić, Dmtar Cjetičanin, Milan Bubalo, Mane Ilić, Đorđe Solaja, Milorad Lalić, Ivica Vlahović, Drago Pasariček, Božo Hinić, Nikola Vukelić, Milan Ćubrilo, Srđen Ćujić, Dušan Ćortan, Nikola Ćanak, Milan Ćuturilo, Dane Blanuša, Frančesko Simoneli, Tomo Tojenović, Marko Rendulić, Dmtar Teslić i Luka Paškoš.

Komandir 2. voda Stevo Hinić, rođen 1916. godine u Debelom Brdu, Korenica, zanatlija, Srbin, kandidat za člana KPH.

Komandir 3. voda Milan Juran, rođen 1920. godine na Murteru, Šibenik, podoficir bivše jugoslavenske vojske, Hrvat, član KPH.

Da bi se vidjelo kakvog je sastava i kvaliteta bila ta vojska, iznijet ćemo nacionalni i socijalni sastav i organizaciono partijsku strukturu čete. Kod toga treba imati u vidu da je to polovina ustaničke 1942. godine, a podaci su slijedeći: Od 105 proletera koliko je u Kravici postrojeno pred ustaničkim rukovodstvom Like, bilo je: radnika 37, zanatlija 9, seljaka 48, đaka 3, podoficira bivše jugoslavenske vojske 2, intelektualca 3, privatnih namještenika 2 i trgovačkih pomoćnika 1.

Po nacionalnom sastavu četa je izgledala: Hrvata 54, Srba 50 i 1 Talijan. Po organizacionoj strukturi stanje je bilo: članova KPH 27, kandidata za članove KPH 12 i skojevaca 33, što znači da je ukupno organiziranih bilo 72 proletera. Ostali su bili oni »koji se osjećaju komunistima«, kako je to rečeno u Naredbi GŠH komandantu 1. operativne zone broj 225/42 od 29. 6. 1942. godine.³⁹

Odmah nakon formiranja četa je upućena u borbu na sektor Prijeboga i Plitvičkih jezera. Pokret je izvršen pravcem: Kravica—Korenica—Rudanovac ka Prijebogu, obilazeći ga sa zapadne strane, i kod sela Jezerce četa je prešla cestu Plitvička Jezera—Prijebog da bi preko Medvedaka stigla u selo Zaklopaču. Iz Zaklopače je četa vršila izviđanje i obezbjeđenje s pravca Ličkog Petrovog Sela. Vrijeme je bilo hladno, tako da su se borci smrzavali u napuštenim kućama sela Zaklopača.

Nakon dva dana četa je zaposjela položaje na Klokočevici radi obezbjeđenja s pravca Ličko Petrovo Selo k Prijebogu jer je bataljon »Ognjen Priča« napao ustašku posadu na Prijebogu.

Evo šta se o formiranju čete i navedenim borbama kaže u Operativnom izvještaju Štaba Grupe NOPO za Liku od 2. 5. 1942. godine upućenog GŠH: »Prema ranijem naređenju Glavnog štaba, formirana je od partizana ove grupe proleTERSka četa. Četa je naoružana sa 3 teška mitraljeza, 6 puškomitraljeza i puškama, te upućena u sastav proleTERSkog bataljo-

³⁹ Vojnoistorijski institut, K. 102 V F 17, D 2.

Borci Ličko-dalmatinske proletherske čete na položaju kod Prijeboja aprila 1942. godine

na...« Dalje se u tom izvještaju kaže: »25. aprila bili smo izvješteni da ustaše vrše napade na sela na granici Like i Korduna. Seljaci iz tih sela dolazili su i tražili zaštitu. Pošto je baš tada formirana proletherska četa, poslali smo nju sa zadatkom da zaštiti sela i izvidi teren između Ličkog Petrovog Sela i Plitvičkih jezera. Da bismo imali podatke pri akciji na Prijeboj, koju smo spremali 26. 4., upućene su još dvije čete bataljona »Ognjen Priča« sa zadatkom da očiste od ustaša Prijeboj i Plitvička jezera.

Proletherska četa dobila je pri tom zadatak da na Klokočevici, pored Ličkog Petrova Sela, postavi zasjedu eventualnoj pomoći koja bi pošla na Prijeboj. Prijeboj je zauzet 27. 4. pred večer. U borbi je poginulo 8 ustaša. Mi smo imali 1 mrtvog i 5 ranjenih. Zarobljeno je 9 ustaša i 9 domobrana. Zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 25 pušaka, 2500 metaka i druga oprema.

Već 29. 4. oslobođena su i Plitvička jezera. Ustaška i domobranska posada, kao i žandari, koji su se svi držali u jednoj zgradi, uspjeli su da preko noći pobjegnu u šumu. Jedan domobran s puškomitraljezom predao se partizanima i izjavio

Dolazak mitraljeskog voda Ličko-dalmatinske čete u sastav Prvog proleterskog bataljona, Korenica maja 1942. godine

da želi ostati s njima. U borbi je poginuo komandir i dva domobrana su ranjena. Jedan domobran izvršio je samoubojstvo još u toku borbe, jer je bio, zbog izjave da se treba predati, pozvan kod ustaškog narednika. Mi nismo imali gubitaka. Zaplijenjeno je dva puškomitraljeza, 8 pušaka, 2569 metaka i drugog ratnog materijala. Partizani su ušli u hrvatsko selo Rastovaču, koja je već ranije bila potpuno evakuirana. Zasjeda na Klokočevici odbila je 40 domobrana, koji su iz Ličkog Petrova Sela pošli u pomoć Prijeboju»⁰⁴

Poslije nekoliko dana borbi, vođenih u rejonu Prijeboj—Plitvička Jezera—Ličko Petrovo Selo, Ličko-dalmatinska četa vratila

40 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 148 i 149.

se u Korenicu, gdje je učestvovala u proslavi međunarodnog radničkog praznika 1. maja. Tada je Korenica bila centar ustanka u Hrvatskoj. U njoj su se nalazili Glavni štab Hrvatske j CK KPH. Iz nje se rukovodilo borbama partizanskih snaga i stvarali planove za dalje širenje i jačanje ustaničkih snaga u Hrvatskoj. Slobodna ustanička Korenica vrvjela je od razdraganog naroda i njegovih boraca. Tu je 1. maja 1942. godine održan veliki miting i vojna parada partizanskih snaga. Govorio je komandant Grupe partizanskih odreda za Liku i proslavljeni španski borac Vlado četković koji je u svom govoru punom optimizma upozorio na teškoće koje nas čekaju, ali i na pobjede koje u našoj pravednoj borbi moraju biti na našoj strani. Vojnička smotra, valjda jedinstvena u tada porobljenoj Evropi, održana je tu pred ustaničkim rukovodstvom i narodom. Jakov Blažević o proslavi Prvog maja 1942. u Korenici piše: »U prvoj polovici 1942. godine partizanski pokret pre-rasta u široko razgranate, planirane i povezane akcije, ne samo u Lici nego i u Dalmaciji, Kordunu i Gorskom kotaru. Proslava 1. maja 1942. u oslobođenoj Korenici manifestira odlučnost naroda, koji je kroz sniježnu vijavicu dolazio na proslavu, te njegov entuzijazam. A Druga lička okružna konferencija sumira rad na podizanju ustanka i utvrđivanju zadataka na njegovom daljem razvoju.

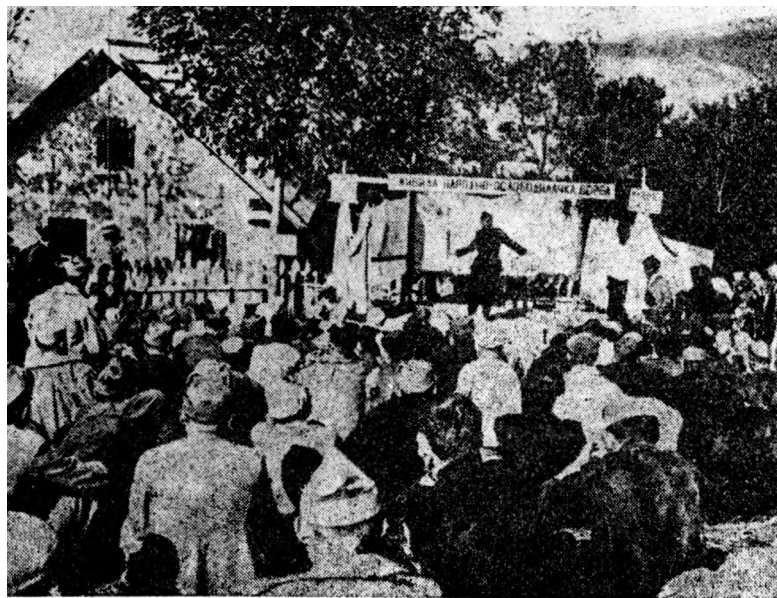
Ta dva primjera ilustruju atmosferu tih dana i snagu i odlučnost naše revolucije.

Proslava 1. maja 1942. godine u oslobođenoj Korenici duboko mi se usjekla u sjećanje. Na valu entuzijazma krupnih pobjeda, u osjećanju povezanosti i sigurnosti na velikom oslobođenom teritoriju, gledajući svoju vojsku, defile Oficirske škole Glavnog štaba Hrvatske, narod je u masama oduševljeno, kroz sniježnu vijavicu, kakav je bio taj Prvi maj, manifestirao vjeru u budućnost i pobjedu.

Kad kažem vjeru u budućnost i pobjedu, mislim na svoju vlastitu volju i snagu, koja je za nepunu godinu stvorila nešto novo i neviđeno. Jer toga maja i tih mjeseci godinu dana ranije, ustaše su po toj Korenici, kao i po čitavoj Lici, klali i palili, a za njima talijanski okupatori i četnici. Narod je bio prestravljen, sam i goloruk. I, eto, već 1. maja 1942. taj radnički borbeni dan slavi na svojim vlastitim pobjedama, nad tućenim neprijateljskim vojnicima kojih je te zime i proljeća vidio na stotine uništenih i zarobljenih. Iako sam u svemu duboko impresioniran slavom tog dana, jer su se prilike razvi-

Proslava 1. maja 1942. u Korenici

tome učestvovao iz dana u dan, iz mjeseca u mjesec, bio sam jale i mijenjale takvom brzinom da je slika poraza i bezbjednosti stajala blizu i neposredno uz sadašnju, u kojoj su začas, kao iz zemlje, izrasle nove, neshvatljive snage što su čudesno izmijenile ovaj svijet. To su oni rijetki događaji koji su neprocjenjiva nagrada i moralna satisfakcija svakom revolucionaru, koji iz toga crpi i razgara snagu, stvaralaštvo i vjeru u svoj narod.

Početkom maja, nedjelju dana kasnije, koliko se sjećam, ipračali smo iz Korenice novoformirani Prvi proleterski udarni bataljon Hrvatske. Proleter i su za ono vrijeme, najbolje odjeveni i naoružani (puške, puškomitraljezi, pokoji teški mitraljez) poletno odmarširali s gromkom partizanskom pjesmom, da s drugim bataljonima vode bitku s talijanskim jedinicama i četnicima na tromeđi Like, Krajine i Dalmacije.

To je sada već vojska što vodi široko zamišljene i na većem strateškom frontu isplanirane bitke i akcije, koje više u svojoj ofanzivnosti i inicijativi ne prestaju, ne malakšu.«⁴¹

Ovih nekoliko misli iz sjećanja Jakova Blaževića, ratnog sekretara OK KPH za Liku i dobrog poznavaoa razvoja NOB-a i revolucionarnog pokreta u Lici, najbolje ilustruju tadašnji historijski trenutak. Bili su to veliki dani kad je stvaralačka aktivnost i borbeno raspoloženje, snaga i energija ličkih ratnika i naroda došla do svog punog izražaja. Ovdje je KP položila svoj veliki revolucionarni ispit, a došle su do izražaja sve one pripreme za odlučujuću bitku za koju se Partija pripremala u predratnom periodu. Značajno je bilo istaći ove momente da bi se bolje sagledali uslovi koji su bili veoma povoljni za formiranje proleterske čete, a nešto kasnije i Prvog proleterskog bataljona Hrvatske.

Banijska proleterska četa i njena dejstva

Na Baniji je 30. marta 1942. godine u selu Brestiku, južno od Gline, formirana Banijska proleterska četa jačine 65 boraca zajedno sa komandrom i partijskim komesarom čete. Bili su to sve mladi borci između 18 i 23 godine. Rat je ovim mladima prekinuo normalan mirnodopski život. Izbor a nije bilo.

⁴¹ *Jakov Blažević: »Suprotstavljanje i ljudi«, str. 123—124.*

Trebalo se boriti za slobodu. Njihova mladost i goli život bili su ugroženi. Ovi golobradi mladići, koji su dobrim dijelom ličili dječacima, riješili su da se bore za oslobođenje svoje porobljene domovine. Javlajući se dobrovoljno u proletere, dospjeli su u prve redove boraca za slobodu, za novo pravednije društveno uređenje i bolje odnose među ljudima, za novu Jugoslaviju zbratinijenih i ravnopravnih naroda.

Od 65 boraca 49 je bilo s Banije, 8 iz Siska, 6 iz Zagreba, 1 iz Gorskog kotara i 1 iz Duge Rese kod Karlovca.

U sastavu čete bilo je 47 Srba i 18 Hrvata. Po socijalnom sastavu stanje je bilo: 41 radnik, 14 seljaka i 11 đaka i službenika. Od 65 boraca i rukovodilaca u stroju je na dan formiranja bilo 20 članova KP, 11 kandidata i 30 skojevac. Bila su svega 3 neorganizirana druga. Mnogi od ovih mladića bili su od prije rata članovi Komunističke partije i SKOJ-a i imali su za sobom bogato iskustvo borbe protiv klasnog neprijatelja. Zato se sa sigurnošću može reći da su borci u ovom stroju po svojim karakteristikama, moralno-političkim kvalitetama i borbenom duhu bili komunisti. Po svom socijalnom sastavu i političkoj pripadnosti bio je to pravi komunistički borbeni odred. Po spoljašnjem izgledu, opremi, odijelu i naoružanju ovaj mali odred se bitno razlikovao od drugih partizanskih jedinica toga vremena i ličio je na pravu regularnu vojsku. Međutim, ova vojska se razlikovala od svih do sada regularnih vojski. Razlika je bila u unutrašnjem ustrojstvu, odnosu boraca i starješina, svjesnoj gvozdenoj disciplini, moralu i uzajamnom povjerenju. Bila je to vojska hiljadama niti vezana sa svojim narodom, koji se masovno digao u borbu za slobodu. Ta vojska bila je nerazdvojni dio tog naroda i otuda je poticala njena glavna snaga. Svakom od postrojenih boraca bilo je jasno da kreće u neizvjesnost, da će borbe biti teške i napori veliki.

Formiranju čete prisustvovali su i Vlado Janjić Capo, pratij-ski rukovodilac za Sisak i Baniju, komandant Banijskog odreda Vasilj Gačeša i politički komesar Đuro Kladarin.

Pred postrojenom četom govorio je Đuro Kladarin. On je borcima objasnio zadatke koji stoje pred njima, teškoće i opasnosti koje ih očekuju. Pozvao ih je na zalaganje i hrabro držanje u predstojećim borbama i ukazao na konačan pobjedonosni trijumf naše borbe. Uzeo je proleetersku zastavu i, predajući je komandiru čete, rekao: »Predajući vam crvenu proleetersku zastavu sa zlatnom petokrakom zvjezdom, srpom i čekićem, kao znakom vaše čete, izrađenu rukama sisačkih

skojevacu, pozivam vas da je uvijek nosite visoko uzdignutu, da se pod njom hrabro borite protiv morskog neprijatelja, dostojni proleterskog imena i da na to pod ovom zastavom položite zakletvu.«⁴⁵

Zastavu je preuzeo komandir čete Nikola Demonja i stao ispred stroja kako bi je svi što bolje vidjeli. Zatim je pozvao borce da polože zakletvu slijedećeg sadržaja: »Zaklinjem se svom narodu da iz ruku neću pustiti oružje, sve dok i posljednji fašistički okupator ne napusti moju zemlju, sve dok posljednji ustaški gad ne bude iskorijenjen. Zaklinjem se da ću se neprijatelju, koji je pomoću domaćih izdajnika i plaćenika porobio moju zemlju, klao i ubijao moj narod, žene i djecu, otmicao moje žito, moj kruh i muku i izgonio me s mog djedovskog ognjišta, zaklinjem se da ću se osvetiti nemilosrdno, da ću mu nanositi udarac za udarac, krv za krv, smrt za smrt.

Zaklinjem se da ću se u nemilosrdnoj borbi protiv ustaških razbojnika čuvati i kloniti svakog samovoljnog nasilja i osvećivanje nad nevinim stanovništvom, ženama i djecom, ma kakve vjere i narodnosti bili. Zaklinjem se da ću svagdje i uvijek zastupati misao bratstva i jedinstva i zajedničke borbe Srba, Hrvata i muslimanskog življa, za čišćenje zemlje od zajedničkog neprijatelja, od fašističkog okupatora i domaćih izdajnika i plaćenika, bili oni iz srpskih, hrvatskih ili muslimanskih redova.

Zaklinjem se da ću prije umrijeti, nego odati sebe ili svoje drugove i našu svetu borbu, da ću prije umrijeti nego pljačkom ili samovoljnim načinom okaljati zastavu pod kojom se borimo.

Ako prekršim ovu zakletvu, ako pokažem slabost, malodušnost, kukavičluk, nedisciplinovanost ili zlonamjernost i izdam interese svog naroda, neka sramno padnem od ruke svojih drugova.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!«^{42a}

Svim drugovima, već od ranije, bio je poznat tekst partizanske zakletve, ali ona je u ovoj svečanoj prilici pod crvenom proleterskom zastavom posebno svečano odzvanjala i ostala vječno

⁴² Miloš Cniobrnja: »Banijska proleterska četa« GRO »Joža Rozanković«, Sisak 1979, str. 55.

«* HAJC, k. 3.

zabilježena u srcima ovih mladića, riješenih da u borbi istraju do kraja, do pobjede. Po završenoj zakletvi komandir je predao zastavu prvom zastavniku proleteru Luki Škrinjaru. Svečana atmosfera osvojila je sve prisutne. U toku slavlja djevojke Brestika darovale su zastavniku toliko peškira da ih nije mogao nositi. Čule su se revolucionarne pjesme, a najviše one o borbi za slobodu. Nikola Demonja je bio za sve vrijeme rada oko formiranja čete zauzet poslovima, stalno ozbiljan i ćutljiv, ali kad je sve oko formiranja čete dobro završeno i na njegovom ozbiljnom licu pojavio se razdragan osmijeh. Gledao je on tu četvu kao svoje djelo i bio je sretan. Poznajući njegovu žestoku narav iz ranijih borbi, Gaćeša mu se drugarski obratio: »Samo ti, Demonja, pazi i s četom nemoj nagliti.«^{42b}

Tog martovskog dana 1942. godine u stroju Banijske proleterske čete stajali su: Nikola Demonja, komandir, Vlado Mutak, politički komesar, Ivica Bujić, zamjenik komesara, Dušan Kreča, komandir 1. voda, Rafael Marković, politički delegat, Stojan Komjenović, desetar, Dušan Griva, Luka Škrinjar, Milan Joka, Dušan Čorković, Petar Arbutina, Mirko Nevajda, Dušan Vučinić, Ljuban Rajišić, Rade Miočinović, Branko Vladić, Miloš Martić, Savo Jarić, Dušan Macakanja, Miloš Tišma, Stevo Došen, desetar, Slavko Macakanja, Stjepan Lašan, Josip Prša, Petar Drezga, Mijo Butković, Adam Savić, Ivan Tominac, Milan Đurić, Svetozar Panjković, Martin Knežević, Dušan Gnjatović. Vlado Jurjević, Milovan Svrabić, Ivica Živčić, komandir 2. voda, Drago Jermen, delegat, Pavle Miočić, desetar, Lazo Dragaš, Miladin Čizmić, Milan Tojagić, Jovan Vasiljević, Ilija Veljača, Nikola Sužnjević, Dragan Radulović, Stevo Begović, Miloš Crnobmja, Milan Svrabić, Dušan Popović, Franjo Fabrijan, Matija Erečko, Ljuban Kordić, Boško Kmjačić, Dušan Maček, Nikola Ivanić, Vinko Kinder i Stjepan Ribarić.

Koliko je pažnje posvećeno izboru boraca za ovu četvu vidi se i iz Naredbe broj 15 Štaba Banijskog partizanskog odreda u kojoj se, između ostalog, kaže: »Na osnovu Naredbe br. 5 GŠH — Partizanski odred Banije formira proletersku četvu jačine 60 ljudi s 2 puškmitraljeza.

Ime i značaj ove čete zahtijeva da u njenim redovima budu najsvjesniji sinovi našeg naroda, najborbeniji i najhrabriji radnici i seljaci. U proleterskoj četi vlada gvozdena disciplina.

^{42b} Milan Nozinić, *Demonja*, Zgb. 1982.

prednost imaju radnici, siromašni seljaci i iz nacionalnog razloga Hrvati.

Komandant 1. bataljona stavit će na raspolaganje 24 najsvjetlija i najhrabrija borca naoružana karabinom Štabu Banije. Komandant 2. bataljona stavit će na raspolaganje 12 naoružanih ljudi s puškomitraljezom, a komandant 3. bataljona stavit će na raspoloženje 24 čovjeka s puškomitraljezom.

Za komandira proleterske čete postavljam druga Nikolu Demonju, a za političkog komesara dosadašnjeg komesara 3. bataljona druga Vladu Mutaka.

Naša proleterska četa ostaje na teritoriji Banije pod komandom komandanta Banije.

Svi drugovi koji su za proletersku brigadu moraju biti vojnički obučeni s propisnom kapom partizanskom, značkom crvene petokrake zvijezde sa srpom i čekićem.

6) Tačku 4 i 5 pročitati pred strojem!

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

Polit komesar: Đuro Kladarin Komandant: Vasilj Gaćeša

Tako je Banija tog sunčanog proljetnog dana iz redova svojih boraca formirala elitnu proletersku jedinicu po najstrožijem kriteriju, ali na potpuno dobrovoljnoj osnovi.

Već drugog dana po dolasku u selo Bresik održan je sastanak članova KP na kome je za sekretara partijske ćelije izabran predratni član KP, sisački radnik Tomo Smolčić. Održan je i sastanak SKOJ-a i formiran aktiv. Za sekretara je izabran Milan Joka, visok i stasit mladić, metalski radnik. Pored formiranja i izbora rukovodstava organizacija, razgovaralo se i o zadacima koji stoje pred četom, posebno pred komunistima i skojevcima. Odmah po formiranju čete otpočeo je intenzivan rad na vojničkom i političkom uzdizanju. Svakog dana izvođena je strojeva obuka, a posebna pažnja je posvećena obuci u rukovanju oružjem, rasklapanju i sklapanju puškomitraljeza, tako da to znaju svi borci i da u slučaju potrebe mogu zamijeniti puškomitraljesca. Obučavana je upotreba i način bacanja ručne bombe, jer je ona za naše tadašnje prilike bila jako važno oružje, jer topova i minobacača za uništenje utvrđenih objekata nismo imali.

Redovno su održavani i časovi političke nastave, a na njima su se, pored redovnih političkih informacija, upoznavali borci sa ciljevima narodnooslobodilačke borbe. Išlo se za tim da se

svakom borcu objasni da, pored uništenja i istjerivanja okupatora i njegovih slugu ustaša i četnika, hoćemo na ruševinama starog stvoriti novo, bolje i pravednije društveno uređenje. Posebna pažnja je posvećivana objašnjavanju odnosa prema narodu i njegovoj imovini. U slobodnim časovima vodile su se međusobne diskusije po grupama o ciljevima borbe, karakteristikama socijalističkog društvenog sistema i međusobnom odnosu boraca i naroda.

U ovim razgovorima posebno su se isticali komunisti i skojevci, koji su koristili svaku priliku da na pogodan i nenametljiv način objasne svojim drugovima neko od aktualnih pitanja. Ova aktualnost na vojnopolitičkom uzdizanju doprinijela je brzom osposobljavanju boraca da postanu dobri ratnici i sposobni politički radnici i agitatori za ciljeve NOB-a.

Prve borbe poslije formiranja Proleterska četa Banije vodila je u toku neprijateljske ofanzive na slobodnu teritoriju Banije u aprilu 1942. godine. S obzirom na situaciju odlučeno je da se Banijski partizanski odred na čelu sa komesarom Đurom Kladarinom prebaci u Bosnu, a da na Baniji ostane komandant odreda Vasilj Gaćeša s Proleterskom četom i 1. četom 3. bataljona. Cilj je bio da se glavne partizanske snage izvuku ispred frontalnog udara nadmoćnijeg neprijatelja, a ove dvije čete koje su ostale na Baniji da prate razvoj i dejstvo neprijateljskih snaga i da se u pogodnom momentu ubace u pozadinu neprijatelja i napadnu oslabljene njegove snage. Prvi takav napad izvršen je na Glinsko Novo Selo 25/26. 4. 1942. godine. Prema prikupljenim podacima, u selu je bilo oko 80 naoružanih seljaka s puškama. Zadatak su dobili od ustaša da brane selo i sektor oko njega na taj način što će postaviti nekoliko stražarskih mjesta, dok su ostali spavali kod kuća s oružjem i opremom. Napad je izvršila Proleterska četa, dok je 1. četa 3. bataljona ostala u zaštiti. Zadatak je bio običi straže i neprijetećeno upasti u selo. Stražari su primijetili dolazak partizana i zapucali, a ustaše su se razbježale po mraku oko sela. Jedan ustaša je ubijen i zaplijenjene 4 puške i nekoliko stotina metaka. U toj borbi poginuo je omladinac iz 1. voda Branko Vladić, star 18 godina, skojevac iz sela Drenovca općina Glina. To je prva žrtva koju je dala Proleterska četa Banije. Teško je u toj borbi ranjen i borac 1. čete 3. bataljona Milan Mikulić, koji je drugog dana podlegao ranama.

Istog dana četa je krenula na novu akciju u selo Pecku. Ovdje je odlučeno da se četa posluži lukavstvom pa su borci,

umjesto partizanskih kapa, metnuli domobranske. Neprijatelj je bio iznenađen, zatečen i razoružan. Zaplijenjene su 22 puške i oko 120 metaka. Demonj a je domobranima objasnio da ih pušta kućama jer nisu učestvovali u ustaškim zlodjelima, što je sa oduševljenjem primljeno, a jedan od razoružanih se odmah prijavio u partizane. U pokretu od Pecke ka Peckom jezeru četa se susrela sa 40 domobrana. Nakon zabune koja je kratko trajala četa je na Ivomandu Demonje prešla u juriš i rastjerala domobrane. Dva domobrana su ranjena i 2 zarobljena i nakon razgovora puštena kućama.

Poslije ovog kratkotrajnog sukoba namjera je bila da se četa odmori. Međutim, prelazeći prugu i cestu kod Trešnjevika prethodnica je primijetila nailazak jednog kamiona iz pravca Jabukovca, pa je odlučeno da se sačeka u zasjedi. Kamion je pušten da priđe blizu. Kad je ustanovljeno da su u njemu naoružani neprijateljski vojnici, otvorena je vatra ubijena su dvojica domobrana, 4 zarobljena, a dvojici je ' uspjelo da pobjegnu. Zaplijenjeno je: 4 puške, 1 puškomitraljez i 30 okvira punih municije za mitraljez.

Ovog puta četa je sebi uzela puškomitraljez, a sve što je do tada zarobljeno dato je 1. četi 3. bataljona. Od tada je Proleterska četa imala 3 puškomitraljeza.

Snage neprijatelja koje su vršile ofanzivu na slobodnu teritoriju Banije su se povukle. Ostala je još samo jedna bojna koja se nalazila u Žirovcu i ona je otpočela povlačenje. Njena pobočnica u jačini oko 100 vojnika napala je u selu Bruban Štab Banijskog odreda. U toj borbi junačkom smrću pao je komandant Vasilj Gačeša. Proleterska četa koja je bila razmještena nedaleko od Štaba pohitala je u pomoć, ali je već bilo kasno. Oko vile »Vajs«, gdje je bio smješten štab, neprijatelja već nije bilo, ali su naišli na stravičan prizor. Svuda unaokolo ležali su izginuli borci, a ispred same zgrade leži mrtav i komandant odreda Vasilj Gačeša. Zgrada je izrešetana mecima, vrata i prozori polupani. Gubitak slavnog komandanta i omiljenog druga bio je za sve težak udarac Ustaše je ubrzo snašla osveta banijskih boraca. Napadnuta su neprijateljska uporišta: Maja, Zrinj, Mečančani, Grabočac, Skela i Bjeljevina. U tim akcijama ubijeno je i zarobljeno preko 200 ustaša i domobrana i oslobođena skoro cijela Banija.

Banijska proleterska četa trebalo je da uđe u sastav Prvog proleterskog bataljona Hrvatske i da s njim zajedno bude upućena u Slavoniju. Došlo je u međuvremenu do promjene

ove odluke pa je Proleterski bataljon upućen u Kninsku krajinu, a Banijska proleterska četa u Slavoniju.

Naređenje za upućivanje ove čete u Slavoniju donio je na Baniju operativni oficir GŠH Franjo Ogulinac Seljo 29. aprila 1942. godine. U pismu o promjeni ove odluke GŠH pisao je Povjereništvu CK KPH za Sloveniju: »Nismo vam mogli poslati kompletan proleterski bataljon. Nadamo se da će dolazak jedne proleterske čete povoljno uticati na podizanje borbene sposobnosti vaših partizana, kao i na razvitak partizanskog pokreta.«⁴³

Četa je u Slavoniju krenula 3. maja. Riješeno je da se ide preko Krajine. Prebacivanje preko Une izvršeno je s 2 trošna čamca, jer je neprijatelj uništio sve čamce do kojih je došao. Prebacivanje je trajalo preko dva časa. Put je dalje vodio preko Kozare. Tamo u okolinu Prijedora proleterci su stigli u vrijeme pripreme napada na taj grad pa je odlučeno da učestvuju kao obezbjeđenje iz pravca Gradiške na 17. kilometru, s tim da u toj ulozi smijene kozarački bataljon, koji je bio predviđen za napad na grad. Četa je zadatak uspješno izvršila, a iz napada na Prijedor dobila je još 1 puškomitraljez. Marš prema Slavoniji je produžen i Sava je savladana s petnaest čamaca u blizini Gradiške u noći 23/24. maja. U zoru 24. maja četa se iskrcala iz čamca u blizini sela Vrbanja nedaleko Okučana. Susret s narodom bio je veoma srdačan. Ljubav koju je narod Slavonije ispoljio prilikom prvog susreta pratila je banijske proleterce za sve vrijeme duge i teške borbe u Slavoniji.

U izvještaju Banijske proleterske čete upućenom GŠH 26. 8. 1942, između ostalog, se kaže: »Iz Banije je krenula ova četa 3. 5. 1942. godine, a u Slavoniju stigla i stavila se na raspoloženje komandi 26. 5. 1942. godine. U Slavoniju smo došli sa 63. partizana proletera, računajući tu i komandira i komesara. Naoružani smo sa 59 karabina i 4 puškomitraljeza. S Banije smo pošli sa [...] puškomitraljeza ali smo u Bosni iz akcije na Prijedor dobili jedan puškomitraljez [...] Sudjelovali smo u mnogo većih i manjih akcija zajedno sa slavonskim partizanima, a više puta i sami, i imali dosta uspjeha, a plijen je u oružju bio priličan. Razvili smo intenzivan politički rad po selima i održali velik broj mitinga. Razbijali smo pokušaje neprijatelja da pomoću raznih provokatora ocrne i oblate

43 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 59.

nas proletere pred licem naroda i partizana za čime se išlo. U borbi protiv neprijatelja bili smo nemilosrdni i svugdje smo nastojali da primjerom prednjačimo, držeći visoko stjeg naše crvene zastave, nastojeći da se preko nas prenese u svaki kutak ogroman značaj naše slavne Komunističke partije i njezine vojske proletera u ovoj velikoj narodnooslobodilačkoj borbi.

Našim dolaskom u Slavoniju prešli su partizani iz «ume u selo i stvorene su slobodi teritorije.

U akcijama u kojnn smo sudjelovali dobivan je otprilike slijedeći ratni plijen: 1 teški mitraljez, 6 puškomitraljeza, 175 karabina, 12000 metaka, 18 pištolja, 300 pištoljskih metaka, 65 bombi i mnogo drugog ratnog plijena.

Borbeni duh i disciplina u našoj četi su na visokom stupnju što mi sa svakodnevnim političkim radom u samoj četi još više poboljšavamo... Četu smo popunili sa nekim novim drugovima Slavoncima i radnicima iz Zagreba. Brojno stanje čete je 68 ljudi sa 5 puškomitraljeza.. «⁴⁴ Iz izvještaja se vidi da su u dotadašnjim borbama poginuli: Ivica Živčić, Drago Jerman, Dušan Mačak i Drago Radulović. Ranjeni su: Ivica Bujić, Milan Švabić, Joka Milan i Tomo Smalčić.

Banijska proleterska četa prokrstarila je kroz teške borbe skoro cijelu Slavoniju u toku 5 mjeseci, od 25. 5. do 11. 10. 1942. godine. Učestvovala je u velikim bitkama zajedno sa slavonskim, krajiškim i banijskim partizanima od kojih se po svom značaju i obimu posebno ističu napad na Gojilo i Španovicu. Sa Španovicom se završava četiri i pol mjeseca intenzivnih borbi i aktivnog političkog djelovanja, kada četa ulazi u sastav Kalničkog NOPO kao njegovo borbeno jezgro.

44 Zb. NOR, tom V, knj. 6, dok. 59.

FORMIRANJE PRVOG PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE I NJEGOVI ZADACI

Početak je maja 1942. godine. Proljeće je i još uvijek je pro hladno. Prije nekoliko dana, kada je ovdje proslavljen 1. maj, u Korenici je padao snijeg. Korenica je oslobođena od Talijana koncem marta 1942. godine. Sva naselja u Koreničkoj kotlini, uključujući i mjesto Korenicu, okupator je prilikom povlačenja spalio i opljačkao, čime je nanio veliku materijalnu štetu, ali nije poljuljao moral naroda za dalji otpor i borbu. Naprotiv, to je još više zbilježilo fronta i pozadine. Narod je, i sam bez hrane i krova nad glavom, prihvatio proletere koji su došli u Korenicu i angažirao se oko njihova smještaja i ishrane. Korenica je u to vrijeme bila centar iz koga su CK KPH i Glavni štab Hrvatske rukovodili narodnooslobodilačkom borbom i revolucijom u Hrvatskoj.

U vremenu od 2. do 5. maja u Korenicu su stigle i Primorsko-goranska i Kordunaška proleTERSka četa. Kako je već ranije pomenuto, prije dolaska na mjesto formiranja, sve tri proleTERSke čete imale su značajna vatrena krštenja i prošle niz većih i manjih borbi i okršaja sa četnicima, domobranima, ustašama, Talijanima i ostalim neprijateljima naroda, gdje su položile ispit borbene spremnosti. Vidi se da su se sva tri štaba Grupe odreda striktno pridržavali naredbe Glavnog štaba Hrvatske da te čete odmah po formiranju »treba da budu u neprekidnom pokretu i borbi«, što je imalo pozitivnog uticaja na njihovo jačanje i borbeno osposobljavanje. Te čete su za relativno kratko vrijeme imale niz borbi širom Like, Gorskog kotara, Korduna i Banije. Treba istaći da su se te jedinice pokazale na visini svog zadatka i da su opravdale častan naziv proleTERSkih jedinica. To važi u punoj mjeri i za Banijsku proleTERSku četku koja je po naređenju Glavnog štaba Hrvatske upućena na svoj teški, ali slavni zadatak u Slavoniju, kamo je po ranijoj odluci Glavnog štaba Hrvatske trebalo da ide kompletan ProleTERSki bataljon.

Proleterska zastava

Većina tih boraca bili su stari i u borbama prekaljeni partizanski ratnici, pa se i time može objasniti činjenica da su tako brzo uspjeli da se snađu u novoj sredini i pokažu sve kvalitete pravih proletera. Tako početkom maja 1942. počinje realizacija odluke Vrhovnog komandanta NOV i POJ o formiranju većih proleterskih jedinica i na području Hrvatske. Prve jedinice koje su stigle u Korenicu za predstojeće formiranje Prvog proleterskog bataljona Hrvatske smještene su u bolničku zgradu. Ostala je nezapaljena poslije Talijana jedino ta zgrada. Zapravo, ostao je samo krov i goli zidovi. Za ovu priliku ona je pretvorena u pravu partizansku kasarnu. Umjesto bolničkih kreveta i bijelog rublja, pripremljeni su skromni ležajevi na podu, prekriveni šatorskim krilima i ćebadima. Puške su prislunjene uza zid bez vojničkog reda, ali na dohvat ruke radi stalne spremnosti. Torbice ili ranci postavljeni uza zid umjesto uzglavlja umornom ratniku.

Zidovi prostorija bili su išarani petokrakim zvijezdama i prigodnim parolama ispisanim vještom i nevještom rukom, podsjećajući na teške ratne dane i uklapajući se u prilike i čitavu atmosferu koja je vladala u tim burnim danima.

Pored vojnopolitičke nastave odmah je otpočeo i kulturno-zabavni rad. Brzo su se pojavile i prve zidne novine uz poneki crtež ili karikaturu humorističkog karaktera. U njima je hvaljeno ono što je u jedinici bilo dobro i kritikovano ono što je slabo. Uvježbavan je i hor bataljona u koga su ušli najbolji pjevači iz četnih horova. Zbor je uvježbao Safet Trafijančić, krojač iz Brčkog, koji je došao s Kordunašima. Bio je to mladić nemirna duha i s mnogo smisla za pjesmu i kulturno-zabavni rad. Brzo je uspostavljao kontakt s borcima i stvarao nova prijateljstva. Treba reći da je pjesma u teškim časovima umora i napornih marševa unosila nove snage i činila da se napori, glad i druge teškoće lakše savladaju. Pjesma, priredbe i mitinzi su omogućavali borcima da brzo uspostave blizak kontakt s narodom, posebno s omladinom. Kulturno-zabavni rad unosio je posebnu vedrinu, a bataljon je i kasnije bio poznat po dobrim pjevačima, glumcima i recitatorima.

Pristigli borci i rukovodioci raspoređivani su, prema zamišljenoj strukturi budućeg bataljona, u čete koje su trebale da budu što više ujednačene u pogledu brojnog stanja, naoružanja i opreme, kako bi se postigao što veći kvalitet i borbena sposobnost. Članovi KP, kandidati i skojevci bili su ravnomjerno raspoređivani po četama, a najveći broj je postavljen na odgovarajuće vojne i političke dužnosti. Takvim rasporedom boračkog i komandnog sastava u bataljonu je od samog početka udaren temelj bratstva i jedinstva. Ono je počelo da živi od njenog formiranja i bilo je garancija svih budućih uspjeha i pobjeda proletera. Drug s drugom je u svakom momentu bio spreman dijeliti sve teškoće i nedaće. U novoformiranim četama i vodovima odmah je uslijedilo i međusobno upoznavanje. Izmjenjivana su i ratnička iskustva starijih i prekaljenih boraca iz raznih krajeva Hrvatske, koji su se već prekalili u mnogim borbama i imali jedan drugom mnogo toga da kažu.

Štab bataljona na čelu s komandantom Antom Baninom odmah je preuzeo sve poslove oko formiranja novih četa i smještaja boraca. Imao je pune ruke posla oko rasporeda po četama, pazeći da u svaku četvu i vod uđu borci ravnomjerno raspoređeni po nacionalnom i socijalnom sastavu, starosnoj strukturi i političkoj pripadnosti. Pristupilo se i organiziranju vojnopolitičke obuke, posebno upoznavanju sa svim naoružanjem u jedinici, kako bi svi borci njime potpuno ovladali.

Svi ovi zadaci su izvršavani jer je svaki borac i rukovodilac besprijekorno obavljao svoj dio posla svjestan značaja trenutka.

I tako, nakon opsežnih i temeljnih priprema, izbora i prikupljanja dobrovoljaca, formiranja proleterskih četa i njihovih akcija, došlo je do formiranja Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Iz opsežnih pripremnih radnji i svih akcija koje su prethodile formiranju, vidi se da su CK KPH i GŠH ovom poslu pristupili sa svom ozbiljnošću, mada će se iz kasnijeg izlaganja vidjeti da je tu bilo i nedostataka i grešaka, propusta i objektivnih teškoća.

Zbog izuzetnog značaja citiramo Naredbu broj 7 komandanta Narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Hrvatske od 7. 5. 1942. godine, koja glasi:

»I Današnjim danom formiran je, po naređenju Vrhovnog štaba partizanske i dobrovoljačke vojske Jugoslavije i odobrenju Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, Prvi proleterski bataljon Hrvatske.

II Za komandanta bataljona imenuje se drug Ante Banina.
Za političkog komesara drug Božo Spaček.
Za operativnog oficira drug Milan Žeželj.

III Bataljon stoji direktno pod komandom Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske.

IV Bataljon će vršiti akcije na raznim teritorijama po direktivi Glavnog štaba narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske.

V Oznaka bataljona je crvena zvijezda sa srpom i čekićem na partizanskoj kapi. Zastava bataljona je crvena sa zvijezdom, srpom i čekićem.

VI Bataljon može da vrši mobilizaciju iz redova partizana u sporazumu sa komandantima partizanskih jedinica i iz sela i gradova, kako bi što prije prerastao u brigadu.

VII Smještaj i ishranu bataljon će dobijati od jedinica na čijem terenu bude djelovao.

VIII Svoje ranjene i bolesne bataljon će ostavljati u ambulancama i bolnicama onih jedinica, na čijem teritoriju bude djelovao.

IX Izvještaje o brojnom stanju, naoružanju i izvršenim operacijama bataljon će slati direktno Glavnom štabu narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Hrvatske.

Polit, komesar: Vlado Katić, komandant: Ivo Vladić.«⁴⁵

45 Zb. NOR, tom V, knj. 4, dok 53.

Korenica 1942. S lijeva na desno: Milan žeželj, zamjenik komandanta Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, Ante Banina, komandant i Drago Bogdanić Picek intendant bataljona

Iz navedene zapovijesti jasno se uočava da je formiranjem Prvog proleterskog bataljona stvorena jedna kvalitativno nova partizanska jedinica, različita od do tada formiranih u Hrvatskoj, kako po svom sastavu tako i po zadacima. To je brzo pokretna vojska koja nije vezana ni za jedan teren, sposobna da izvršava sve zadatke koje pred nju postavi CK KPH i GŠH. Petokraka zvijezda sa srpom i čekićem na partizanskoj kapi i na crvenoj proleterskoj zastavi uočljivo su pokazivali da je to vojska Partije, spremna i sposobna da se bije sa svakim neprijateljem koji se bori protiv ciljeva NOB.

Bataljon će biti pod komandom GŠH i CK KPH, što znači da bude spreman da dobije i izvrši svaki zadatak. Odmah u početku GŠH dao je do znanja da će se brinuti o popuni bataljona kvalitetnim boračkim sastavom i naoružanjem. Očigledno je da je GŠH želio da ima stalan uvid u stanje bataljona i njegovu borbenu sposobnost. Jasno je rečeno da je neposredan cilj da bataljon što prije preraste u brigadu i zbog toga GŠH brigu oko popune bataljona nije prepustio samom bataljonu i jedinicama na čijoj će teritoriji dejstvovati, već je o tome sâm

brinuo za cijelo vrijeme postojanja i borbenog dejstva bataljona. Ova Naredba, iako kratka i sažeta, obuhvatila je sva važnija pitanja koja su omogućila uspješno dejstvo i razvoj bataljona, njegovo stasanje i izrastanje u pravu elitnu proletersku jedinicu.

Navodimo i Naredbu broj 1 Štaba Prvog proleterskog narodnooslobodilačkog udarnog bataljona Hrvatske:

»ŠTAB

I P.N.O.U bataljona Hrvatske

6/V.42.

Naredba br. 1

Dana 6/v. formira se I proleterski bataljon Hrvatske u Korenici. Njegov zadatak je da pored postojećih partizanskih odreda vodi bespoštednu borbu protiv svih okupatora i reakcionarnih sila u Hrvatskoj i na terenu cijele zemlje.

Kao elitna jedinica naše N.O.V. a sastavljena od radnika i siromašnih seljaka i poštenih intelektualaca, onih istih slojeva koji su najviše bili ugnjetavani i obespravljeni, bit će sigurna garancija radničkoj klasi i našem narodu, da će dosljedno voditi borbu protiv okupatora i njegovih slugu ustaša, četnika i svih onih kolebljivaca i izdajnika, koji pokušavaju služiti neprijatelju.

Po naređenju G.Š.H. komandni sastav ovog bataljona je slijedeći:

Za komandanta Ante Banina

Za politkomesara Božo Spaček

Za operativnog oficira Milan žeželj

Štab ovog bataljona komandno osoblje svih četa:

Za komandira I čete Stevan Mikšić,

za vodnika Joso Sobalj,

za vodnika Milorad Lalić,

za politkom. Herman Furlan.

Za komandira II čete Dušan Trbović,

za vodnika Jovo Zlatar,

za vodnika Marko Belić,

za politkom. Mirko Bašić.

Za komandira III čete Silvijo Filipović,

za vodnika Joso Grubelić,

za vodnika Mate Širola,

za politkom. Blaž Kalafatić.

Svi postavljeni drugovi starješine upozoravaju se na pravilno i točno vršenje svoje dužnosti.

Drugovi proleter i upozoravaju se da u svakom momentu izvršavaju naređenja svojih starijih drugova.

Red, drugarstvo i disciplina jesu za nas najveći zakon, kako za drugove starješine, tako i za sve ostale drugove.

S. F. — S. N.

Politkom: Božo Spaček

Komandant: A. Banina⁴⁴

U Korenici je 7. maja 1942. godine, svega nekoliko dana poslije svečane proslave 1. maja, održana još jedna velika svečanost. U prisustvu komandanta i komesara Glavnog štaba Hrvatske Ivana Rukavine i Vladimira Bakarića, člana CK KPH i najviših rukovodilaca ustaničkih snaga Like, među kojima i člana CK KPH Jakova Blaževića i komandanta NOP odreda Like Vlade četkovića, desio se svečani trenutak koji će ostati vječno zabilježen u historiji NOR — formiran je Prvi proleterski bataljon Hrvatske. U prohladno, ali sunčano proljetno jutro, ispred koreničke bolnice proletari su postrojeni po četama. Iako dosta raznoliko obučeni, svi su imali propisne partizanske kape i uniforme dotjerane za tu svečanu priliku. Već na prvi pogled ta postrojena jedinica ostavljala je utisak prave i dobro organizirane vojske. Pred postrojenim proletarima komandant bataljona Ante Banina predao je raport političkom komesaru GŠH Vladimiru Bakariću koji je komandantu bataljona predao crvenu proletersku zastavu sa srpom i čekićem. Govoreći pred postrojenim bataljonom Bakarić je, između ostalog, rekao: »Bataljon je formiran sa zadatkom da dejstvuje na teritoriji čitave Hrvatske, gdje god se ukaže potreba i zahtijeva dalji razvoj naše borbe. Ako bude potrebno, preći ćete i preko Save u Slavoniju, Moslavinu i Hrvatsko zagorje. Glavna zadaća bataljona je da svugdje i na svakom mjestu nanosi neprijatelju što veće gubitke, da svojom neprekidnom borbom i političkim djelovanjem mobilize široke narodne mase za NOB, da širi ustanak i u one krajeve gdje još nije uhvatio maha, da izgrađuje bratstvo i jedinstvo naših naroda, jer je to najveća garancija naše pobjede.«

Prvi nosilac zastave bataljona bio je Vinko Luketa,⁴⁷ kršni Dalmatinac, rodom iz Primoštena kod Šibenika. Prema sjećanju Dinka Šurkala, predajući zastavu Vladimir Bakarić ga je

46 Vojnoistorijski institut, Beograd, K. 1471, F 4, d 1.

47 Poginuo oktobra 1943. godine u borbi na Zrmanji kao komandant bataljona.

pitao kako će da brani ovu zastavu. Vinko je u stavu mirno svečano odgovorio: »Druže komesare, zastavu ću braniti svojom krvlju i krvlju svojih drugova proletera«.

Neposredno po formiranju, još dok je bataljon bio postrojen u krugu bolnice u Korenici, pojavio se talijanski avion tipa »Savoja«. Istog trenu bataljon se razvio u strelce. Mitraljesci i puškomitralješci su zauzeli položaje, postavljajući oružja na stabla i zidove, spremni da otvore vatru ako bude potrebno. Međutim, avion je nastavio let i nije ništa primijetio.

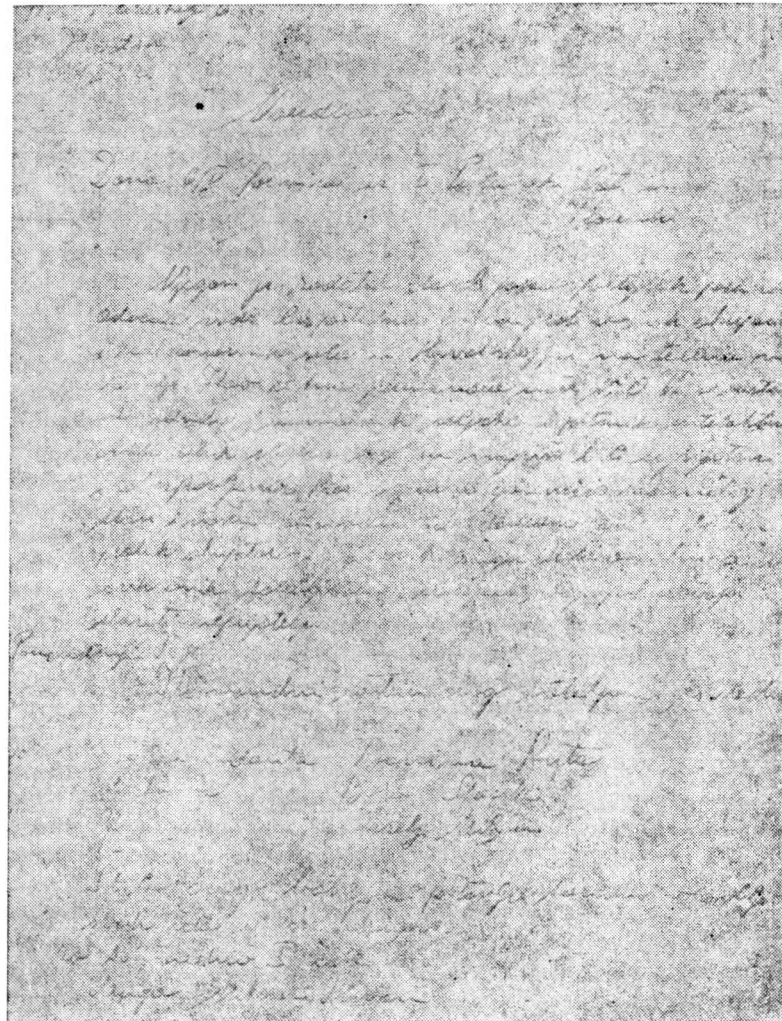
Može se slobodno reći da formiranje Prvog proleterskog bataljona Hrvatske predstavlja novu dimenziju, nov kvalitet u razvoju narodnooslobodilačke borbe u Hrvatskoj. Do tada formirane jedinice, bataljoni i odredi bili su mahom s određene uže teritorije i vezane borbeno za tu teritoriju. Daljnji razvoj ustanka i njegovo širenje na nove teritorije, do tada nezahvaćene ustankom, zahtijevalo je stvaranje jedinica koje će biti spremne da se bore protiv bilo kojeg neprijatelja i na bilo kojoj teritoriji. Baš takve jedinice morale su biti proleterski bataljoni i brigade radi pokušaja neprijatelja svih vrsta, počev od okupatora pa sve do njegovih slugu, ustaša, četnika, domobrana, bele garde i drugih, da onemoguće daljnji razvoj naše borbe. Trebalo je pristupiti formiranju jedinica sa čvršćom vojnom organizacijom, većih manevarskih i borbenih sposobnosti. Upravo takva jedinica bio je i novoformirani Prvi proleterski bataljon Hrvatske.

Stvoren od izabranih dobrovoljaca iz svih krajeva Hrvatske, Srba, Hrvata i Muslimana, do tada već prekaljenih partizanskih boraca, bataljon je pod neposrednim rukovodstvom CK KPH i Glavnog štaba Hrvatske predstavljao značajnu udarnu snagu za najteže podvige. To je bila čvrsta, pokretna i za ono vrijeme dobro naoružana i organizaciono sposobna jedinica spremna da izvrši svaki zadatak u bilo koje vrijeme i na bilo kojem mjestu.

Govoreći na proslavi 30-godišnjice formiranja, njegov slavni i omiljeni komandant general-pukovnik Ante Banina rekao je, između ostalog, i slijedeće:

»Nema nikakve sumnje, da je formiranje Prvog proleterskog bataljona Hrvatske i niz drugih udarnih jedinica, koje su stvorene u roku 1942. godine, označavalo novi kvalitetni skok, kako u vojnom tako i u političkom pogledu.

Te jedinice hitale su da razviju akciju tamo gdje je to situacija zahtijevala. One su svojom pokretljivošću i velikom udar-

Naredba broj 1. Štaba Prvog proletarskog narodnooslobodilačkog udarnog bataljona Hrvatske od 6. V 1942. godine

Handwritten text in a cursive script, likely a letter or document. The text is arranged in several lines and appears to be a personal communication. The handwriting is dense and somewhat difficult to decipher due to the cursive style and the grainy texture of the image. The text is written in a dark ink on a light-colored, textured paper. The overall appearance is that of an old, handwritten document.

Druga stranica dokumenta

Izveštaj
Komandantu i Proleterskog bataljona

Lokacija	Oružja					Municija					Opaske
	3	2	37	1	9	387	780	811	34	50	
1. U. ...											
2. ...											
3. ...											
4. ...											
5. ...											
6. ...											
7. ...											
8. ...											
9. ...											
10. ...											
11. ...											
12. ...											
13. ...											
14. ...											
15. ...											
16. ...											
17. ...											
18. ...											
19. ...											
20. ...											
21. ...											
22. ...											
23. ...											
24. ...											
25. ...											
26. ...											
27. ...											
28. ...											
29. ...											
30. ...											
31. ...											
32. ...											
33. ...											
34. ...											
35. ...											

Prinještva: ...
Potpis: ...
Komandant: ...

Na licu:	Broj	Ime	Opis
1.	20	Vidović Vuk	Priloga staze munice i pribora za borbu iz Koreme:
2.	21	Pravica Ivan	
3.	22	Kevići Zoran	na pušketarstvo, korabine — 4.360 kom, a na palu
4.	23	Štravac Ante	priloga — 385 915 kom
5.	24	Rendulić Marko	23 korabine: 4.360
6.	25	Kodakovski Petar	na palu: 915
7.	26	Veljanovski Miro	5.275
8.	27	Štravac Ante	Pribor munice:
9.	28	Kjarić Miro	5.275
10.	29	Štravac Ante	— 2.062
11.	30	Štravac Ante	Pribor munice: 3.213
12.	31	Štravac Ante	
13.	32	Štravac Ante	
14.	33	Štravac Ante	
15.	34	Štravac Ante	
16.	35	Štravac Ante	

Izveštaj komandantu Prvog proleterskog bataljona o količini oružja, municije i broju boraca

Statistički izveštaj o društvenom i nacionalnom sastavu boraca Prvog proletarskog bataljona Hrvatske

1947.

JEDINICA	brojno stanje	Socijalni sastav						Nacionalni sastav			Politička pripadnost			
		radnike	seljake	zanatlija	umještenika	vojna i politička lica	intelektualci	Srba	Hrvata	Muslimana	Članovi K.P.	vanpartijski komunisti	članovi osta- lih partija	bezpartijski
1. bataljon	Komandni sastav	12	1	1	1	1		4	8		7	5		
	Partizani	23	7	11	5			8	15	1	5	19		
2. bataljon	Komandni sastav	13	3	1	2	1	1	4	9		10	3		
	Partizani	33	10	23			3	22	9	2	1	32		
3. bataljon	Komandni sastav	10	5	4	1			9	1		7	3		
	Partizani	22	11	9			2	12	10		5	17		
4. bataljon	Komandni sastav	13	1	2	9	1		4	6		2	11		
	Partizani	29	10	8	1		2	12	17		6	23		
5. bataljon	Komandni sastav	4	1			1	1	2	2		4			
	Partizani	5	1	1				1	4		2	3		
UKUPNO	164	5	60	30	3	4	9	81	79	3	49	115		

Ukupno članova Komunističke partije: 49
 vanpartijski komunisti: 115
 članovi ostarbija: 1
 bezpartijski: 3

Socijalni i nacionalni sastav boraca Prvog proletarskog bataljona Hrvatske

nom snagom bile odlučujući faktor u daljem razvoju NOB-e. Po svim mjestima kuda su prolazile, proletherske jedinice su razvijale snažan politički uticaj, a svojim borbenim uspjesima i političkim radom otvarale su perspektivu u borbi protiv okupatora i domaćih izdajnika ustaša i četnika i bile snažan mobilizator novih boraca u jedinice NOV.

Osnovna karakteristika Prvog proletherskog bataljona Hrvatske bila je, kao i kod ostalih bataljona NOV, što je bio sastavljen od omladinaca radnika i siromašnih seljaka koji su s ogromnim oduševljenjem stupili u NOB, unoseći u nju sve svoje najljepše ljudske osobine koje u sebi nosi mladalački entuzijazam. Međutim, on se ipak razlikovao od drugih po tome, što je to bila prva jedinica u Hrvatskoj sastavljena od omladinaca skoro iz čitave Hrvatske, sa naših jadranskih otoka, pa sve do Slovenije. Drugo, on je bio sastavljen od boraca koji su već u dotadašnjim borbama pokazali veliko umijeće i spremnost za borbu. Formiranje proletherskih jedinica nije označavalo samo novi vojni kvalitet već su one unijele u NOB novu političku dimenziju. Crvena zastava i srp i čekić nisu bili samo simbol pod kojim su se neustrašivo borili borci proletherskih jedinica protiv svih mogućih neprijatelja, već su ove jedinice označavale i novi revolucionarni, radnički i socijalistički karakter NOP.

CK KPH i vojno rukovodstvo, cijeneći situaciju i rezultate ustanka, uočava dva osnovna momenta: Prvo, da je potrebno učvrstiti oružanu borbu u onim krajevima gdje je ustanak poprimio široke razmjere i drugo, da se čim prije proširi i prenese plamen ustanka u one krajeve Hrvatske gdje do tada iz objektivnih ili subjektivnih razloga općenarodni pokret nije bio dovoljno razvijen.

S obzirom na takav stupanj NOP-a i sve većih pokušaja neprijatelja da onemogući njegov dalji razvoj, dotadašnja vojna organizacija partizanskih bataljona i odreda, formiranih isključivo na teritorijalnom principu, objektivno nije više pružala mogućnost za realiziranje zadataka koji su proizlazili iz tadašnje situacije i imperativno je nalagala stvaranje nove vojne organizacije. Već tada se pristupa formiranju krupnih taktičkih jedinica udarnih i proletherskih bataljona i brigada, a nešto kasnije i divizija, koje će biti sposobne i spremne da napuste svoj teren i da vode borbu tamo gdje to bude situacija zahtijevala, jer bi daljnje ostajanje na dotadašnjim formama

dovelo ustanak do stagnacije i nemogućnosti efikasnog suprotavljanja neprijateljskim akcijama.«⁴⁸

Formiranjem Prvog proleterskog bataljona Hrvatske počinje u Hrvatskoj realizacija zamisli Vrhovnog komandanta NOPOJ Josipa Broza Tita na podizanju partizanske vojne organizacije na viši stepen, što je omogućilo daljnji brzi razvitak NOB-e, njeno učvršćavanje i proširivanje i u one krajeve u kojima ustanak nije uzeo veće razmjere ili je došao u trenutnu krizu.

Koliko je u stroju bilo tog danaproletera, na platou ispred koreničke bolnice, teško je sada preciznije utvrditi. Podaci kojim raspolažemo kreću se od broja 182 do 320 boraca.⁴⁹ Međutim, u Vojnoistorijskom institutu sačuvan je dokumenat koji se znatno razlikuje od navedenih podataka, a koji bi objektivno mogao biti najtočniji.

Naime, radi se o brojnom stanju koje je Štab Prvog proleterskog bataljona dostavio Štabu Kombinovanog odreda 10. 5. 1942. godine, dakle svega 3 dana poslije formiranja bataljona. U tom izvještaju doslovno stoji: »Dana 10. 5. ovaj bataljon razmjestio se po vašem naređenju od 9. 5. 1942. godine.

Brojno stanje bataljona:

Po spisku	182
Na licu	178
Sposobni za borbu	174

Budući da se bataljon kasno u noć razmjestio, nisam mogao da pokupim točan popis oružja i municije. Štab ovog bataljona nalazi se u Osredcima. Po svim prikupljenim podacima poslat ću izvještaj.

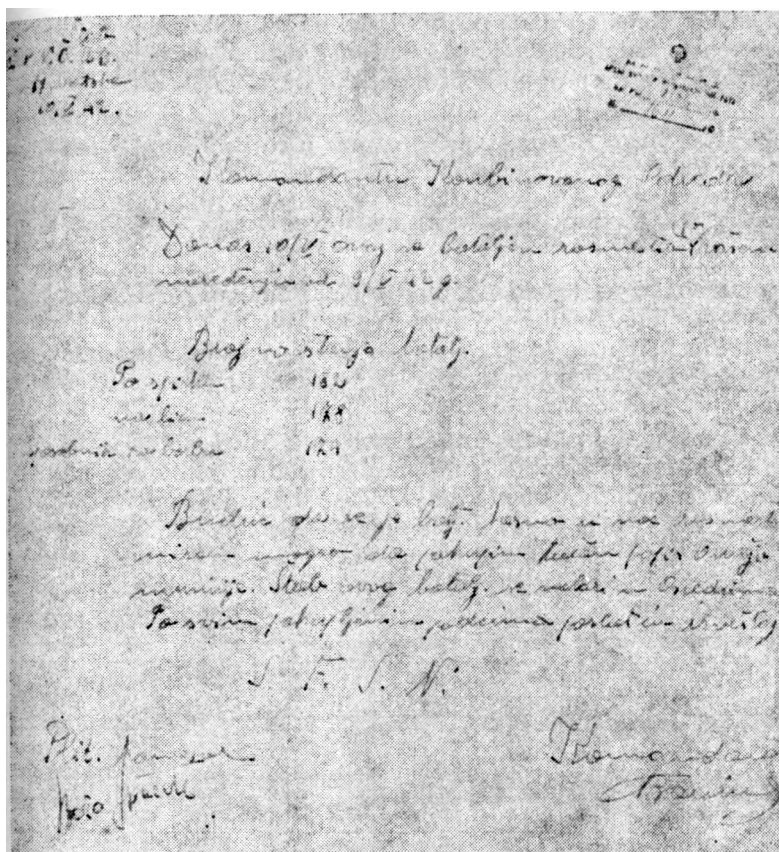
S. F. — S. N.

Polit, komesar: Božo Spaček Komandant: A. Banina⁵⁰

48 Tekst govora generala Ante Banine nalazi se kod autora.

49 *Rade Milanović*: u članku »Dejstva 1. proleterskog bataljona Hrvatske«, Vojnohistorijski glasnik broj 6 od 1951. kaže da je u bataljonu bilo 240 boraca. Mato Hrovatić u knjizi »Po drugi put rođeni« na strani 29 kaže: »U stroju 1. proleterskog bataljona nalazi se tri stotine i pet boraca« ... U knjizi »Vojnici revolucije« strana 21, izdanje Narodne armije 1980, u članku Bože Majstorovića, stoji: »Znači, ukupno u stroju je bilo 340 boraca po sjećanju Curovića, Banine, žeželja, Šurkala«.

50 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1611, br. reg. 1/26.

Izveštaj o brojnom stanju boraca Prvog proletarskog bataljona Hrvatske od 10. V 1942. godine

Navodimo i posebno ističemo ove podatke zato što su vrlo interesantni i što ukazuju na činjenicu da se brojno stanje bataljona vrlo brzo mijenja. Ovakve brze promjene mogu se objasniti djelimično i činjenicom da je selekcija koja je vršena bila dosta rigorozna. Ne samo da su u ovaj bataljon traženi najbolji, najborbeniji i najizdržljiviji partizani već i oni koji su došli mogli su u njemu ostati samo ako su stvarno posjedovali izuzetne kvalitete. Zato je moguće da je u stroju u Korenici na svečanom formiranju bilo oko 300 boraca i star-

ješina, a svega tri dana poslije toga, na putu za izvršenje prvog borbenog zadatka, da je u bataljonu ostalo manje od 200 za borbu i marš sposobnih proletera.

Iz dokumenata kojim raspolažemo vidi se da je Glavni štab Hrvatske imao za cilj stvoriti brojno jaku proletersku jedinicu s oko 400 boraca i starješina. To se jasno vidi iz zahtjeva datih štabovima grupa odreda Like i Korduna i štabu Primorsko-goranskog NOP odreda.

Međutim, kako smo već istakli, na formiranje bataljona u Korenicu stiglo je znatno manje partizana, pa je Glavni štab Hrvatske bio prisiljen da intervenira da se Naredba broj 5 GŠH od 1. marta do kraja izvrši. Tako je štabu Primorsko-goranskog NOP odreda 4. 5. 1942. godine uputio naređenje u kome se, pored ostalog, kaže:

»Danas je stigla vaša proleterska četa. Brojno stanje te čete je 45 partizana. Ostatak je na putu zaostao navodno radi bolesti. Očito se radi o elementima koji se na taj način izvlače iz te jedinice. Radi toga je neophodno potrebno da uputite što prije 60 dobrih partizana iz sušačkog logora i Gorskog kotara za popunjavanje vaše proleterske čete- Treba bolje pripaziti na izbor tih partizana. Drugove uputite u Ličku grupu, gdje će u štabu dobiti daljnje naređenje.«⁵¹

Svega dva dana kasnije Glavni štab Hrvatske upućuje slijedeće naređenje Štabu Grupe kordunaških partizanskih odreda u kome se kaže:

»Prema Naredbi broj 5 komandanta Glavnog štaba Hrvatske od 1. 3. 1942. godine Kordunaška grupa partizanskih odreda trebala je da formira proletersku četvu od 90 ljudi i jedan vod teških mitraljeza sa tri teška mitraljeza.

Štab vaše Grupe ovu naredbu nije izvršio. Mjesto navedenih jedinica grupa je stavila na raspoloženje Glavnom štabu Hrvatske za formiranje proleterskog bataljona 68 partizana. Od toga broja dva partizana su još na putu za Liku zaostala, a novih 17 partizana javilo se što bolesno, a što zahtijevalo da se povrate u svoje jedinice radi toga jer su bili u proletersku četvu uvršteni po naređenju, a ne po svojoj dobroj volji. Tako je u proleterskoj četi sa Korduna ostalo svega 49 partizana. Dužnost Štaba vaše Grupe je da ispunjava naređenja i radi

51 Zb. NOR, tom V, knj. 30, dok. 34.

toga uputite što prije za upotpunjavanje Kordunaške proletherske čete novih 70 partizana dobrovoljaca. Osim toga sa tim partizanima pošaljite i puškomitraljez i 3 teška mitraljeza s konjima ili mulama te ostalom opremom za mitraljeski vod te čete. Partizane i oružje uputit ćete na Štab Grupe ličkih P.O. gdje će dobiti detaljna naređenja. Oni će se u Štabu Ličke Grupe javiti najkasnije 18. maja.«⁵²

Glavni štab Hrvatske uputio je i Ličkoj grupi odreda naređenje 7. 5. 1942. godine, u kome se kaže:

»Prema naređenju br. 5. od 1. 3. 1942. godine vaša Grupa trebalo je da formira prolethersku četvu od 90 partizana i 1 vod teških mitraljeza sa tri teška mitraljeza. Ova naredba nije u potpunosti izvršena. Broj partizana iz Ličke grupe u sastavu Prvog proletherskog NOU bataljona Hrvatske iznosi 90. Za upotpunjavanje vaše proletherske čete uputit ćete još 20 naoružanih i dobro obučanih partizana.«⁵³

Izdali smo naređenje Kordunaškoj grupi odreda da za upotpunjenje svoje proletherske čete pošalje još 70 partizana sa 1 puškomitraljezom i 3 teška mitraljeza s konjima ili mulama. Isto tako naredili smo Štabu Primorsko-goranskog partizanskog odreda, da za upotpunjavanje svoje proletherske čete pošalje 60 partizana. Svi ti partizani određeni za Prvi proletherski bataljon javit će se štabu vaše grupe te ih vi skupa sa vašim partizanima uputite Štabu Prvog proletherskog bataljona. Partizani određeni za Prvi proletherski bataljon trebaju biti koncentrisani do 18. o. mj. «⁵⁴

Međutim, kako da 18. 5. 1942. godine komande grupa nisu uputile traženi broj partizana, Glavni štab Hrvatske već 20. 5. 1942. godine komandantu Ličke grupe PO piše:

»Prema naređenju komandanta partizanskih odreda Hrvatske pod brojem 35/42. trebalo je vaša grupa da dade za upotpunjavanje proletherske čete još 20 partizana do 18. ovog mjeseca. Obavijestite nas hitno šta je grupa u tom pogledu uradila.«⁵⁵

Slično naređenje upućeno je i Štabu 5. operativne zone Hrvatske, u kojem se kaže:

52 Arhiv Vojnoistorijskog instituta K 102, br. reg. 1/27.

53 Formiran je i mitraljeski vod tako da je Ličko-dalmatinska četa na formiranju brojala 105 boraca.

54 Arhiv Vojnoistorijskog instituta K 102, br. reg. 2/7.

55 Arhiv Vojnoistorijskog instituta K 102, f. 2, dok. 7.

»Prema naređenju od 4. 5. o. g. pod brojem op. br. 33/42. vaš je odred trebao da najkasnije do 18. ov. mj. uputi u Štab Ličke grupe P.O. 60 dobrovoljaca za upotpunjavanje proleterske čete. Još do danas ti partizani nisu stigli u Štab Ličke grupe. Stoga vam se ponovo naređuje da u najkraćem roku to naređenje doslovno ispunite. Neizvršenje takvih naređenja ne može se ničim opravdati.«⁵⁶

Slično naređenje upućeno je istog dana i grupi Kordunaških odreda s tim da u broj od 70 partizana za Proleterski bataljon uračunaju i vod teških mitraljeza koji treba da upute.

Iz naređenja koja je uputio Glavni štab Hrvatske grupama odreda pored teškoća s kojima se borio oko popune može se vidjeti i približno broj proletera koji je prispio u Korenicu na formiranje bataljona. Prema podacima koji proizlaze iz tih naređenja Lička grupa je dala 90 boraca, Kordunaška 68 od čega je ostalo 49, a Primoraca i Gorana 45 što je svega oko 200 boraca i starješina.

Kakav je bio nacionalno-socijalni sastav, politička pripadnost, odnosno organizaciono stanje i starosna struktura na dan formiranja nismo u stanju da utvrdimo, jer takvih podataka za to vrijeme nemamo. Podaci dosta precizno postoje za 2 mjeseca kasnije. To je spisak boraca i starješina sačinjen 5. 7. 1942. godine, poslije značajne reorganizacije izvršene u Salamuniću u junu mjesecu, što prikazujemo u ove dvije tabele na str. 86, 87.

Ovaj pregled kojeg smo prikazali u dvije tabele radi lakšeg uvida sam za sebe govori da je Proleterski bataljon tek nakon dva mjeseca od formiranja uspio da se potpuno stabilizira i postane prava proleterska jedinica. Napominjemo da poslije ovih popuna i pomenute reorganizacije nije bilo znatnijeg osipanja. Kako je to bila snažna i stabilna jedinica ilustrovat ćemo samo s nekoliko podataka iz priloženih tabelarnih pregleda. Od 227 boraca i starješina, koliko ih se nalazi na pomenutom spisku, bilo je 83 radnika, 87 seljaka, 28 zanatlija, 12 đaka, 4 namještenika, 2 intelektualca, 4 vojna lica i 2 trgovačka pomoćnika. Za 5 nema podataka. Također su veoma interesantni i značajni podaci o nacionalnom sastavu gdje ima 109 Srba, 109 Hrvata i 4 muslimana. Za 5 i ovdje u spisku nema podataka.

⁵⁶ Arhiv Vojnoistorijskog instituta, K 102, f. 2, dok. 9.

Organizaciona struktura sama za sebe također ubjedljivo govori kakva je to bila vojska. U bataljonu je 5. 7. 1942. godine bilo: članova Komunističke partije 56, kandidata 26 i skojevaca 61 ili ukupno organiziranih 143.

Po starosnoj strukturi borce i starješine bataljona mogli bi podijeliti u tri izrazite grupe. U prvu, manju grupu, došli bi »starci«, kako smo ih mi tada zvali. To su bili stariji drugovi od 1096. do 1913, njih svega 23. Treba odmah reći da su se oni u jedinicama veoma mnogo osjećali, iako ih je bio relativno mali broj. Bili su to mahom radnici i stabilne ličnosti, cijenjeni od svojih mladih drugova.

Od njih 23 bilo je 11 članova KP i 2 kandidata. Interesantno je da su i po godištima bili ravnomjerno raspoređeni po jedinicama i to: u štabu 1, prva četa 7, druga 5, treća 6 i četvrta 4. Mladi drugovi su se često okupljali oko tih »staraca« da bi čuli dobar savjet, a oni su to radili tiho i nenametljivo. Zbog toga su ih mladi drugovi rado i pažljivo slušali, uvažavajući njihove savjete i mišljenja.

Nešto manju grupu činili su »djeca«. To su bili mladići 24, 25. i 26. godišta, puni poleta i spremni da bez pogovora izvrše svaki zadatak svojih starijih drugova. Ta grupa brojila je 21 omladinaca, od čega 10 skojevaca, 1 kandidat i 2 člana KP.

Glavninu sastava bataljona činili su, može se slobodno reći, mladići rođeni od 1914. do 1923, njih 176 boraca i starješina. I ovdje na žalost nemamo podataka za 7 drugova.

Iz navedenih podataka odmah je uočljivo da je većina pripadnika bataljona bila u najboljim godinama, sposobno i s te strane izdržati velika naprezanja, što je bio jedan od značajnih uslova za uspješno izvršavanje svega onog što je stajalo pred bataljonom kao elitnom proleterskom jedinicom. Ovo nešto više od 250 drugova činilo je jezgro bataljona a novi drugovi koji su dolazili kao popuna dosta su se brzo uklapali u novu sredinu.

**NACIONALNO – SOCIJALNI SASTAV I POLITIČKA PRIPADNOST BORACA
PRVOG PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE 5. 7. 1942.**

Brojni pregled	Brojno stanje	Socijalni sastav									Nacionalni sastav				Politička pripadnost			
		radnika	seljaka	zanatlija	đaka	namještenika	intelektualaca	vojno lice	trg-pomoćnik	nema podataka	Srba	Hrvata	Muslimana	nema podataka	članova KP	kandidata	skojevaca	
Štab bataljona	10	5		1	1		2	1			3	7			7		1	2
1. četa	54	17	14	14	4	2		1		2	12	39	1	2	13	9	10	22
2. četa	55	13	26	7	4	1		1		3	26	23	3	3	14	3	14	24
3. četa	47	22	23		2						33	14			13	7	13	14
Mitraljeska četa	61	26	24	6	1	1		1	2		35	26			9	7	23	22
Svega u bataljonu	227	83	87	28	12	4	2	4	2	5	109	109	4	5	56	26	61	86

STAROSNA STRUKTURA PRVOG PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE 5. 7. 1942.

Jedinica	Godište																Nema podataka	Ukupno boraca i starješina					
	1906. g.	1907. g.	1908. g.	1909. g.	1910. g.	1911. g.	1912. g.	1913. g.	1914. g.	1915. g.	1916. g.	1917. g.	1918. g.	1919. g.	1920. g.	1921. g.			1922. g.	1923. g.	1924. g.	1925. g.	1926. g.
Štab bataljona 1									2		1		1	1	1		1					1	10
1. četa	1		1	2	1			2	1	2	4		7	12	8	6	1	2	2			2	54
2. četa			3				2	1	1		3	3	2	5	10	6	7	2	5	1	1	3	55
3. četa			2	3	2				1	1		2	5	5	7	5	6	3	2	2	1		47
Mitraljeska četa			1	2			1		3	3	3	4	2	8	7	11	8	2	2	3		1	61
Svega u bataljonu	1	1	6	6	4	1	3	1	7	7	8	14	9	26	37	31	27	9	11	8	2	7	227

BORBE BATALJONA U SASTAVU KOMBINOVANOG ODREDA NA TROMEĐI LIKE, DALMACIJE I BOSNE

Vojnopolitička situacija na tromeđi i napad na »Bender«

Uporedo s talijanskom okupacijom druge i treće interesne zone i s preuzimanjem civilne vlasti u drugoj zoni³⁷ stvara se i razvija četnički pokret Draže Mihailovića u Dalmaciji. Ta sinhronizirana vojna i politička akcija kontrarevolucionarnih snaga uslijedila je početkom rujna 1941. Trupe 2. talijanske armije zaposjele su 7. rujna predviđeno područje, kako bi što prije »onemogućile ustanike da za svoje širenje iskoriste iznuđeno pregrupiranje ustaško-domobraskih snaga«. U isto vrijeme Split je pretvoren u politički centar ravnogorskog pokreta, gdje su velikosrpski elementi, pod firmom Odbora srpske pomoći, formirali glavnu ekspozituru Draže Mihailovića »za zapadno područje« Jugoslavije.

Početkom listopada u Split stiže Ilija Trifunović Birčanin, istaknuti predratni unitarista i pristalica politike čvrste ruke generala Petra Živkovića. Neposredno po dolasku u Split Trifunović pretvara Odbor srpske pomoći u Srpski nacionalni komitet koji, pored političkih ignorancija ravnogorskog pokreta, postaje i vojni centar, neka vrsta štaba četničkih odreda za Hercegovinu, Dalmaciju, zapadnu Bosnu i Liku.

Srpski nacionalni komitet je svoju glavnu aktivnost usmjerio na stvaranje vojnih formacija, pa je u tu svrhu »dobrovoljno regrutovana« grupa bivših jugoslavenskih oficira koji su živjeli na anektiranom području Dalmacije.

Sredinom listopada 1941. održano je u Splitu prvo savjetovanje rukovodećeg aktiva četničkog pokreta u Dalmaciji. Na

³⁷ »Oslobodilački rat«, str. 84—88. Sporazumom zaključen između vlade NDH i talijanske Više komande oružanih snaga Slovenije — Dalmacije od 19. srpnja 1942. Talijani su u Kninu, Drnišu i Promini zadržali isključivo pravo »održavanja javnog reda«.

savjetovanju je zaključeno »da se u prvom redu mora voditi borba protiv komunista« i da se što prije pristupi stvaranju »pukova jugoslavenske kraljevske vojske u otažbini«. Savjetovanju u Splitu prisustvovali su i velikosrpski elementi iz Kninske krajine: Momčilo Đujić, Pajo Popović i Vlade Novaković, koji su od Srpskog nacionalnog komiteta zatražili pomoć »u kadrovima, propagandi, organizaciji i financijskim sredstvima«.

Odazivajući se molbi velikosrpskih elemenata, Ilija Trifunović je uputio u Kninsku krajinu grupu oficira Kraljevine Jugoslavije, sa zadacima »da na licu mjesta prouče situaciju i izvrše povezivanje s oficirima i podoficirima na tim područjima i po povratku da, podnoseći izvještaj o situaciji, izrade i plan za stvaranje četničkih jedinica«.

Uskoro na području Kninske krajine organiziraju se četnički pukovi: »Onisim Popović« za Kosovsku dolinu s Pajom Popovićem na čelu, »Petar Mrkonjić« za sjeverna sela kninske općine sa Živkom Brkovićem na čelu, kojeg će uskoro zamijeniti Momčilo Đujić, i Bukovački odred u Pađenima pod komandom Vlade Novakovića. Početkom 1942. formirana je i Dinarska divizija.

četnički pokret u Kninskoj krajini svoju političku doktrinu provodio je nacionalnom izdajom, gnusnom suradnjom s talijanskim okupacionim vlastima i u dosluhu s ustaškim nosiocima vlasti, sredstvima brutalnog terora i masovnog zločina.

Politička gibanja u Lici i Bosanskoj krajini imala su presudan utjecaj na razvoj događaja i na političku polarizaciju narodnih masa Kninske krajine. Grad Knin, s nešto manje od dvije tisuće stanovnika, u periodu 1941—1942. godine narasta na preko 17000 žitelja, od čega su četiri tisuće vojnika i preko jedanaest tisuća izbjeglica iz Like i Bosanske krajine. Pomjeranje stanovništva, stvaranje i razvoj četničkog pokreta utjecali su i na način grupiranja određenih političkih snaga u Kninskoj krajini, četnički pokret, uglavnom oslonjen na snage okupatora, ojačan pribjeglicama iz Like i Bosanske krajine, s izuzetkom Kosovske doline, Strmice, Pađena i donekle Otونا, nije uhvatio dubokog korjena u narodnim masama.⁵⁸

58 Zb. Instituta za historiju radničkog pokreta Dalmacije, Split 1978. knj. 4, str. 585.

Ovakvu situaciju u Kninskoj krajini koncem 1941. i prvom polovinom 1942. godine, naglo jačanje i porast četničkog pokreta, pored ostalog, uvjetovala je i nedovoljna prisutnost i organiziranost partizanskih snaga pa čak i slabljenje narodno-oslobodilačkog pokreta.

Kada su stvarane prve partizanske jedinice na sjevernodalmatinskom primorju i otocima, zamisao je bila da se od svih boraca formira jedna jača partizanska jedinica koja bi djelovala u Kninskoj krajini s osloncem na Liku i Bosansku krajinu. Međutim, ova se zamisao nije ostvarila. Evo, šta o tome piše Ante Banina: »Prilikom posljednjeg susreta, početkom prosinca 1941. godine u Šibeniku, sa sekretarom OK drugom Antonom Jurlinom bila je ponovno razmatrana koncepcija formiranja sjevernodalmatinskog partizanskog odreda i način njegova dejstva.

Drug Jurlina me je tom prilikom obavijestio da su tokom mjeseca listopada tri grupe krenule preko Bukovice, određenim rejonom zapadno od Knina, na južne padine Velebita, gdje treba da se stvori baza odakle će odred djelovati u pravcu Bukovice, Knina i Primorja, s tim da se čvrsto poveže sa ustanicama u Lici, kojima na čelu stoji španski borac Marko Orešković. U slučaju nemogućnosti opstanka na teritoriji Dalmacije treba da se povremeno naslonimo na ličke partizane. To je, u suštini, bila koncepcija ranije određena za prvi odred, što je bilo sasvim ispravno. Kasnije tok događaja u cjelosti je potvrdio tu koncepciju.«⁵⁹

Do istih konstatacija dolazi i GŠH, nešto kasnije, kada cijenjeni situaciju u Dalmaciji i u vezi s tim 3. 5. 1942. obavještava Vrhovni štab: »Mada smo namjeravah da sa štabom i Proleterskim bataljonom pođemo bliže krajevima s lijeve obale Save, promijenili smo plan i pošli u Korenicu. Razlozi tome su bili slabo organizaciono stanje u Lici, pojačana djelatnost četnika u južnoj Lici i potrebe brze pomoći Dalmaciji. Kao što se vidi iz priloženog pisma upućenog komandantu 4. operativne zone, poduzeli smo već prve mjere za pomoć Dalmaciji. Poslije operacija oko Knina, koje ćemo izvesti sredinom maja, održat ćemo vojnu konferenciju s rukovodiocima dalmatinskih partizana, da bismo im što više pomogli u razvitku.«⁶⁰

59 Zb., Zadarsko otočje Zadar 1974, sv. 1, Narodni muzej u Zadru.

60 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 158.

Pismo GŠH komandantu 4. operativne zone glasi: »Niste pravilno ocijenili u kojem kraju Dalmacije su najpovoljnije prilike za brzi razvoj partizanskog pokreta.

Nekoliko ste puta upozoravani da je kninski kotar i sjeverna Dalmacija područje koje ima najviše uvjeta za razvitak. U kninskom kraju velika je većina stanovništva srpske narodnosti koja je bila izložena ustaškom teroru. Primjeri iz Like i Korduna pokazuju da se to stanovništvo moglo lako mobilisati u borbu... Osim toga vi ste imali i veliku prednost pred Likom i Kordunom, da ste u primorskim gradovima i otocima imali kolosalne mogućnosti za mobilizaciju proleterijata za partizanske odrede, što je moglo omogućiti ne samo brzi razvitak partizana u sjevernoj Dalmaciji, nego i njihovu političku čvrstinu prisustvom proleterijata, a u isto vrijeme prisustvo znatnog broja Hrvata u partizanskim jedinicama.

Ne ocjenjujući pravilno te momente vaš je Štab posvetio veoma malu pažnju sjevernoj Dalmaciji, što najbolje pokazuje činjenica da do posljednjeg dana niste imali nikakvu vezu s partizanima u tom kraju. Partizanske jedinice oko Knina bile su veoma slabe, pa je taj kraj pao pod jak utjecaj četnika i tako umjesto vašeg najjačeg uporišta postao je četnička baza iz koje oni prodiru prema Lici i prema Bosni... U vezi s čišćenjem četničkih bandita i pitanjem mobilizacije naroda sj. Dalmacije da stupi u borbu odlučili smo da u najkraće vrijeme počnemo s većim operacijama oko tromeđe uz sudjelovanje Ličana, Dalmatinaca, Proleterskog bataljona i eventualno Bosanaca...⁶¹

U vezi s učešćem Bosanaca u akcijama na području tromeđe u pismu GŠH Krajiškom štabu se kaže: »Glavni štab Hrvatske odlučio je svojim snagama iz Like i Dalmacije da preduzme veliku akciju čišćenja tromeđe i da u isto vrijeme angažira sva raspoloživa sredstva za uništenje četnika.

Glavni štab će za tu akciju mobilisati 1000 partizana s Proleterskim bataljonom. Budući da je ova operacija od velikog značaja i da ste vi za nju jako zainteresirani, obraćamo se na vas da i vi za tu operaciju mobilisate 300—500 dobrih partizana i što više eksploziva (barem 500 kg) za uništenje .Bendera`«.⁶²

61 Zb. NOR, tom V, knj. 4.

62 Zb. NOR, tom V, knj. 30

Istog dana, 30. 4. 1942. godine, GŠH naređuje Štabu 4. operativne zone da pripremi sve potrebno za borbe na tromeđi j oko »Benderà«, prilažući kopiju pisma Krajiškom štabu.

GSH naređuje Štabu Ličke grupe odreda da za Kombinovani odred angažuje dva bataljona i to: Udarni bataljon i bataljon »Marko Orešković«. Ujedno im daje zadatak da za Proleterski bataljon obezbijedi smještaj i ishranu, a za rušenje pruge i mosta da pripremi minere i eksploziv.

Iz dokumenata se vidi da je GŠH preduzeo sve da akcija na tromeđi što bolje uspije. Ovo se objašnjava činjenicom da je četnička opasnost po razvoj ustanka bila ozbiljno shvaćena i da se njen negativni uticaj osjećao kako u Lici i Dalmaciji tako i u Krajini. Izgleda da je ipak vrijeme za učešće Krajišnika u ovim operacijama bilo dosta kratko i vjerovatno je zbog toga njihovo učešće izostalo.

Iz raspoloživih dokumenata se vidi da su CK KPH i Glavni štab Hrvatske ocijenili da na tromeđi treba brzo i efikasno intervenirati i zato se odlučuje da za istu oformi jednu jaču privremenu partizansku formaciju.

Glavni štab Partizanskih odreda Hrvatske naredio je 5. maja 1942. godine Štabu Grupe odreda za Liku da u privremenu operativnu jedinicu za akcije u sjevernoj Dalmaciji — nazvanu Kombinovani odred — odredi dva bataljona i jednu minersku jedinicu.

Pored ova dva bataljona i minerske jedinice, Glavni štab Hrvatske uključio je i Prvi proleterski bataljon Hrvatske, a Štabu 4. operativne zone naredio da u sastav Kombinovanog odreda, dok ovaj bude djelstvovao na području Dalmacije, uključi bataljon »Bude Borjan« koji se upravo formirao na terenu Bukovice.

Kao mjesto koncentracije proleterskog i ličkih bataljona određen je prostor između Donjeg Lapca i Srba.

Štab Kombinovanog odreda sačinjavali su: Petar Kleut, komandant odreda, Maks Baće, politički komesar, Milan Sijan, zamjenik komandanta i Miloš Kukić, operativni oficir.

Kombinovani odred su sačinjavale slijedeće jedinice: Prvi proleterski bataljon Hrvatske, Udarni bataljon Ličke grupe odreda, bataljon »Marko Orešković« i bataljon »Bude Borjan«. Pored onih bataljona Odred je u svom sastavu imao još i vod minera i jedan brdski top. Sve ukupno Odred je imao oko 1000 boraca.

Sve jedinice stigle su na određeni prostor koncentracije 10. maja.

U pripremi operacije i prvim njenim dijelom, napadom na »Bender«, rukovodio je komandant Glavnog štaba Hrvatske Ivo Rukavina, koji se nalazio s jedinicama na ovom prostoru.

Komandant GŠH Ivo Rukavina postavio je Kombinovanom odredu slijedeći zadatak: iznenadnim napadom na osiguranje vijadukta »Bender« kod Plavna (12 km sjeverno od Knina) ovladati ovim objektom i porušiti ga, tako da saobraćaj ličkom prugom bude za duže vrijeme onemogućen; osloboditi od četnika i Talijana što više sela između Like i Knina, te podstaći razvoj NOB-e i formiranje novih partizanskih jedinica na ovom području.

Vrijeme boravka Odreda u sjevernoj Dalmaciji nije bilo u naprijed određeno (Odred je trebao ostati na ovom terenu dok ga GŠH ne povuče).

U zoru 13. maja Odred je krenuo prema mjestu koncentracije jedinica za napad u dvije kolone. Proleterski i Udarni bataljon formirali su lijevu kolonu koja se iz Osredaka preko Dugopolja spustila u Kaldrmu, pa dalje na jug išla trasom unske pruge. Na čelu kolone nalazio se Proleterski bataljon, osiguravajući se samo prethodnicom, jer je s lijeve strane bio zaštićen planinom Uilicom, a s desne strane je marširala desna kolona: bataljon »M. Orešković« sa štabom Kombinovanog odreda i komandantom Glavnog štaba Hrvatske. Predveče toga dana prednji dijelovi Proleterskog bataljona stigli su u Donji Tiškovac i odatle krenuli na zapad kroz kanjon Crnog potoka te u sumrak izbili na bosansko-dalmatinsko-ličku tromedu, na predviđeni rejon prikupljanja za napad na vijadukt »Bender«.

Štab se nije odlučio da te noći jedinice krenu u napad zbog premorenosti na dugom maršu, a i teško bi se noću orijentirale na nepoznatom terenu. Napad na »Bender« odložen je za slijedeću noć. Bataljon je ovdje zanoćio pod vedrim nebom.

Da bi se sačuvala tajnost prisustva u neposrednoj blizini četničkih i talijanskih posada u Plavnu, Strmici i duž željezničke pruge Knin—Gračac, bataljon je morao slijedećeg dana dobro se kamuflirati i prikriti po šumarcima i kamenjarima u najvećoj tišini i uz sve mjere predostrožnosti. U toku dana sa starješinama je izvršeno orijentirno izviđenje s uzvisine Gologlava, odakle se mogla osmotriti panorama oko vijadukta ali ne i sistem njegove odbrane.

Bliže izviđanje utvrđenih položaja oko željezničke stanice i vijadukta nije se moglo izvršiti, jer je prijeteća opasnost da prilikom bližeg izviđanja dođe do sukoba s neprijateljskim osiguranjem pruge i vijadukta »Bender«, čime bi se otkrilo prisustvo i namjera naših snaga.

Raspored i jačina neprijateljskih snaga na ovom sektoru bio je slijedeći: talijanska divizija »Sassari«, štab divizije, dva pješadijska puka i jedan artiljerijski puk u Kninu i okolnim garnizonima (jedan puk ove divizije bio je u Strmici). Željezničku prugu od Plavna do Gračaca čuvali su: 73. bataljon legije crnih košulja (fašisti), tri alpska bataljona i dio četnika iz sastava četničke Dinarske divizije. U Kninu se nalazio štab četničke Dinarske divizije s glavninom u Kninu i okolini, a jedan puk ove divizije nalazio se u Gračacu. U Kninu se nalazio još i jedan ustaški zdrug i ustaška milicija.

Saznavši za grupiranje partizanskih snaga u južnoj Lici, a da bi spriječio prodor ovih partizanskih snaga prema Kninu, štab četničke divizije prebacio je dio svojih snaga s Kosova na liniju Zrmanja—Plavno—Strmica (prema formalnom razgraničenju između Italije i NDH Knin ne pripada NDH, ali su Talijani iz političkih razloga protežirali četnike i sprečavali ustaškim jedinicama da izlaze u okolna sprska sela).

Vijadukt »Bender« branili su 211. bataljon alpinaca, dio 3. bataljona 151. puka divizije »Sassari«, četa karabinjera i jedna četa četnika.

Četiri velika betonska bunkera dominirala su okolnim teretom bio je utvrđen za čvrstu odbranu.

Četiri velika betonska bunkera dominirala su okolnim teretom. Pored toga, oko željezničke stanice Plavno i vijadukta bili su iskopani rovovi, postavljene prepreke od bodljikave žice, a prilazi ispred žičanih prepreka zapriječeni protivpješadijskim minama. Tunel sjeverno od vijadukta bio je također utvrđen s obje strane i u unutrašnjosti.

Petar Kleut, komandant Kombinovanog odreda, u jednom svom prikazu ove operacije kaže: »Štab Kombinovanog odreda nije prije napada raspolagao bližim podacima o inženjerskom uređenju odbrane. Imao je samo sumarnu predodžbu o rasporedu talijanskih i četničkih snaga na tome sektoru, ali nije imao bližih podataka o snazi pojedinih posada, njihovom sastavu i utvrđenosti. Niti Glavni štab, niti Štab Ličke grupe partizanskih odreda nisu svoju obavještajnu službu ranije usmjeravali na ovaj sektor, a ni štab 4. operativne zone nije

Kninskoj krajini poklanjao potrebnu pažnju, kako u političkom i operativnom tako ni u obavještajnom pogledu.«⁶³

Poslije izviđanja s Glogova, gdje je dobivena osnovna predodžba o konfiguraciji terena oko samog »Benderà«, Stab Kombinovanog odreda donio je odluku za napad u noći 14/15. maja 1942. i jedinicama postavio slijedeće zadatke:

Proleterski bataljon: 1. četa dodjeljena je bataljonu »Marko Orešković« i imala je zadatak neposrednog napada na vijadukt »Bender«. Druga četa dobila je zadatak osiguranja desnog krila od pravca Gračac, a 3. četa da napadne posadu Talijana koja je branila ulaz tunela kod objekta Kita k. 676 sjeverno od »Benderà«, razbije ovu posadu, poruši tunel i obezbijedi jedinice koje vrše direktan napad na »Bender«.

Iz zaseoka Cvijanovići—Plavno bataljon je krenuo prema položajima za napad u prvi mrak 14. maja. Uz oprezno noćno kretanje oni su trebali biti na svojim položajima u 2 sata poslije ponoći, te na znak crvene rakete sa Kite u 3 sata zajedno sa ostalim jedinicama otpočeti napad.

Proleterski bataljon stigao je na vrijeme na svoje položaje za napad.

Jedinice bataljona »Marko Orešković« koje su imale zadatak da izvrše napad na »Bender« preko Plavna naišle su na četničke zasjede koje su im usporile pokret, pa su na položaje za napad na »Bender« stigle tek u 4 sata kada je već svitalo.

Napad na »Bender« sačekan je jakom i organiziranom vatrom, jer su Talijani preko četnika bili obaviješteni o partizanskim pokretima. Proleteru su ipak u prvim naletima zauzeli utvrđenja na sjevernom izlazu iz tunela i natjerali Talijane da se povuku u unutrašnjost tunela, odakle su pružali otpor.

U prvom naletu na »Bender« bataljon »M. Orešković« zadržao je prvu četvu Proleterskog bataljona u rezervi, a s tri svoje čete izvršio je juriš. Njegove dvije čete naišle su na snažnu mitraljesku vatru iz zidanih zgrada s donje strane vijadukta. Njegova 3. četa približila se željezničkoj stanici Plavno na domašaj ručnih bombi.

Bez obzira na jaku mitraljesku vatru i gubitke, ove dvije čete lagano su se približavale vijaduktu, tako da su oko 9

⁶³ Sjećanje Dr Petra Kieuta, komandanta Kombinovanog odreda.

sati s vodom minera počele da se probijaju kroz žičane prepreke prema srednjim stupovima vijadukta.

Uprkos neviđenoj i zadivljujućoj hrabrosti koju su pokazali borci ove jedinice, ipak su zaustavljeni bliskom mitraljeskom vatrom na samim žičanim preprekama, trpeći i dalje gubitke u ljudstvu. Konačno morali su se povući iznoseći mrtve i ranjene.

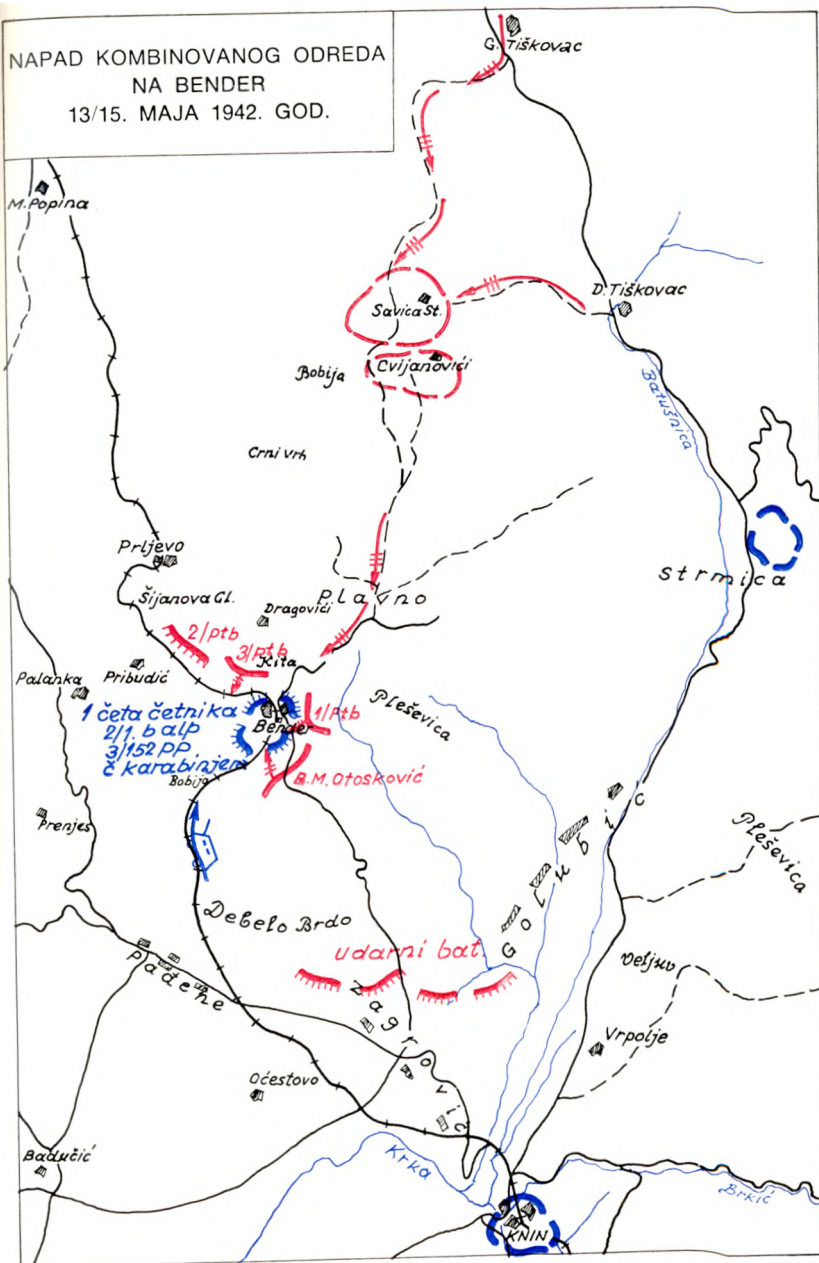
Udarni bataljon koji se nalazio na osiguranju prema Kninu izvjestio je Štab Kombinovanog odreda da je uspješno odbio pokušaj neprijatelja da se iz Knina probije prema Plavnu. Ujedno izvještava da desno krilo bataljona nije uspostavilo vezu s bataljonom »Bude Borjan«.

Jedan sat poslije povlačenja izvršen je ponovni napad. Sada je s bataljonom »M. Orešković« napadala i 1. četa Proleterskog bataljona koja se u prvom napadu nalazila u rezervi. Brdski top koji je bio pridodan bataljonu »M. Orešković« prebačen je s Kite preko tunela i postavljen tako da sa zapadne strane može neposrednom i bliskom vatrom tući oba velika bunkera na vijaduktu. Čete su se pod zaštitom vatre probijale kroz žičane i minske prepreke te su se opet našle na koju desetinu metara od srednjih stupova vijadukta. Top je vodio dvoboj s mitraljeskim gnijezdima postavljenim u prozore zidanih kuća s donje strane vijadukta. Iako stalno tučen vatrom iz ovih mitraljeza, on je direktnim pogocima učutkao dva najopasnija mitraljeza a s dvije granate pogodio željezničku stanicu Plavno kojoj su se naše jedinice već bile približile. Iako se neprijatelj uporno branio, naše jedinice su se već približavale vijaduktu i bili su svi izgledi da će ga zauzeti i porušiti. Međutim, u tom momentu iz Knina je naišao oklopni vlak i snažnim dejstvom iz topova i mitraljeza onemogućio je daljnje napredovanje naših jedinica, sprečio zauzimanje i rušenje »Benderà« i prisilio naše jedinice na povlačenje.

»Udarni bataljon, koji je imao zadatak da poruši prugu između Pađena i Otona i osigura jedinice koje su napadale »Bender« od pravca Knina, nije to učinio. Krećući se prema izvršenju zadatka ovaj bataljon je naišao na četnike i upuštajući se u borbu s njima zapostavio svoj glavni zadatak — rušenje pruge i tako omogućio oklopnom vlaku slobodan prolaz iz Knina.«⁶⁴

64 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 243, 244. i 245.

NAPAD KOMBINOVANOG ODREDA
 NA BENDER
 13/15. MAJA 1942. GOD.

Naši gubici u ovoj bici bili su 10 poginulih i 18 ranjenih boraca. Gubici s neprijateljske strane bili su, prema talijanskim podacima, 8 poginulih i 18 ranjenih.

Osnovni zaključak za neuspjeh ove akcije bila je potcijenjena jačina i organizacija odbrane neprijateljskih snaga koje su branile »Bender«, pa su u napad upućene nedovoljne naše snage. Jedinice su zakasnile s početkom napada pa je ostalo malo noćnog vremena za obračun s dobro naoružanim i utvrđenim neprijateljem, koji je znao za napad i spremno ga dočekao. Pored toga, pruga između Knina i Plavna nije bila prekinuta, što je bilo presudno za neuspjeh ove akcije i omogućilo intervenciju oklopnog vlaka. Zaključeno je da se ne ide na ponovni napad na »Bender«, jer je neprijatelj pojačao njegovu odbranu.

Komandant Glavnog štaba Hrvatske Ivo Rukavina poslije ove akcije vratio se u Glavni štab Hrvatske. Prije povratka izdao je direktivu Kombinovanom odredu da ostane na teritoriji sjeverne Dalmacije još 10—15 dana i da u dogovoru i saradnji s dalmatinskim jedinicama izvrše nekoliko akcija, da politički djeluju po mjestima kuda se kreće, potiče stvaranje narodnooslobodilačkih odbora i mobilizaciju što više novih boraca te stvaranje novih partizanskih jedinica na tom sektoru.

Poraz Talijana i četnika u rejonu Plavna i Golubića

Pojava Proleterskog bataljona i ostalih jedinica Kombinovanog odreda u sjevernoj Dalmaciji izazvala je u Kninskoj krajini mnogostruka i živa reagiranja, a kod neprijatelja zabrinutost i strah. Komanda talijanske divizije »Sassari« preduzela je mjere da osigura stalnu i neprekidnu vezu sa svojim 151. pukom u Bosanskom Grahovu i Drvaru i s dijelom divizije »RE« u Gračacu. Za izviđanje i osiguranje prema partizanskim jedinicama talijanska komanda svestrano je koristila četničke jedinice koje su budno pratile pokrete naših jedinica.

Prvi dodiri partizana sa stanovništvom oslobođenog Plavna razobličili su četničku propagandu i klevete o protusrpskom i protuseljačkom karakteru Narodnooslobodilačke vojske, pa je stanovništvo Plavna i drugih mjesta ubrzo uvidjelo da su partizani prava narodna vojska koja se bori protiv omraženog fašističkog okupatora i njihovih slugu ustaša i četnika. Svaki

borac Proleterskog bataljona bio je i politički radnik, jer je svugdje tamo gdje se kretao nenametljivo i uvjerljivo objašnjavao svakom čovjeku što je to Narodnooslobodilačka vojska i zašto se ona bori.

Jedan dio stanovništva, partizanskih simpatizera, koji su se pred četničkim terorom sklonili u lička i bosanska sela po dolasku naših jedinica odmah se vratio i pružio znatnu pomoć u političkom radu među stanovništvom. Tada se formiraju prvi narodnooslobodilački odbori u tim mjestima koji, pored ostalog, vode brigu o ishrani partizana i prikupljaju dobrovoljce za formiranje partizanskih jedinica. Tada se formira i Plavanjska partizanska četa.

Talijani su u toku prve godine okupacije nastojali pridobiti zastrašivanjem i podmićivanjem stanovništvo ovog kraja da se uključe u četničke organizacije, obećavajući im sigurnost i garanciju mirnog življenja. Pored toga, stanovništvu su dijelili pomoć u hrani, kako bi ih i na taj način privolili na naklonost i poslušnost. Kako su Plavno i okolna sela siromašni i pasivni kraj, bilo je teško na ovako malom prostoru snabdjeti hranom dovoljno broj partizana, pa se moralo rekvirirati nešto stoke od četničkih porodica. Zbog te nužne mjere teško je bilo privoliti ove porodice na suradnju s partizanima.

Poslije povlačenja Odreda iz borbe sa vijadukta u predio Plavna, a očekujući reagiranje neprijatelja, naše snage raspoređene su na širem prostoru Plavno—Zrmanja, obezbjeđujući se izviđanjem i patrolama od eventualnog opkoljavanja od strane neprijatelja.

Proleterski bataljon uputio je jednu četvu da izvidi masiv Orlovica i očisti ga od četničkih izviđačkih grupa koje su tamo osmotrene. Ova četa je brzo i uspješno očistila ovaj teren, sjurivši se za četnicima, među kojima je bio i pop Đujić, s Orlovice do pred samu Strmicu. Bataljon »M. Orešković« upućen je u dolinu gornjeg toka rijeke Zrmanje da očisti od četnika Zrmanju. Proleterski bataljon raspoređen je prema željezničkoj stanici Plavno i na pravce koji vode od Knina ka Plavnu.

Štab Kombinovanog odreda i Udarni bataljon, kao rezerva, ostali su i dalje u Plavnu.

Talijani i četnici su u zoru 17. maja otpočeli opkoljavati Kombinovani odred. Jedan talijanski puk ojačan artiljerijom imao je namjeru da, nastupajući s položaja oko pruge sjeverno i južno od željezničke stanice Plavno, odbaci naše jedi-

nice ka Plavnu. U isto vrijeme Đujićevi četnici trebali su, polazeći iz Strmice, presjeći Odredu pravce povlačenja prema Lici. Poslije ovog početnog manevra neprijatelj je namjeravao stegnuti obruč oko Plavna. Još u toku noći oko 300 četnika pokušalo je da potisne jednu četvu Udarnog bataljona s položaja sjeverno od Plavna, ali su protunapadom bili odbačeni prema Strmici. Talijani su, čekajući na izvještaj četnika da je odstupnica za Liku presječena, ostali do podne neaktivni, vršeći samo manje ispade prema položajima Proleterskog bataljona. Tek poslije podne uz snažnu artiljersku pripremu prešli su u napad. Dvije čete Proleterskog bataljona zadržale su njihovo napredovanje prema Plavnu. Jedna četa bataljona »M. Orešković« pritekla je Proleterskom bataljonu u pomoć napadnuvši Talijane u bok iz pravca Prljava. Ovom akcijom i protunapadom proletera Talijani su natjerani na povlačenje prema željezničkoj stanici Plavno i u toku noći povukli dio snaga i artiljeriju u Knin. Akcija Talijana i četnika da opkole Kombinovani odred potpuno je propala.

Štab Kombinovanog odreda nastojao je da uspostavi vezu sa Štabom 4. operativne zone, koji je u to vrijeme bio na Dinari, i u dogovoru s njima da usmjeri daljnje akcije Odreda.

Preko partizanskih suradnika iz Golubića Štab Odreda obaviješten je da se jedna dalmatinska jedinica (vod ili četa) nalazi na zapadnim ograncima Dinare. Pretpostavljajući da se s tom jedinicom vjerojatno nalazi netko iz Štaba 4. operativne zone. Štab Odreda je odmah donio odluku da se napadne važna neprijateljska prometnica između Knina i Strmice i oslobode sela Golubić i Vrpolje. U Golubiću se nalazilo oko 200 četnika a u Vrpolju oko 80 ustaša. Uspostavljanje čvršće veze s jedinicama na Dinari omogućilo bi, barem za kraće vrijeme, bolju vezu sa Štabom 4. operativne zone, dogovor o zajedničkim akcijama a, eventualno, i upućivanje Proleterskog bataljona na neko vrijeme u Vrljičku krajinu gdje su postojali povoljni uslovi za širenje masovnijeg ustanka protiv okupatora.

Pokušaj opkoljavanja naših jedinica od strane neprijatelja u rejonu Plavno—Zrmanja nije uspio. Štabovi bataljona su pripremili svoje čete, računajući na mogući ponovni napad Talijana i četnika.

Proleterski bataljon dobio je zadatak da s dvije čete očisti srednji i južni dio Golubića od četnika, oslobodi od ustaša selo Vrpolje, osigura se prema Kninu i poveže s dalmatinskom jedinicom na dinarskom ogranku Plješevici. Udarni bataljon

dobio je zadatak da od četnika oslobodi sjeverni dio Golubića, postavi osiguranja prema Strmici te da i on nastoji da uspostavi vezu s dalmatinskim jedinicama na Plješevici.

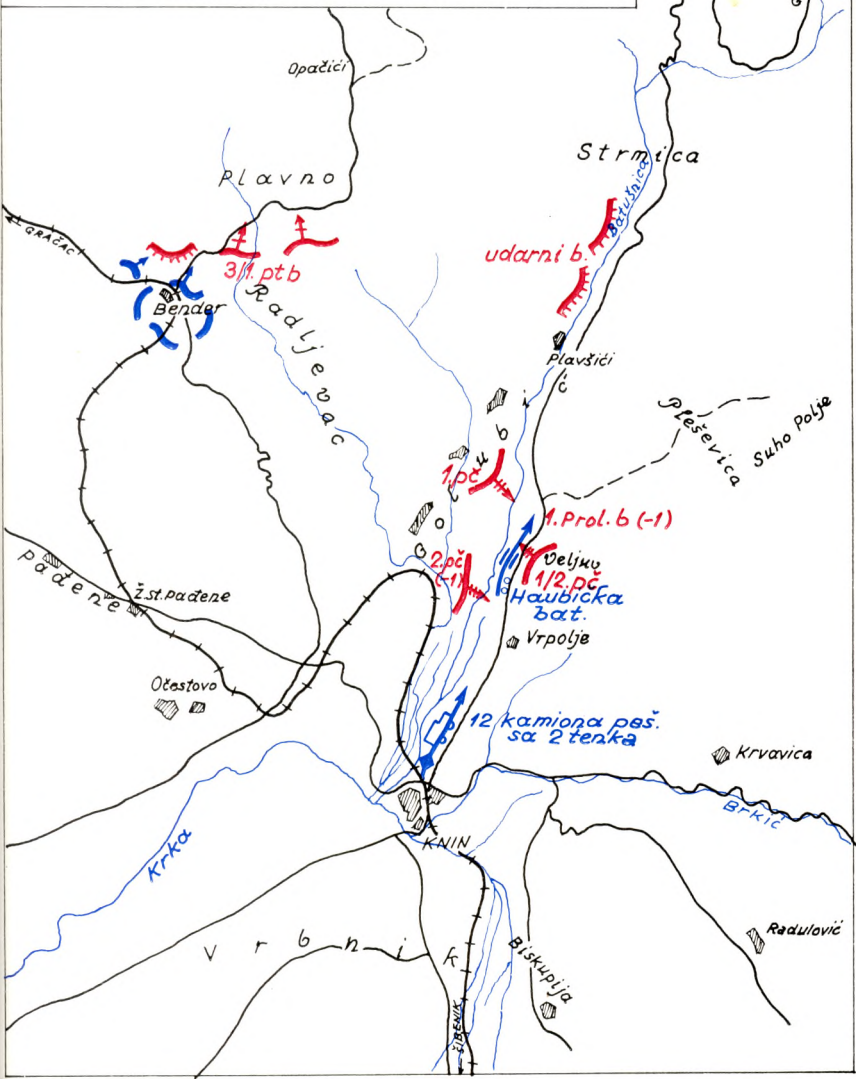
Kada su četnici iz Golubića osjetili partizanske pokrete preko Radljevca, sakupili su se u srednji dio sela te s ojačanjima koja su dobili od talijanskih karabinjera i četnika sa Kosova⁶⁵ zabarikadirali u kamenoj zgradi osnovne škole, na mjestu vrlo podesnom za odbranu.

Prva četa Proleterskog bataljona zaposjela je položaje u južnom dijelu Golubića, između ceste i željezničke pruge, frontom prema cesti. Druga četa trebala je da s dva voda zaposjedne položaj jugoistočno od 1. čete da bi postavila osiguranje prema Kninu, a jedan vod da prebaci na zapadne padine brda Veljuv k. 462. S ovom četom koja je krenula na osiguranja pošao je i komandant bataljona Ante Banina jer je opravdano pretpostavljao da je položaj ove čete najosjetljiviji. Treća četa nalazila se još uvijek na osiguranju u širem rejonu Kita—Crni vrh, sjeverno od »Benderà«, i neprestano vodila borbe s Talijanima.

Komanda talijanskog garnizona u Kninu, na traženje četničke posade u Strmici, uputila je ujutro 18. 5, pred sam početak borbe u Golubiću, 12 kamiona pješadije i jednu haubičku bateriju, što je trebalo da posluži kao pojačanje odbrane Strmice, a kasnije da produži za Bosansko Grahovo. Put do Strmice Talijani su smatrali sigurnim pa nisu isturili ispred sebe nikakvo osiguranje kao prethodnicu. Druga četa je imala zadatak da s dva voda zaposjedne položaj jugoistočno od 1. čete i da postavi osiguranje prema Kninu, a sa jednim vodom da zaposjedne zapadne padine brda Veljuv k. 462. Međutim, još u maršu, neposredno prije zauzimanja položaja pokraj same ceste, naišla je talijanska kolona s 12 kamiona pješadije, a iza njih se kretala jedna haubička baterija na konjsku vuču. Prije nego je ova četa stigla da zauzme svoj položaj, kamioni s pješadijom su već bili prošli, a haubička baterija je nešto zaostajala iza kamiona, pa se četa još u maršu sručila na ovu haubičku bateriju. Prvi vod se uspio prebaciti preko r. Butušnice i preko ceste i postaviti se između pruge i ceste. Kada je haubička baterija prišla blizu ovog voda, ovaj se vod sručio na nju i silinom vatre i juriša potpuno je razbio i onesoso-

⁶⁵ Kosovo kod Knina.

NAPAD I. PROLETERSKOG BATALJONA
HRVATSKE
NA TALIJANSKU HAUBIČKU BATERIJU
18. MAJA 1942. GOD.

bio za bilo kakvu odbranu. Za kratko vrijeme u borbi prsa u prsa veći dio baterije je bio uništen. Samo začelni dio kolone, koji nije bio pod udarom vatre ove naše jedinice, uspio je pružiti slab otpor. U ovoj snažnoj i munjevitoj borbi stradala je i konjska zaprega koja je vukla topove pa proleter i nisu u prvi mah znali šta da rade sa zaplijenjenim haubicama. S malo zaprege koja je ostala živa nije bilo moguće izvući topove izvan ceste prema Plavnu. Komandant bataljona Ante Banina naredio je da se jedna grupa partizana odmah uputi u Golubić i pronade konje, kako bi se mogli odvući zarobljeni topovi. Tada je naredio da se topovi okrenu prema Kninu i da se njima gađa Knin. Komandir 1. voda 2. čete, Milan Juran, rodom iz Murtera, budući da je bio artiljerijski podoficir Jugoslavenske mornarice i razumio se u artiljeriju, ispalio je nekoliko granata koje su pale u Knin. Iznenađena talijanska komanda u Kninu mislila je da se partizani spremaju da napadnu Knin i preduzela je hitne mjere za odbranu Knina, a dio snaga uputila prema Golubiću.

Prije nego što je grupa partizana pronašla konjsku zapregu za odvlačenje zarobljenih topova, jake talijanske snage započele su s juga napad na položaje naših snaga.

U isto vrijeme iz pravca Žargovića napali su i četnici, a iz Vrpolja ustaše. I pored uporne odbrane i hrabrosti koju su pokazali, proleter i nisu mogli dugo izdržati pod unakrsnom vatrom.

U bliskoj borbi ranjen je komandant bataljona Ante Banina. Pogoden je metkom u vrat, ali srećom nije mu bila povrijeđena glavna arterija, pa je uspio da se održi na nogama. Sam sebi je zavio ranu da bi zaustavio krvarenje i nastavio komandovati bataljonom. Zbog jake unakrsne vatre Talijana, četnika i ustaša 2. četa Proleterskog bataljona imala je velike gubitke pa se morala odlučiti na povlačenje prema Golubiću. Prije napuštanja položaja proleter i su uništili zaplijenjene topove. Povezavši se sa dijelovima 1. čete koja je vodila borbu u južnom dijelu Golubića, kod škole, organizirali su odbranu i zaustavili daljnje napredovanje neprijatelja na sjever.

Otežavajuća okolnost bila je što Udarni bataljon nije izvršio svoj zadatak, jer su četnici uspjeli da ga potisnu u pravcu Strmice, te je on odstupio u pravcu Plavna. Dio četničkih snaga je na taj način bio oslobođen pritiska naših snaga, napao je lijevo krilo i bok Proleterskog bataljona, tako da je bataljon jedan dio snaga morao da usmjeri za borbu protiv

četnika.⁶⁶ Pošto je procijenjeno da se po danu bez velikih gubitaka ne bi mogao slomiti otpor u golubičkoj školi, odlučeno je da se oba bataljona poslije podne povuku na prostor između Golubića i Radljeva a zatim u Plavno.

Prvi vod 2. čete Proleterskog bataljona koji je u toku ove borbe prešao r. Butišnicu i cestu i vodio borbu na desnoj strani između ceste i pruge i ponio na sebi najveći teret ove borbe, nije se više mogao vratiti u sastav čete i bataljona, jer su Talijani znali da je prešao cestu i prugu pa su čekali u zasjedi da ga unište. Vidjevši u kakvoj se situaciji nalazi i da se više ne može vratiti u sastav bataljona, vod se povlačio prema Plješivici, razbivši jednu grupu ustaša kod Vrpolja. Tamo je u jednom toru (ili pojati) našao neke drugove iz Okružnog komiteta Knina. Kako su borci bili iscrpljeni od borbe i marša, tu su se zadržali dva dana da bi se oporavili, a potom produžili prema Dinari. Na Dinari je vod naišao na partizansku vezu koja ga je uputila prema Štabu 4. operativne zone.

Štab Proleterskog bataljona bio je u velikoj brizi za sudbinu ovog voda i svi pokušaji da o njemu nešto određenije sazna, ostali su tih dana bez uspjeha.

Štab 4. operativne zone kad je došao u vezu s ovim vodom zadržao ga je neko vrijeme na Dinari. Početkom juna ovaj vod je krenuo za Liku dugim zaobilaznim maršem preko Bosanske krajine. Vod je poslije dvije sedmice napornog marša po nepoznatom terenu stigao u sastav svog bataljona (iako je od bataljona bio otpisan, misleći da su ga Talijani zarobili).

66 O ovom događaju sačuvano je kratko naređenje komandanta Kombinovanog odreda, upućeno komandantu Udarnog bataljona 18. 5. u 16,30 časova u kome se kaže: »Druže komandante, tvoj kurir je stigao kod mene u 16,30 sati, a poslao si ga u 12,40, to znači ili ste baš daleko ili nije htio da ide. Pišeš da je oko Proleterskog bataljona velika paljba. To sve i jest, njegovi se ljudi nalaze u opasnosti, zarobili su 4 topa, neprijatelj ima dosta mrtvih, a još ih dosta napada. Napadaju ih Talijani, ustaše i četnici. Druže komandante, tvoja je dužnost, pošto jesada već skoro noć, da što više svojih snaga, a i tisam da ideš sa njima ka proleterima, samo da se mogu spasiti topovi i nekimaterijal koji su zarobili, onda bi svi skupa dobili povoljnije naređenje a možda i povlačenje. Od proletera ranjen je drug Banina i još 5 drugova, koji dolaze ovamo na previjanje. Drugovi su lakše ranjeni samo Banina teže. Druže, molim te radi kako je najbolje, ne žali truda, nemoj da nam gotova stvar propadne. Za komandanta: Miloš Kukić.«
Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 295.

Iako svi ciljevi i zadaci koji su postavljeni pred Kombinovani odred nisu u potpunosti izvršeni, prodor i boravak partizanskih snaga na prostoru sjeverno od Knina i borbe koje su vođene predstavljaju velik uspjeh Proleterskog bataljona. Neprijatelj je pretrpio velike gubitke (100 vojnika izbačenih iz stroja i jedna haubička baterija onesposobljena za dejstvo). Borbe pred Kninom i prodornost partizanskih jedinica znatno su uzdrmali četničko samopouzdanje u ovom kraju.

Partizanski gubici u ovoj borbi iznosili su 5 poginulih i 16 ranjenih.

U svim jedinicama Kombinovanog odreda s ponosom se govorilo o hrabrosti i podvizima proletera u borbi na komunikaciji Knin—Strmica kod Veljuva. Svi su znali za herojsko držanje komandanta Ante Banine, boraca i rukovodilaca 2. čete na čelu s komandirskom Dušanom Trbojevićem i političkim komesarom Mirkom Bašićem koji je tom prilikom bio ranjen u lijevu nogu, komandira 1. voda Milana Jurana koji je s nekoliko drugova okrenuo topove prema Kninu i ispalio 15-tak granata na Knin, vodnog delegata 1. voda Slavka Vuleliju, vodnika Jovu Zlatara, nišandžiju Nikolu Skroza i ostale borce 1. voda koji su borbom prsa o prsa savladali posade haubica i zaplijenili topove.

Treća četa Proleterskog bataljona još uvijek se nalazila na položajima Plješivica—žabinac—Kita—Vilin klanac—Crni vrh. Sačuvano je nekoliko izvještaja 3. čete Proleterskog bataljona pisanih rukom komandira čete Filipovića⁶⁷ o borbama u širem rejonu Kita—Crni vrh—tunel sjeverno od »Benderà«. Ova četa se od 13. do 19. 5. nalazila na tom prostoru, obezbjeđivala ga i vodila neprekidne borbe bez smjene i odmora. Interesantno je da se stiče različit utisak kad se čita izvještaj Štaba Kombinovanog odreda i komande 3. čete. Navest ćemo nekoliko kratkih izvještaja i prijedloga komandira 3. čete koji su, čini se, ostali bez odgovora. Evo izvještaja komande 3. čete datiranog 18. 5. 1942. g. u 11 sati Štabu Kombinovanog odreda koji glasi: »Ja

67 Komandir 3. čete Silvio Filipović, rodom iz V. Iža, električarski radnik, član KP od 1937. godine i prvi sekretar partijske organizacije u V. Ižu koja je osnovana iste godine, isticao se neposrednošću. Bio je otvoren, smion i hrabar te vrlo omiljen kod boraca zbog svog neposrednog odnosa, pravičnosti i ličnog primjera. U prvoj borbi koju je vodila grupa Dalmatinaca kod Bjelopolja u Lici 1941. godine prvi je jurišao na Talijane. Teško ranjen u nogu nije mogao slijediti operativne jedinice pa je postavljen za komandanta mjesta Bugojno, gdje je i poginuo u IV neprijateljskog ofanzivi kao hrabar i odvažan rukovodilac.

se nalazim sa 22 druga u Dragišićima, pošto imam malo ljudi to mislim zauzeti položaj na Kiti još par sati prije zore. Na Crnom vrhu su mi još drugovi, ja ih neću povlačiti bez vašeg naređenja. Talijani su napustili Kitu 2 sata prije noći. Čuo sam za pismo ali ga nisam primio zato ne odgovaram na njega. Komandir: Filipović S. Dato na otpremanje u lih«

U izvještaju istoga dana oko 5,35 sati stoji: »Ja sam postupio po vašem naređenju ali djelomično. Moji drugovi kada su se povlačili ostali su 15 njih na Crnom vrhu pored one desetine koja je bila ranije tamo zaposjela. U lih opazili su gdje nadire oko 60 neprijateljskih vojnika.

Naši su namjeravali puštati ih što bliže, ali oni su ih opazili i otvorili vatru (koja nije bila jaka) na naše. Kada su vidjeli da nemaju uspjeha, oni su se povukli. Ponovo su pokušali nadirati u 2 sata poslije podne u jačini od 30 vojnika, tada su pokušali iz daljega pripucati tako da nije bilo smisla otvarati vatru na njih. Prema tome morao sam i ako preko vašeg naređenja ostaviti jednu desetinu na Crnom vrhu, pošto to smatramo vrlo važnim. Nas 29 zauzelo je položaj na Galiću pa u lijevo. Ova desetina na Crnom vrhu došla je u vezu s nekom četom »Ognjen Priča« (sigurno se radi o Udarnom bataljonu O.P.) ali su mnogo udaljeni jedni od drugih. Dva druga sam ostavio na Vučetinom vrhu zbog veze. Ja ću se nalaziti na položaju prema Dragišićima. O ishodu borbe koju smo prihvatili s Talijanima na Kitiću kasnije ću vas detaljno upoznati, pošto momentalno nemam vremena. Drugovi su prilično demoralisani, noćas su bili cijelu noć na dužnosti. Savjetujte mi bili bilo načina da se malko odmore. Ručali su svi. Politikom: Kalafatić, Komandir: S. Filipović. Dato na otpremanje 5,35 18. 5. 1942.«⁶⁸

Politički komesar čete istog dana izvještava Štab Kombinovnog odreda: »U vezi sa komandrom još nisam došao. Neke drugove našao sam u povlačenju, jer Talijani su jakim snagama zaposjeli Kitu. Položaj iznad Grmuša i Rodića zaposjednut je od neprijatelja. Neprijatelj nadire sa dosta velikim snagama a selo u kojem su se zadržale naše snage stalno tuče minobacačima i topovima. Ja sa ovim drugovima na koje sam naišao zaposjest ću brdo sjeverno od Kite. Osigurajte onaj teren kojeg ste mi dali na osiguranje sa svojim snagama.

Politkom: Kalafatić 18/V 42«.⁶⁹

68 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1611, br. reg. 4/28.

69 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1611, br. reg. 1/28.

Istoga dana komanda 3. čete piše Štabu Kombinovanog odreda: »Pošto je neprijatelj zauzeo sve položaje koje smo držali, povukli smo se na prvu kotu sjeverno od Kite. Neprijateljske su snage dosta velike, a prodrle su također preko ovog terena kojeg smo imali mi zaposjesti i tako su nas sa boka napale. Javite šta da radimo. Politikom: Kalafatić, Komandir: S. Filipović.«⁷⁰ Sutradan, 19. 5. komandri 3. čete Proleterskog bataljona piše Štabu Kombinovanog odreda: »Ja sam jutros u 3 h zauzeo sa drugovima položaj na Kiti. Tamo ima 14 drugova sa 2 puškomitraljeza, a 1 puškomitraljez sa 4 strelca nalazi se desno poviše tunela. U selu imam 10 drugova sa 1 puškomitraljezom, ostali drugovi mi se nalaze na Crnom vrhu. Obzirom na izmorenost drugova potrebno bi bilo da bi dobili nekoliko drugova, barem 2 desetine koje bi otprilike bile nekoliko sati na dužnosti dok bi se ovi naspavali. Kurir kojeg ste sinoć uputili ovamo nije stigao«.

Izvjestaji koje je slala komanda 3. čete ne daju potpuno jasnu sliku o događaju u čijem se središtu našla ova četa u vrijeme od 13. do 19. 5, ali govore rječito da ona nije došla do punog izražaja kao što je bio slučaj s 1. i 2. četom. Osim toga 3. četa je bila prinuđena da se s relativno malim snagama brani na širokom frontu, što je onemogućavalo komandi čete da borce čvrsto drži u svojim rukama. Jednostavno rečeno — bila je dovedena u situaciju da je teško mogla izvršiti zadatak.

Ovakvu konstataciju djelomično demantuje jedan kratak izvještaj komandira čete bez datuma, ali se iz sadržaja može zaključiti da je pisan 18. 5. Izvještaj je bez potpisa, ali se po rukopisu sa sigurnošću može zaključiti da ga je pisao komandir Filipović. U njemu se kaže: »Druže komandante, moje dve desetine su bez naređenja napustile položaj, kad su Talijani otvorili vatru, te su se pod vatrom digle na brijeg Kitu.«⁷¹

Vidljivo je da je u toku proteklih borbi u vremenu od 13. do 19. 5. kod boraca čete dolazilo do krize, ali je činjenica da je ona izvršila zadatak.

70 Isto, k. 1670, br. reg. 3/38.

71 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1611, br. reg. 1/28.

Borbe kod Prevjesa i Krupe

Proleterski bataljon je poslije borbe koju je vodio u rejonu Golubić 19. i 20. 5. imao kratak odmor i bio raspoređen na prostoru Plavno, držeći pod kontrolom masiv Orahovice i položaje prema Kninu. Sa četnicima su slijedećih nekoliko dana vođeni manji okršaji. Za to vrijeme Talijani nisu izlazili iz garnizona jačim snagama, ali je njihova avijacija intenzivno izvidala i mitraljeskom vatrom i bombama tukla položaje gdje bi primijetila bilo kakve pokrete partizana.

Sve jedinice razvile su živ politički rad među stanovništvom radi raskrinkavanja četnika kao slugu i saradnika okupatora. S obzirom na vojničke uspjehe u sukobima s Talijanima i četnicima, kao i primjerno držanje boraca i starješina, u toj akciji postignut je velik uspjeh. U Plavnu je tih dana formirana od dobrovoljaca Plavanjska četa, kao posljedica političkog rada i uspješnih borbi koje su tih dana vođene s Talijanima, četnicima i ustašama.

Oskudica u hrani osjećala se sve više. Razlog za napuštanje plavanjskog rejona bio je sve očitiji, o čemu je bio obaviješten i Glavni štab Hrvatske koji je naredio da se Kombinovani odred najkraćim putem vrati u Liku. Ovo naređenje nije zateklo odred u Plavnu.

Izgledi da se uspostavi veza sa Štabom 4. operativne zone bili su sve slabiji. Štab Odreda u dogovoru sa štabovima bataljona zaključio je da ne postoje ni vojnički ni politički razlozi da se dalje ostane s većim partizanskim snagama na ovom prostoru.

Upravo tih dana primljena je vijest da su četnici iz sela Zrmanje, Krupe i Golubića izvršili jedan novi podmukli zločin. Predstavljajući se da su spremni saradivati s partizanima, oslabili su budnost 1. čete bataljona »Bude Borjan«, koja je bila upućena da postavi zasjedu na cesti Obrovac—Gračac. Četnici su je iznenada napali i nanijeli joj teške gubitke.

Štab Odreda odlučio je da sa čitavim sastavom pređe u dolinu rijeke Zrmanje, izvrši nekoliko akcija protiv talijanskih posada u Bukovici i kazni četničke bande, koje se već duže vremena na južnim ograncima Velebita hvatale manje partizanske grupe i kurire i za novac predavaie ih talijanskoj komandi u Gračacu.

Proleterski bataljon prebačen je preko željez. pruge kod sela Prljeva i raspoređen u Palanku južno od sela Zrmanje. Već

idućeg jutra jedna jača talijanska kolona krenula je iz Pađena prema Zrmanji u namjeri da izvrši napad na vrh Prevjese, koga je branio jedan vod iz sastava bataljona »Bude Borjan«. Taj vod, s obzirom na malu brojčanost u odnosu na talijanske snage, nije mogao odbiti taj napad, bio je prisiljen na povlačenje pod borbom ka brdu Kom. Kada je talijanska prethodnica prešla rijeku Zrmanju kod Kravljeg mosta, ušla je u selo Prevjes i počela ga paliti. Štab Proleterskog bataljona, vidjevši situaciju oko sela Prevjese, vrši brzi pokret i prihvata borbu s Talijanima. Usprkos žestokoj artiljerijskoj, minobacačkoj i mitraljeskoj vatri s lijeve obale Zrmanje, kojom su Talijani štitili svoje palikuće u Prevjesu, proleterci su ih jurišem nabacili na rijeku Zrmanju nanoseći im teške gubitke. Komandir 1. čete Stjepan Mikšić naredio je da se krene na juriš. Proleterci su krenuli ali nisu stigli daleko. Talijanska paljba iza zida bila je toliko snažna da su morali poleći. Borac Marko Ulemek jurnuo je zajedno s ostalima, ali je natrčao ravno na talijanski mitraljez. Pao je teško ranjen i tako ostao ležati na ničijoj zemlji. Talijanski mitraljez nije dopuštao ni koraka naprijed. Služeći se sasvim neznatnom konfiguracijom tla, vodnik Jovica Zlatar puzao je metar po metar, približavajući se ranjenom Marku da bi ga izvukao. Naša paljba bila je žestoka, ali nije mogla da ušutka talijanski puškomitraljez koji je naše borce i dalje držao prikovane za zemlju. Rafali metaka iz talijanskog mitraljeza podigoše prašinu oko Jovice Zlatara i on osta nepomičan. Nekoliko trenutaka kasnije jedan naš vod pripuca na Talijane s boka i vodnik Jozo Sobol krene da izvuče Marka Ulemeka koji je još bio živ. Krenuo je puzeći, ali i njega pokosi talijanski mitraljez.

Tek sutradan, protjeravši Talijane iz njihova zaklona, ugledala se potresna slika: jedan do drugoga, trojica drugova su ležali mrtvi — Marko Ulemek, radnik, Jovica Zlatar iz Perne s Korduna i nešto dalje Jozo Sobol iz Hrvatskog primorja. Dok su ih sahranjivali, nije bilo borca bez suza u očima.

Neprijatelj je imao gubitke 100 mrtvih i ranjenih.

Zanimljiva su dva izvještaja pisana rukom političkog komesara Proleterskog bataljona datirana 21. 5. u 8,15 i 9,45 sati, Štabu Kombinovanog odreda. Prvi glasi: »Oko 6 h četa bataljona »Bude Borjan« koja je bila na osiguranju primijetila je neprijatelja, koji se spuštao niz Kusačku glavicu ka Glavanovoj kući i na njih otvorila vatru. Mi smo odmah poslali hitnu pomoć i zaposjeli Ravni Tavan i Kraljevu dragu. Neprijatelja

ima oko 300. Mi smo uspjeli da ih odbacimo, ali se borba još vodi. Selo Prevjese su zapalili. Koliko god je moguće postupit ćemo po naređenju kojeg smo dobili. Ja ću odmah izvijestiti drugu komandanta pošto se on nalazi na Ravnom Tavanu. Ps. Pošaljite nam municije za talijanske mitraljeze. Polit, komesar: Božo Spaček«. ⁷²

U drugom izvještaju sat i pol kasnije stoji: »Povlačenje je za sada nemoguće. Neprijatelj stvarno odstupi, ali ima nekih koji nisu mogli odstupiti i sa njima se vodi borba. Četa Udar-nog bataljona je stigla na položaj i tuče neprijatelja sa boka. Javite nam šta ćemo dalje raditi. Ovo naređenje kao što vidite ne možemo izvršiti sada. A teško će biti i poslije ove borbe. Svakako prema ovom izdaj te potrebna naređenja. Božo Spaček.« ⁷³

Poslije ovih borbi u kojima su Talijani i četnici imali osjetne gubitke i bili potjerani u Knin, Proleterski bataljon u sastavu Kombinovanog odreda u toku 24. 5. krenuo je pravcem Dolac—Krupa—Golubić sa zadatkom čišćenja tog prostora od četničkih bandi.

Kretanje po besputnom oštrom kršu bilo je zamorno. Osim toga, nije se moglo prikriti pokret ovako velike jedinice. Iz raštrkanih zaselaka naočigled partizana jurili su četnički kuriri da jave o nailasku partizana. Dio naroda iz Krupe, Golubića i okolnih sela, pa čak i žene s djecom, bježali su ispred partizana u planinu da se sklone. Naše patrole su ih presretale a oni su govorili: »Ubijte nas ovdje, bolje nego da izgorimo u kući.« Jedinicama je naređeno da se nitko silom ne zadržava, osim naoružanih četnika ili pojedinaca s četničkim oznakama. Neki zaseoci bili su potpuno prazni, a s okolnih brda oglašavala se po koja četnička usamljena puška. Uvidjevši da partizani ne diraju nikoga tko nije neprijatelj, a pogotovo ne žene i djecu, žene s djecom i poneki seljaci počeli su se polako vraćati kućama.

Talijanski avioni neprekidno su pratili kretanje partizanske kolone i više puta je napadali.

Odred je zanoćio istočno od sela Krupe, napravivši plan za noćno široko opkoljavanje Krupe i Golubića, da bi se u zoru makar dio četnika pohvatao. Opkoljavanje je izvedeno uz

⁷² Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 1611, br. reg. 6/26.

⁷³ Isto, k. 1611, br. reg. 7/26.

ogromno naprezanje premorenih i gladnih boraca. Rezultati ove akcije bili su vrlo mršavi. Četnici su se zavukli u Velebitsku špilju i bilo ih je teško i nemoguće pronaći. Na poruke upućene preko žena i djece vratilo se nekoliko naoružanih seljaka koji su predali oružje i vratili se svojim kućama. Oni koji su aktivno i neposredno učestvovali u zločinima ostali su i ovaj put nekažnjeni.

Štab Kombinovanog odreda i Proleterski bataljon razmješteni su u manastir Krupu i oko njega.

Partizani u manastiru nisu primljeni s dobrodošlicom. Bilo je kaluđera četnički nastrojenih. Manastir je bio dosta bogat sa sitnom stokom, a imao je i poveće zalihe kukuruza pa, uz pristanak igumana, nije bio problem za dobru ishranu partizana.

Sutradan je primijećeno da je jedan mladi kaluđer preko noći neprimijećeno nestao iz manastira. Pretpostavka je bila da je otišao u Žagar obavijestiti Talijane o partizanskom boravku u Krupi i okolici, što se brzo pokazalo kao tačno. Oko 9 sati manastir je tučen iz baterije topova iz Žagara, a odmah zatim nisko ga je nadlijetala eskadrila aviona bombardera i zasipala snopovima protupješađijskih bombi. Proleterer su mitraljezima gađali avione koji su nadlijetali. Artiljerijskom granatom direktno je pogođen krov manastira pa je samo velikim zalaganjem proletera bio spriječen požar glavne manastirske zgrade. Tom prilikom ranjena su 4 proletera, a najteže Mrkić Drago kome je parče bombe raznijelo donju čeljust.

Sva nastojanja partizana da se sa stanovništvom Krupe i Golubića uspostavi neko povjerenje i suradnja nisu imali mnogo uspjeha. Ipak, nešto je postignuto. Razbijeno je dotadašnje shvaćanje o partizanskoj vojsci i njenom ponašanju koje su im predočavali četnici.

Okupatorski garnizoni oko Krupe i Golubića nisu pokretima svojih trupa pokazivali namjere da napadnu direktno partizane, jer su im susreti i borbe s proleterima prije nekoliko dana kod Knina i Zrmanje dali pouku i natjerali ih na oprez.

Štab Kombinovanog odreda razmatrao je i mogućnosti noćnog napada na obrovački garnizon, izviđajući najpogodnije pravce napada na istaknute utvrđene položaje oko grada. Tada je stiglo naređenje Glavnog štaba Hrvatske da se Kombinovani odred odmah vrati u Liku, pravcem koji sam izabere.

Radi što boljeg sagledavanja značaja dejstva Kombinovanog odreda na tromeđi navest ćemo izvod iz pisma Maksa Baće, političkog komesara ove privremene borbene formacije, upućenog Pokrajinskom komitetu KPH za Dalmaciju 23. maja 1942. godine, neposredno pred kraj dejstva ove združene jedinice, u kome se kaže: »Akcije na ličkoj, bosanskoj i dalmatinskoj tromeđi imale su od prilike ovaj karakter. Sakupilo se preko 1000 partizana, došli sa tromeđe gdje je do sada haračio pop Đujić, zauzeli s. Plavno, Prljevo, Pribudić, Zrmanja (14 km ceste) i očistili te krajeve od bandita. Navalili su na vijadukt »Bender« sa svim snagama, Talijanima nanijeli teške udarce, ali ga nisu uspjeli zauzeti, a time ni srušiti. Do sada imali tri velike borbe sa okupatorom. 19. maja Udarni i Proleterski bataljon sukobili su se na 6 km pred Kninom sa okupatorom, četnicima i ustašama. Neprijatelj nas je tukao sa tri strane. Usprkos tome Proleterski bataljon je upravo slistio čitavu jednu bateriju haubica. Među samim leševima talijanskih vojnika proleteru su osvojili 4 topa i okrenuli ih na talizanske i ustaške garnizone u Kninu. Borba se vodila na nekoliko kilometara dužine; mrtvih i ranjenih Talijana bilo je sigurno preko stotinu. Mi smo izgubili tri druga. Zauzeli smo jedan teški mitraljez »FIAT«, a i 4 topa su bila u našim rukama i već su bila na putu da budu transportovana u naš logor.

U tom momentu četnici su otvorili sa leđa gustu mitraljesku vatru i transport haubica bio je nemoguć. Kroz to isto vrijeme sa boka su nas tukle ustaše iz Vrpolja. Od svih najmanje nas je tukao Talijan. U samoj borbi bilo je nebrojeno slučajeva herojstva. Među njima istakao se i komandant Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, drug Ante Banina, rodom iz Iža. Ozbiljno ranjen u vrat na samom početku borbe, rukovodio je operacijom zauzimanja topova i svim ostalim važnijim operacijama. Evakuisao se tek onda kada je borba prošla...

Ovo su samo operacije većeg stila, inače zaista čitav kraj odjekuje od našeg prisustva, a četnici ili su se zbili u mišju rupu ili služe Talijanima kao provodiči. Inače, upravo je nevjerovatno veliki broj ovdašnjih srpskih seljaka koji dnevno iz četničkih redova prilaze sa oružjem k nama, moleći da ih primimo u partizane, jer su, kažu, bili kandžijom tjerani u četnike. I organizaciono i moralno četnici doživljavaju u ovom kraju pravi raspad.

No, još uvijek je karakter operacije ovih snaga trebao biti veći i snažniji, zato, po mom ličnom uvjerenju, snose krivicu

Bosanci koji nisu pokazali razumijevanje za važnost ove operacije, a i Dalmatinci. Doduše u svim operacijama sudjelovao je sjevernodalmatinski bataljon »Bude Borjan«; on se u ovim operacijama i sam ojačao i naoružao, ali iz srednje Dalmacije nije nam došla nikakva pomoć. Ne znam kako se to moglo desiti da usprkos tome što sam javljao da se iz srednje Dalmacije treba mobilisati dvije do tri stotine boraca, da se drug Jović (Krstulović Vicko) 14. 5. našao u neposrednoj blizini sa samih 10 boraca. On je doduše na licu mjesta, pokupio još nekoliko desetaka i s njima se nalazio nad samim Golubićem. Međusobno smo izmijenili direktno jedno pismo. U operacijama, međutim, nismo mogli s njim uhvatiti kontakt i uopće ne znamo da su u borbama uzeli učešće. Istina je, međutim, da je sa te strane bila skoncentrisana veća snaga ali da je bila uspostavljena ispravna suradnja možda bi uspjeli bar za neko vrijeme zauzeti jednu od najvažnijih četničko-talijanskih linija Knin—Strmica.

... Cilj ove operacije, s kojom je rukovodio GŠH, bio je, prvo, okupatoru dati ozbiljan udarac na osjetljivoj tački i drugo, razbiti jedan od centara četničke bande i omogućiti da se razviju NO i partizanski pokret na teritoriju gdje je vladao Đujić.

Uspjeli (smo) stvarno udariti temelj jednom partizanskom bataljonu na samoj tromedi. Time (su) se na teritoriji sjeverne Dalmacije našla dva bataljona (»Bude Borjan« i »Branko Vladušić«) i po savjetovanju GŠH prišli smo stvaranju odreda za sjevernu Dalmaciju. Osnovni je zadatak održati se i razviti usprkos ozbiljnih snaga i četnika i okupatora.«⁷⁴

Ova ocjena koja je data o značaju operacija Kombinovanog odreda neposredno u toku njegova dejstva, veoma rječito govori da su ova dejstva imala širok i pozitivan utjecaj na daljnji uspješan razvoj partizanskog pokreta u ovom kraju i na razobličenje izdajničke uloge četničkih snaga.

Koliki je značaj imao boravak Kombinovanog odreda u širem rejonu Knina vidi se i iz pisma Štaba Odreda od 22. maja 1942. godine komandantu 3. ličkog NOP odreda u kojem se govori o zadacima Odreda. U tom pismu pod tačkom 2. se kaže:

74 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 310. i 311.

»Boravak sjevernodalmatinskih četa na gore pomenutoj teritoriji (u rejonu Koma, Velebita, Zrmanje i južno od grupe Otrić—Gračac) nije u suštini ništa drugo nego dio svih ovih napora i akcija. Radilo se, naime, o tome da cio kraj između Velebita i Dinare i s njene istočne i zapadne strane spasimo od četničkog uticaja, da tamo organizujemo naše partizanske jedinice i da vojnički okupatoru dademo udarce na vrlo važnim punktovima. Sve to baš sada vrši i ostvaruje sam ovaj Kombinovani odred. On je već sada izvršio neke osnovne zadatke, nanio je okupatoru nekoliko ozbiljnih udaraca, u velikoj mjeri razbio četnički utjecaj i prišao je k organiziranju partizanskih četa od drugova iz ovoga kraja i sa zadatkom da ostanu i djeluju u samom ovom kraju, jer to je jedina garancija da će ovaj kraj ostati naš i da četničke bande sutra neće opet njih nadvladati. Po odobrenju komandanta Hrvatske sve će ove jedinice ostati pod rukovodstvom sjevernodalmatinskog štaba... Ako hoćemo da na ovom punktu stvarno uspijemo, onda čitav ovaj kraj moramo predati jedinstvenoj komandi. Predavanje ovog kraja dalmatinskom štabu donosi trostruki plod: pomaže partizanskom pokretu Dalmacije, ali i pomaže organizacionom učvršćenju ovog kraja. U to ime je komandant Hrvatske i odobrio da ove dvije čete dođu u sastav sjevernodalmatinskog bataljona.«⁷⁵

I ovo pismo potvrđuje da je dejstvo Kombinovanog odreda na tromeđi imalo veliki značaj i da je došlo u pravo vrijeme. Najvažnije zadatke Odred je izvršio time što je uspio da bitno smanji četnički uticaj, da im zada snažne udarce i da izvrši mobilizaciju novih boraca za odred sjeverne Dalmacije. Kombinovani odred je i talijanskom okupatoru zadao nekoliko osjetnih udaraca. Šteta je što Odred nije bio jačeg sastava. Njegove snage su u odnosu na neprijateljske bile dosta slabe, a i vrijeme njegovog dejstva na ovoj teritoriji ograničeno.

Iako su neprijateljski podaci o ovim dejstvima dosta oskudni, vrijedi ih navesti radi sticanja bar približnog uvida o ocjeni koju su talijanski okupatori dali ovim operacijama.

Navest ćemo izvadak iz telegrama talijanskih oružanih snaga od 14. 5. 1942. godine.

⁷⁵ Radi se o novo formiranom bataljonu »Branko Vladušić«.

»Dana 13. jake partizanske čete napale su željezničku stanicu Pribudić—Knin i Plavno—Knin. Napadi odbijeni. U Plavnu, gdje su partizani upotrijebili jedan top većeg kalibra i jedno oruđe manjeg kalibra, u sadejstvu sa vojnicima lokalne odbrane bio je prisutan jedan blindirani voz i jedna streljačka četa. Ukupni naši gubici: mrtvi 1, ranjeni 21. Neznatna šteta na lokomotivi voza. Partizanski gubici neodređeni.«⁷⁶

U dokumentu iste komande od 18. 5. stoji: »Jedan bataljon 151. pješadije (»Sassari«) napadnut u blizini Marčinkove česme (Knin SP—DN) od jedne formacije partizana koji su zauzeli selo Golubić. Izvršen je protunapad, natjeravši protivnika i ponovo zauzevši selo. (Sakrili su činjenice o zarobljavanju topova).

Naši gubici: poginula 2 oficira i 27 vojnika, ranjenih 3 oficira i 39 vojnika, nestala 3 vojnika, 46 mrtvih i 12 ranjenih konja. Gubici partizana su znatni, ali nisu provjereni.«⁷⁷

U pismu guvernera sjeverne Dalmacije šefu policije u Rimu izražava se bojazan da snage s kojima raspolaže nisu u stanju da obezbijede granicu.

»Kao što je bilo predviđeno, proljeće je zateklo ustanike znatno porasle po broju i sa znatno više iskustva; njihova odvažnost je porasla tako da su, kao što se desilo prije nekoliko dana, smjeli da napadnu važan hrvatski centar Knin, malo udaljen od granice zadarske provincije, gdje je sjedište pješadijske divizije »Sassari«. Bilo je potrebno da vlada uputi u ugroženu zonu crnokošuljaške jedinice legije iz Zadra uzevši ih iz kontigenta iz Šibenika radi službe reda i sigurnosti... (Ne pominju se četnici i ustaše O. P.)

Bez obzira na to ustanici su napali nekoliko vojnih uporišta (Biovčina Polje, Mokro Polje, Radučić i Ervenik) nanijevši nam bolne gubitke (petnaestak mrtvih, među kojima i dva oficira, nekoliko desetina vojnika izbačenih iz stroja i četrdesetak raspršenih). U međuvremenu sada su ugrožene zadarska i splitska provincija i dozvoljava se da ustanici prenesu gerilu na talijanski teritorij .. «⁷⁸

76 Zb. tom V, knj. 4.

77 Zb. NOR, tom V, knj. 4.

78 Zb. NOR, tom V, knj. 4.

Još jedan dokument rječito govori o uznemirenosti Bostjanija, guvernera Dalmacije, upućen direktno u Rim 24. 5. 1942. godine.

»Za Musolinija

U mom telegramu br. 4805 od 21. maja javio sam vam Duče da se već dva dana na granici nalaze snažne grupe ustanika i da su na granici provincije Zadra bile u toku vojne operacije. Već prije nekoliko nedjelja sam pismeno privlačio pažnju vojnih vlasti, preklinjući da se organizira ozbiljna odbrana granice Dalmacije da bi se sačuvala od invazije ... Nažalost, moja ponovljena traženja u tom smislu nisu mogla biti prihvaćena uslijed nedostatka sredstava i trupa... Kada je 18-og jedna snažna ustanička banda (odnosi se na jedinice Kombinovanog odreda) napala odrede sjeverno od Knina, 14 km od granice provincije Zadra, a druga banda od nekoliko stotina se pojavila 20-og na granici Ervenika (kod Ervenika je bila svega jedna četa bataljona »Bude Borjan«), vojne snage kojima se raspolagalo između Zadra i granice brojale su u svemu 4 čete sa efektivnim redovima lišenih artiljerije i merzera za koje sam mobilisao 150 crnih košulja, redovna zadarska milicija, i na brzinu ih stavio na raspolaganje vojnoj komandi da brani jednu od najugroženijih tačaka granice... Na položaju sam obišao zadarske crne košulje i naredio sam da im se smjesta pošalje iz Zadra nekoliko mitraljeza starog tipa i municije. Orazi je istog dana za svoj račun otišao na isti granični put gdje je danas našao smrt boreći se herojski da bi podstakao trupe angažovane dan prije.«

I na kraju Bastijani zaključuje: »Čim sam se vratio u Zadar poslao sam jednog kurira u Komandu 2. armije preklinjući da pribave ljudstvo i sredstva što su se u erveničkoj borbi raspala. General Roatta je smjesta odredio za tu zonu dva bataljona divizije »Sassari«, i ponovio sam svoj zahtjev da se organizuje odbrana granice neophodna u spokojstvu stanovništva, koje je uslijed približavanja ustanika dobijalo i dobija utisak o našoj slabosti i propasti. 24-og ujutro u prolazu za Zadar general Roatta me uvjerio da će se pobrinuti što je moguće prije da udovolji takvoj potrebi vojnopolitičke prirode, ali današnji događaj koji se desio na mjestu borbe od 20-og i pomjeranja izvršena od strane ustanika nameću hitne mjere sa razmjernim snagama koje ne postoje u mjestu. Povlačenjem pješadije sa nekih otoka, a kako je stanovništvo ta povlačenja objasnilo kao napuštanje Dalmacije od naše

strane, mogu da nastanu štetne posljedice... Ovakva situacija je opasna jer hrabri ustanike spolja, a hrabri i njihove saučesnike iznutra«. ⁷⁹

Odgovor generala Roatta na pismo guvernera Zadra od 27. 5. 1942. godine glasi:

»Vrativši se iz Kotora, odgovaram na tvoj jučerašnji telegram u vezi slavne smrti prefekta Zadra i njegovih herojskih drugova. Odmah poslije razgovora sa tobom, telegrafirao sam Komandi XVIII armijskog korpusa da se, vodeći računa o općem stavu o kome sam ti govorio, ima u vidu i apsolutna potreba sprečavanja prodora ustaničkih snaga u prvu zonu. Isto sam odmah zatim potvrdio usmenim uputstvima. Osim toga, kao što sam već saopćio, naredio sam ulazak motorizovane čete »Zadar« kao i XXIX-og bataljona »M« i karabinjerske čete koja je sada u Mostaru. (Ovdje se misli na ulazak pomenutih jedinica u anektirani dio Dalmacije). Moj načelnik štaba, donosilac ovog pisma, pored toga je zadužen da se posavjetuje sa tobom u pogledu situacije. Srdačni pozdrav general komandant Mario Roatta«. ⁸⁰

Iz citiranih dokumenata vidi se da je dejstvo Kombinovanog odreda unijelo čitavu zabunu u neprijateljske redove ne samo u Kninu i njegovoj bližoj okolini već je uzdrimalo duhove u cijeloj okupatorskoj mašineriji Dalmacije. Osim toga pokrenute su i snage u Rimu, pa je i sam Duče o tome neposredno obaviješten. General Roatta ne samo da šalje pojačanje u anektiranu zonu već šalje i samog načelnika štaba da smiri duhove u Zadru i da se »posavjetuje u pogledu situacije.«

Bataljon je napuštao područje Kninske krajine i Zrmanje i iza sebe ostavljao dalmatinski krš, obogaćen novim iskustvom i borbeno osposobljen za nove bitke. Čekali su ga strmi južni obronci Velebita, ogoljeli ljuti krš, a pratila ga je i talijanska avijacija, otežavajući mu ionako težak put.

79 Zb. NOR, tom V, knj. 4.

80 Isto

Povratak u Liku i značaj dejstva Kombinovanog odreda na tromeđi

Nakon mjesec dana marševanja i borbi u okolini Knina Proleterski bataljon je dobio zadatak da krene nazad za Liku. Kombinovani odred, u kojem je dejstvovao i Proleterski bataljon, izvršio je zadatak Glavnog štaba Hrvatske onako kako su to uslovi i mogućnosti dozvoljavale, nanio neprijatelju osjetne gubitke i dobro uzdrmao četničku Dinarsku diviziju popa Đujića. Prisustvo Bataljona, pa i cijelog Kombinovanog odreda, bilo bi na ovom terenu i dalje od neprocjenjivog značaja za daljnji razvoj narodnooslobodilačke borbe u ovom kraju i u cijeloj Dalmaciji. To bi posebno uzdrimalo okupatorsku talijansku vlast u ovoj »talijanskoj provinciji« i dovelo do raspadanja četničku organizaciju izdajnika popa Đujića. Međutim, Kombinovani odred, a posebno Proleterski bataljon, morao je na nove zadatke i nove okršaje širom Hrvatske.

Svim jedinicama Odreda određen je jedan dan za pripremu marša za Liku. Zaključeno je da se ranjenici sa sanitetom i jednom četom za osiguranje upute najkraćim pravcem preko južnih padina Velebita na slobodnu teritoriju istočno od Gračaca. Najkritičniji dio puta bio je prelaz preko pruge i ceste kod Maiovana, ali se uz dobre vodiče noću i taj dio puta mogao preći bez borbe.

Za povratak ostalog dijela Odreda izabran je teži pravac preko Prezida i Čelavca na Mali Alan, a zatim cestom u Sveti Rok.

Štab Odreda smatrao je da će neopaženim dolaskom iz Velebita iznenaditi i uništiti ustašku posadu u Svetom Roku, a zatim izbiti na slobodnu teritoriju kod Raduča.

Proleterski bataljon kretao se na čelu kolone uz padine Velebita 28. maja po podne. Dugačka kolona oko dva kilometra prešla je cestu Obrovac—Gračac pa zaokrenula na zapad preko Čelavca, orijentišući se po karti. Pred večer Odred je stigao u pošumljeni predio u blizini Alana. U šumi i po noći nije više bilo moguće orijentirati se pomoću karte, a kretanje konja natovarenih mitraljezima po strmom besputnom zemljištu bilo je vrlo sporo i opasno. Odred je morao da zanoći u šumi na sjevernim padinama Velebita u blizini Alana. Borci su morali ložiti vatru i iz vrtača vaditi snijeg i topiti ga da bi se napili vode, jer vode za piće nije bilo. Idućeg

jutra pronađen je prilaz cesti Obrovac—Sv. Rok, pa je kolona produžila put cestom niz Velebit.

Odluka o napadu na ustašku posadu u Svetom Roku promijenjena je zbog izmorenosti boraca i jedinicama je naredeno da po silasku u Ličko polje osiguraju desni bok kolone prema Sv. Roku i podnožjem Velebita produže marš prema slobodnoj teritoriji.

Spuštajući se niz Velebit ka Sv. Roku, ustaše su bile iznenađene, ali su ubrzo dobili pojačanje iz Lovnica i stupili u borbu s našim osiguravajućim dijelovima. U pokretu ka Raduču kolona se sukobila i s četnicima koji su na nju otvarali vatru iz šume ali ne upuštajući se u blisku borbu.

Iz Raduča je Proleterski bataljon u sastavu Kombinovanog odreda krenuo za Medak i u toku noći 30/31. maja prešao prugu između Metka i Ribnika. O borbama u okolini Sv. Roka i prelasku preko pruge u izvještaju komande Kominovanog odreda GŠH od 1. juna 1942. godine piše:

»Ranije smo vam poslali kratak izvještaj o akciji ovog Odreda kod Sv. Roka i o dolasku u Raduč. Sada uputpunjujemo taj izvještaj sa slijedećim: Još dok je trajala borba kod Sv. Roka došle su iz Raduča dvije desetine 3. čete 1. bataljona I. odreda i stavile se u vezu s nama te nam pomogle kao putovođe da iz šume izbijemo u Raduč... Tu je obezbijedena ishrana i spavanje. 30. maja krenuo je Odred za Medak a odatle oko ponoći preko pruge između Metka i Ribnika. Uput je povedeno nekoliko seljaka da bi pomogli u rušenju pruge. Imali smo obavještenje da na pruzi između Metka i Raduča nema nikakvih talijanskih osiguranja. Međutim, kad smo otpočeli s rušenjem i na obje strane uz prugu poslali osiguranja, došlo je odjednom na blizini od 400—500 metara do žestoke borbe. Talijanska zasjeda s teškim mitraljezom i jednim vodom (otprilike) sačekala je četvu proletera koja je bila pošla da s tog pravca osigura rad na rušenju. Morali smo prekinuti rušenje, jer su se seljaci razbježali a prostor na kome je trebalo vršiti rušenje bio je tučen vatrom. Naredili smo povlačenje preko pruge ka Vrepcu. Dva proletera su teže ranjena. Neprijatelj je imao sigurno više mrtvih i ranjenih, jer je zgrada u kojoj su držali zasjedu bila tučena i dobro pogođena iz našeg minobacača, a u samoj zgradi čulo se zapomaganje. 31. maja odred je logorovao u Vrepcu. Od stanovništva su bili vrlo lijepo primljeni. Ishrana je bila dobra. Dok su partizani spavali po grupama na travi, drugarice iz mjesta

Lika 1942. Narod bježi ispred neprijatelja

Lika 1942. Sve za front

donosile su im vodu za umivanje, krpile im odjeću i popravljale obuću, mnoge su donijele novih čarapa, maramica i drugog. Tu je Štab održao sa štabovima bataljona konferenciju i raspustio Odred. Prvog juna Udarni i Proleterski bataljon krenuli su pravcem Ljubovo—Bunić—Korenica.⁸¹

U ranijim i posljednjim akcijama Odreda istakli su se hrabrošću i savjesnim radom, pored ranije navedenih, još i ovi drugovi: Iz Proleterskog bataljona partizan Simoneli Frančesko je za vrijeme borbi kod Sv. Roka ostao na istaknutom položaju sam rukujući s bacačem mina. Kada se morao povući preko brisanog prostora, naprtio je municiju na leđa, a bacač vezao kanapom za nogu te sve iznio do mjesta, gdje su se bili povukli ostali partizani. Vukući ovakav teret Frančesko je došao sav u znoju i skoro bez daha, ali zadovoljan što je spasio minobacač. Rafael Juretić za vrijeme borbe s talijanskom zasjedom na pruži iznio je sam jednog ranjenika izvrgavajući se velikoj opasnosti, jer je prostor preko koga je prenosio bio tučen iz mitraljeza ..⁸²

U ratnim bilješkama čuvenog mitraljesca mitraljeske čete Prvog proleterskog bataljona Roke Franića »Barbe« stoji pod datumom 29. 5. 1942. ova zabilješka: »Oko 4,00 časa istim marševskim poretkom vršimo pokret dalje ka Sv. Rok—Raduč. Na tom putu iz sela Sv. Rok ustaše su po nama otvorile žestoku vatru iz pješadijskog naoružanja i ranile nam tri druga među kojima i Franu Bilića iz sela Betina kod Šibenika.

U selu Raduč narod i omladina su nas dočekali organizovano, pa je unaprijed bila pripremljena hrana za tri bataljona. Nakon kratkog odmora bataljon kreće na rušenje željezničke pruge od željezničke stanice Sv. Rok do sela Medak...«

O povratku iz Dalmacije i spuštanju niz sjeverne padine Velebita ka Sv. Roku i Raduču Dinko Šurkalo u svojim sjećanjima, između ostalog, kaže:

»Na svom putu prema selu Raduč iznenada iz šume s okolnih vrhova neprijatelj je otvorio vatru na naš bataljon. Razvili smo se u strelce i krenuli u pravcu odakle smo bili napadnuti.

81 Omaškom u dokumentu stoji da je to bilo 1. maja, što je očigledno greška.

Prema sjećanju boraca Prvog proleterskog bataljona, marširao se ne preko Ljubova nego pravcem: Vrebač—Vrebačka staza—Svračkovo Selo—Salamunić—Vrpile—Korenica, što je više vjerovatno, jer je put preko Ljubova dosta zaobilazan.

82 Zb. NOR, tom V, knj. 4, str. 11. i 12.

Najednom na nas se zapucalo i iz drugog pravca, tako da smo tog časa iznenađeni. Tome je još više doprinijela naša iscrpljenost od danonoćnog pješaćenja i borbi iz Dalmacije do Like. Ne sjećam se da li je neko od naših tada bio ranjen. Ovdje je pritekla u pomoć četa iz sela Raduča koja je vrlo dobro poznavala ovaj kraj i brzo razjurila neprijatelja. Kada je naš bataljon stigao u Vrebac, nastalo je pravo narodno veselje. To je doživljaj koji se nikad ne može zaboraviti. U tim teškim ratnim danima narod ovog sela dao je sve za svoju vojsku iako je i sam bio osiromašen. U ovom selu nismo se hranili po kućama, već smo se hranili iz kazana. Stolovi i klupe bili su raspoređeni i postavljeni. Na stolove je bio postavljen hljeb za određen broj boraca. Prilazili smo kazanu i u porcije koje su nam dali mještani dobijali hranu. Zahvaljujući ovakvom dočeku i toplom prijemu brzo smo zaboravili sve teškoće i borbe.«

Tu je izvanredno došla do izražaja organiziranost i rad narodnooslobodilačkih odbora i omladine. Sjećanja koja smo naveli od dvaju drugova i poznatih mitraljezaca iz Proleterskog bataljona, boraca koji su s prvim dalmatinskim partizanima stigli u kršnu Liku još ustaničke 1941. godine, otkrivaju da ih je Lika i po drugi put dočekala raširenih ruku. Ta sjećanja pokazuju koliko je kod nas bila bliska povezanost linija fronte i pozadine. Narod i borci su bili bliski jer su im ciljevi borbe bili istovjetni. Zadatak je bio isti — tući okupatora i domaće izdajnike svak na svoj način i zajedničkim snagama. Takav blizak odnos naroda i omladine Like doprinio je da se borci maksimalno založe i dadu sve od sebe da neprijatelj bude što žešće tučen.

Na svom prvom velikom pothvatu Proleterski bataljon je časno i hrabro isvršavao sve zadatke koji su pred njega postavljeni. U dvadesetdnevnom maršu dugom nekoliko stotina kilometara, maršovao je skoro svaki drugi dan u žestoke borbe ne prezajući od opasnosti i žrtava. Pokazao se zaista dostojnim svog proleterskog imena.

BORBENA DEJSTVA U LICU JUNI—JULI 1942.

Popuna u Korenici i borbe u rejonu Plitvica

Bilo je planirano da Proleterski bataljon po dolasku u Korenicu iskoristi duži odmor koji mu je bio neophodan radi popune i oporavka, jer je u borbama i marševima kroz Liku, Dalmaciju pa ponovo kroz Liku bio veoma iscrpljen i premoren. Brojno stanje mu se znatno smanjilo, a uslijed velikog naprezanja i neredovne ishrane veliki broj boraca je obolio. Bilo je potrebno da dobije duži predah, da se oporavi i pripremi za nove zadatke koji su za njega već bili isplanirani u Glavnom štabu Hrvatske.

Bataljon je u Korenici primio i nove borce-omladince iz Dalmacije koji su bili bez borbenog iskustva i trebalo ih je obučiti za predstojeća dejstva i teške zadatke koji su ih očekivali, a na koje oni još nisu bili spremni. Međutim, taj preko potrebni odmor morao je nakon dva dana biti prekinut zbog novonastale situacije u širem rejonu Plitvičkih jezera, gdje je neprijatelj pojačao svoju aktivnost i vršio pritisak na slabije partizanske snage koje su se našle u tom rejonu. Bataljon je upućen u rejon Prijeboja kao pojačanje našim snagama koje su već vodile borbu s pojačanim neprijateljskim snagama. Pokazalo se da je cilj ovih dejstava bio deblokada talijanskih snaga koje su se nalazile u Bihaću. Bataljon se na Prijeboju zadržao do 3. juna naveče, a onda je vraćen u Korenicu radi odmora i popune.

Osim popune iz Dalmacije u to vrijeme u bataljon je pristigla i popuna s Korduna jačine jedne proleterske čete koju je doveo drug Branko Kresojević.

U isto vrijeme s Korduna je stigao i jedan mitraljeski vod kojeg je doveo Dragan Bulat. Od tog mitraljeskog voda i već postojećeg voda mitraljeza u bataljonu formirana je mitraljeska četa, kao 4. četa u bataljonu. Za komandira je po-

stavljene Milan Krivošija a za političkog komesara Dušan Pekić. Obadvojica su došli s kursa održanog u Oficirskoj školi Glavnog štaba Hrvatske. S ovog kursa su u isto vrijeme došli i Ilija Popović, koji je postavljen za komandira 2. čete, i Bogdan Mamula, koji je postavljen za komandira 3. čete. Ovo je bilo veoma značajno pojačanje s komandnim kadrom jer je, kako se vidi, Proleterski bataljon odjednom s oficirskog kursa dobio tri komandira čete i jednog političkog komesara čete. Kordunaška četa je rasformirana i s njom su popunjene ostale čete.

O Kordunaškoj proleterskoj četi kojom je popunjen Proleterski bataljon početkom juna Branko Kresojević, između ostalog, kaže: »Poslije proboja obruča na Petrovoj gori 14. maja 1942. godine, a po naređenju Glavnog štaba Hrvatske Prvi kordunaški odred trebao je da formira jednu proletersku četu za popunu Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Ova četa je formirana 19—21. maja 1942. godine u selu Burić na Kordunu. Imala je 93 borca. Kasnije, u toku marša, četi se priključio mitraljeski vod s tri teška mitraljeza a komandir toga voda bio je Dragan Bulat.

Četa je na putu za Korenicu marševala pravcem: Selo Burić—Primišlje—Zbjeg—Bukovica—Stara Kršlja—Sadlovac—Zaklopača, gdje je došla u kontakt sa četom iz sastava jedinice s kojom je komandovao Stanko Opsenica (Bataljon »Ognjen Priča«).

Opsenica je svojoj četi naredio da se povuče, a proleterska četa je zauzela obrambene položaje prema Bihaću, Ličkom Petrovom Selu i Vagancu. Na tim položajima četa je ostala desetak dana sve do dolaska na Prijeboj Prvog proleterskog bataljona Hrvatske«.

»Za ovu Kordunašku proletersku četu«, kaže dalje drug Kresojević, »može se stvarno reći da je stvorena od odabranih boraca među kojima ću spomenuti samo neke, koji su mi posebno ostali u sjećanju, kao što su: Gajo Bućan, Joso Vračar, Stevo Nikolić, Dragan Knapić, Jure Belović, braća Milašinić (Pero i Stevo) Stevo Pajić, Mihajlo Kekić i drugi. To su bili odlični drugovi, hrabri ratnici, na koje bi se mogao osloniti i u najtežoj situaciji, a takva je bila cijela naša četa, što su kasniji događaji, borbe i teška iskušenja potvrdili.«⁸³

⁸³ Tekst izjave nalazi se kod autora.

U to vrijeme najveći dio Like bila je slobodna partizanska teritorija. Neprijateljske snage dalje od pruge Plaški—Knin imale su posade samo u nekoliko garnizona izoliranih našom slobodnom teritorijom i to: Otočac, Brinje, Udbina. Iako je neprijatelj uz teške žrtve nastojao da održi prugu Plaški—Knin, ona je često rušena, tako da je saobraćaj na toj za okupatora važnoj saobraćajnici bio često u prekidu, a veza unutrašnjosti s Jadranskim morem jako nesigurna.

Slobodna teritorija Like išla je koridorom Prijeboj—Plitvice—Drežnik i vezana sa slobodnom teritorijom Korduna, što je bilo veoma značajno za naša daljnja uspješna dejstva, a za neprijatelja je predstavljalo veliku smetnju u njegovom rasporedu, posebno radi izolacije talijanskog garnizona u Bihaću od njegovih ostalih okupacionih snaga.

Neprijateljski garnizoni u Lici i Kordunu bili su blokirani i pod svakodnevnim pritiskom partizanskih snaga od kojih su trpili teške gubitke. Da bi presjekli našu vezu između Like i Korduna i ujedno olakšali izvlačenje talijanskih snaga iz Bihaća za Otočac, ustaše grupišu 1. i 3. bojnu iz Ličkog ustaškog združenja (brigade) u rejonu Drežnika i Sertić Poljane i 5. juna preduzimaju napad na Plitvička jezera i Prijeboj.

Izvlačenje talijanskih snaga iz Bihaća uslijedilo je na osnovu sporazuma Talijana i ustaške vlasti, da se u prvoj polovini mjeseca juna 1942. godine talijanske snage povuku iz garnizona s teritorije takozvane III zone.

U dosta nepovoljnoj situaciji komanda divizije »Re« planira operaciju za deblokiranje i evakuaciju talijanskih snaga iz garnizona Bihać. Planom je bilo predviđeno da se to izvede u vremenu od 11. do 20. juna u 3 faze. U prvoj (11—12. juna) dvije kolone nastupaju iz Vrhovina i Bihaća i obrazuju duž ceste niz oslonih tačaka te se spajaju u Ličkom Petrovom Selu i na taj način obezbjeđuju držanje komunikacije za bezbjedno obavljanje saobraćaja. U drugoj fazi (13—14. juna) obavlja se pokret evakuacionih auto-kolona pravcem Bihać—Otočac i praznih kamiona u obrnutom pravcu. U trećoj fazi (15—20. juna) vrši se koncentracija trupa iz Bihaća između Ličkog Petrova Sela i Prijeboja i povlačenje po ešalonima u Vrhovine, odnosno Otočac.

O angažiranju snaga divizije »Re« u operaciji deblokade garnizona Bihać se kaže: »Datum 11—20. jun. Angažovane snage: 1. pješadijski puk, 11. berseljski put, 75. legija crnih košulja, 1/2. pješadijskog puka, 1/73. pješadijskog puka divi-

zije »Lombardija«, LIV bataljon crnih košuljaša, LXI bataljon crnih košulja, CXX divizion 149/13, 2. minobacačka divizijska četa, 2. četa tenkova bacača plamena, IV skvadron lakih tenkova, 111. motorizovana mitralj. bersalj. četa, 275. četa 47/32. inž. jedinica pontonirska, pionirska i radio-telegrafska, komorska jedinica i sanitetska sekcija.

Cilj operacije — deblokada garnizona Bihać.«⁸⁴

Pored toga, početkom juna 1942. godine u Bihaću su bile locirane i slijedeće talijanske jedinice: 4. konjički puk »Đenova« (Genova Cavalleria), 3. bataljon 1. peš. puka divizije »Re«, 54. bataljon crnih košulja i 9. baterija 23. art. puka. Pored talijanskih u Bihaću su bile stacionirane i neke ustaško-domobranske jedinice sa zapovjednikom 2. pješadijske divizije.«⁸⁵

Kako se iz ovih podataka vidi u operaciji deblokade bihaćkog garnizona Talijani su angažirali skoro cijelu diviziju »Re«, manje dijelove divizije »Lombardia« i ustaške snage jačine oko dva bataljona, a u borbama su učestvovala i manje četničke snage. U početnoj fazi dejstva nisu bile sasvim jasne namjere neprijatelja. Kad je Glavni štab Hrvatske otkrio koncentraciju jačih talijanskih snaga na pravcu Bihać—Vrhovine i oko 1500 ustaša u rejonu Drežnika i Sertić Poljane, formiran je Homoljski odred u koji su pored Prvog proleterskog bataljona ušli i bataljoni »Marko Orešković« i Udarni bataljon pod komandom Štaba 1. operativne zone Hrvatske sa zadatkom da se neprijatelju nanese što veći gubici na prostoru Plitvička Jezera—Prijeboj—Babin Potok. U tim borbama uzet će učešća i bataljoni »Ognjen Priča« i »Pekiša Vuksan«.

O mjerama koje je preduzeo Glavni štab Hrvatske govore i slijedeći podaci:

»2. Homoljski odred sastavljen od Prvog proleterskog bataljona, bataljona »Marko Orešković« i Udarnog bataljona pod komandom komandanta i komesara I zone krenut će u toku noći u smjeru Babin Potok—cesta Saborski—Plitvice gdje će napasti neprijatelja na samoj cesti ili Plitvicama već prema konkretnoj situaciji.«⁸⁶

84 Zb. NOR, tom 13, knj. 2, str. 488.

85 Isto, str. 492.

86 Zb. NOR, tom V, knj. 30, dok. 66.

Kada je otpočeo napad ustaških snaga na Plitvička jezera i Prijeboj, Proleterski bataljon nalazio se u Korenici gdje je od 4. do 8. juna bio na odmoru i popuni s borcima koji su prethodnih dana stigli iz Dalmacije i Korduna. Ustaške snage 5/6. juna uspjele su da odbace naše brojno slabe snage i da se domognu Plitvičkih jezera i Prijeboja, pa je bataljon morao ponovo prekinuti odmor i krenuti na borbeni zadatak. U obuhvatni manevar ustaških snaga s Proleterskim bataljonom upućeni su i bataljon »Marko Orešković« i Udarni bataljon. Prvi proleterski bataljon je 8. juna izvršio marš pravcem: Korenica—U valica—Plitvički Ljeskovac—Bigina Poljana sa zadatkom da odsječe ustaške snage koje su bile u Plitvičkim jezerima. Dok su ovi bataljoni vršili obuhvat, osjetivši njihove namjere glavnina ustaških snaga se pod zaštitom osiguravajućih dijelova povukla ka Drežniku, tako da je Proleterski bataljon samo sustigao te osiguravajuće djelove koji su pobjegli za glavninom. Bataljon se od Bigine Poljane 10. juna uveče vratio preko Labudovca i Plitvičkog Ljeskovca na Uvalicu. Kako je cesta od Plitvičkih jezera do Plitvičkog Ljeskovca bila na mnogo mjesta bukvama i kamenjem zarušena, bataljon je cijelu noć marševao i tek u zoru 11. 6. stigao u Plitvički Ljeskovac.

U vrijeme kada je Proleterski bataljon prelazio cestu kod Plitvičkog Ljeskovca iznenada su se pojavile motorizirane talijanske snage jačine do 1 puka. Neprijatelj je također bio iznenađen pojavom partizanskih snaga pa se ni on u prvom momentu nije snašao. Razvila se kratkotrajna borba. Bataljon se povukao u šumu prema Uvalici, a talijanske snage prema Babinom Potoku. U toj borbi neprijatelj je imao 10—15 mrtvih i više ranjenih, a Proleterski bataljon tri ranjena borca.

Talijani su 11. juna otpočeli izvlačenje svojih snaga iz Bihaća. Međutim, naše komande su za zakašnjenjem otkrile njihove pokrete. Kada su namjere neprijatelja bile otkrivene, preduzete su mjere da se napadom na kolone nanesu Talijanima što veći gubici i da se dođe do ratnog plijena. Noću 13/14. juna Prvi proleterski bataljon je postavio zasjedu na cesti između Mirić Štropine i Plitvičkog Ljeskovca. Oko 7 sati naišla je jedna motorizirana kolona u pratnji 4 tenka koja je propuštena, očekujući kolonu s većim izgledom na uspjeh i bolju mogućnost da se pokupi plijen. Pretpostavljalo se da će tenkovi ometati izvlačenje plijena pa je odlučeno da se sačeka kolona u kojoj neće biti tenkova u obezbjeđenju. U 8 sati naišla je

draga kolona kamiona. Međutim, u vrijeme kada je ta kolona nailazila, pred lijevo krilo zasjede srušila se jedna bukva koja je bila napilana i pripremljena za rušenje kako bi se zatvorila kolona kad uđe u zasjedu. Tako je zasjeda prije vremena otkrivena, a do borbe je došlo samo na tom lijevom krilu zasjede u kojoj je učestvovala 2. četa. U toj borbi četa je imala 1 teže i 2 lakše ranjena borca, a neprijatelj je imao oko 15—20 mrtvih, među njima i 1 viši oficir. Budući da je zasjeda otkrivena, naš bataljon se nakon kraće borbe povukao u Uvalicu.

Zarobljeno je 5 neprijateljskih vojnika i 1 podoficir. Zaplijenjeno je 1 puškomitraljez, 11 pušaka, 2 pištolja, 1000 metaka, nešto odjeće i obuće i 1 foto-aparat. Talijani su i dalje sprovodili svoj plan izvlačenja snaga iz Bihaća pa je bataljon sutradan, 15. juna ponovo angažiran za dejstva na komunikaciji Plitvički Ljeskovac—Babin Potok u rejonu Čudina klanca zajedno s Udarnim bataljonom. Neprijatelj jačine dva bataljona (61. bataljon crnih košulja i 15. bersaljerski bataljon) je sada bio mnogo oprezniji i nije dozvolio iznenađenja. Tako je Proleterski bataljon bio otkriven već prilikom postavljanja zasjede. Borba se vodila s prekidima cio dan ali bez nekih rezultata. Naši gubici u toj borbi bili su dva ranjena, među njima i operativni oficir bataljona Nikola Tiček. Mjesto njega za operativnog oficira došao je Vojislav Ivetić.⁸⁷ Poslije ove borbe bataljon je preko Homoljca i Krbavice povučen na odmor i sređivanje u Šalamunić gdje je stigao 18. juna. Bataljon se razmjestio kod škole u Laudonovom gaju.

Radi sticanja potpunije slike o događajima koji su se odigrali u širem rejonu Plitvičkih jezera u vremenu između 8. i 20. juna navest ćemo nekoliko sačuvanih dokumenata.

U izvještaju Štaba 1. operativne zone Hrvatske Glavnom štabu Hrvatske piše: »Početkom ovog mjeseca skoncentrisane su jače ustaške snage u selu Saborski. Njihova snaga ocjenjivana je na nekoliko hiljada, iako ih je bilo svega 1000. Na prostora oko Plitvičkih jezera nalazio se tada bataljon »Ognjen Priča«, a u Prijeboju Proleterski bataljon, koji je međutim 3.

87 Vojislav Ivetić, kršni Krajišnik, rođen je u Boviću 1920. godine, omiljen kod boraca i starješina, veoma sposoban rukovodilac i dobar drug. On je bio operativni oficir sve do ulaska Proleterskog bataljona u 13. proletersku brigadu »Rade Končar«, kada je 7. 11. 1942. postao operativni oficir brigade. Poginuo je junačkom smrću u jurišu na neprijateljske tenkove 31. 1. 1943. Proglašen je za narodnog heroja.

ovog mjeseca bio povučen u Korenicu. U isto vrijeme saznali smo za prisustvo jačih talijanskih snaga u Vrhovinama i okolini. Predviđali smo da će otpočeti ofanziva na oslobođenu teritoriju Ličke grupe sa sjevera.

Ustaška legija krenula je 5. ovog mjeseca preko Sertić Poljane ka Plitvicama... 6. ovog mjeseca ustaše su zauzele Plitvička jezera i otpočele jednovremen napad s pravca Rastovača—Medvedak i s pravca Arapov Dol—Zaklopača... 5/6. noću ustaše su ušle na Prijeboj i odmah otpočele utvrđivanje brda južno od Prijeboja. Bataljoni »Pekiša Vuksan« i »Ognjen Priča« povukli su se potom po zapovijesti Glavnog štaba Hrvatske na liniju Korenička Kapela—Crni vrh.

8. ovog mjeseca upućeni su Udarni bataljon, a potom Proleterski i »Marko Orešković« pravcem Homoljac—Banin Potok—Sertić Poljana sa zadatkom da napadnu neprijatelja s leđa i da mu prekinu vezu sa pozadinom, da uhvate vezu sa Kordunašima i potom u koordiniranoj akciji sa bataljonima »Pekiša Vuksan« i »Ognjen Priča« te da napadnu neprijatelja u samom Prijeboju. Udarni bataljon imao je nekoliko sukoba sa ustaškim patrolama ne uspjevši uhvatiti ništa od plijena... Proleterski bataljon i »Marko Orešković« imali su 10. ovog mjeseca jedan sukob sa četom ustaša između Plitvica i Bigine Poljane, no u tom sukobu nisu imali gubitaka niti uspjeha i kakvog plijena... 13. ovog mjeseca izvršena je ovakva pregrupacija naših snaga: Proleterski bataljon, Udarni i »Pekiša Vuksan« skupljeni su u Uvalicu, a bataljoni »Marko Orešković« i »Ognjen Priča« u K. Kapeli. Ovo je učinjeno zbog novostvorene situacije. Bataljoni su iz Uvalice poslije izvršenog izviđanja ceste od čudina klanca do Prijeboja postavili zasjedu neprijatelju kod Mirić Štropine. U zasjedi su bile dvije čete Proleterskog bataljona, dok su ostale čete vršile osiguranje bokova i druge sporedne zadatke. Zasjeda je propustila jednu motoriziranu kolonu ne napavši je zbog tenkova koji bi sigurno bili omeli uzimanje plijena. Napad na slijedeću kolonu koja je dolazila od Ljeskovca bio je u dobroj mjeri ometan jednim incidentom. Naime, jedna bukva je bila narezana da bi je partizani u času kad uđe kolona pred zasjedu oborili i tako spriječili eventualno manevrisanje tenkova, srušila se je zbog vjetra u času kada je kolona kamiona upravo nailazila. Tako je čelo kolone moglo napasti samo lijevo krilo zasjede. U borbi koja je trajala oko pola sata ubijeno je 15 do 20 Talijana, među kojima i 1 viši oficir. Zarobljen je 1 podoficir i 4

\ojnika. Zaplijenjena su i uz velik napor partizana uz brdo kroz šumu izvučena dva motocikla. Od oružja zaplijenjen je 1 puškomitraljez, 11 pušaka, dva revolvera i oko 1200 metaka. Zaplijenjen je 1 durbin i nešto opreme i drugog... 17. ov. mjeseca povučeni su radi odmora i sređivanja bataljoni u svoje baze. Bataljon »Pekiša Vuksan« otišao je na teritoriju odreda, Udarni u Korenicu, Proleterski u Šalamunić..^M Napominjemo da je Proleterski bataljon u ovim borbama imao dva ranjena druga od kojih je jedan Miro Županić zvani šeško, rodom iz Šibenika.

U operativnom izvještaju koji je iz Šalamunića uputio Prvi proleterski bataljon Glavnom štabu Hrvatske 19. juna 1942. godine detaljno se opisuje tok događaja i borbi koje je ovaj bataljon vodio u periodu od 8. do 17. juna u širem rejonu Plitvičkih jezera. U njemu se, pored ostalog, kaže:

»Poslije reorganizacije bataljon je krenuo u akciju protiv ustaško-četničkih bandi i Talijana. Bataljon je 8. juna krenuo u pravcu Homoljac, Plitvička jezera, Bigina Poljana. Zadatak je bio prebaciti se u pozadinu neprijatelja. Za vrijeme boravka na Biginoj Poljani neprijatelj je pokušao da se prebaci preko jezera te je tom prilikom došlo do sukoba s našim manjim snagama. U toj borbi neprijatelj je imao gubitaka.

Bataljon je 10. juna krenuo u pravcu Plitvički Ljeskovac sa ciljem da se u toku noći prebaci preko jezera u Međeđak. Put od Bigine Poljane do Plitvičkog Ljeskovca trajao je čitavu noć. Dok smo boravili u Ljeskovcu, Talijani su nadirali od Babina Potoka a mi smo se morali povući u šumu, izbjegavajući frontalnu borbu. Neprijatelj se ipak sukobio s 1. četom koja je bila u odstupnici, dok su se ostale snage povlačile u selo Uvalicu. U toj borbi neprijatelj je imao 10—15 mrtvih, a na našoj strani bila su tri ranjena.

Proleterski bataljon krenuo je 13. 6. u zasjedu između Plitvičkog Ljeskovca i Čudina klanca. Snage Udarnog bataljona bile su na osiguranju našeg lijevog krila. Te snage su se sukobile s neprijateljem prije našeg dolaska i onemogućile zasjedu. Borba se vodila između Udarnog bataljona i neprijatelja čitav dan. Pred večer 1. četa ovog bataljona stupila je u borbu s neprijateljskim snagama. Tog dana imali smo dva ranjena

**Borci Prvog proletarskog bataljona Hrvatske na Plitvicama
jula 1942. godine**

Kratak odmor ispod slapova

borca, a jedan od njih bio je operativni oficir koji za duže vrijeme neće moći da primi dužnost.

Kod ovih akcija bataljon se nalazio pod komandom 1. operativne zone.«⁸⁹

O zasjedi u rejonu Mirić Štropine navodimo i sjećanje Dinka Šurkala koji kaže:

»Zasjeda koju je bataljon postavio na cesti između Mirić Štropine i Plitvičkog Ljeskovca smatram da je bila odlično postavljena. Preglednost je bila dobra, tako da se teškim mitraljezima koji su bili u sastavu čete moglo odlično tući po neprijatelju unakrsnom vatrom.

Zadatak je bio da se prethodnica pusti, a kad naiđe glavina da se obori narezana bukva. No, što je bilo isplanirano nije se sve ostvarilo. Bukva je bila nešto više napilana i pala je u momentu nailaska prethodnice. Tako je naša zasjeda otkrivena. Jedan motociklista iz prethodnice je ubijen, a motor koji je ostao na cesti kasnije smo teškom mukom izvukli uz brdo. Borba se razvila. Neprijatelj je imao gubitaka. Zaplijenjeno je više pušaka i mnogo puščane municije. S naše strane bila su dva druga ranjena. Bataljon se morao povući, jer je neprijatelju stizalo pojačanje.«⁹⁰

Kako je Glavni štab Hrvatske ocijenio dejstva partizanskih snaga u širem rejonu Plitvičkih Jezera vidi se iz njegovog obavještenja upućenog Vrhovnom štabu 24. 6. 1942. godine, u kome se, između ostalog, kaže:

»Naše partizanske jedinice u našoj 1. operativnoj zoni nalaze se u stadijumu privremene stagnacije. Već duže vremena nikakvog osjetnog porasta naoružanja, a niti značajnijih ofanzivnih akcija... Kao primjer mogu navesti naš zadnji neuspjeh u akciji oko Plitvičkih jezera. Radi se zapravo o defanzivnoj akciji, kojom se trebalo razbiti talijanske, ustaške, domobranske i četničke snage koje su bile uzele inicijativu na cesti Vrhovine—Plitvička jezera—Prijeboj—Bihać. Nije nam bilo poznato namjeravaju li samo izvući talijansku posadu iz Bihaća ili preduzeti veću ofanzivu na oslobođeni teren Like (kako su Talijani na sva usta pričali). Mi smo za tu akciju bili skoncentrisali oko 1200 partizana dobro naoružanih i s našim najboljim ko-

89 Isto

90 Sjećanje kod autora.

Plitvice, 1942. godina

mandnim kadrom. Naš je štab izradio plan. Po tom planu ustaško-četnička kolona (oko 1500 ljudi) bila bi okružena sa svih strana u Prijeboju, odakle je sve stanovništvo izbjeglo i odnijelo svu hranu (hrvatsko mjesto). Bilo je mogućnosti da se toj koloni nanese teški udarci, a možda i da se sasvim uništi, ali je zato manjkala odlučnost rukovodećih kadrova. Talijanske su kolone zakasnile nekoliko dana (uslijed čega je baš bilo moguće razbiti kolonu u Prijeboju) a njima su trebale biti postavljene zasjede

na pomenutoj cesti. Prema unutrašnjosti Like im je trebalo ostaviti otvoren put, a glavni je napad trebalo uslijediti — u slučaju ulaska u lički teren — s leđa. Svu smo okolinu te ceste potpuno evakuirali. Naši se rukovodioci nisu u toj situaciji snašli, nisu imali dovoljno odlučnosti da plan sprovedu, te su čitave bataljone slali bez ikakvog smisla na duge marševe i onda ih zvali natrag, a na samoj cesti izbjegavali sukob. Rezultat je toga bio jednak kao da je u čitavoj akciji sudjelovalo maksimalno 200 partizana.«⁹¹

Sličnu ocjenu borbi oko Plitvičkih jezera sredinom juna daje GŠH i u izvještaju od 1. 7. 1942. godine.

»Djelatnost neprijatelja, koju je nedavno preduzeo, imala je u prvi momenat karakter ofanzive protiv oslobođene teritorije Like. Ustaše su zauzimanjem Prijeboja i Plitvica, a Talijani zaposjedanjem ceste Vrhovine—Bihać osigurali evakuaciju talijanskog garnizona iz Bihaća. Naše snage (Operativna grupa pod komandom Petra Kleuta i Mićuna Šakića sastava četiri bataljona: »Pekiša Vuksan«, »Ognjen Priča«, Udarni i Proleterski bataljon, oko 1200 partizana) pri tom su nekoliko puta došle u sukob s neprijateljem, nanijele mu prilične gubitke, ali nisu iskoristile u punoj mjeri povoljne uslove da mu zadaju teži udarac i zadobiju oružje. U tim borbama naročito se ispoljila nedovoljna odlučnost te iskustvo u rukovođenju većim snagama i složnijim operacijama. Izgleda ipak da su ofanzivne namjere neprijatelja našom aktivnošću i velikim uspjesima krajiških partizana bile razbijene. Neprijatelj se nakon evakuacije talijanskog garnizona iz Bihaća povukao.«⁹²

Iz ocjena koje je dao Glavni štab Hrvatske u dva izvještaja Vrhovnom štabu, neposredno poslije izvedenih akcija u širem rejonu Plitvičkih jezera, može se zaključiti da nisu dovoljno iskorištene sve realne mogućnosti da se neprijatelju na tom prostoru, veoma pogodnom za partizanska dejstva, nanesu znatno veći gubici. Krivicu treba tražiti prvenstveno u »nedovoljnom iskustvu rukovodećeg kadra za vođenje većih snaga i složenijih operacija«. Ovoj ocjeni treba dodati i to da su naše komande bile orijentirane samo na postavljanje zasljeđa koje, izuzev prve, nisu imale izgleda na uspjeh, jer je neprijatelj poslije prve borbe kod Mirić Štropine znao za

91 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 179. i 180.

92 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 226.

Plitvice, 1942. godina

naše prisustvo pa se oprezno kretao s boljim obezbjeđenjem i u jačem sastavu. Trebalo je ići u napad na njegove kolone i na rušenje ceste Ličko Petrovo Selo—Babin Potok. Na taj način bi se usporilo izvlačenje i stvorili bolji uslovi našim snagama za uspješno dejstvo. Razumljivo je da kroz ovakvu ocjenu Glavnog štaba Hrvatske treba gledati i učešće Proleterskog bataljona u ovim borbama, pa i dosta skromne rezultate koje je u njima postigao. Međutim, treba se podsjetiti da je Proleterski bataljon zajedno s Udarnim bataljonom Ličke grupe i bataljonom »Marko Orešković« tek stigao iz Dalmacije, da je imao malo vremena za odmor, popunu i pripreme za nove zadatke koji su odmah uslijedili. Bataljon je stigao iz Dalmacije s dosta smanjenim brojnim stanjem, pa je odmah po njegovom dolasku u Korenicu izvršena popuna s novim borcima. Bataljon se iz Dalmacije vratio sa svega 140 boraca i starješina. Već 7. juna 1942. godine on ima 305³ a 19. 6. 1942.

93 Zb. NOR, torn V, knj. 5, str. 52.

255 boraca,⁹⁴ što znači da se popunom u Korenici više nego udvostručio. Međutim, samo za 10 dana, kako se iz ova dva podatka vidi, osulo se 50 boraca. Ovakva nagla popuna s novim i neiskusnim borcima imala je pored pozitivnog i negativni uticaj na borbenu sposobnost Proleterskog bataljona. Treba imati u vidu da je jedinica ovako popunjena već dan kasnije krenula na borbeni zadatak u rejon Plitvica. Novi borci za tako kratko vrijeme nisu se mogli pravilno i dobro uklopiti u novu sredinu, niti saživjeti u jedan čvrst kolektiv koji je za uspjeh u borbi neophodan. Prema sjećanjima preživjelih boraca, učesnika u borbama oko Plitvičkih jezera, naročito je bilo teško izdržati napore danonoćne marševe uz neredovnu i slabu ishranu. Kakvog je to negativnog uticaja imalo na stanje u bataljonu vidi se i po tome, da su prilikom reorganizacije u Šalamuniću od 18. do 27. juna mnogi novodošli borci morali biti vraćeni u svoje jedinice, jer su uvidjeli da ne mogu izdržati sva ova teška naprezanja. O tome rječito govori podatak da je na dan 3. 7. 1942. godine u bataljonu bilo na licu 161, a po spisku 170 proletera.⁹⁵ Prema podatku od 1. 7. 1942. godine, što znači neposredno poslije reorganizacije, socijalni i nacionalni sastav izgledao je ovako:

»Brojno stanje 164, radnika 58, seljaka 60, zanatlija 30, namještenika 3, vojnih lica 4 i intelektualaca 9.

Nacionalni sastav: Srba 81, Hrvata 79, Muslimana 3.

Politička pripadnost: Članova partije 49, vanpartijskih komunisti 115.«⁹⁶ (Ovdje se potkrala greška, jer je poznato da je tada u bataljonu bio Talijan Frančesko Simoneli i Slovenac Herman Furlan. Primjedba autora).

Poslije dolaska u Šalamunić bataljon je, pored odmora koji je tu imao, pristupio intenzivnim i svestranim pripremama za nove zadatke koji su ga očekivali. Svaki dan su izvođene taktičke vježbe iz napada, odbrane, marša, zasjede, borbe u susretu... Novi borci su obučavani u rukovanju oružjem. Održavani su redovni politički časovi i razvijan svestran kulturno-zabavni rad. Uvježban je pjevački hor i dramska sekcija. Pripremane su i izdavane zidne novine.

94 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 120.

95 Arhiv Vojnoistorijskog instituta K. 102 B, br. reg. 16, dok. 2/4

96 Arhiv Vojnoistorijskog instituta K. 102 A, br. reg. 16, dok. 2/4. »Nacionalni i socijalni sastav se ne slaže sa brojnim stanjem jer su u međuvremenu došla dva druga iz bolnice«.

Politički se radilo s narodom u Šalamuniću i okolini, a da bi to bilo što uspješnije, uspostavljene su bliske veze sa narodnooslobodilačkim odborom, partijskom, skojevskom i omladinskom organizacijom. Borci su oduševljeno primili inicijativu partijske organizacije s terena da se pomogne narodu u obavljanju poljskih radova. Tako je organizirana radna akcija okopavanja kukuruza u selu Mekinjaru nedaleko od Udbine i druge akcije. O ovoj dobrovoljnoj akciji, koja je ostala u najljepšoj uspomeni boraca i naroda i koja karakterizira blisku povezanost naroda i partizanske narodne vojske, u svojim uspomenu zabilježili su proleter i Roko Franić Barba iz mitraljeske čete i Zvone šuškov iz 1. čete.

»Dana 22. i 23. 6. 1942. godine, zapiso je Roko Franić, pošto se štab bataljona dogovorio s odbornicima... kompletan bataljon radi na okopavanju kukuruza ispod zapaljenog sela Mekinjar nedaleko od Udbine u Krbavskom polju. Motike za sve nas pribavili su odbornici i mještani, tako da tu nije bilo problema. Prije nego što su ustaše s utvrđene Udbine i Talijani iz Gračaca popalili sve kuće u selu Mekinjaru i poubijali narod, kukuruzi su bili posađeni, a sada ih nije imao tko okopavati. Odjednom je na tim njivama kopalo preko 300 motika i u dva dana sve je bilo gotovo. Za vrijeme okopavanja proleter i su gromko pjevali svoje revolucionarne i borbene pjesme, a ispred njih se uboden u zemlju vijorio barjak sa crvenom zvijezdom — simbol proletera. Nije to bilo daleko od Udbine, nešto više od kilometra. (Ima i 5 kilometara). Ustaše na Udbini lijepo čuju naše pjesme, gledaju crvenu zastavu kako se vije, ali se nisu usudili da pucaju u nas. Za vrijeme okopavanja kukuruza narod — omladina s oružjem u ruci vršila je obezbjeđenje svojim stalnim patroliranjem u više grupa i pravaca, kako mi koji smo kopali ne bi bili iznenađeni.

Tako je ovaj zadatak uz pjesmu bio potpuno završen. Na ovaj način još jednom je dokazano da su borci svih partizanskih jedinica kompaktni i čvrsto povezani sa narodom, spremni da sve urade u borbi za slobodu i da zajedno sa narodom podijele i teškoće i radost.. «⁹⁷

Pod datumom 26. 6. 1942. godine u zabilješkama pomenutih drugova stoji »Izjutra ispred škole u Šalamuniću održana je priredba za sve koji su mogli doći da prisustvuju iz Salamu-

97 Bilješka Roke Franića i Zvoneta šuškova nalaze se kod autora.

nića, Bunića i drugih zaselaka. Bilo je veselo, igralo se narodno ličko kolo, orila se pjesma, oduševljenju nigdje kraja i reklo bi se kao da više nema rata, da je sve okončano. Poslije zbora pred postrojenim bataljonom održan je govor (Govorio je drug Vlado Popović, sekretar operativnog rukovodstva CK KPH). Naglašeno je da nam predstoje teži zadaci, daleki marševi i naponi izvan područja Like i Dalmacije, pa tko se osjeća da nije u stanju savladati takav napor neka istupi ustranu i posebno se postroji. Istupilo ih je dosta, nešto manje od polovine, ali sve automatsko oružje moralo je da ostane u bataljonu: teški mitraljezi, puškomitraljezi, minobacači. Na taj način vatrena moć bataljona nije bitno smanjena... Sada, poslije toliko godina, još uvijek su ostala preživjelim borcima iz ovog bataljona u nezaboravnom sjećanju sela šalamunić, Bunić, Mekinjar, Krbavica, a da i ne govorimo o Korenici u kojoj smo počeli i kasnije nekoliko puta kao bataljon navraćali ...«

O radnoj akciji u Mekinjaru Šurkalo u svom sjećanju kaže: »U selu Mekinjaru okopavali smo kukuruz zajedno s omladinom. Ni tu nije izostala naša proleterska zastava. Mnogi od nas nismo razlikovali stabljike kukuruza od korova i nismo se dobro snalazili ni u okopavanju kukuruza. Brzo su se pojavili žuljevi, ali uz partizansku pjesmu na njih smo odmah zaboravili.«

Kada je riječ o rijetkim odmorima i predasima između borbi i napornih marševa, borci su koristili te trenutke i za kulturno-zabavni rad. Pjesma i šala bila je naš stalni pratilac i mora se priznati da su drugovi Dalmatinci tu prednjačili, Pored skečeva, recitacija i pjesama bio je aktuelan i »Vrabac«. Kroz popularnu pjesmicu hvalilo se ili kritikovalo uočene slabosti, odnosno vrline pojedinaca ili jedinica. »Vrabac« je nalazio mjesta u zidnim novinama i partizanskim priredbama u okviru drugog programa. Jednog takvog »Vrapca« i povoda njegovog nastanka sjeća se Boris Antulov, proleter iz mitraljeske čete. O tome on govori u svojoj kratkoj bilješci:

»Još kada je formiran Prvi proleterski bataljon Hrvatske, mislilo se na teže oružje i transport toga oružja. Za tu svrhu nabavljeno je pet magaraca. Ličani i Dalmatinci su se prepirali o tome čije su sorte magarci — ličke ili dalmatinske. Naravno, magarci su bili dodijeljeni mitraljeskom vodu za transport teških mitraljeza »Breda«. Imali smo tri takva mitraljeza, a naređenje je glasilo: jedan magarac — jedan mitraljez. Po-

stolje s jedne a cijev s druge strane. I ništa više. Teret za preostale magarce bio je po tri kutije municije.

Međutim, niko me nije upozorio na to naređenje. Prebacio sam i svoj potkresani šinjel na njega. Drugovi iz mog odjeljenja povelili su se za mojim primjerom. Neko je objesio torbicu, neko ranac ili šinjel, a magarac ni riječi. Takav je bio početak. Magarac je bio previše dobar. Ipak, dopunski teret bio je prevelik. Magarac je pao. Na povik da ustane, molećivo je gledao svog staratelja dok nije sklopio oči...«

Da bi se odužili magarcu za sva njegova naprezanja i ono što je doprinio da nama bude lakše u toku napornih marševa, posvetili smo mu »Vrabac« pjevajući ga bez muzike:

»Što se desi našoj četi,
magarac nam crko peti.
Iz bacačkog odjeljenja
Fronjo više mäge nema.

Sada Franjo muku muči,
tko će njemu bacač vući.
I još k tomu ranac stari
i šinjel mu poderani.

Ja ga nisam mnogo tuko,
više sam ga za rep vuko.«

O boravku u Šalamuniću ima nekoliko sačuvanih dokumenata, koji detaljnije osvjetljavaju stanje u bataljonu i mjere koje su preduzete da se on konačno učvrsti i temeljito pripremi za nove teške i odgovorne zadatke koji su neposredno stajali pred njim. Pokazalo se kasnije da su te mjere bile veoma značajne za učvršćivanje i njegovo izrastanje u elitnu proletersku jedinicu.

Evo najprije kratkog izvještaja od 19. 6. 1942. Komande bataljona upućenog GŠH u kojem se kaže:

»Ovaj bataljon je 18. 6. stigao na odmor u selo Šalamunić, nalazimo se u školi.

Stanje bataljona je slijedeće: velik broj drugova se osjeća bolesnim i dosta od njih se nalazi u bolnici. Desio nam se isti slučaj s Dalmatincima kao i (ranije) s Kordunašima, a to jest vraćanja u svoje jedinice. . .«⁹⁸

98 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 103 A, br. reg. 12—14.

U izvještaju političkog komesara bataljona upućenog istog dana političkom komesaru Glavnog štaba Hrvatske, između ostalog, piše:

»Od 8. maja (treba da stoji 8. juna, prim, autora) kada je bataljon reorganizovan, dolaskom novih partizana sa Korduna i iz Dalmacije, reorganizacija je trajala kratko vrijeme, uslijed koncentracije neprijateljskih snaga kod Plitvičkih jezera. Za kratko vrijeme uspjelo se rasporediti (nove) drugove i upoznati ih sa drugovima u četi.

Prilikom rasporeda po četama data su uputstva novim partizanima o značaju proleterskog bataljona u našoj narodnooslobodilačkoj borbi. Istaknuta su iskustva i rezultati dosadašnjih borbi koje je vodio ovaj bataljon, sa napomenom da nam to iskustvo služi kao dragocjenost u razvitku Proleterskog bataljona ...« U izvještaju se dalje govori o tome da se novi drugovi nisu najbolje snašli. Osim toga bilo je propusta i kod izbora boraca za Proleterski bataljon, posebno iz IV operative zone. Nekim drugovima nije tačno objašnjeno gdje idu i kakav ih zadatak očekuje. Neki drugovi su poslani u ovaj bataljon a da prije toga uopće nisu učestvovali u borbi. Sve to je uzrokovalo da su se ti drugovi jako teško snašli, iako je sve učinjeno da im se pomogne. Dalje, u komesarovom izvještaju se kaže:

»Vrlo je dobra ideja da se bataljon povuče i reorganizira. Dat će se mogućnost svim političkim radnicima, komandirima, vodnicima i desetarima da srede prilike. Bataljon je smješten u školi u Šalamuniću, gdje se već radi punom parom na ozdravljenju prilika. Dat je zadatak Kulturnom odboru da organizira priredbe, zidne novine i uvježba masovni hor.

Održan je u školi sastanak komandira i komesara, vodnika, delegata i desetara na kome su iznijeti nedostaci pojedinca i rukovodstva. Uspjeh ovog sastanka je odličan. Sutradan održan je zbor partizana gdje je i njima iznijet naš budući rad.

Na kraju konstatirano je slijedeće: da borci upoznaju što bolje svoje oružje, da se nauče dobro s njim rukovati, da se obrati pažnja na vojnu disciplinu i obuku i da se izbrišu i uklone loše pojave lokal-patriotizma. Dat je zadatak da Kulturni odbor radi na ostvarivanju harmonije i zabave preko drugarskih večeri, zidnih novina i pjesama.

Drugovi su oduševljeno prihvatili da idu pomagati seljacima na obrađivanju polja, svjesni da su narodna vojska. Izvještaj o rezultatima ću poslati... Stanje bolesnika sve je lošije.

Drugovi oboljavaju od raznih prehlada, ima nekoliko slučajeva bruha i oboljenja od reume. Brigu o bolesnim vodimo redovno ..«*»

Odmor od desetak dana maksimalno je iskorišten. Izvršena je potpuna i detaljna reorganizacija, a izdvojeni su oni koji nisu bili sposobni da izdrže teškoće i naprezanja koja izuzetne latne prilike nameću. Ostavljeno je borcima da sami preispitaju i odluče mogu li da izdrže to, s tim da se nikom neće uzeti za zlo ako otvoreno kaže da to izdržati ne može. Mnogi su istupili tako da je bataljon ostao skoro bez polovine svog brojnog sastava. Izmijenjen je i veći dio komandnog kadra. Jedinica je sređena i ojačana organizaciono i kadrovski, ali je ostala brojno dosta mala. Trebalo je zbog toga misliti na novu kvalitetnu popunu. U Šalamunić se vratio i vod 2. čete koji je bio odsječen u rejonu Golubića.

Od 305 boraca i starješina, koliko je bataljon imao poslije popune u Korenici 7. juna, u Šalamuniću je 19. juna ima 255, da bi poslije reorganizacije ostalo 170 boraca i starješina. U reorganizaciji bataljona i njegovom sređivanju neposredno su učestvovali CK KPH i Glavni štab Hrvatske. Na zboru boraca u Šalamuniću govorio je i Vlado Popović, sekretar operativnog rukovodstva CK KPH. Tom prilikom on je postavio zadatke i istakao ulogu koju bataljon treba da odigra u daljem razvoju ustanka u Hrvatskoj.

Zbog velikog smanjenja brojnog stanja trebalo je preduzeti mjere da se izvrši nova popuna. Glavni štab Hrvatske preduzima mjere da se popuna što prije izvrši, vodeći računa o kvaliteti boraca koji dolaze u obzir za Proleterski bataljon.

O tome svjedoče i naređenja upućena 1. i 4. operativnoj zoni 29. 6. 1942. godine.

U naređenju Štabu 1. operativne zone je pisalo:

»Za Prvi proleterski bataljon uputit ćete u najkraćem roku 90 najboljih partizana dobrovoljaca iz vaše zone.

Svim partizanima, koji žele da stupe u Proleterski bataljon, treba jasno kazati da su zadaće Proleterskog bataljona veoma teške, napori vrlo veliki a disciplina željezna.

Borci određeni za Proleterski bataljon treba da su već prošli kroz borbu, da se osjećaju komunistima i da su disciplinirani.

Partizane za Proleterski bataljon možete slati u manjim ili većim grupama i ne treba čekati da ih se svih 90 skupi.« Ovdje je dopisano rukom komandanta ili komesara Glavnog štaba Hrvatske: »Izbor partizana za proletere vršiti zajedno i u dogovoru s rukovodstvima KPH«.¹⁰⁰

Štabu 4. operativne zone je naređeno:

»Za Prvi proleterski udarni bataljon uputit ćete nam 30 najboljih dobrovoljaca iz vaše zone.

Prošli put ste nam za Proleterski bataljon uputili borce koji nisu imali potrebnih kvaliteta, a osim toga velik broj nije došao dobrovoljno.

Svim onim partizanima, koji žele da stupe u Proleterski bataljon treba jasno kazati da će zadaci u tom bataljonu biti vrlo teški, a naponi vrlo veliki, a disciplina željezna.

Borci određeni za Proleterski bataljon treba da su već prošli kroz borbu, da se osjećaju komunistima i da su disciplinirani.

Tih 30 boraca koje od vas tražimo uputite nam najhitnije i po mogućnosti obučene u vojničke uniforme. Uputite ih u štab 1. operativne zone.«¹⁰¹

Ova dva naređenja Glavnog štaba Hrvatske govore nedvosmisleno da je kvalitetnoj popuni bataljona posvećivana velika pažnja. Posebno je istaknuto da borci treba obavezno da budu dobrovoljci, politički jasno opredijeljeni i s potrebnim borbеним iskustvom. Već do tada se pokazalo da neiskusni i neizdržljivi partizani ne mogu da savladaju sve one zadatke koji se postavljaju pred Prvi proleterski bataljon i da pokleknju pred prvom ozbiljnijom preprekom. Javljalo se mnogo dobrovoljaca starih partizana, ali ih se sve nije moglo uputiti. Radilo se većinom o komandnom kadru čije bi upućivanje u proletere znatno oslabilo jedinice iz kojih se upućuju, naročito tamo gdje je partizanski pokret naglo rastao, a nije bilo dovoljno iskusnijeg komandnog kadra da te novopridošle borce prihvati, obuči i pripremi za sve teškoće partizanskog ratovanja.

Problem popune Prvog proleterskog bataljona Hrvatske ostat će aktuelan za sve vrijeme njegovog postojanja.

Navest ćemo još samo kratak izvod iz pisma CK KPH, upućenog u junu 1942. godine Pokrajinskom komitetu KPH za

100 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, K. 102, br. reg. 17, dok. 2.

101 Arhiv Vojnoistorijskog instituta, K. 102, br. reg. 17—2.

Dalmaciju, u kojem se govori o nepravilnostima u vezi s izborom boraca iz Dalmacije za Proleterski bataljon.

»Drug Milić (Maks Bace — prim, autora) nije proveo pravilnu mobilizaciju za naš Prvi proleterski bataljon. Veći dio vaših boraca koji su ušli u sastav bataljona ni izdaleka ne ispunjava uslove da budu u njemu, ni po svom držanju ni po svojoj borbenosti. To je bio razlog da smo ih vratili natrag, s tim da uđu u sastav vaših partizanskih jedinica. Vi kao rukovodstvo trebate od sada zajednički vršiti tu mobilizaciju. U Proleterski bataljon ulaze drugovi svjesni karaktera i cilja Proleterskog bataljona, najbolji i najodgovorniji borci, samo oni koji se osjećaju komunistima. Proleterske su jedinice vojska naše Partije, prema tome, ne smijete dozvoliti da ma i jedan borac sa vašeg terena, koji će ući u sastav tog bataljona, kalja ugled naše Partije. Vi sada treba da pošaljete, i to što hitnije, 30 najboljih boraca koji će biti dobro opremljeni (po mogućnosti u vojničkim uniformama i sa dobrim cipelama). Borcima treba objasniti kakvoj će jedinici pripadati, velike napore na koje će nailaziti, prema tome — u Proleterski bataljon primaju se samo dobrovoljci. Morate se postarati da u tu grupu od 30 drugova uključite i dva do tri dobra partijska aktivista i jednog ili dvojicu drugova koji će biti odgovorni za rad SKOJ-a. Štab je dužan da odredi vodnika i polit, delegata za tu grupu. Neka to ovog puta budu borci iz vaših najboljih jedinica.«¹⁰²

Iz ovog i ranije citiranog dokumenta sasvim su jasni stavovi CK KPH i GŠH o karakteru i ulozi Proleterskog bataljona i kriteriji po kojim treba da bude vršena popuna s novim borcima. To je vojska Komunističke partije i ne smije se dozvoliti ponavljanje grešaka koje su učinjene prilikom formiranja i prvih popuna početkom juna. One su uzrokovale veliko osipanje onih boraca koji nisu mogli da zadovolje uslove koji su traženi i sasvim jasno određeni naredbama Glavnog štaba Hrvatske. U ovom slučaju intervenira ne samo GŠH nego i CK KPH, određujući precizno zadatke cijelog partijskog rukovodstva radi potpunog i brzog izvršenja zadatka kojem CK Hrvatske pridaje poseban značaj.

Zone su ili slale manje od traženog broja boraca ili to što su poslale nije zadovoljavalo veoma oštre uslove kojim ti borci

¹⁰²Arhiv CK KPH, KP—10/218.

moraju da odgovore. To znači da je u ovim novim popunama selekcija bila veoma stroga. U protivnom, prijetila je opasnost ponovnog osipanja ili vraćanja u jedinice svih onih partizana koji po svojim fizičkim, borbenim i drugim kvalitetama nisu bili dorasli kriteriju koji je bio predviđen i jasno određen za ovu proletersku jedinicu.

Nakon odmora i reorganizacije u Šalamuniću Proleterski bataljon je 27. juna, na svom putu za Gorski kotar i Hrvatsko primorje, krenuo prema Gackoj dolini i Gornjem i Donjem Babinom Potoku. Tu je ostao tri dana i nastavio aktivnosti započete u Šalamuniću. U tim selima politički se radilo s narodom na koji su četnici, preko četnički nastrojenih bogatijih seljaka i uz podršku Talijana iz Vrhovina, ispoljavali svoj uticaj. U Babinom Potoku je pristigla kao popuna nova grupa boraca iz Ličke grupe odreda.

U sjećanju su ostali ti kršni mladići među kojima su se posebno isticali: Ilija Lemajić Ićo, Dane čosić, Vaso Cvijanović. Rudi Bašić, Stevo Končar, Mane ćujić, Nikola Čorak, Milan Trkulja, Božo Hinić, Luka Paskaš, Jovo Pupavac, Stevo Cvijanović i drugi. Nema podataka koliko je tačno tada došlo drugova, ali se zna da je bataljon iz Šalamunića krenuo sa 170 boraca, a u momentu kada je pravljen spisak koji je sačuvan u originalu s datumom 5. 7. 1942. godine upisano je 227 boraca i starješina. Iz toga se daje zaključiti da je u toj grupi bilo preko 50 boraca.¹⁰³ Ovi drugovi su se odmah u početku odlično snašli, brzo se uključili u novu sredinu a u narednim okršajima pokazali se kao veoma dobri borci i drugovi. To je i normalno jer su oni u borbu stupili odmah u ustanku i do tada prošli već mnoge ljute okršaje i bitke s ustašama, četnicima, domobranima i Talijanima.¹⁰⁴

103Razlika od 20 boraca je zbog toga što je toliko bilo u ambulanti koja je kasnije prispjela u Babin Potok.

104 Od spomenutih drugova posebno treba istaći Iliju Lemajića Iću. Rođen' je u malom zabačenom ličkom seocetu, Svrčkovu Selu, iz kojeg nije bilo ni jednog borca na strani neprijatelja kroz čitav NOR. Bio je miran, blage naravi, tih i nenametljiv, ali vrlo uporan i snalažljiv. Zbog svoje blage naravi i spremnosti da se drugu nađe u nevolji, bio je jako omiljen kod svih boraca. Još kao mladić prije rata odlazio je na rad u Sloveniju i u Beograd. Tu je naučio da se bori s oskudicom, pa je zbog toga lakše podnosio teškoće partizanskog života. Bio je spreman podijeliti posljednji zalogaj, posljednji dim u novinski papir zamotane krdže. Borio se on dugo vremena kao borac, pa onda mitraljezac u mitraljeskoj četi sve do ulaska Proleterskog bataljona u sastav 13. proleterske brigade. Ranjen je na Krašiću, da bi po ozdravljenju bio ope-

0 dolasku u Babin Potok sačuvan je kratak izvještaj Štaba Proleterskog bataljona upućenog Glavnom štabu Hrvatske. Interesantan je posebno zbog brojnog stanja, kojeg navodi:

»Izvještavamo da smo prispjeli, prema naređenju, u Babin Potok večeras u 18. časova. Bataljon je cjelokupan došao sa 150 partizana, onim istim brojnim stanjem koje je ostalo od posljednje reorganizacije. Ambulantu nismo preuzeli iz razloga što su Talijani bili jučer u Babinu Potoku. Već prema daljnjoj situaciji i njih ćemo prebaciti. Potrebne stvari koje trebamo dobiti za naš bataljon od Ličke grupe, na putu su da dođu k nama ..«¹⁰⁵

1 ovaj podatak o brojnom stanju govori da se bataljon poslije reorganizacije u Šalamuniću znatno smanjio. Izostali su svi oni drugovi koji nisu odgovarali strogim uslovima jedinice koja treba da služi primjerom ostalim partizanskim snagama u Hrvatskoj svojom borbenošću, izdržljivošću i disciplinom; jedinice koja i dalje mora biti spremna rješavati i najteže zadatke i boriti se u bilo kom dijelu Hrvatske i Jugoslavije protiv bilo koga neprijatelja. Potrebno je istaći da je Proleterski bataljon bio u to vrijeme veoma dobro naoružan. Svaka četa imala je po 6 puškomitraljeza, a mitraljeska 5 teških mitraljeza i 1 laki bacač mina. Ovako jako i dobro naoružnje nije imala ni jedna tako mala partizanska jedinica, što je ulijevalo respekt, poštovanje i divljenje svuda kuda se bataljon kretao. Često se dešavalo da narod, posebno omladina, pri prolazu broji koliko u koloni ima automatskog oružja, jer se u tome odražavala borbena sposobnost i vatrena moć jedinice.

rativac u jedinicama 8. kordunaške divizije. U 1944. godini sretamo Iću kao zamjenika komandanta i komandanta bataljona u 35. ličkoj diviziji. Ponovo je teško ranjen negdje oko Plitvica. Taj skromni, uporni i simpatični borac prošao je težak borbeni put kroz Liku, Gorski kotar, Žumberak, Baniju, Kordun i ponovo Liku, otkuda kao teški ranjenik dospijeva u bolnicu Benkovac, a nakon liječenja kao teški invalid na dužnost u POŠ Sarajevo. Nešto kasnije po zadatku Partije odlazi na kurs direktora u Beograd. Sretamo ga poslije rata gdje kao radnik uspijeva da u Vojvodini bude jedan od najboljih privrednih rukovodilaca, cijenjen i voljen od svojih drugova radnika. Ratni napori sigurno su doprinijeli preranoj smrti druga Iće. Na njegovoj sahrani vidjeli smo suzu u oku njegovih ratnih drugova i komandanta, među kojima i: Banine, Zeželja, Velebita i drugih. Odali su zasluženu poštu svom dobrom ratnom drugu Ići.

105Arhiv Vojnoistorijskog instituta, k. 103, br. reg. 36—6.

Prvi proleterski bataljon na maršu iz Babinog Potoka prema Škarama. Prvi s lijeva na desno Božo Spaček, politički komesar i Ante Banina, komandant Proleterskog bataljona

Prilikom trodnevnog boravka u Babinom Potoku bilo je teškoća oko ishrane. Prvu noć po pristizanju u ovo selo borci su ostali bez hrane, ali nitko nije ni pomislio da se snalazi. Čekalo se da naš snalažljivi intendant Drago Bogdanić zvan »Picek« sa ekonomima četa obezbijedi ishranu. Iz političkih razloga nikom od boraca nije ni palo na pamet da sam uzme da nešto pojede. Čekalo se strpljivo da se to organizirano uradi. Kao i obično kod svakog odmora slijedio je organiziran vojnopolitički rad i kulturno-prosvjetna aktivnost. Pored ostalog, izvedena je noćna uzbuna radi provjere brzine izlaska na zbornu mjesto, postrojavanja jedinica, opreme za pokret i izlazak na predviđene borbene položaje. Sve čete su za nekoliko minuta izašle, sredile se i otpočele pokret u naređenom pravcu. Izveden je kratak marš u daljini od oko dva kilometra, a potom su jedinice vraćene na spavanje.

Dan kasnije, 30. 6. 1942. godine, rano ujutro bataljon ubrzanim maršem bez odmora kreće iz Babina Potoka prema Rudopolju, a zatim bespućem ka Škarama i Glavcima. Kod Dugog

Dola proleter i prelaze prugu Gospić—Karlovac i 1. jula pred podne stižu u Glavace i Škare. Selo Škare u svojoj velikoj većini bilo je naklonjeno narodnooslobodilačkoj borbi pa je tu bila smještena partizanska bolnica s ranjenim partizanima. Prije dolaska Proleterskog bataljona u Škare četnički izdajnici napali su bolnicu i poklali ranjenike. To je uradilo nekoliko četnika koji su prije toga bili u partizanima. Među ranjenim partizanima nalazio se i Ante Krapljanov, rodnom iz sela Tribunj kod Šibenika, hrabar borac i predratni komunista. Četnički izrodi su najprije ranjene partizane mučili da bi ih na kraju zaklali i spalili u kući gdje se nalazila bolnica. Dolazak proletera u Škare četnici i Talijani nisu sačekali. U Škare i Glavace ušlo se bez borbe.

U to vrijeme na teritoriji kotara Otočac Talijani su uspjeli da stvore manje četničke grupe sa centrom u Škarama. Na ovoj teritoriji vodio je borbu bataljon Ličke grupe odreda »Božidar Adžija«. Proleterski bataljon imao je zadatak da zajedno s njim razbije četničke bande u ovom kraju, a posebno da kod naroda razobliči četnike kao izdajnike i sluge okupatora i pokaže da oni samostalno bez pomoći okupatora ne predstavljaju nikakvu vojničku snagu. To je narod vrlo brzo uvidio. Čim su četnici saznali za dolazak proletera, pobjegli su iz Škara u selo Podum. Tu su se sigurnije osjećali i bili pod neposrednom zaštitom Talijana. Treba reći da su proleter i ovim selima bili veoma dobro primljeni od većine naroda, mada je bilo kod pojedinaca bojazni što će se desiti kad partizani odu s ovog terena.

Za pogoršanje političke situacije u tadašnjem otočkom kotaru uzroke treba tražiti u slabostima i greškama naših partijskih organizacija i rukovodilaca, koje su se najprije ispoljavale u »ljevičarenju« i diktatorstvu kako prema narodu, tako i unutar partijske i vojne organizacije. Time se, jasno, sužavala širina programa i politike NOB-e. Pokret se, na čelu s komunistima, izolirao i u tako nastaloj teškoj situaciji pribjegavalo se ekscesima. Tu je i od ranije bio problem neraščišćenog i nerazjašnjenog odnosa partijskog i vojnog rukovodstva. Pored toga što smo morali uzmicati iz nekih sela, izgubili smo mnogo politički i kadrovski (ubistvo veterinara Marijana i drugih). Trebalo je mnogo truda i komunističke žilavosti da popravimo i vratimo pozicije. Iako je Okružni komitet nekoliko mjeseci ranije direktno intervenirao u toj organizaciji, ipak se pokazalo da to nije dovoljno, da nije bilo dovoljno

budnosti i poznavanja stanja koje se stvaralo i razvijalo »ispod žita.«¹⁰⁶

U takvoj situaciji Proleterski bataljon se na ovom terenu zadržao desetak dana i vodio manje borbe sa četničkim grupama koje su čim osjeti veću opasnost bježale u Otočac pod zaštitu Talijana. Posebno važan zadatak na ovom terenu bio je politički rad s narodom, njegova mobilizacija za narodno-oslobodilačku borbu i raskrinkavanje izdajničke uloge četničkih bandi kao slugu okupatora.

Talijani su proletere uznemiravali artiljerijskom vatrom iz Otočca, ali ta vatra nije bila efikasna. Što je najvažnije, gubitaka nije bilo. Četnici su držali položaje na brdu Um (k. 795) koje je dominiralo Gackom dolinom i sa selom Podum predstavljao isturenu otpornu tačku prema škarama i Glavacima gdje su položaje držale partizanske snage.

U školi u Škarama organizirana je 5. jula priredba, ali je morala biti prekinuta zbog četničke pucnjave. Tom prilikom ranjen je jedan drug. Partizanska priredba ipak je održana sutradan u 16. časova. Priredba je bila dobro pripremljena i potpuno je uspjela. Izvedeno je nekoliko skečeva i recitacija, a odličan pjevački hor Proleterskog bataljona otpjevao je nekoliko borbenih revolucionarnih pjesama.

Na zboru je govorio Srđan Brujić, koji je pred okupljenim narodom i omladinom raskrinkavao četničku izdaju, njihovo služenje okupatoru i pozvao odbjegle zavedene seljake da se vrate iz četničkih redova svojim kućama. Ovaj miting je potpuno uspio i ostavio je dobar utisak na sve prisutne. Imponirala je i snaga i izgled proletera i njihovo ponašanje.

O boravku Proleterskog bataljona na području Škara i Glavaca sačuvana su dva kratka izvještaja Štaba Proleterskog bataljona upućena komandantu Glavnog štaba Hrvatske. Izvještaj 5. 7. 1942. godine glasi:

»Primio sam tvoj dopis od 3. 7. Bataljon još nije bio u akciji, već čitavo vrijeme nalazi se na odmoru u Glavacima. Poslao sam detaljan izvještaj kojeg niste do sada primili. Budući da (k vama ide) operativni oficir Štaba Grupe za Liku, koji će podnijeti detaljan izvještaj o situaciji u Škarama, mišljenja sam da nije potrebno da ga dostavljam i ja. Bataljon će

106 *Jakov Blažević*: Suprostavljena i ljudi, Mladost Beograd, Prosvjeta Beograd, Svjetlost Sarajevo, 1980, str. 119.

učestvovati u jednoj akciji u kojoj ima oko 150 četničkih bandita. Očekujem daljnja naređenja.«¹⁰⁷

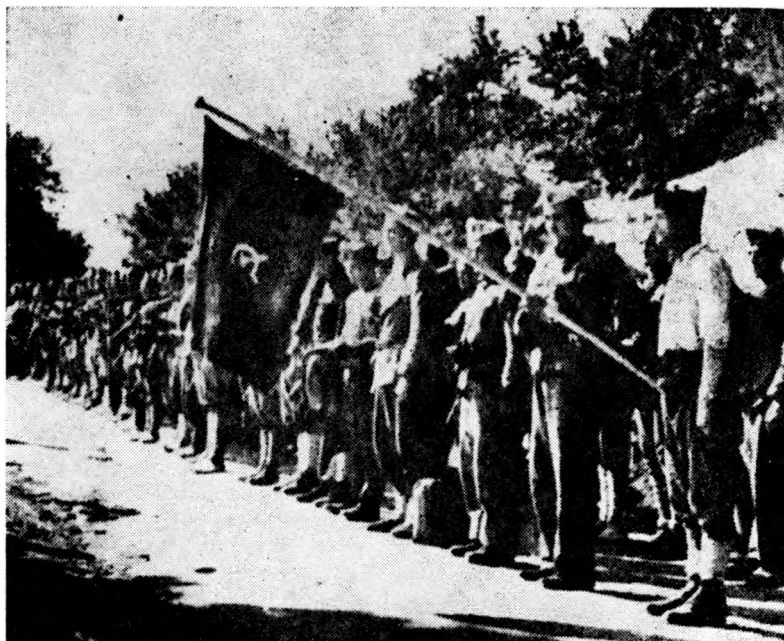
U izvještaju zamjenika komandanta Proleterskog bataljona od 9. 7. 1942. godine piše:

»Druže komandante, nisam te izvijestio o situaciji u Škarama, Glavacima i Brlogu. Naše snage nalaze se u Škarama, Glavacima i u Brlogu. U Brlogu je Udarni bataljon imao jednu zasjedu gdje su uspjeli da dočekaju talijansku motorizaciju, zarobili su četiri inženjera, zapalili jedan auto i 4 stukli. Bilo je žrtava kod okupatora, samo se ne zna koliko. Bilo je plijena u brašnu, također cipela i ostalog ratnog materijala, samo još ne znam pozitivno koliko je i šta je svega. Mi se nalazimo u Glavacima. Četnici više puta pucaju iz polja i to ispod Poduma. U Škarama se nalazi bataljon »Adžija« gdje drži zasjedu kod Doljana. Četnici se nalaze u Doljanima po čuvenju 120. Dosta je bilo sa narodom nezgodno kada smo tamo došli. Skroz su bili zavedeni, ali ipak smo uspjeli da ih politički okrenemo na našu stranu. Bili su pobjegli većina ali su se ipak povratili svojim kućama i sada je dobro. Baš smo u nedelju priredili jednu priredbu, ali nismo uspjeli da je dovršimo pošto su se četnici privukli i otvorili vatru na cijeli zbor. Nitko nije stradao, jedino što je patrola naša naišla na njihovu zasjedu. Ranjen nam je jedan drug u nogu lakše. Patrola je otvorila na njih vatru i četnici su se razbježali.«¹⁰⁸

Nešto više od mjesec dana boravka u Lici značajno je za učvršćivanje i jačanje bataljona kao borbene jedinice. Za to vrijeme, pored napornih marševa i borbenih dejstava, bilo je i nekoliko predaha i odmora. Posebno je značajan boravak u Šalamuniću gdje je izvršena temeljna reorganizacija u kojoj je iz bataljona otišlo sve ono što nije moglo da zadovolji uslove koje je pred proletere nametala njihova uloga i zadatak brzo pokretne udarne proleterske jedinice. Do kraja je sprovedena odluka da se u bataljanu ostaje samo dobrovoljno i samo oni koji daju garanciju da neće pokleknuti pred bilo kakvim teškoćama koje ih u izvršenju teških zadataka očekuju. Značajna popuna je izvršena u Babinu Potoku, koja je donekle ojačala i brojno popravila sastav bataljona, što je sve pozitivno uticalo na postepeno stasanje bataljona i njegovo unutrašnje učvršćenje.

107 Arhiv Vojnoistorijskog instituta k. 103 A, br. reg. 13—8.

108 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 312.

Smotra boraca Prvog proletarskog bataljona Hrvatske u Škarama jula 1942. prije odlaska u pravcu Gorskog kotara

Iskustva stečena u borbama u Dalmaciji i Lici učvrstila su jedinice i ojačala međusobno drugarstvo. Slabosti koje su se pojavljivale uspješno je otklanjao štab bataljona, komande četa te partijska i skojevska organizacija. Ojačali su vojni kolektivi četa, borci su se međusobno dobro upoznali, zbližili i stekli međusobno povjerenje. Naučili su da zajedno podnose teškoće, da te teškoće što ravnomjernije podijele, a i radosti su im postale zajedničke. Ovladala je svijest da se zadatak mora izvršiti i sva pažnja je usmjerena na to da se iznadu najbolja rješenja što je jačalo vjeru u vlastite snage. Borci su imali veliko povjerenje u svoje starješine što je bilo od neocjenjivog značaja za daljnje uspjehe i pobjede bataljona. Može se slobodno reći da je polazak iz Like za Gorski kotar bataljon dočekao potpuno spreman i borbeno i kadrovski osposobljen za nove velike zadatke. Po naređenju Glavnog štaba Hrvatske bataljon je upućen na zadatke u Gorski kotar i Hrvatsko primorje.

BORBE BATALJONA U HRVATSKOM PRIMORJU I GORSKOM KOTARU OD JULA DO SEPTEMBRA 1942.

Na području 2. primorsko-goranskog partizanskog odreda 5. operativne zone Hrvatske, zapadno od željezničke pruge Zagreb—Rijeka, u proljeće 1942. godine dolazi do masovnog izlaska neboračkog življa iz primorskih mjesta, većinom žena, staraca i djece. Dolaskom ovog naroda na šire područje Snježnika, problem ishrane i smještaja postaje vrlo aktuelan. U takvoj situaciji Talijani 12. 7. 1942. godine poduzimaju ofanzivna dejstva s vrlo jakim snagama, sastavljenim od velikog broja karabinjera i crnokošuljaša.

Cilj je bio razbijanje partizana, uništavanje civilnih logora i sela i deportacija naroda u logore. Težili su stvoriti široku »mrtvu zonu« i, učvršćujući staru granicu, spriječiti širenje NOB-e na Istru te obezbijediti komunikacije prema Zagrebu. O toj situaciji, u već pomenutoj knjizi, Švob i Konjhodžić pišu slijedeće:

»Štab Drugog odreda bio je svjestan da je imao zadatak da se pobrine za oko 3000 staraca, žena i djece u civilnim logorima iznad Sušaka i Kastava, kao i oko Čabra i Gerova, koje treba spasiti od ubijanja ili internacije. Vrlo je teško bilo organizirati opskrbljivanje i čuvanje ovako velikog broja zbjegova u doba pokreta tog naroda, kad su čitava sela bježala pred okrutnim neprijateljem. Situacija je bila komplicirana i time što je izbjegli narod iz Kastavštine i Grobinštine prilikom napuštanja svojih domova poveo i svu svoju stoku, pa je već pod kraj lipnja oko civilnih logora na Obruču i Medvedici, oko Snježnika, iznad Platka i kraj Lividrage, bilo oko 270 krava i više od 2.500 ovaca, a to je sve trebalo hraniti i napojiti.«¹⁰⁹

109 Vinko Švob i Mahmut Konjhodžić, nav. dj. str. 202.

Treba imati u vidu da je problem ispaše i vode za tako brojnu stoku, na području visokih šuma s malo prostora za pašu i bez vode, bio prosto nerješiv. U vrijeme neprijateljske ofanzive, kada su Talijani upadali duboko u šumu, partizanske jedinice su bile angažirane oko neposrednog obezbjeđivanja logora. Dolazilo je do masovnog klanja stoke. Pripremiti hranu bilo je teško, jer su Talijani stalno nadlijetali avionima i tukli mjesta gdje bi se pojavljivale vatre. Talijanska ofanziva na ovom području potrajat će sve do našeg dolaska na taj teren. Mnoga sela su spaljena, a veliki broj stanovnika interniran u logore. Talijani su ubrzano počeli utvrđivati stare granice, kako bi se spriječilo širenje pokreta prema Istri.

Situacija na operacijskom području 1. partizanskog odreda 5. operativne zone Hrvatske, istočno od pomenute željezničke pruge, zaključno s Drežnicom i JBrinjskim gornjim krajem, bila je također dosta teška, iako ne kao kod 2. odreda. I ovdje je neprijatelj, još ranije, organizirao ofanzivu jakim snagama, kako bi povratio Mrkopalj i Ravnu Goru i nanio partizanima što veće gubitke. Situacija na ovom području bila je još više komplicirana aktivnošću četnika iz Gomirja i Srpskih Moravica. Kako se ovdje radilo pretežno o domaćim ljudima i bivšim partizanima, oni su dobro poznavali teren i partizanski način dejstva. često su vršili iznenadne ispade u oslobođena mjesta, napadali zborove naroda, kurire i terenske radnike, postavljajući zasjede na putevima. O tome se u izvještaju Štaba 5. operativne zone kaže:

»Usljed pojave četničkih bandi u Gomirju, vojnički na tom sektoru stojimo slabije negoli ranije, tako da na tom dijelu četnici se provlače kroz šume, postavljaju zasjede i onemogućavaju nam neke ozbiljnije poduhvate na sektoru Ogulin—Gomirje, a mi smo prinuđeni da držimo cio 1. bataljon u Musulinskom potoku i Jasenku da ne bi četnici zauzeli ta mjesta i stvorili nam opasan front.«¹¹⁰

Od partizanske jedinice koja je par mjeseci uspješno rušila željezničku prugu i uništavala talijanska osiguranja, ovi četnici su, za lire i makarone, postali čuvari te iste pruge za račun Talijana — postali su talijanski »vaktari«, kako narod ovog kraja naziva željezničare — čuvare pruga.

110 Zb. NOR, tom V, knj. 5.

Ovu tešku situaciju na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara Štab 5. operativne zone nije bio u mogućnosti da uspješno i brzo riješi sa snagama kojima je raspolagao. Procjenjujući ovakvu situaciju. Glavni štab Hrvatske donosi odluku da na ovo područje uputi Prvi proleterski bataljon. Zadatak bataljona je bio da, zajedno s jedinicama 5. operativne zone, izvede nekoliko uspješnih akcija, pomogne borbeno stanje 2. partizanskog odreda i time bitno utiče na poboljšanje situacije na tom terenu. U operativnom pogledu bataljon je bio potčinjen Štabu 5. operativne zone.

Koliko je GŠH cijenio vrijednost Prvog proleterskog bataljona i šta je očekivao od njegovog dejstva na području 5. operativne zone, vidi se i iz njegovog operativnog izvještaja Vrhovnom štabu od 15. 7. 1942. u kome, pored ostalog, stoji:

»Dolazak Prvog proleterskog bataljona Hrvatske na teritoriju 5. operativne zone imat će, bez sumnje, veliki značaj za daljnji razvoj jedinica te zone, jer na tom teritoriju još nemamo udarnih i pokretnih jedinica. Proleterski bataljon je već prvih dana svojim naoružanjem, disciplinom i organizacijom ostavio najbolji utisak, a bez svake sumnje je da će svojom borbenošću biti primjeran ovdašnjim jedinicama.«¹¹¹

Marš bataljona iz Like za Drežnicu

Bataljon je 12. 7. krenuo iz sela Glavace pravcem preko Dobrice i noću prešao cestu Brinje—Senj u Brinjskom klancu. Svi mještani malog sela Dobrica, koje se nalazi na južnim padinama Škamnica, nedaleko od ceste, dočekuju nas s posebnom radošću. Dobrica, partizansko svratište i utočište, mnoge je kurire i veće grupe partizana na putu Lika—Gorski kotar prihvatilo, nahranilo i ispratilo. Samo ime sela odgovara njegovim mještanima, njihovom odnosu prema partizanima i narodnooslobodilačkoj borbi. Kada smo ga napuštali, neko od drugova opraštajući se glasno reče: »To je prava partizanska dobra Dobrica!«

Bataljon već 13. 7. kreće kroz ustanički Brinjski gornji kraj, kraj rudara i minera. Narod nas je vanredno dočekao. Odu-

111 Zb. NOR, tom V, knj. 5, str. 368—369.

ševljen je pojavom tako disciplinirane i dobro naoružane jedinice. U Vodoteču smo ručali i duže se odmarali. Neprijatelj u ovaj ustanički kraj do tada nije prodro, pa su nas imali čime dočekati i poslužiti. Naši proleter i iz ovog kraja, Mile Gostović Srbin, Dušan Maljković, Živko Maljković i drugi, bili su ponosni na gostoprinstvo koje su nam ukazali njihovi zemljaci. Svi smo se dugo sjećali susreta s jednim od organizatora ustanka u ovom kraju, poznatim starješinom i junakom Srdanom Uzelcem. Veseljak i pomalo šeret, pričao nam je razne dogodovštine iz borbe i svoga života.¹¹²

Produžujući marš bataljon 14. 7. 1942. stiže u Drežnicu, tu »Malu Moskvu« kako su je zvali partizani. Prije ulaska u mjesto dat je znak za kraći odmor, da bi se borci mogli dotjerati. Iz Drežnice ima među nama proletera i oni sada nastoje da što bolje izgledaju. Nestrpljivi su da poslije dva i po mjeseca dugog puta i mnogih borbi vide ili doznaju kako su njihovi najbliži. U ratu je dolazak u svoje mjesto popraćen osjećajem radosti i bojazni, straha za svoje i neizvjesnošću na šta će naići. U tim teškim ratnim danima goloruki narod najviše je stradao i postajao žrtva jednog nevidljivog terora. Tamo gdje je napadala okupatorska vojska, ustaše, četnici i domobrani, mogla se čuti samo kuknjava i lelek i vidjeti opustošena sela i pobijeni ljudi. Kada čovjek naiđe na te stravične tragove, na mjesta njihovog divljanja, teško mu je što se i takvi nazivaju ljudima.

Bataljon je postrojen, spreman da čvrstim korakom krene kroz mjesto. Na čelu kolone, u rukama divnog momka i još boljeg borca Vinka Lukete je crvena proleterska zastava. Proleterska zastava je u pravim rukama. Kolonu predvodi štab bataljona na čelu sa komandantom Antom Baninom, zamjenikom željnom, operativnim oficirom Vojom Ivetićem i partijskim rukovodiocem Matom Horvatićem. Sve su to kršni momci i njihova pojava ulijeva povjerenje, a mi proleter i znamo da s pravom koračaju na čelu ovako elitne jedinice. Ulazimo u selo s pjesmom »Mi mladi proleter i«. Narod nas dočekuje ovacijama, a omladina posipa poljsko cvijeće po putu kojim koračamo. U pjesmi koja se razliježe Drežnicom

112 Poginuo je ljeta 1944. godine kraj Vrbovskog kao komandant 1. brigade 13. primorsko-goranske divizije. Proglašen je za narodnog heroja.

posebno se ističe glas Stojana Ivoševića, barjaktara Primorsko-goranske proleterske čete i hrabrog borca.¹¹³

Naš Kiča korača uzdignute glave. Ozbiljan je da bi drežničke djevojke vidjele kako je on odrastao momčina i pravi ratnik. U stroju su i stameni Ignjatija Radulović Gnjaco, veliki šaljivdžija i hrabri borac, a tu je, za svoju djevojačku ljepotu odviše ozbiljan, i Dmitar Radulović.¹¹⁴

Kako su proletri bili primljeni od naroda Drežnice i kako su sami gledali na nju, govori jedan detalj iz sjećanja Pere Milinovića, Ličanina iz Smiljana od Gospića, borca Proleterskog bataljona od njegovog osnivanja:

»Borci bataljona su u protekloj godini dana NOB-e prošli kroz mnoga ustanička mjesta i susretali se s narodom koji je pokazivao svoje nepokolebljivo opredjeljenje i svu svoju snagu u danima ustanka i u toku ove prve teške godine rata, ali ovakav doček ipak nije do tada doživljen. Drežnica ili »Mala Moskva«, kakav joj je epitet davan, već je visoko razvila barjak slobode. Sjeme NOB-e i socijalističke revolucije ne samo da je niklo, nego je već bilo visoko izbujalo. Ovdje se već osjeća »ono novo«, ono za šta se vodi teška borba pod rukovodstvom Tita i Partije — sloboda i novi život. Upravo ovdje, u Drežnici, bataljon je akumulirao novu snagu za predstojeće zadatke u Gorskom kotaru i Primorju, tamo gdje se talijanski fašisti još bahato ponašaju i zvjerski obračunavaju s narodom.«¹¹⁵

Kraj je to šumskih i pilanskih radnika i kirijaša koji su, trbuhom za kruhom, obišli sve krajeve zemlje. Još nešto je Drežničanima bilo zajedničko tih ustaničkih dana — voljeli su iznad svega crvenu proletersku zastavu sa srpom i čekićem. Kao vojna jedinica mi smo mogli izazvati divljenje i pljesak naroda privrženog NOB-u, ali je u Drežnici pojava proleterske zastave djelovala kao barut koji je zapalio narod na dočeku i podgrijavao ga za vrijeme našeg boravka u Drežnici.

113 Poginuo koncem 1942. na Suhoru u Sloveniji.

114 Obojica su poginuli u toku NOB-e. Gnjatija kao komandir voda kod Plješivice na Žumberku 1943. a Dmitar kod Travnika u Bosni početkom 1944, kao zamjenik komandanta bataljona.

115 Pero Milinović, Sjećanja.

Akcija na talijansku kolonu na cesti između Senja i Novog

Prva akcija proletera na području 5. operative zone Hrvatske izvedena je 19. 7. 1942. godine zajedno s bataljonom »Ljubica Gerovac« 1. primorsko-goranskog partizanskog odreda. Dan ranije na izviđanje terena i izbor najpogodnijeg mjesta za zasjedu krenuli su zamjenik komandanta bataljona Milan Zeželj, komandant bataljona »Ljubica Gerovac« Srđan Uzelac i njegov zamjenik Srećko Balen.¹¹⁶

U pripremi za ovu akciju naglašeno je da ona, kao prva, mora da uspije. Tom je zahtjevu sve drugo bilo potčinjeno: pokreti u tajnosti, izbor mjesta i vremena akcije. Za to su postojali i svi preduvjeti — proleter i spremni za borbu, veliki broj automatskog oružja kojim se može ostvariti vrlo jaka koncentracija vatre na određenom prostoru, a Talijani su se kretali dosta slobodno na ovom području. Moramo da uspijemo, da se odužimo za onakav prijem i ispraćaj Drežničana.

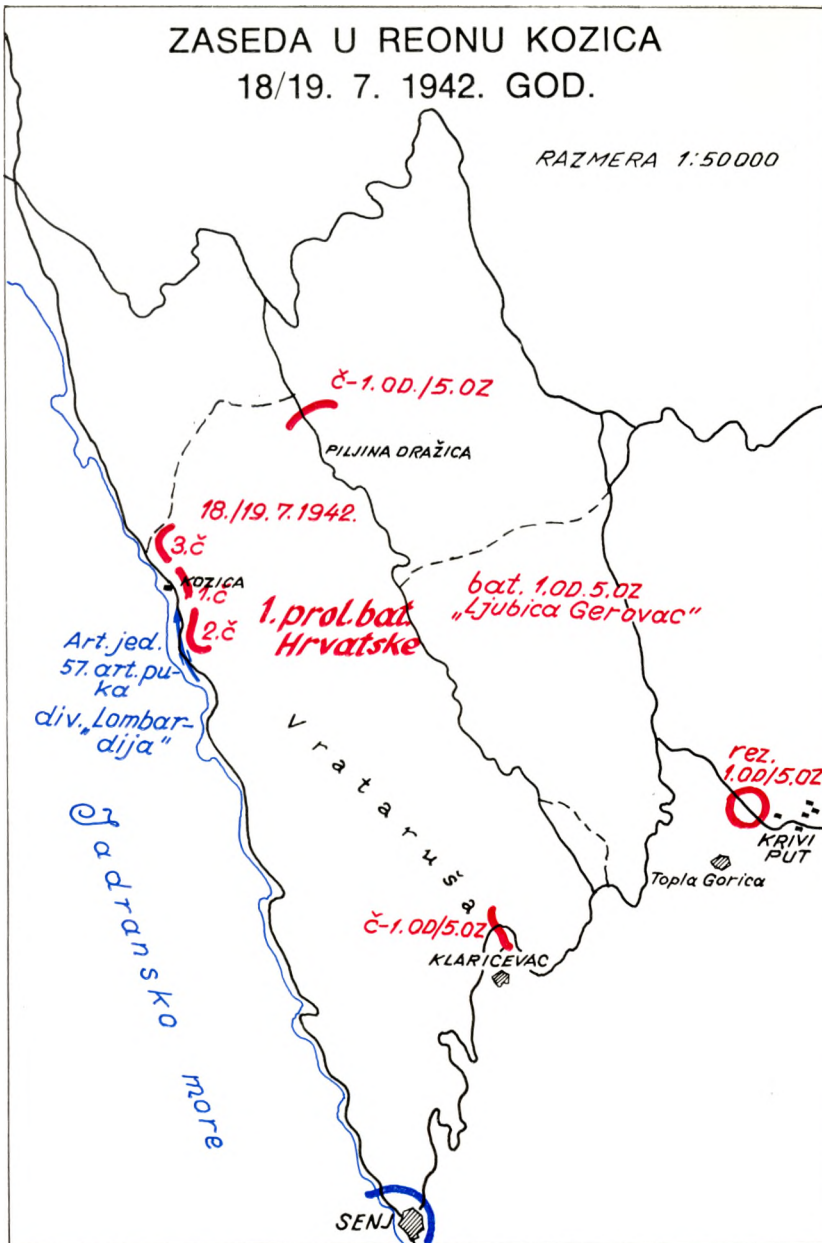
Pred nama je vrlo naporan i dug put preko sela Selište—Mihajlovići (Domji kraj)—Parčeva Baraka—Krivi Put. A i cijeli put je bio nekako »kriv«, s velikim brojem okuka, uspona i nizbrdica. Za hranu dobili smo mali okrugli i tvrdi, ali slatki kruščić i komadić kuhana mesa. Svi smo bili jedinstveni kada je bilo u pitanju izvršenje borbenih zadataka, ali prema tome kruščiću u partizanskoj torbi bilo nas je svakojakih. Jedni su, isprovocirani njegovim prisustvom u torbi, odmah zavlčili ruku u torbu i počeli da ga pomalo grickaju. Neki su ga, zanijeti mehaničkim pokretom ruke, brzo i dokrajčili. I kod jednih i kod drugih nije mnogo pomoglo naređenje da se prije određenog vremena i mjesta ne smije pojesti suha hrana. Slijedeća grupa, ili podgrupa, bili su borci koji su se u koloni disciplinirano ponašali prema tome kruščiću, ali je primijećeno da povremeno svraćaju u stranu »radi sebe« i tada na brzinu otkidaju poneki zalogaj. Ove bismo čak mogli nazvati »naivnim kradljivcima« jer su ih drugovi u koloni brzo »pročitali«. Konačno, bilo je i onih koji su se disciplinirano pridržavali naređenja. Radili su to svjesno, jer su znali, iz vlastitog iskustva, da je to najracionalnije korišćenje ovo malo »pogonske energije«.

¹¹⁶Srećko je bio rodom iz istog kraja. U NOB-u je od prvih dana. Vrlo hrabar, vesele naravi i voljen od boraca i naroda. Poginuo u toku rata.

ZASEDA U REONU KOZICA

18/19. 7. 1942. GOD.

RAZMERA 1:50 000

Borci Prve čete Prvog proleterskog bataljona na maršu od Drežnice u pravcu Senja. Na čelu kolone politički komesar Ivica Vlahović i komandir čete Stevo Mikšić

Svi smo mi na ovako dugom maršu računali da će se nešto već naći na putu. Ako ništa drugo, u šumi ima dosta crijemuša da proleteru poboljšaju i pojačaju svoj obrok suhe hrane.

Odnos prema tom malom okruglom kruščiću često je bio predmet četnih, partijskih i skojevskih sastanaka. Poslije oštire i drugarske kritike, svi su jedno vrijeme nastojali da se pridržavaju naredjenja. Ali, to nije bilo dugog vijeka. Naš komandant Ante Banina nije pretjerano insistirao na tome kako i kada da se pojede suha hrana. Znao je pred starješinama da kaže da su borci, konačno, raznih navika, konstitucije i kondicije, i da neki od njih ne može da hoda poluprazna stomaka uz kruh u torbi.

Čitaocu ovih redova može biti čudno što kao ratnici, proletari, toliko govorimo o tom »đuletu od brašna«. No, mi smo ipak bili dosta preokupirani hranom. Marševi su bili i suviše dugi, a naši stomaci i suviše prazni!

Konačno smo stigli u Krivi Put. Nije bilo vremena za duži odmor, jer je još u toku noći trebalo stići na mjesto akcije i rasporediti jedinice. Komande četa su upoznate sa situacijom

i odlukom oko izvođenja akcije. Plan je bio da se zasjeda postavi kod Kozica, na okuci ceste ispod Tomišine drage. U zasjedu je određen naš bataljon, dok je bataljon «Ljubice Gerovac» obezbjeđivao bokove po dubini od Senja i Vratnika s jedne, i od Krmpota i Ledenica s druge strane. Krećemo s vodičima. Svaka četa dobila je po jednog dobrog poznavaoa kozjih staza po kojima ćemo se približavati cesti. Prva četa s dva teška mitraljeza — dijelom snaga prema cesti, a lijevim krilom povijena ka brdu radi neposrednog obezbjeđenja iz pravca Senja. Na desnom krilu bila je treća četa s dva teška mitraljeza. Istim rasporedom kao i druga, ali okrenuta prema Novom Vinodolskom. Borci su zalegli, svaki je naslagao ponešto kamenja ispred sebe da mu posluži kao grudobran. Sunce pripreklo, borce umorne od dugog marša teško je održati budne. Kapci se sami zatvaraju. Naši Primorci i Dalmatinci su prezadovoljni što se nalazimo uz more, što im se pruža prilika kao »povratnicima« da tu, na obali Jadrana, tuku one zbog kojih su ga morali napustiti. Nama kontinentalcima to more je lijepo, čak ga i hvalimo. Ali, sve više upiremo oči gore u planinu otkuda smo došli. Ona nam je nekako manje zagonetna, poznatija i bliža. Više brinemo za bočno osiguranje naših leđa. Sve nam se čini da smo se isuviše duboko spustili i odvojili od planina, a odviše se približili i priljubili uz more. Međutim, ni jedni ni drugi nismo tu da bismo svoju pažnju usmjeravali prema moru ili planini. Tu su još dvije strane koje nas posebno interesiraju a od kuda se može svakog časa da pojavi neprijatelj. Lijevo od naše zasjede, prema jugu, vidi se stari uskočki grad Senj s tvrđavom Nehaj-gradom u pozadini. Vjekovima je odolijevao svakojakim zavojevačima, prkosio Turcima i Mlećanima, bio je važno čvorište Vojne krajine na moru, sjedište županije i kapetanije, rodno mjesto književnika Silvija Strahimira Kranjčevića i Vladimira Copića, organizacionog sekretara KPJ i komunističkog poslanika u konstituenti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1920. godine. Stari Nehaj-grad bit će i danas, ne znamo po koji put, nijemi svjedok borbe protiv onih koji nasrću na njegovu slobodu.

Sjeverno od nas bijeli se na hridi iznad mora prekrasni stari gradić Novi Vinodolski. Gradić smješten u divnom kraljiku vinodolske udoline, na njenom južnom dijelu uz ušće Suve Rečine, sa starim frankopanskim kaštelom u sredini. Tu je donijet Vinodolski zakonik u 13. stoljeću. Konačno, to je rodno mjesto poznate stare hrvatske loze Mažuranića, a među njima i autora epa Smrt Smail-age Čengića.

Ova dva gradića povezana su cestom koja se provlači ispod brda tik uz more, s mnoštvom većih i manjih zavoja, usjeka i podzida. Zaposjeli proleter i položaje iznad same ceste u primorskom kamenjaru i već su pomalo nervozni što se ne pojavljuju ti Talijani. Zasluzila su i ova dva gradića, kako svojom bogatom i bumom istorijom tako i današnjim opredjeljenjem prema NOB-i, da baš tu, na sredokraći između njih, dobro tučemo novog zavojavača.

Negdje između 8 i 9 sati od Senja se pojavljuje kolona vojske. Kako se postepeno približavala, tako i raspoznajemo njen sastav. Topovi s konjskom zapregom, neki kamioni i blindirana kola. Borci se upozoravaju na budnost, da pravilno namjeste nišane na mitraljezima i budu spremni da otvore vatru. U takvim momentima srce brže radi, a vrijeme i kolona strašno usporili. Kada je kolona ušla u okuku ceste kod Kozice, na dati znak otvorena je paklena vatra iz brojnog automatskog oružja. Međutim, kako je cesta bila usječena i izvijugana brojnim malim okukama, a naše oružje postavljeno iznad ceste, nije bilo moguće vatrom jednovremeno pokriti cijelu kolonu. Neki talijanski vojnici koji nisu pali od prvih rafala traže zaklon uz cestu i, bacajući sa sebe rančeve, skaču u more i pokušavaju da se uz obalu izvuku ispod mitraljeza. Konji se uskomešali, isprevtali topove i kare. Jedan mitraljezac raspali jednim rafalom po tihoj površini mora. Na to će neko od Dalmatinaca da uzvikne: »Koga jarca gađaš to lipo more, kada imaš ispred sebe Talijana koliko hoćeš!« Poslije prvog vatreneog naleta na cestu su jurnuli borci 1. čete na čelu sa Stevom Mikšićem, Dencem, Moljkovićem, Blaževićem i drugima. Došli su i do topova, ali im, na žalost, ne mogu ništa da urade. Nemoguće ih je izvući kozjim stazama uz primorski krš, a za upotrebu nije bilo ni vremena ni umijeća. Vrlo brzo se oglasila talijanska artiljerija od Novog, gađajući padinu brda iznad našeg rasporeda. Povlačimo se uz vododerinu Tomašine drage, sklonjeni od očiju talijanskih tobdžija. Borci nešto nisu zadovoljni, čuje se kako gundaju što nam ostaše topovi. Tuguju kao da su ostali naši. Ipak su u pravu, pa to i jesu naši topovi. I ovo oružje što ga imamo uzeli smo od neprijatelja. On nas i naoružava. Ovog puta izmakao nam je bogat plijen. Morat ćemo se zadovoljiti i s jednim mitraljezom, dvanaest pušaka, dosta municije i razne druge opreme. Da nije bilo oklopnog vozila koje je sprečavalo prilaz pojedinim dijelovima ceste, uspjeh bi bio i daleko veći. Pored zaplijenjenog

oružja ubijeno je i ranjeno oko 20 neprijateljskih vojnika i 20 konja. Mi nismo imali gubitaka.

Vraćajući se preko Alana, skrećemo na šumski put i kroz Dulibu izbijamo na cestu Senj—Novi. Dalje cestom produžavamo u Jasenak. Ovo planinsko selo smjestilo se između šumom pokrivenih brda. Kada izbiješ na rub guste cmogorice, iznenada se nađeš pred jednim velikim proplankom pokrivenim bujnom planinskom travom. Ravan usred šume išarana je odvojenim grupama kuća i djeluje kao bogato išarani veliki sag. Ova prekrasna priroda, koja ljeti ovako divno izgleda, zna da promijeni ćud i tada je i doživljaj drugačiji. U ovom mili za narednu akciju — napad na četničko-talijanske i selu ostajemo dva do tri dana, da bismo se odmorili i pripre-domobranske snage u Gomirju. Iz ovog mjesta su Božo, Bogdan i Rade Marmila, trojica proletera, poznatih boraca bataljona.

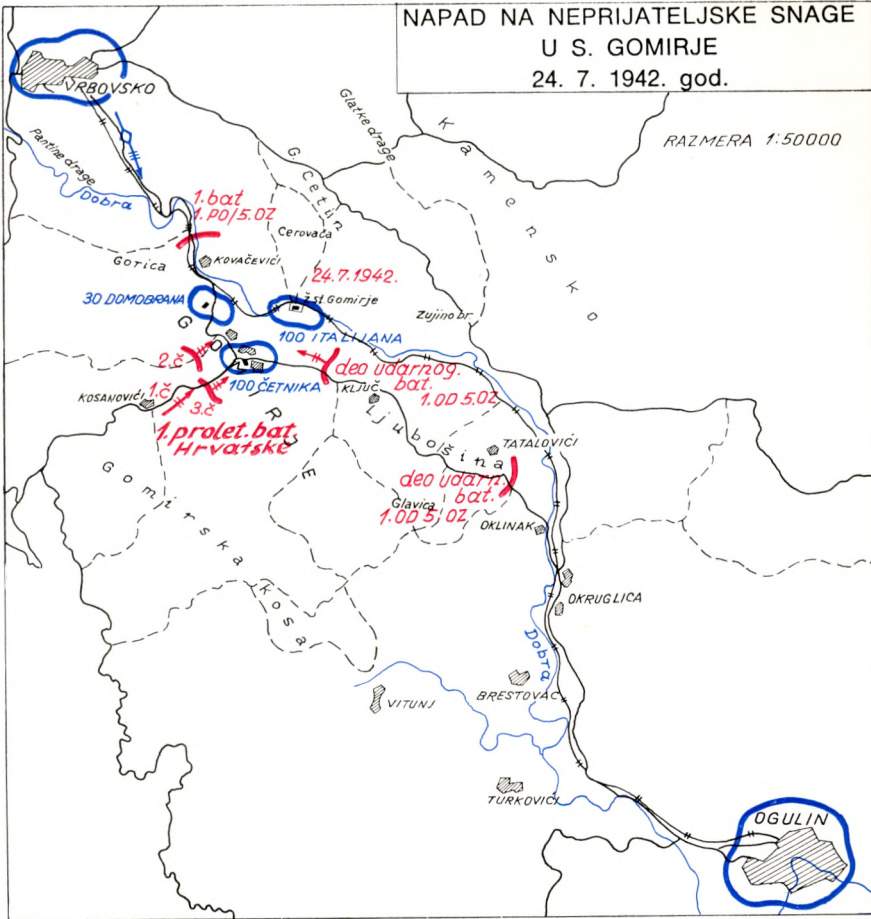
Akcija na Gomirje

Gomirje, ranije općinsko mjesto, nalazi se na pruzi Zagreb—Rijeka, između Ogulina i Vrbovskog, na istočnim i nižim predjelima Gorskog kotara. Mještani su masovno učestvovali u NOB-i od samog početka i imali svoj partizanski logor koji je kasnije preformiran u 3. četu bataljona »Marko Trbović«. U toku par mjeseci izvodili su vrlo uspješne akcije protiv Talijana i domobrana, a posebno diverzije na željezničkoj pruzi. Međutim, od samog početka borbe osjećao se pročetnički utjecaj, četnički centar na Sušaku uspostavio je ranije veze s pojedinim četnički nastrojenim trgovcima i preko njih nastojao da utiče na opredjeljenje i naroda i boraca. Naravno, cijelu su mrežu u rukama držali Talijani i dirigirali šta će tko i kada raditi. Kada je došlo do ubistva Roberta Domani ja i drugova u Plaškom, politička situacija u Gomirskoj četi već je bila dosta rovita.

Štab 5. operativne zone, upozoravan od strane GŠ Hrvatske na pročetničke tendencije u Gomirskoj četi, odlučio je da četu povuče u Drežnicu i da je rasformira, a one pripadnike čete, koji nisu spremni da se bore u sastavu drugih četa bataljona »Marko Trbović« dalje od svog mjesta, razoruža i otpusti kućama. Prema sjećanju Veljka Kovačevića, ova odluka je teško pala rukovodstvu čete. Politički i partijski rukovodioci

NAPAD NA NEPRIJATELJSKE SNAGE
U S. GOMIRJE
24. 7. 1942. god.

RAZMERA 1:50000

u četi Jovo Mamula i Bogdan Jančić molili su Veljka i političkog komesara zone Ivu Vejvodu da odustanu od takve namjere, garantirajući da će se stanje u četi brzo srediti. Ova njihova molba je prihvaćena, ali je ubrzo uslijedio rasplet — ne u pravcu prevazilaženja krize, već četničkim pučem, četničko rukovodstvo u Sušaku, i Talijani kao organizatori četnika i njihovi pokrovitelji, doznajući za hapšenje nekih njihovih ljudi u mjestu Gomirju, dali su znak svojim agentima da se pripremani puč izvede.

Dok se četa nalazila na terenu istočno od željezničke pruge Ogulin—Vrbovsko, u logoru su dva bandita, dotadašnji partizani, ubili Jovu Mamulu i Bogdana Jančića. Obojica su bili predratni komunisti, zatvarani i proganjani od policije, organizatori borbe protiv okupatora, cijenjeni i voljeni od naroda toga kraja. Kao stari komunisti imali su veliko povjerenje u ljude i kao takvi vjerovali da će njihova četa prebroditi krizu. Nisu bili svjesni jačine četničkog uticaja na jedan dio boraca. Tu svoju vjeru, koja je bila odraz želja, ali ne i poznavanja pravog stanja, platili su glavom.

Kada se četa 24. 5. 1942. ujutro postrojila da krene na borbeni zadatak, istupila su trojica partizana, među njima i komandir voda, i iznenađenog komandira Miloša Ivoševića razoružali. Sat-dva prije toga došao je kurir iz logora koji je obavijestio ovu trojicu da su u toku noći likvidirani Jovo i Bogdan. Ivošević je, dok su ga sprovodili kroz neko šipražje, uspio pobjeći i, onako vezan, stigao u Štab bataljona »Marko Trbović«. Jedan dio boraca se izdvojio i nije pristao da ide u četnike, a kroz par dana je još jedna grupa napustila četnike i vratila se u partizane.

Zamijenivši partizanke s petokrakom za neke crne i čupave šubare s mrtvačkim glavama, i sada s »vojvodom« na čelu, uputili su se na mjesto gdje su ih Talijani dočekali s već pripremljenom gozbom. Od partizanske čete, poznate do tada po uspjelim borbama, posebno po diverzijama na željezničku prugu, postadoše rulja pljačkaša i plaćenika!

Budući da su doznali za dolazak proletera u Drežnicu, četnici su pretpostavljali da ćemo ih »posjetiti«, pa su silom naoružali jedan broj mlađih seljaka i uključili ih u svoje redove. U samom mjestu nalazilo se oko 100 četnika, jedna četa Talijana — oko 100 vojnika i oko 30 domobrana smještenih u gomirskom manastiru. Bilo je to šaroliko d:ušтво bez međusobnog povjerenja i črvstih savezničkih veza. Četnici,

kao prvi na našem udaru, raspoređeni su u centru mjesta, oko Sokolskog doma, općinske zgrade i Mrvoševe kuće.

U napadu na Gomirje učestvovala su s proleterima i dva bataljona 1. PO 5. operativne zone. Za napad na četnike određen je Proleterski bataljon i to: 3. četa čiji je komandir bio Bogdan, dobila je zadatak da likvidira četnike u Sokolskom domu i općinskoj zgradi, »generaliji«, kako su je nazivali stari ljudi iz Gomirja; 2. četa imala je zadatak da likvidira grupu četnika u Mrvoševoj kući, dok je 1. četa zadržana u rezervi štaba bataljona. Bataljon je napadao sa zapadne strane, u zahvatu ceste od Jasenka.

Prvi bataljon Primorsko-goranskog PO dobio je zadatak da sruši prugu i zaruši cestu i time spriječi talijansku intervenciju iz pravca Vrbovskog. Usput je trebala i da likvidira domobrane u manastiru.

Udarni bataljon Primorsko-goranskog partizanskog odreda dobio je zadatak da dijelom svojih snaga spriječi neprijateljsku intervenciju iz pravca Ogulina, a drugim dijelom da učestvuje u napadu na četnike, i to s istočne strane sela, i onemogućiti im povlačenje prema željezničkoj stanici.

Napad je počeo 24. 7. 1942. godine u 04 sata. Treća četa koja je napadala centar mjesta u zahvatu ceste Jasenak—Gomirje, nije uspjela da iznenadi četnike u dvjema zgradama u kojima su bili smješteni i da ih likvidira, već je morala da borbom zauzima kuću po kuću. Međutim, četnici nisu pružali organiziran i žilaviji otpor. Osjetilo se da se boje da ih proleter i zarobe. Počeli su, jedan po jedan, da se izvlače iz borbe i bježe prema stanici. Kuda će i ovoga puta nego Talijanima! Jedna grupa četnika, koja se branila iz općinske zgrade i bunkera oko nje, počela je da doziva i psuje proleter i »svoga« Gomirca — komandira 3. čete Bogdana, da pjeva i dovikuje parole o kralju i Draži. Znali smo mi dobro tu četničku bratiju još iz borbi u sjevernoj Dalmaciji i oko Otočca u Lici. Kada počnu galamiti, prijetiti i pjevati, to nije odraz riješenosti na borbu, već time hrabre sebe. Time ispoljuju sopstveni kukavičluk. Njihova galama je bila signal za 3. četnu da krene u napad na samu općinsku zgradu. Nekog snažnijeg otpora nije bilo. Četnici su počeli da iskaču kroz prozore i preko neke jaruge da bježe u pravcu stanice. Pritisnuti od dijelova Udarnog bataljona s istočne strane, brzo su savladani. A mobilizirani seljaci, koji su se posakrivali po»

štalama, izlaze po dolasku proletera donoseći stare trometke kojima su bili naoružani.

Druga četa u napadu na Mrvoševu zgradu naišla je na organiziranu vatru četnika, koji su bili iz sela Vrela kod Jasenka, i nije uspjela da ih savlada i zapali zgradu. Naime, talijanske jedinice iz pravca Vrbovskog brzo su odbacile naše osiguranje s te strane i tenkovima prodrle u Gomirje.

Ovaj iznenadan prodor tenkova onemogućio je 2. četetu da izvrši zadatak i prisilio nas da odustanemo od zajedničkog napada s Udarnim bataljonom na željezničku stanicu. Morali smo da se povučemo iz borbe i krenemo prema Jasenku, kroz šumu, onim istim putem kojim smo i došli. Usput smo se na kratko zadržali u selu Kosanovići, koje se nalazi pod šumom na dva km od Gomirja. Tu su se jedinice prikupile, ljudi se malo odmorili i nešto pojeli, a zatim nastavili marš.

Naša 2. četa imala je tri poginula borca¹¹⁷, a bilo je i šest ranjenika u 2. i 3. četi.

Prema podacima iznijetim u talijanskoj dokumentaciji, u ovoj borbi neprijatelj je imao 12 poginulih, 10 ranjenih i 8 zarobljenih.

Izještavajući Gš Hrvatske u ovoj akciji, štab 5. operativne zone iznosi sljedeće:

»U ovoj akciji zarobili smo 50 pušaka. Očekujem da će stići još 20, jer su se seljaci potpuno razočarali u četnike i koji nije predao pušku siguran sam da će je predati.

Ovim oružjem smo naoružali omladinsku četetu, koja je također učestvovala u akciji rušenja pruge i prenosu ranjenika. Narod nas je primio vrlo dobro, prosto se veseli da likvidi-

117 Poginuli su: Safet Trafijančić, rođen 1917. godine u Brčkom, krojač. Safeta je poznavao cijeli Proleterski bataljon. Bio je vanredan drug i borac, nezamjenjivi organizator kulturno-zabavnog života u bataljonu. Znala ga je i omladina u mjestima kroz koja smo prolazili i u kojima je Safet organizirao zajedničke zabave.

Branko Reljić, rođen 1922. godine u Slavskom Polju kod Vrginmosta na Kordunu. Prema sjećanju Dušana Pekića koji se, kao komesar mitraljeske čete Proleterskog bataljona zadesio u blizini kada su se talijanski tenkovi približavali, Branko je, umoran od dugog puta, tako čvrsto zaspao da nije čuo ni Pekićevo dozivanje niti buku tenkova. Pregazili su ga, a da se nije probudio. Bio je vrlo hrabar borac i vrlo dobar puškomitraljezac.

O Savi Nekiću na žalost nemamo bližih podataka, osim da je bio rodom sa Korduna i da je poginuo od tenkova prilikom povlačenja od zgrade koju je napadala 2. četa.

ramo jedanput četnike, tako da su nam seljaci davali upute koje kuće da palimo i izlazili nam u susret.«¹¹⁸

Može se kazati da smo napadom na četnike postigli značajan vojni i politički uspjeh. Počelo je raslojavanje kod domaćih četnika i dobar dio njih je poslije ove akcije napustio četničke redove i priključio se novoformiranoj omladinskoj četi. Postigli smo i to da se četnici, poslije ove akcije, nisu više smjeli odvajati od mjesta i upadati u oslobođena sela.

Dok se laganim korakom vraćamo za Jasenak, na borcima se čita veliki umor. Dva dana i jednu noć u neprekidnom su pokrenu i borbi. Među zarobljenim četnicima koji su ubili Radiša, bivši podoficir, jedan od one dvojice koji su ubili Jovu i Bogdana. Prava bijeda od čovjeka. Zarobljen je bez oružja kad se skrivao u nekoj šupi. Otkrili su ga domaći ljudi i upozorili partizane o kome se radi. Ozlojeđen zbog pogibije svoja tri borca, komandir 2. čete Ilija Popović ga pita zašto se kukavički ponio u borbi, kad je znao što ga očekuje ako ga partizani zarobe. Skrušen i preplašen, otvorenih usta samo bulji u Iliju i ništa ne odgovara. Takav je bio i onaj drugi što je učestvovao s njim u zločinu. Kada je Njemačka kapitulirala, vratio se odnekuda u Gomirje na veliko iznenađenje mještana koji su ga poznavali. Jedino što je znao objasniti bilo je, otprilike, da je došlo do »prevrata« i da vojnici ne odgovaraju za ono što su učinili u ratu. Zaboravio je da on i nije bio vojnik, bez obzira na stranu na kojoj se nalazio, već da je zločinac i da kao takav mora da odgovara za počinjeni zločin.

Kao i obično, pri povratku iz borbe svatko želi da ispriča ono što je doživio. Tako je i zamjenik komandanta bataljona Milan žeželj prepričao jedan svoj doživljaj za vrijeme borbe u Gomirju. Krećući se iza borbenog poretka 3. čete, naišao je u podrumu jedne kuće na grupu ljudi, žena i djece. Ugledavši jednog starijeg brkonju, mrka pogleda i očigledno neraspoložena, žeželj ga je upitao: »Je li, stari, ti mora da imaš nekoga u četnicima!« Brkonja mu osorno odgovori: »Da, imam takvog vruga kao što si i ti«. Starac objasni da mu je sin prošao

118 Vojnoistorijski institut Beograd, dokumenta operativnih zona i GS Hrvatske.

119 Objasnjavao je stari Simo svome sinu poslije rata kako je i on bio u ratu, u nekoj ogulinskoj »regimentu« i da je, čak, tri puta učestvovao u »šturmu«. Bogami, nije šala za četiri godine rata tri puta učestvovati u »šturmu«. Ali, diskusija oca i sina o ratnim »podvizima« nije zaključena. Sin, da bi, valjda, umanjio doprinos svog oca austrougarskim »pobjedama«, pripita: »Pa, dobro, stari, ja sam rođen 1918. godine za vrijeme rata, a svako vidi da i odviše

pored” kuće, a nije navratio da vidi roditelje. Doznao je da je to otac komandira 3. čete Mamule. Kada me je žeželj stigao, ispričao mi je susret s mojim ocem, i dodao: »Sunac ti tvoj, odmah da si otišao do kuće, jer i mene je nazvao »vragom« zbog tebe!«. Borba je bila u punom zamahu i komandir se nije mogao odvojiti od čete. Otac mu to nije dugo mogao da zaboravi.¹¹⁹

Navodili smo primjere koliko su proleteru bili ponosni na topao doček naroda, kada je bataljon dolazio u njihov kraj ili mjesto. Komandir 3. čete Mamula nije imao to zadovoljstvo, jer sii proleteru u njegovom mjestu dočekali puščanim salvama. Bilo je na tom dugom maršu zadirkivanja na račun takvbg dočeka. Komandant Banina znao je u šali priupitati kakve veze s Gomirjem, gdje ima mnogo prezimena Mamula, ima istoimena tvrđava u bokokotorskom zaljevu. Da bi se oslobodio podbadanja, Mamula objašnjava kako je austro-ugarski general Lazar Mamula, guverner za Dalmaciju od 1859: do 1861. godine, bio rođeni Gomirac. Kako je u Gomirju dao sagraditi onu staru općinsku zgradu, u kojoj nas prilikom napada dočekaše četnici, a stari ljudi su je nazivali »genera-lijom«. Kako je školovao jednog svog rođaka, naravno Mamulu, koji je .u toku prvog svjetskog rata bio »Obrst« u austrougarskoj vojsci. Ubrzo je svima bilo dosta priče o »slavnim« precima jer su im se sadašnji i odviše zamjerali. Ilija Popović, komandir 2. čete, »alergičan« kada su u pitanju četnici i ustaše, dobaci našem Gomircu: »Boga li vam vašeg, uvijek ste druge služili i visoko dogurali. Mogao bi i ti ako ti koža ostane cijela.« Sila je bio taj naš Ilija.

Već nas je prilično savladao umor, a kolona se polako kreće prema Jasenku, gdje stižemo oko 17 sati. Ovdje ćemo ostati par dana. Prije zalaska sunca sahranili smo Safeta i Relića, a Savića na žalost nismo mogli izvući s mjesta pogibije što nani še prije nikada nije desilo. Bataljonski hor otpjevao je Lenjijov posmrtni marš snažnije i potresnije nego ikad ranije. Pjevao je svojem horovodi. Sada je na čelu hora Tonči, neraz-

ličim • na tebe. Kako to?« Starom bi nezgodno, ali nije imao kuda, morao je priznati da je preko godinu dana bio u »zelenom kadru«. Skrivao se naš ratnik oko kuća. Konačno je sin ocu »politički« objasnio, da se i dobro tukao i odviše učestvovao u »šturmu« s obzirom za koga je ratovao. Ali, stari je želio pod svaku cijenu da izađe kao »pobjednik« te na kraju reče: »Svaka čast, sada se dobro bijete, ali si se vratio iz rata kada je Jugoslavija bila napadnuta 1941. godine a ni metak nijesi opalio.«

dvojni Safetov drug u borbi i pjesmi. I on je kasnije poginuo.

Prvog dana boravka u Jasenku, već po uhodanom partizanskom redu, slobodno je vrijeme, borci se odmaraju i peru u jednom malom potoku, liječeći noge od naboja. Referent saniteta bataljona, svima dragi i od svih cijenjeni Alfonzo Petrov, obilazi borce, stavlja im neku mast na noge i sve to zavija čistom bijelom krpom kakve su nam krojile omladinke usputnih sela.

Dok je bataljon vodio borbu u Gomirju, naš intendant Dragutin Bogdanić Picek uz pomoć terenskih političkih radnika pronašao je odbornike NOO i preko njih prikupio nešto hrane i dva vola. On je bio pravi majstor da nabavi hranu i uvijek je imao pokriće da je sve urađeno preko NOO. Zadirivali su ga borci kako je znao u nekom mjestu da sam »imenuje« odbor koji bi odmah aktivirao za svoje potrebe. Kao dokaz da tako nije radio u Gomirju, ima on sa sobom i jednog »terenca« koji navodi i imena tih odbornika. Slušamo ga i pomalo se smješamo. Zar je važno što je malo »nagazio« liniju Partije, kad je hrana tu. To je sada najvažnije. A borcima je, bez prisustva starješine, znao da priča kako je bilo i problema, jer su neki seljaci, određeni za »odbornike«, navodno tražili napismeno da su »postavljeni«. Imao je on problema i u jednom mjestu u sjevernoj Dalmaciji, kada je od četiri odbornika svaki htio da bude predsjednik. Ovo su bile pričice i anegdote naših »staraca«. Na njih se Picek nije ljutio jer su mu bili vršnjaci, ali jednom zgodom naljutio se na Marka Jukića, ekonomu 3. čete, što mu pred borcima s takvim pričama »ruši autoritet«.

Nešto hrane zarobljeno je i od četnika — makarona, riže, nekih konzervi, graha itd.

četnički kuhar, koga su partizani zatekli u kuhinji, tražio je od Drage Bergana i Đure Brakusa, poznatih šereta u bataljonu, da mu potpišu neku listu po kojoj, valjda, pred Talijanima pravda utrošenu hranu. Razumije se, oni su to sa zadovoljstvom uradili, stavljajući iznad svojih potpisa izmišljene visoke komandne funkcije. Njih dvojica rešiše na licu mjesta da kuhara ne smatraju zarobljenikom, i rekoše mu da može da ide kuda hoće. Kada je naišao komandir čete, oni mu objasnile da ne bi mogli živjeti od drugova ako bi se pojavili s ovakvim zarobljenikom. Bio je malen i žgoljav, neuredan, opasan nekom prljavom krpom koja bi trebalo da bude kuharska kecelja. Kada je komandir ušao u kuhinju, imao je

što i vidjeti: kuhar začuden ovakvim obrtom drži u rukama »ovjerenu« listu i bulji u komandira. Pa oni su stari poznanici! Kuhar se zvao Mile ćujić, rodom s Korduna, služio je prije rata u manastiru kao pastir. U jesen 1941. godine partizani su upali u manastir koji je bio pod ustaškom upravom, pokupili hranu i ono stoke što se još zateklo u njemu, a Mile je pošao s njima. Kako je prethodno bio »proizveden« za kuhara od domobrana koji su čuvali manastirsko imanje, produžio je taj posao i kod partizana. Kada je izvršen četnički puč u Gomirju, Mili promijeniše samo partizanku za šubaru i on opet nastavi da kuha. Sada, kada je sreo komandira 3. prol. čete, požali mu se kako mu ona dvojica drugova — odmah je počeo da nas oslovljava i to, zamuckujući u govoru, ponavljao po nekoliko puta — kazali da ga neće povesti sa sobom. Ne ide mu to u glavu.

Povelili bi oni njega da je on neki grmelj od čovjeka, a ovakav zarobljenik ne odgovara renomeu boraca. Drago Bergan i Brakus bili su veliki junaci i obojica su poginuli u NOR-u. Još nešto, potpisanu »listu« neprimijećeno su uzeli kuharu iz ruku, da se ne bi doznalo u četi kako se to oni predstavljaju pred četnicima.

Drugog dana našeg boravka u Jasenku, predveče, priređena je zabava u voćnjaku kraj crkve. Igrani su kratki skečevi iz života bataljona, a najviše su se pjevale borbene i revolucionarne pjesme. Okupljeni narod Jasenka i borci toplo su pozdravljali svaku točku programa. Takav je bio ratni život, danas borba, drugi dan tuga za poginulim drugom, a treći pjesma. Pjesmom smo se radovali uspjehu, pjesmom smo izražavali i tugu za palim drugom, pjesma nas je nosila, hrabrila, pjesma i puška bili su stalno s nama na napornom i teškom, ali slavnom putu revolucije. Pjevali smo svi, pa čak i oni kojima pjevanje nije »ležalo«. Bili smo mladi, sve nam to nije teško padalo. Nismo bili nikakvi izuzetni ljudi, vremena su bila izuzetna. Mi smo samo bili svjesni vremena u kojem smo se našli i svoje uloge u tom momentu. Voljeli smo svoju grudu i mrzili zavojevača. Duboko smo vjerovali Partiji i Titu, bili privrženi svom narodu. Učenje Partije nismo samo »prihvatili«, mi smo ga usvojili, ovladali njime i ono nama. Ovo nije bio običan rat, bila je to revolucija koja nosi.

Brzo su prošla dva dana odmora u Jasenku. Oprostili smo se od naših dobrih domaćina i 28. 7. 1942. krenuli na područje Drugog PO 5. operativne zone — zapadno od željezničke pruge.

Krećemo starom cestom »Rudolfinom« Ogulin—Jasenak—Novi. Poslije pređenih nekih 20 km, kada već cesta počinje da se spušta prema Novom, skrećemo prema Lukovu. Tu smo zašli grupu partizana i političkih radnika, Ledeničana. Oni su nam pripremili nešto hrane, a tu smo i prenoćili. Drugi dan marša idemo prema željezničkoj pruzi i prije mraka stižemo blizu Fužina. Tu nas je dočekala grupa drugova iz ovog mjesta, a među njima, vidimo, ima i željezničara. Odmaramo se i čekamo da padne mrak, pa da nam ovi drugovi kažu kada možemo preći prugu. Počeše šale kako ćemo dalje produžiti vlakom, čak i bez karte. Kada su nas »uklopili« u grafikon vlakova, dat je znak da možemo krenuti. Naša 1. četa istura osiguranje sa strane i, bez ikakvih komplikacija, prelazimo prugu. Produžavamo dalje. Na čelu kolone su dobri poznavaoци terena, domaći ljudi. Dolazimo u logor Rogozno na istoimenoj planini. U ovom logoru nisu imali čime da nas ponude, jer nisu znali kada stižemo. Pojeli smo ono rezerve što smo dobili za put, a neki su to i mnogo ranije uradili. U ovom logoru smo prenoćili, a zorom prešli cestu Rijeka—Zagreb, između Mrzlih Vodica i Gornjeg Jelenja. Konačno stižemo na cilj našeg marša — do Štaba 2. primorsko-goranskog PO. Tu se sastajemo s komandantom Ivanom Lencem, španskim borcem, rodom iz Delnica, i Vinkom Švobom, političkim komesarom odreda, rodom iz Fužina, starim članom KP. To su iskusne starješine i dobri poznavaoци prilika na ovom području. Tu je i Savo Vukelić, rodom iz Drežnice, operativni oficir 5. zone, koji je došao da bi koordinirao rad proletera i jedinica Drugog odreda. Savo je već bio iskusan starješina, vojnik po profesiji, jedan od prvih komandanata bataljona na području Hrvatskog primorja i Gorskog kotara.

Šta je naš dolazak značio za Drugi odred, vidi se najbolje iz slijedećih redaka političkog komesara odreda Vinka Švoba:

»U Drugom odredu su s velikom nadom i oduševljenjem dočekali dolazak Prvog proleterskog bataljona 29. 7. 1942. godine. Bataljon se neko vrijeme smjestio na Travniku, a neko vrijeme je bio uz Štab odreda pod vedrim nebom. U teškim prilikama ipak su ekonomski proletere ugostili što se bolje moglo, za njih je osigurano prilično novaca i nešto druge hrane, ostaci svih zaliha odreda. Naravno, dali su im sve što su imali, no i to je bilo više nego slabo, a da se i ne govori o kritičkoj situaciji s ishranom kod jedinica i naroda u zbjegovima.

Komandant Prvog proleterskog bataljona Ante Banina sa svojim štabom, u kome su bili komesar Božo Spaček, zamjenik Milan Žeželj i drugi, održao je sa štabom odreda sastanak i razmotrena je situacija kao i mogućnosti za borbe. Ponovo je raspravljano o mogućnostima napada na Crni Lug, Gerovo, Osilnicu i još neke objekte. No, ipak, sve se svelo na već poznatu »krvavu cestu« Sušak—Gerovo—Čabar koju je još komandant Car tako okrstio. Tako je došlo do zasjede Drugog odreda i proletera na Vršiću kraj Gornjeg Jelenja.«

Pišući o problemima na području Drugog odreda i, posebno, o deportaciji naroda i uništavanju sela na području Čabarskog kraja od strane Talijana, on nastavlja: »Osim objektivnih i tehničkih razloga, a i činjenice da su fašisti manje-više nekažnjeno vršili ovu deportaciju, Štab odreda je smatrao da je s političkog stanovišta najkorisnije da se Proleterskim i Udarnim bataljonom izvrše akcije na cestama. Vrlo je važno bilo što je ta najbolja jedinica stigla u taj kraj u času najvećih muka koje je preživljavao narod, u vrijeme kada su se lokalne jedinice Drugog odreda tek osnivale i sređivale.«¹²⁰

Već iz navedenog citata može se vidjeti koliko je situacija na području Drugog odreda bila teška. Talijani koji su već gubili bitke na svim frontovima, posebno u drugim krajevima Jugoslavije, nastoje iskoristiti ovu tešku situaciju na području Drugog odreda, vrše masovna deportiranja, pale i uništavaju cijela sela, stvaraju »mrtvu zonu«, pust pojas, pokušavaju da spriječe širenje NOB-e preko stare granice prema Istri i Slovenačkom primorju. Zbog toga su i počeli s njenim ubrzanim utvrđivanjem. Sada su došli proleter i da, zajedno s jedinica- ma ovog odreda, sprovedu u život onaj dio iz poziva KPJ upućenog narodu Jugoslavije na ustanak, u kome se govori o našim krajevima i krajevima van granice u kojima živi naš živalj. Došli su proleter i da sruše granicu i da se, zajedno s borcima Drugog odreda i narodom ovog kraja, bore ne samo za novu granicu već i za novi društveni poredak naše zajednice.

U logoru Travnik postoje dvije velike barake za smještaj vojske, koje neprijatelj nije do tada pronašao, napao i uništio. O maršu i dolasku Proleterskog bataljona na područje Drugog odreda, Štab bataljona izvještava GŠ Hrvatske:

»Dana 28. 7. krenuli smo iz Štaba 5. operativne zone i na područje Drugog odreda stigli 29. ovog mjeseca, gdje smo i

120 Vinko Švob i Mahmud Konjuhčević, nav. dj. str. 241.

zanoići. Organizacija za naš dolazak slaba, jer Drugi odred nije bio obaviješten o našem dolasku. Budući da vam je poznato kako je teška prehrana kada se organizuje, to možete zamisliti kako je kad se ne organizuje. Danas stvaramo plan za akciju, tako da čim prije stupimo u borbu. O pripremi i rezultatima akcije posebno ćemo izvijestiti.

Odred je bio odredio smještaj bataljona u Lividragi, mi se nismo s tim složili s razloga toga što odatle nismo mogli djelovati nego na cestu Gerovo—Mrzla Vodica. Baza bataljona biće u blizini Lasca (sjeverno od Risnjaka) odakle ćemo moći djelovati na svim obližnjim cestama.

Raspoloženje i moral boraca je na visini.

Tu se nalazio i jedan slovenački bataljon s kojima smo mislili zajednički da vodimo akcije, ali se taj bataljon vratio u Sloveniju, prema tome ćemo morati sami da vršimo akcije.

Neprijatelj kreće u jakim formacijama bez nekog naročitog osiguranja.

S drugarski pozdravom

Komesar: Božo Spaček

Komandant: Ante Banina¹²¹

Kada Štab bataljona obavještava GŠ Hrvatske o neorganiziranoj pripremi dočeka i ishrani bataljona, možda je i malo prestrog u ocjeni, jer i sami nisu još mogli biti svjesni težine situacije na tom terenu. Ali, brzo ćemo se i uvjeriti u svu težinu situacije i zajednički rješavati sva pitanja vezana za borbu i boravak proletera na ovom području. Odluka Štaba bataljona da se ne ide odviše daleko od komunikacija bila je na mjestu, jer se borci nisu smjeli ponovo zamarati pješačenjem. Isto tako, štabovi su pravilno došli do zaključka da se ne preduzimaju napadi na neprijatelja koji ima organiziranu odbranu u mjestima. Daleko više bilo je izgleda za uspjeh ako neprijatelja sačekamo na otvorenom prostoru i napadnemo.

Zasjeda na cesti Gerovo—Crni Lug

U saglasnosti sa Štabom Drugog odreda prva akcija na ovom terenu predviđena je na cesti Gerovo—Crni Lug, na sredokraći iz-

¹²¹ Zb. NOR, tom V knj. 6, str. 91.

među ovih mjesta kod Vršića. Članovi jednog i drugog štaba i komandant Udarnog bataljona 2. odreda otišli su ranije da bi izvidili komunikaciju, kretanje neprijatelja i odabrali najpogodnije mjesto i raspored jedinica. Uveče 1. 8. 1942. bataljon je krenuo prema mjestu određenom za zasjedu. Usput smo se sastali s Udarnim bataljonom 2. odreda, čiji je komandant bio Jovo Lončarić. To je jedinica formirana prije par dana i ova borba će biti njihovo vatreno krštenje. Kako smo krenuli iz logora, počela je da pada kiša koja je bivala sve jača i jača, tako da smo u blizini mjesta zasjede stigli prokisli do kože. Povremeno zastajemo, jer se sa začelja prenosi upozorenje da je kolona prekinuta. Sačekale su nas starješine koje su bile na izvidanju. Upoznati smo sa situacijom, zadacima i rasporedom jedinica za predstojeću akciju. Da bi što više svog borbenog iskustva prenijeli na Udarni bataljon i pokazali im kako se uspješno mogu tući i jake talijanske snage u pokretu, odlučeno je da borbeni poredak čine naizmjenično raspoređene čete i vodovi obiju jedinica. Naime, računalo se da će proleter i povući za sobom jedinice Udarnog bataljona pri izvođenju napada na kolonu. Ovakvo rješenje je problematično, gubi se cjelina i otežano je komandovanje.

Raspored jedinica bio je slijedeći:

— zasjedu su sačinjavale dvije čete Proleterskog bataljona s dva teška mitraljeza i jedna četa Udarnog bataljana; na desnom krilu raspoređena je 3. četa, a u centru jedan vod 2. čete Udarnog bataljona; na lijevom krilu bila je 2. četa Proleterskog bataljona; neposredno bočno osiguranje — krilima zasjede — činio je po jedan vod 2. čete Udarnog bataljona.

— kao glavno osiguranje prema Crnom Lugu upućena je 1. četa Udarnog bataljona s jednim vodom 1. čete Proleterskog bataljona i odjeljenjem mitraljeza; s ovim jedinicama nalazio se i komandant Udarnog bataljona.

— za osiguranje prema Gerovu upućena je 3. četa Udarnog bataljona s jednom desetinom 1. čete Proleterskog bataljona i odjeljenjem mitraljeza; s ovim jedinicama krenuo je i politički komesar Udarnog bataljona Josip Horvat.

— za kontrolu staze koja prolazi od zaseoka Kraj i Miđe upućeno je jedno mitraljesko odjeljenje.

— ostatak 1. čete Proleterskog bataljona, sa Štabom koji je rukovodio ovom operacijom, nalazio se iza zasjede.

Plan akcije sastojao se u slijedećem: napasti neprijateljsku kolonu ukoliko u njoj bude najmanje četiri kamiona s vojni-

cima. Vatru je trebalo prvi da otvori zamjenik komandanta Proleterskog bataljona s desnog krila zasjede.

Jedinice su raspoređene na položaje, borci su izabrali pogodna mjesta, očistili travu ispred sebe radi osmatranja i maskirali se.

U 7,30 naišla je kolona praznih kamiona koja je propuštena. Nisi primijetili naše prisustvo u zasjedi. Druga kolona je naišla kroz jedan sat, ali bez vojske. U 13,00 sati naišla su četiri kamiona puna vojnika iz pravca Crnog Luga. Na ovu kolonu nije otvorena vatra, jer je došlo do zabune. Naime, dok je kolona nailazila stekao se utisak da je mnogo veća. Međutim, vozila se nisu pojavljivala. Tako su ta četiri kamiona prošla, a vatru nismo otvorili.

Sunce je pripeklo. Mokri borci ležali su ispod drveća, premoreni ne samo od dugog pješaćenja i nevremena, već, prije svega, od ovog dugog iščekivanja neprijatelja. Oko 16,30 sati naišla je velika kolona kamiona iz pravca Gerova. Kada, je svojim čelom stigla do zasjede, jedan je kamion udario u nasip kraj puta. Ograda se polomila, a stoka iz kamiona pokušala da izađe. Borci na lijevom krilu zasjede posmatrali su šta se dešava, ali nisu otvorili vatru. Neposredni očevidac svega ovoga bio je i Pero Milinović, član posluge na teškom mitraljezu. Oii taj događaj opisuje ovako:

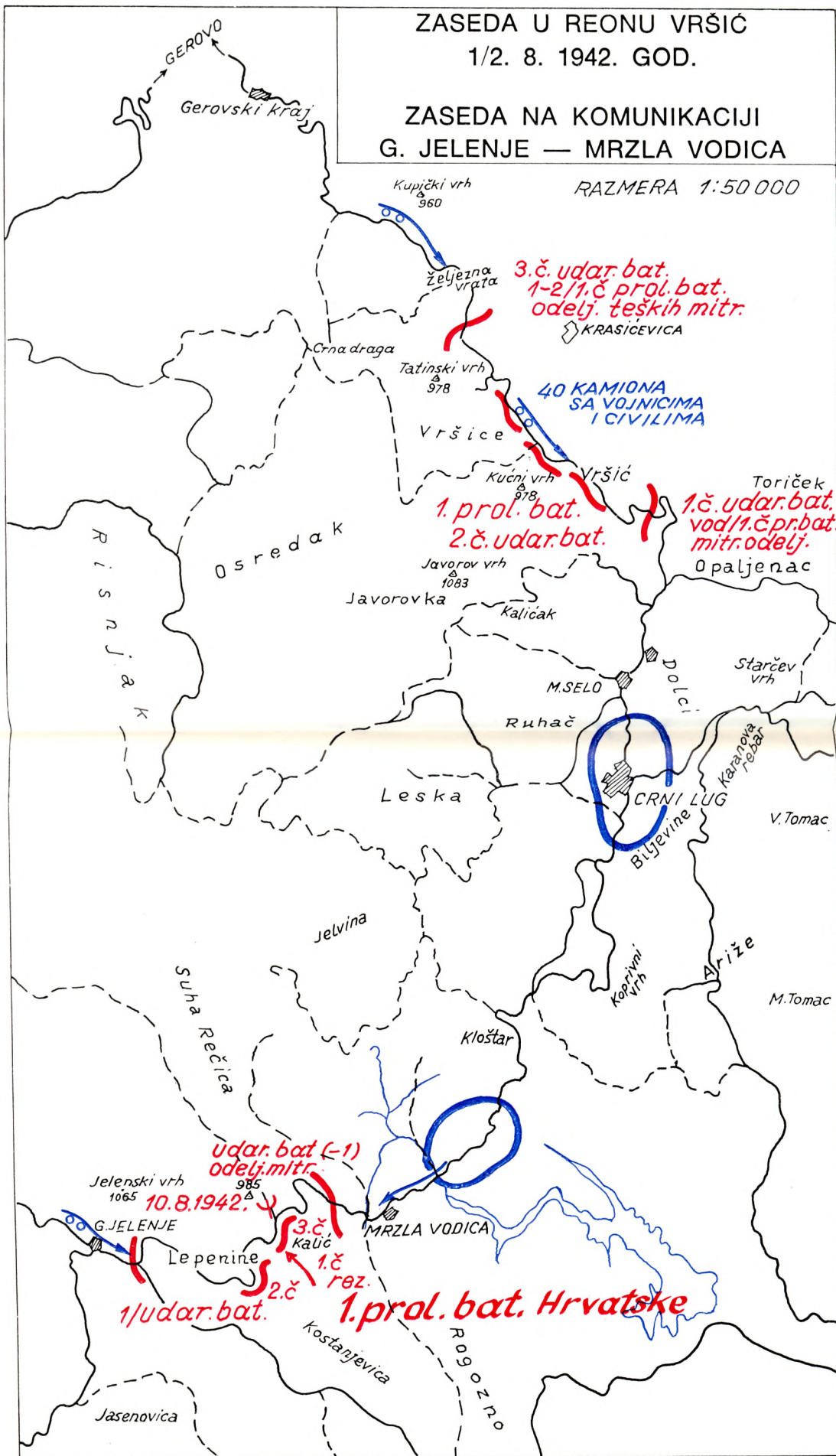
»Nestrpljivo smo čekali da kolona uđe u zasjedu. Motori su brujali, kolona se polako približavala, a naše nestrpljenje je kulminiralo, jer nije bilo lako nepomično ležati za bukvama i čekati više od deset sati. I konačno, prva vozila su ulazila u zasjedu. Međutim, jedan od kamiona iznenada je stao, a tog momenta čula se i neka lomljava. Na kamionu koji je bio natovaren opljačkanom stokom polomila se stranica karoserije. Iz kabine ovog kamiona izašla su dva talijanska vojnika, uzeli sjekiru i krenuli u šumu, vjerojatno da usjeku drvo kojim bi osposobili polomljenu karoseriju. Zaprepašćeno smo ovo posniatrali, ali ne za dugo, jer su ova dva vojnika zaustavili se ispred teškog mitraljeza za kojim je ležao Nikola Mandić, snažni i neustrašivi momak iz ličkog sela Jošana. Nikola je tiho šaputao: »Ja ću skočiti na ovog prvog, a vi ostali drž'te ovog drugog fašistu.« U tom momentu Talijani su nas primijetili i prestrašeni počeli vikati. Zasjeda je bila kompromitirana, a iz prvih kamiona Talijani su otvorili vatru. S naše strane prva je prasnula ručna bomba, a onda je počela žestoka borba, zatim juriš na kamione. Ova naša bačena bomba oslobodila je

ZASEDA U REONU VRŠIĆ

1/2. 8. 1942. GOD.

ZASEDA NA KOMUNIKACIJI
G. JELENJE — MRZLA VODICA

RAZMERA 1:50 000

velike muke jednog našeg druga iz mitraljeske čete. Problem je nastao u momentu kada je naišla ona grupa kamiona u 13,00 sati. Zbog nestrpljenja, a misleći da ćemo napasti ovu kolonu kamiona punih vojnika, ovaj drug pripremio je ručnu bombu za bacanje i izvukao mali osigurač od čelične žice koji drži ručicu s osiguračem i oprugom. Kada se bomba baci, tj. kada se ispusti ručica koja se podržava rukom, nju opruga odbaci i oslobađa udarnu iglu i tako dolazi do aktiviranja i eksplozije. Kako do napada na spomenutu kolonu kamiona nije došlo, ovaj drug je morao držati čvrsto bombu u ruci, od 13 do 16,30 sati, jer je nije smio baciti da ne bi otkrio zasjedu, stalno u strahu da ne popusti ručicu. Razumije se da je ovaj slučaj, koliko nesmotren toliko i komičan, dugo bio povod za svakovrsnu šalu ne samo u mitraljeskoj četi već i u čitavom bataljonu«. ¹²²

Koliko se sjećam, ovaj drug s bombom bio je baš Pero. Po pričanju njegovih drugova, on je, držeći bombu, stalno zapitkivao može li se ona od toplote ruke aktivirati.

Sada smo morali podići čete iz zasjede i svi krenuti ka čelu kolone. Još veći problem je bio u tome što se u kamionima nalazila masa civila koje su Talijani transportirali u internaciju, zbog čega nismo smjeli otvarati vatru iz mitraljeza. Bili smo prisiljeni da osvajamo jedan po jedan kamion, odmah ih i palili, a civile upućivali u šumu iza našeg rasporeda. U toku borbe Talijani su koristili civile kao zaštitu, zaklanjajući se iza njih, otvarali vatru i povlačili se. Kamione smo zapalili, zaplijenili jedan puškomitraljez, 4 puške, 6 pištolja i razne druge opreme. Naš najveći uspjeh je bio što smo oslobodili oko 400 civila s područja Gerova i Čabra.

U ovoj borbi imali smo dva poginula borca: Ivan Molnar i Andrija Čop, rođeni Gerovčani, poginule kao proleter i kod svojih kuća.

Kakvi su bili neprijateljski gubici najbolje govore podaci iz njihovog izvještaja. U već spomenutoj knjizi Švoba i Konjho-džića citiraju se ovi izvještaji:

»Komanda karabinjerske stanice u Gerovu izvještava da je 2. tekućeg u 16,15 u blizini Lividrage, kolona propisno praćena automobilima i osobljem sastavljenim od pratnje i 38 kamiona.

¹²²Sjećanje kod autora.

koji su prevozili 1.132 lica za Rijeku, napadnuta od ustaničkih bandi (oko 200) sa dominantnih položaja rafalima iz puško-mitraljeza i ručnim bombama. Posada te pratnje odmah je odgovorila vatrom i u borbi koja je trajala do 19 sati, utvrđena je smrt četvorice protivnika, a sa naše strane 11 mrtvih, od kojih 10 iz 2-og skvadrona bataljona iz Emilije, uključivši i komandira čete Dina Guidottija, plus kapelan 311. pješadijskog puka«.

I na kraju izvještaja fonogram broj 46 iz Mrzlih Vodica o tome događaju navodi:

»Upoznat sa činjenicom, saopštavam — nađena 19 automobila zapaljeno.«¹²³

Idući poslije akcije prema logoru s proleterima je bio i Sava Vukelić, operativni oficir 5. zone. Kroz razgovor vidimo da nije zadovoljan akcijom, tj. držanjem jedinica Drugog odreda. Njegova se ocjena bazirala na upoređenju ovih jedinica s proleterima, a to je, barem za određeno vrijeme, nemoguće upoređivati. Budući da se put otegao, bilo je dosta vremena za diskusiju. Na kraju smo se ipak složili da je držanje Udarnog bataljona u borbi bilo dobro.

Vratili smo se u logor umorni i gladni. Radosni smo što vidimo našeg kuvara Ljubu, jer na licu mu se čita da je nešto spremio za jelo. Dobili smo po parče kuhana mesa i nešto bistre juhe — po pola porcije. Dobro je i to za gladna i umorna borca. Uzimamo porcije i po slobodnom izboru se opredjeljujemo pod koju jelu ćemo sjesti. Borci se grupišu po odjeljenjima. Naložene su vatre. Netko od vječitih šaljivdžija primjećuje, na gundanje o slaboj hrani, da nigdje nema takvog mjesta za jelo i odmor. Možeš da biraš drvo po volji, tanje ili deblje, veće ili manje. Gorani, koji poznaju drveće i ćudi ovog kraja, traže smreke čije su grane oborene prema zemlji i neka su zaštita od kiše. Kada su se vatre razgorjele, nekoliko boraca namješta svoje porcije s juhom oko vatre i trpa u njih mladu koprivu. Drugi se snabdjeli crijemušom i jedu je s mesom. Kada su i ostali borci otkrili da tu ima i »priručnog jela«, brzo su se i sami pridružili onima što kuvahu travu. Sve se to odvija uz dobacivanje i šale, pa se tako i sve nedaće lakše podnose. Ali, činjenica je da smo za vrijeme boravka na ovom području imali više izbačenih iz stroja zbog slabe ishrane.

¹²³ Vinko Svob i Mehmed Konjhodiić, nav. dj. str. 247.

dugog marševanja i nevremena, nego što je bilo gubitaka u toku borbi.

U ovom logoru smo ostali tri dana. Borci su se osušili, odmorili, nešto se i pojelo te je nastavljeno s održavanjem raznih sastanaka. Analizirane su jedinice i svaki pojedinac. Zaključeno je da moramo izdržati i sačuvati spremnost za slijedeće borbe. Svi se s tim slažu, ali ipak pitaju dokle će ovo trajati. Misli se na boravak u tim šumama.

Jednog jutra smo doživjeli posebno prijatno iznenađenje. U logoru se pojavila kolona mladih djevojaka s pletenim koševima na leđima. Naš intendant Picek preuzeo je kolonu pod svoju komandu i odveo je do kuhinje. U logoru je nastala živost, svaki borac se interesirao za sadržaj tih koševa, a neki su se, kao naš ljepotan Gajo Bućan, uvijek uredan i očišćenih cipela, probili u prvi red posmatrača. To je narod Sušaka, Grobinštine, Kastavštine i drugih mjesta uz more otkidao od ono malo sledovanja što dobija i donosio u šumu partizanima. Ove omladinke prenosile su tu hranu već ustaljenom stazom. Naše gošće, pošto su se oslobodile tereta, obilazile su oružje složeno u kupe. Imale su šta i vidjeti. Pored ostalog, tu je bilo 18 puškomitraljeza i 6 teških mitraljeza. Kada su se proleteru prikupili oko oružja i djevojaka, sada već mnogo raspoloženi, prolomio se spontani pljesak. Djevojke nam rekoše da su već čule o našim uspjesima i da će imati o čemu pričati na omladinskim sastancima u svojim mjestima. Ovakav odnos omladine prema NOB-i i revoluciji, kakav smo doživjeli ovdje, a prije toga u Drežnici, nadahnjuje borce i još više mobilize na savladavanje svih poteškoća. Na kraju je priređen i kratak kulturno-zabavni program. Naš hor je otpjevao nekoliko borbenih i revolucionarnih pjesama. Predvodio ga je Vojislav Tikulin, rođen 1925. na otoku Prviću, koji je u proletere došao sa svoja dva brata — Antonom i Marinkom. Rastali smo se od omladinki. Pred njima je bio dug, naporan i opasan put.

Akcija na cesti između Mrzlih Vodica i Gornjeg Jelenja

Pripremajući se za narednu akciju, bataljon se premjestio u logor Travnik, bliže cesti Rijeka—Zagreb. Ovaj logor, koji do tada nije bio napadnut i uništen od Talijana, imao je dvije velike barake za smještaj. Krenuli smo 6. 8. ujutro iz Lasca šumskim putem između Risnjaka s jedne i Snježnika s druge

strane. Dan je lijep, sija sunce, zrak čist i pun ozona. Danas nam je i vrijeme naklonjeno, pa nam i šuma i brda izgledaju nekako drugačiji, pitomiji i prijateljskije raspoloženi prema nama. Borci su vedri, odmorni, raspoloženi za pokret i borbu, za pjesmu i šalu. Sada i naši Dalmatinci kojima je, kao i svima dragima, proteklih kišnih dana šuma dojadila, u šumi otkrivaju dotle nepoznate ljepote. Počeli smo da se spuštamo niz južne padine Risnjaka. U visini Medvedih vrata borci su upozoreni na tišinu. Jedan vod 1. čete odvoji se i krenu u prethodnicu, da nas ne bi iznenadio nailazak Talijana. Negdje oko 12 sati stigli smo u logor Travnik. Ovdje smo zatekli grupu partizana iz Mrzlih Vodica. Odmah po dolasku počele su pripreme za akciju. Svakom borcu je već jasno da čim promijenimo boravište da je to i uvod u slijedeću borbu. Dragog dana otišli su komandanti na izviđanje. Trebalo je odabrati mjesto za zasjedu i isplanirati raspored jedinica. Kada su se vratili u logor, upoznali su nas sa situacijom i predstojećim zadacima svake čete. Travnik nije mnogo udaljen od ceste, nešto oko 12—15 km ili četiri sata marša. Krenuli smo uveče kako bismo u toku noći, koja je u to doba godine dosta kratka, prije dana stigli na mjesto i rasporedili jedinice. Vrijeme je opet pokazalo svoju zlu ćud. Kiša, kao da je čekala komandu za pokret, počela je da pada sve jače i jače. Na ovoj nadmorskoj visini u ovo doba godine noći su uvijek hladne, posebno kada su kišovite. Šuma, put krivudav, oblaci nalegli na vrhove planina, pravi pakao. Mrkla noć kakva može biti samo u šumi. Imali smo osjećaj da hodamo kroz neko ljigavo, meko tijesto. Prokislili smo do kože. Od hladnoće se ukratila mokra odjeća sašivena od talijanskih šatorskih krila. Pokret je znatno usporen, borci se međusobno drže za kaiševe da ne bi prekinuli kolonu, jer, ako se to desi, teško ju je povezati u tim uslovima. Prvi u koloni koračaju ispruženih ruku da ne bi udarili u stabla kraj puta. Konačno, izbili smo na čistinu uz samu cestu, gdje nas je dočekaio i hladan vjetar. Borci pokušavaju da se sklone od nevremena i ulaze u zgradu napuštene meteorološke stanice, ali tu nema mjesta za sve. Štabovi Proleterskog, Udarnog i 2. bataljona 2. odreda ocjenjuje da borci nisu sposobni za zasjedu. Pala je komanda da se vraćamo nazad. Sada je i šuma neka zaštita, makar od ovog hladnog vjetra. Možda je trebalo i ranije donijeti ovakvu odluku. Dan je još daleko. Negdje kraj puta treba naložiti vatra, osušiti se i ogrijati.

U praskozorje, oko 2—3 kilometra od ceste, skrenuli smo s puta na jednu poljanu, gdje smo namjeravali da naložimo

vatre. Sada je nastala prava muka. Iako među nama ima šumskih radnika, ljudi koji su dane i noći provodili u šumi kraj vatre, niko ne uspijeva da je zapali. Sve je mokro, a i šibice su vlažne. U takvim trenucima, bez obzira da li se radilo o borbi ili su oni rezultat drugih okolnosti kao sada, sve su oči uprte u komandanta. Banina, svjestan svoje uloge, uzima drvca, trlja ih, vadi iz kožne torbice komadić papira, vjerovatno naredbu za ovaj napad, uzima šibice i, natkriven šatorskim krilom, sprema se da zapali vatru. Cio je bataljon učestvovao u rađanju ove vatre, sa bojaznošću i strepnjom hoće li uspjeti. Konačno, upali se šibica, a iza toga, kao priviđenje, slabi, plavičasti plamičak. Samo da se održi u životu. Stotine očiju, svjetlucajući u zoru u krugu ove vatre, uprte su u Baninu. Slika slična onoj koja se odmah ureže u sjećanje svakoga ko pročita Londonov »Bijeli očnjak«. Vatra se napokon razgorjela i počeo se od nje širiti i još mnoge druge. Kiša je konačno prestala, borci se osušili. Naš komandant, taj neobični junak koji nikada nije pričao o svojim podvizima u borbi, a imao je o čemu pričati, koji je svoju odgovornu ulogu vršio sa takvom jednostavnošću kao da se radi o bilo kakvom drugom poslu, podsjećao nas je sada na Danka — junaka Maksima Gorkog. I Danko, da bi spasio svoj narod, izaderao je svoje grudi, izvadio srce i uzdignuvši ga u ruci kao baklju, izveo narod iz tmine na svjetlost dana.

Vratili smo se u logor Travnik, odmorili se i ponovo slijedećeg dana krenuli istim putem na isti zadatak. Ovog smo puta bili bolje sreće s vremenom. Stigli smo rano i prije dana zauzeli borbeni poredak. Prostor je dosta otkriven, izuzev jednog dijela u centru rasporeda. Jedinice su se, koliko je to bilo moguće, maskirale i pripremale za borbu. Raspored je bio slijedeći:

— Proleterski bataljon u zasjedi raspoređen iznad ceste, na njenoj južnoj strani s 1. četom na desnom, 2. na lijevom krilu, a 3. četom u centru;

— desno obezbjeđenje prema Mrzlim Vodicama davao je Udarni bataljon, pojačan jednim našim teškim mitraljezom;

— obezbjeđenje boka od Gornjeg Jelenja jedna četa 2. bataljona 2. odreda;

— preko ceste, s druge, sjeverne strane, raspoređena je jedna četa 2. bataljona s dva naša teška mitraljeza;

Zadatak kratak i jasan: pustiti neprijatelja da uđe s kolonom duž cijele zasjede, a kada čelo izbije na drugo krilo, otvoriti

snažnu vatru i odmah jurišati na cestu, uništavajući neprijateljske vojnike koji budu pružali otpor.

Neprijatelj se svakodnevno kretao ovom cestom u oba smjera. Izgleda da je postao oprezniji poslije naše akcije na Vršiću. Prvo je naišla jedna grupa Talijana, oko 50 vojnika, iz pravca Mrzlih Vodica. Kada je izbila u blizini zasjede, krenula je uz brdo prema našem bočnom osiguranju — Udarnom bataljonu i u pokretu otvorila vatru. U isto vrijeme pojavila se kolona iz pravca Gornjeg Jelenja koja je nastavila da se kreće kao da se ništa ne dešava. Vjerovatno su navikli na ovakvu pucjavu, jer Talijani su otvarali vatru i kad nije bilo povoda za to. Međutim, naše osiguranje sa te strane, još mlada i neiskusna jedinica, počelo je da se povlači. Za nas, proletere u zasjedi, bilo je glavno da se kolona kreće. Nije nam bilo baš prijatno što je ova talijanska jedinica mogla da nam se nađe iza leđa. Ali, znali smo mi da se tamo nalaze naši mitraljesci koji se bez velikog jada neće povući. Kako se kolona približavala, uočili smo da je sačinjavaju kamioni puni vojske i tri tenka. To su mali talijanski tenkovi i mi se prvi put protiv njih borimo. Kada je kolona ušla u zasjedu cijelom dužinom, na znak zamjenika komandanta bataljona otvorili smo vatru, snažnu i s kratkog odstojanja. Puškomitraljesci, među njima Ravkin Vladimir i Slavko Jakšić, prosto su zbrisali onaj dio kolone koji se zatekao u centru rasporeda zasjede.

Poslije ove vatre, borci jumuše na cestu predvođeni svojim komandirima vodova i odjeljenja Brankom Kresojevićem, Rudijem Bašićem, Božom Mamulom. Tu su i Gajo Bućan, Jukić, Srbin, Domjan, Pađen, Rupiće i svi koji su se zatekli na tom mjestu. Lijevo od 3. čete juriša i 2. četa s Ilijom Popovićem, Vojom Ivetićem, a glasno se čuje Iso Tomaš s uzvikom »Nagari —nagari«.

Neprijatelj je pokušao da nam onemogući pristup cesti, krstareći tenkovima duž kolone i gađajući iz njih u pokretu. Borci se nisu dali zbuniti. Zadivljujuće je bilo posmatrati spretnost i hrabrost boraca koji su, kada bi tenkovi prošli, zalegli na karoserije kamiona u kojima su do maločas bili talijanski vojnici i, kada tenkovi prođu, ponovo prikupljali oružje i plijen i pružali ga drugima. Naši teški mitraljezi sa suprotne strane dugim rafalima tuku po neprijateljskoj koloni i ne dozvoljavaju neprijatelju da se izvlači. Kolona koja se našla pod udarom vatre uništena je, a ne možemo se probiti prema njenom začelju zbog otvorenog zemljišta i tenkova. Budući da je Talijanima

počelo da pristiže pojačanje iz pravca Gornjeg Jelenja, naređeno je povlačenje prema brdu Rogozno. Treba istaći da je prisustvo članova Štaba bataljona u borbi bilo poseban podstrek borcima. Niko od njih nije dozvolio da i sam ne učestvuje u neposrednom obračunu s neprijateljem. Prisustvo u neposrednoj borbi takvih junaka, kao što je bio Banina, žeželj, Ivetić, prosto je nosilo borce. Moramo ovom prilikom istaći da su i kao rukovodioci i kao borci oni bili dostojni ove slavne jedinice proletera, koju su tako uspješno vodili na njenom dugom putu iz borbe u borbu.

Šta se za to vrijeme dešavalo na našem desnom krilu, iznosi u svom sjećanju borac mitraljeske čete Pero Milinović: »Teško je opisati osjećanje koje je zavlдалo u mitraljeskoj četi, kao i u čitavom bataljonu, jer je brzo bio obaviješten Štab bataljona o zarobljavanju našeg mitraljeza. Nisu mogli shvatiti da živ borac Proleterskog bataljona ili njegovo oružje može pasti neprijatelju u ruke. Takav događaj bio je neopisivo porazan za nas. Zato je komandir voda Vaso Todorčić iz ličkog sela Vrepca, riješio da zarobljeni mitraljez otme od neprijatelja pod svaku cijenu. Naredio je da dva mitraljeza, s položaja na koje se povukla četa, drže pod stalnom vatrom talijanski položaj oko zaplijenjenog mitraljeza. Zatim se obratio nama dvojici: »Ja idem prvi, a vas dvojica za mnom puzeći, s tim da ne pucate dok ja ne bacim bombu«. Krenuli smo. Naši mitraljezi precizno gađaju po talijanskom položaju. Pretrčali smo jedan dio prostora, a zatim smo počeli da se puzeći privlačimo. Talijani su gađali, ali neprecizno, jer ih je vatra naših mitraljeza natjerala da drže glave u zaklonu. Približavali smo se ćuteći, a to ćutanje bilo je za Talijane neizdržljivo. Osjetili smo da ih hvata panika. Neustrašivi i iskusni vodnik Todorčić izabrao je vještinu i oružje kojim Talijani nisu mogli odoljeti — psihološku taktiku moralne nadmoći. Primjećujemo da nestaju šljemovi jedan za drugim. Bježe, vatra naših mitraljeza je prestala, a mi smo skočili i za tren oka naš mitraljez bio je opet u našim rukama. Ispalili smo nekoliko metaka za talijanskim fašistima, ali, uistinu, ni mi ovoga puta nismo precizno gađali jer nam je bio cilj da se što brže dočepamo mitraljeza. Nikola Mandić, snažni i neustrašivi mladić iz Jošana, zgrabio je mitraljez i, zajedno s postoljem, zabacio ga na rame kao da je od kartona. Vodnik Vaso, junak dana i ne samo ovog dana, čijom je zaslugom spašen mitraljez, smješkao se uzdržljivo, ali očigledno s neizmjernim zadovoljstvom. Kada smo stigli u četvu, nastalo je neopisivo veselje. Sjećam se kako me je zgrabio naš »Barba« Roko Franić, jedan od

najsnažnijih mladića u bataljonu, digao me u vis okrećući se u krug, tako da sam mislio da ću izdahnuti.«¹²⁴

Vraćeni teški mitraljez više je značio proleterima nego pet zarobljenih. Naši gubici u ovoj borbi bili su tri lakše ranjena druga. Zaplijenjen je jedan teški mitraljez (ne onaj naš), 13 pušaka, 5 pištolja i dosta municije, par kofera s oficirskom opremom i drugo. Uništena su dva kamiona i dva putnička automobila. Uništeno je i više bačvi benzina i vina. Prema talijanskoj dokumentaciji imali su u ovoj borbi 15 poginulih i 12 ranjenih vojnika.

Jedan već ranije opisani događaj odigrao se na ovim položajima aprila 1941. godine, u vrijeme kada se raspala Jugoslavenska vojska. Sadašnja pobjeda proletera nad Talijanima, 16 mjeseci kasnije, posebno je radovala autora ovih redova. Sticajem okolnosti on je bio učesnik i jednog i drugog događaja; kada je hrabri kapetan Pero Četković nastojao da organizira odbranu u aprilskom ratu, i sada kada su proleter i izvojevali tako blistavu pobjedu.

Aprila 1941. godine vojska se raspala bez borbe, kapitulirao je jedan sistem, truo i nesposoban da brani zemlju od zavojevača. Međutim, rat nije bio izgubljen za porobljene narode Jugoslavije. Oni nisu kapitulirali. Rat je nastavljen i bez organizirane vojske i naoružanja, u vrlo teškim uvjetima, ali s drugim snagama i drugačijim ciljevima.

Kada smo se povukli iz borbe, zadržali smo se na Rogoznom i naveče se prebacili preko ceste i produžili za logor Travnik. Talijanski okupator, bijesan zbog poraza i nemoći da se obračuna s nama, zapalio je selo Mrzle Vodice. Stravično je bilo posmatrati s Rogoznog kako u plamenu nestaje još jedno naše selo. Prizor nas se teško dojmio. Spontano je predloženo da bi neprijatelja trebalo onemogućiti u ovom zločinu. Međutim, nije bilo realnog izgleda za uspješan napad na selo, jer svuda unaokolo bili su rovovi i bunker i okruženi bodljikavom žicom. A bilo ih je i mnogo više nego nas. Bolje je bilo sačekati ih na otvorenom terenu i nanijeti im tako veće gubitke, uz daleko manje vlastite.

Politički komesar Proleterskog bataljona Božo Spaček je o ovoj akciji izvjestio komesara Glavnog štaba Hrvatske: »Moral

¹²⁴Sjećanje kod autora.

kod naših boraca odličan! Držanje za vrijeme borbe odlično. Drugovi su veseli, jer smo danas uspješno vodili borbu puna dva sata s neprijateljskim tenkovima, tako da smo stekli nova iskustva. To nas veseli. Prilike pod kojima živimo su vrlo teške, naročito što se tiče spavanja, a i ishrana je također loša. 13. drugova su nam se razboljeli te smo ih poslali u Drežnicu.«¹²⁵

Bataljon se vratio u logor Travnik. Borci su bili umorni, ali i zadovoljni rezultatima protekle borbe. Kuhari su nas dočekali s jelom spremljenim prethodnog dana, kada se očekivalo da se vratimo u logor. Odmarali smo se, opušteni i sigurni da nas Talijani poslije jučerašnjeg poraza neće napasti u šumi. Tako su se ponašale i patrole i osiguranje. Međutim, opuštenost i odsustvo budnosti u ratu se često plaćaju i velikim žrtvama. Negdje oko 11 sati iznenada je otvorena vatra neposredno u blizini logora. Kako smo kasnije doznali, Talijani su krenuli zorom iz Mrzlih Vodica i Crnog Luga s namjerom da nas iznenade, nanesu nam gubitke i unište logor. Neprijatelj je, predvođen jednim poznavaoцем šuma i puteva, krenuo prema logoru, obišao naše patrole i neprimijetno nam se približio. Usput je zarobio magarce i konje naše mitraljeske čete. O tome je Štab bataljona izvjestio Glavni štab Hrvatske:

»Dana 12. 8. 1942. godine krenuli su Talijani na naš logor. Naravno da nismo znali o njihovom pokretu sve dok nisu došli u blizinu samog logora. Razlog je bio u slaboj djelatnosti naših patrola. U blizini logora Talijani su naišli na naše konje i magarce koji su bili na paši. Čuvari su pobjegli, a konji su spašeni u toku borbe, dok o magarcima ne znamo ništa. Od odgovornih drugova u logoru se nalazio zamjenik komandanta bataljona Milan žeželj. Komandant bataljona, politički komesar i operativac Vojo Ivetić nisu bili u logoru, nego su otišli u logor Oreda na konferenciju o izvršenoj prošloj akciji i radi donošenja odluke za slijedeću. Talijani su, kao što sam napomenuo, krenuli da unište naš logor. Pravac njihovog kretanja i nadiranja na logor nismo mogli utvrditi, jer je šuma gusta, a puteva ima dosta. Ali moglo se donekle utvrditi da su imali dva glavna pravca kretanja, i to: jedan od Crnog Luga preko Medvednih vrata, a drugi direktno od Mrzlih Vodica prema Travniku. Napad je izvršen oko 11 sati, a zarobljeni su pričali

125 Zb. NOR, tom V, knj. 6, 138.

da ih je bilo 150 (naravno sa svake strane). Borba je završena oko 7 sati kada su se Talijani, pod zaštitom jake vatre, povukli za Mrzle Vodice. Zarobljena su dva, a ubijena četiri talijanska vojnika, a neke su odnijeli sa sobom. Zaplijenjene su tri puške, jedan pištolj, municije, cipela i odijela. Naši gubici: dva ranjena druga.«¹²⁵¹

Proleterski bataljon, iako iznenađen udarom dosta jakih talijanskih snaga s dvije strane, brzo se sudio i nije dozvolio neprijatelju da prodre u logor.

I ovaj slučaj potvrđivao je ranije stečeno iskustvo da je za siguran boravak u velikim šumama nužno imati neposredni uvid na kretanje neprijatelja u obližnjim garnizonima. U tome posebnu ulogu imaju organizacija obavještajne i izdavačke djelatnosti. Civil koji je vodio Talijane, i kasnije poginuo, bio je domaći čovjek i dobar poznavalac šume i staza u ovom kraju. Koliko se sjećamo, radilo se o lugaru, inače poznatom kao suradniku okupatora. Iz ovoga smo mogli izvući još jednu pouku. Lugari, šumari i lovci, kao vanredni poznavaooci šuma i terena, mogu biti vrlo opasni ako se stave u službu neprijatelja. Ali, i korisni kao vodiči partizana. Borba u šumi ima svoje specifičnosti. Treba na osnovu vatre ocijeniti gdje se nalazi neprijatelj, a i orijentacija je otežana. Najvažnije je da starješine drže jedinice čvrsto pod komandom, a automatsko oružje u rukama hrabrih boraca, upotrebljeno s bliskog odstojanja, može uspješno da se suprostavi i mnogo jačim snagama neprijatelja.

Poslije ove borbe sa Talijanima najgore su prošli čuvari konja i magarci koje je neprijatelj zarobio. Ostavši bez magarca, morali su sami da nose teške mitraljeze i municiju. Morali su zamijeniti izgubljene »tovare«. Bilo nam je žao magaraca, nosili su nam mitraljeze i municiju na dugim marševima, znali da se jogune, ali bar zato nisu bili velikih prohtjeva kada je hrana u pitanju. Svaki je imao svoje ime. Budući da ih sad više nije bilo, mitraljesci počеше vodiče da zovu magarećim imenima. Jad je bio dovoljan nositi njihov teret, a sada moraše prihvatiti i magareća imena! Bilo je oko toga zadirkivanja, ljutnje, psovke i najviše — smijeha.

125* HAK, k. 6.

Druga akcija na Vršiću

Posljednju, četvrtu po redu, borbu na području 2. primorsko-goranskog odreda bataljon je imao zajedno s Udarnim bataljonom ovog Odreda 14. 8. 1942. Plan je bio da se zasjeda postavi na cesti Gerovo—Crni Lug kod Vršića, na istom mjestu i s istim rasporedom snaga kao i 2. 8. Malo neobična odluka da se zasjeda poslije par dana postavlja na istom mjestu. Krivicu za ovo snose izviđački organi 2. odreda koji su izvještavali da se Talijani kreću tom komunikacijom bez posebnih mjera osiguranja. Ujutro, oko 8,30 kada smo već bili raspoređeni u zasjedi, od Crnog Luga je naišla talijanska jedinica, jačine oko 300 vojnika, i otpočela da zaposjeda položaje s obje strane komunikacije. Kada su otkrili naše desno krilo, otvorili su vatru. Komandant bataljona je reagirao tako što je 1. četu s lijevog krila povukao i ubacio u borbu kao pojačanje 2. i 3. četi koje su već vodile borbu. Bez obzira što su se našli u daleko povoljnijem početnom rasporedu i raspolagali jačim snagama, Talijani nisu izdržali nalete proletera i počeli su se povlačiti. Da im nije stiglo pojačanje s tenkovima iz pravca Crnog Luga, pretrpili bi daleko veće gubitke. Borba je završena oko 11 sati i, s obzirom na okolnosti, sasvim uspješno. Mi smo imali 9 ranjenih drugova, od kojih jedan teže, a Talijani 16 poginulih, među kojima i jednog poručnika, dok su dvojica bili zarobljeni. Zaplijenjen je jedan puškomitraljez, 10 pušaka, municije i ostale opreme.

U izvještaju Štaba bataljona o ovoj borbi posebno se pohvaljuje vodnik 3. čete Branko Kresojević koji je bio i teže ranjen. Teško nam je palo Brankovo ranjavanje, tim više što se to desilo u vrijeme kad su se Talijani već povlačili. On je s grupom boraca jurio jednu grupu Talijana, želeći da ih žive zarobi. Njegovim ranjavanjem posebno je bio pogođen komandir 3. čete koji mu je, onako ranjenom, rekao: »Koga vruga goniš Talijane, kada Ti više vrijediš nego četa zarobljenih Talijana.« Ocijenio je Branko da je komandiru, pored ostalog, žao što je ranjen njegov zamjenik, te mu odgovori: »Ma, ne brini komandiru, moji komandiri odjeljenja Jozo Vračar i Gajo Bučan biće i bolji komandiri vodova od mene!« Ta dvojica su bili zbilja hrabri i dobre starješine odjeljenja, ali teško je bilo vjerovati da neko može biti kao Branko ili još i bolji. U ovoj borbi istakli su se Ilija Popović, Boris Sarturić, Rade Milanović i mnogi drugi.

Ovom akcijom završen je boravak i borba 1. proleterskog bataljona Hrvatske na području 2. odreda i 5. operativne zone. Zajedno smo se s borcima ovih jedinica radovali uspjesima, zajedno smo dijelili i sve nedaće koje su nas zadesile — umor nevrjeme, glad. Ostavljamo prijatelje i drugove. Oni su nam zahvalni za sve što smo uradili i što su, konačno, i oni stasali na svom borbenom putu. Proleterci su časno izvršili zadatak koji je pred njih postavio Glavni štab Hrvatske.

Povratak u Drežicu.

Bataljon je krenuo za Drežicu. Svi se radujemo tom povratku. Vraćamo se istom maršutom kojom smo i došli. Put nam se čini mnogo duži i teže nam pada, jer smo premoreni i iscrpljeni. Pokret je znatno sporiji, odmori češći. Kolona bataljana, iako prorijeđena, rastegla se kao harmonika. Ali, ipak struji neko zadovoljstvo, ne samo zbog povratka u Drežnicu već i zbog časno izvršenog zadatka koji je bio postavljen pred nas. Radujemo se ponovom susretu sa starim drugovima, proleterima, koji su u proteklom periodu morali da napuste naš stroj. Sada, prezdravljeni i oporavljeni, čekaju nas u Drežnici.

Jedna grupa drugova dogovara se kako da Baninu »sklone« s čela kolone. Svi smo mi znali i osjećali kada je na čelu kolone koračao Banina. Onako visok, plećat, snažan i malo povijen, hodao je strašno dugim koracima, diktirajući maršu ubitačni tempo. Bio je nevjerovatno izdržljiv. Slični njemu bili su i drugi u Štabu bataljona: žeželj, Ivetić i ostali. Sile su oni u borbi, sile su kao drugovi i starješine, ali na ovakvom maršu trebalo bi ih stvarno skloniti sa čela kolone. Spontano, od začelja počeo po vezi da se prenosi »lakše čela, osta začelje!« Oni naprijed se onda sjetiše da ima boraca koji ne mogu da drže taj tempo. Kolona je usporila, a oni, jedan po jedan, povremeno zaostaju da vide kako se borci drže. Prilazimo željezničkoj pruzi i susrećemo se ponovo sa Fužincima. Oni isti željezničari bez zadržavanja »daju zeleno« svjetlo i mi produžavamo dalje. Prenocili smo sjevernije od Lukova, a put je još dug. Trebat će još dva—tri dana pješaćenja preko Mošuna i Stalka. Negdje blizu Ledenica odbornici nam pripremili nešto hrane. Odavde je rodnom naš Zdravko Pađen, koji inertno djeluje ali u borbi »podmetne leđa«. Ponudili su Štabu bataljona da iskopaju mladog krompira i time malo pojačaju oskudan obrok

hrane što su nam pripremili. Kada su počeli da vade krumpir iz zemlje, vidjelo se da je još mlad i sitan. Banina objašnjava prikupljenim borcima da od takvog krumpira mi nećemo imati mnogo koristi, a kroz dve—tri nedelje njima će se moći nahraniti mnogo više naroda i vojske. Svi proleter i odgovoriše u jedan glas da mogu i bez krumpira. Odjednom se zaori pjesma. Kolona krenu. Tek trećeg dana marša stigli smo na cilj.

Selo Krakar je poveliko, nalazi se na sjevernom kraju drežničke udoline.

Kao i u cijeloj Drežnici u ljeto 1942. godine, narod je još imao stoke i hrane. Postojali su i dobri uvjeti za smještaj vojske. U poređenju s prilikama na području 2. odreda, to je bio pravi raj. Narod ustaničke Drežnice vanredno nas je primio i ovoga puta. Sačekali nas omladina i odbornici NOO koji su dva-tri dana imali organizirano dežurstvo kod naše kuhinje. Budući da su neki naši drugovi usput zaostali, organizirali su i nekoliko konjskih zaprega koje su im krenule u susret i doveze ih u selo. Smjestili smo se u školi i u još nekoliko prostраниh kuća. Tu kod škole imali smo kuhinju, a u kazanu je bilo masne ovčetine s krumpirom. Naš kuvar Ljubo i intendant Picek razgovaraju kako bi trebalo mijenjati hranu, sastaviti jelovnik. Pretjeruju. Jeste da je bilo šta da se jede i da se to ne može uporediti sa Risnjakom, ali daleko je od izbora. Konačno, to i nije važno, kako reče jedan drug, važno je da je kabasto, da ga količinski ima dosta. Izgleda da su nam svima bile gladnije oči nego što su naši stomaci mogli podnijeti. Tu su nam se odmah priključili drugovi koji su bili, kao bolesni, vraćeni iz šume u Drežnicu i oni koji su stigli čak iz Like, gdje su se liječili poslije ranjavanja. Veliko je veselje u jedinici kada se vraća stari drug. Bilo je slučajeva da ih postrojena jedinica dočekuje. Prikupljali su se stari borci i to nas je sve veselilo.

Prva dva dana određeni su za odmor. Odmah se pristupilo šurenju odijela u »partizanskim buradima« koja su nabavili odbornici. Borci su se ošišali i obrijali, oprali i odmah su izgledali kao preporođeni. Već su se mnogi sprijateljili s omladinom Krakara, koja ih poziva svojim kućama i ponešto ih počasti. To im dođe kao dopunski obrok.

Prvih dana boravka u Krakaru bili smo neoprezni u diobi hrane. Naime, neki borci, iznemogli i slabi, kada su uzeli malo više masne ovčetine, osjetih su se gore nego dok su gladovali.

Srećom to se brzo sredilo, ali je trebalo osam dana da se borci privikli na tako jaku i obilnu hranu. Sve su to bili mladi borci i brzo su se oporavili, tako da se moglo početi s vojnim i političkim radom. Jednog dana nas je posjetio komandir 5. operativne zone Hrvatske Veljko Kovačević i sa sobom donio čak par kutija cigareta da počasti proletere. Veljko se, kao i svi španski borci s kojima smo se sretali, posebno radovao susretu s nama. U razgovoru nam je rekao kako smo odlično izvršili postavljene zadatke, da je sada vrijeme da se dobro oporavimo, a Štab zone će uraditi sve da nam se to i omogući.

Najprije smo počeli sa četnim, partijskim i skojevskim sastancima. Tu je vršena analiza proteklih borbi. Bilo je i vrlo oštre kritike upućene pojedincima. Uostalom, svi smo se mi borili i živjeli u istim okolnostima, a neki su se ponašali tako da se to nije moglo tolerirati. Bilo je kažnjavanja i smjenjivanja s položaja. Nismo smjeli dozvoliti da nam se tako nešto ubuduće ponovi. Nismo mogli tolerirati neaktivnost, gundanje, bezrazložno prigovaranje i izvlačenje od obaveza. Sve su to bili dobri borci, ali bi u određenoj situaciji jednostavno popuštali. Danas takvo ponašanje ne bismo osudili, rekli bismo da je normalno za uvjete u kakvima smo se nalazili. Međutim, baš u takvim uvjetima nismo smjeli tolerirati slabosti, pa makar bile i trenutačne, jer bi nam se to osvetilo. U raspravama su kritikovani i neki politički rukovodioci u jedinicama, a neki su i smijenjeni. Tako je bilo i u Šalamuniću, u Lici, kada se bataljon vratio iz Dalmacije. Tada su na dnevnom redu bili komandiri, a sada politički komesari. Danas možemo kazati da nije bilo lako starješinama i komunistima u ovoj jedinici da se, na ovako teškom putu, svakodnevno potvrđuju i dokazuju. Stasali su novi rukovodioci koji su mogli i s više poleta i energije da zamijene stare. Ovom prilikom je Štab bataljona izdao naređenje kojim su imenovane komande četa u nešto izmijenjenom sastavu.

»Naredba br. 6

Na sjednici Štaba ovoga bataljona, dana 27. 8. 1942. godine, odlučeno je radi promjena i dopunjavanja našeg bataljona, a pripremajući za nove zadatke koji mu predstoje, da se politički komesari 1. i 2. čete, kao i politički delegati koji su na prošlim akcijama i kretanjima našeg bataljona pokazali niz slabosti, smijene, a na njihova mjesta dođu drugovi koji će sa više svijesti i odlučnosti raditi na tom polju.

Prema tome komandujući kadar naših četa izgledat će u buduće ovako:

1. četa: komandir Stevo Mikšić, a politički komesar Cesaree.
2. četa: komandir Ilija Popović, a politički komesar Luka Knezović.
3. četa: komandir Bogdan Mamula, politički komesar Martin Mojmir.
4. četa: komandir Milan Krivošija, a politički komesar Dušan Pekić.

Ranjenog komandira 4. čete zamjenjivat će do njegovog ozdravljenja vodnik 2. voda te čete drug Vaso Todorčić...

Komandiri četa i politički komesari će u svojim četama izvršiti izbor političkih delegata i nadopuniti mjesta vodnika i desetara.

Smrt fašizmu — Sloboda Narodu!

Polit, komesar: Božo Spaček

Komandant: A. Banina.«

Bataljonski biro, kao rukovodeći organ Partije u okviru bataljona, na čelu sa sekretarom, održao je 28. 8. 1942. godine u Krakaru sastanak na kojem je izvršena detaljna analiza rada partijske organizacije. O tome je poslao izvještaj CK KP Hrvatske. U ovom opširnom i vrlo kritički sačinjenom izvještaju ističu se slijedeće slabosti:

— da se partijska organizacija u teškim uslovima borbe i života u Gorskom kotaru gubila u masi, nije uvijek mobilno djelovala a pojedini članovi Partije čak su ispoljavali i nedisciplinu:

— tri člana bataljonskog biroa i sekretar zaostali su iza bataljona radi bolesti, a nisu imali zamjenike.

— Pred partije je postavljen zadatak da treba da pomognu partijskim komesarima u jačanju discipline i drugarstva: da treba organizirano prihvatiti nove drugove i: »Obraditi najvažnija pitanja iz narodnooslobodilačke borbe u obliku kratkog kursa s diskusijom i ispitivanjem. Svaki proleter mora znati zašto se bori, koji su njegovi neprijatelji itd. Trista-četristo proletera, trista-četristo propagatora NOB«. Neophodno je: »Pripremiti bataljon za nove akcije i nove krajeve. Odlazak u hrvatska mjesta, pravilno ophođenje sa seljacima, ne potejnjivati domaće manje iskusne partizane kao u Gorskom kotaru, govoriti o izdajničkoj ulozi Jugoslavenske vlade u Londonu,

tumačiti ko su četnici, kakav je njihov cilj i objašnjavati da danas nema ništa zajedničkog između partizana i četnika«.12«

Dalje se u izvještaju govori da su se dolaskom u Krakar komunisti aktivirali i da prednjače u obuci, disciplini itd.

Smatramo da je ovaj izvještaj prestrog u ocjeni stanja za vrijeme boravka u Gorskom kotaru, a da odviše hvali rad komunista po povratku u Krakar. Ovo je otuda što su četvorica članova biroa izostali, odnosno vratili se s puta iz Gorskog kotara. Otuda i njihova kritičnost koju treba shvatiti kao svojevrsnu samokritiku. Da se njih četvorica razbole u vrijeme kad su bili najpotrebniji jedinici, ipak je mnogo. Analizirajući stanje oni problem vide samo u tome što nisu pravovremeno odredili zamjenike, a ne vide da se problem može i obrnuto postaviti: zašto je odjednom trebalo odrediti četiri zamjenika članovima bataljonskog biroa? Zbog toga su neki i smijenjeni.

U toku daljnjeg boravka u Drežnici nastavljen je vrlo intenzivan rad na vojnoj i političkoj pripremi jedinice. Kao što se vidi iz djelomičnog izvještaja bataljonskog biroa, poseban naglasak dat je na političku pripremu boraca za odlazak u nove krajeve.

Kroz analizu proteklih borbi i ukazivanje na nedostatke u toku samih vježbi, jedinice, starješine i svaki borac pojedinačno pripremani su za bolje poznavanje mogućnosti i bolje korištenje zemljišta. Ovim vježbama uigravane su jedinice kao cjeline, kako bi bile homogenije u borbi i pokretu, uvježbavani su oblici borbenih poredaka i rasporeda jedinica. Na jednoj od vježbi koju je izvodio cijeli bataljon bio je prisutan i Ivan Gošnjak, tadanji zamjenik komandanta GŠ Hrvatske. Za cijelo vrijeme trajanja vježbe nalazio se u borbenom rasporedu jedinice, s njima se kretao i ukazivao borcima na nedostatke. Posebno je objašnjavao kako se vodi borba protiv neprijateljskih tenkova kao i izrada priručnih sredstava u tu svrhu.

Bataljon je za vrijeme boravka u Drežnici popunjen određenim brojem novih boraca iz sastava jedinica 5. operativne zone. Tako Štab 2. odreda 5. operativne zone, pod brojem 177/42. od 21. 8. 1942. godine, upućuje 19 drugova, a 26. 8. još 16 drugova. Jedan broj boraca došao je iz 1. odreda 5. zone. Svega nekih 60 boraca. Ovi drugovi su se brzo uklopili u novu jedinicu, vrlo su disciplinirani i zadovoljni što su došli u

126 Arhiv NOR-a, k. 270, f 32/7.

proletere. Sve su to bili svjesni i hrabri borci. Neki od njih postali su u proleterima i dobre starješine i u sastavu ovih jedinica prošli mnoge borbe širom Jugoslavije. Neki su poginuli u toku borbi. Ovo ističemo i zbog toga što je najveći broj ovih boraca bio iz 2. odreda, iz jedinica koje su tek počele da stasavaju u toku boravka na tom terenu. Kada su došli u borbenu iskusniju jedinicu, bili su kroz kratko vrijeme ravni proleterima.

Bataljon se popunio, borci se odmorili, oporavili i spremno dočekuju pokret u nove krajeve i na nove zadatke. Služeći se nekim pokazateljima, želimo na kraju da zaokružimo prikaz boravka Prvog proleterskog bataljona na području 5. operativne zone Hrvatske. Bataljon je stigao u Drežnicu 14. 7. 1942. godine, a svoju posljednju akciju u Gorskom kotaru izveo je mjesec dana kasnije 14. 8. 1942. U toku tih mjesec dana:

1. Bataljon je prepješačio oko 450 kilometara, tj. oko 15 km u prosjeku na jedan dan. Ovi marševi su izvedeni pod vrlo nepovoljnim okolnostima; slaba ishrana i iznemoglost boraca, vremenske nepogode, predugi i prenapomi marševi.

2. Bataljon je izveo, odnosno učestvovao često u borbi ili, kako bi to statističari izrazili, u prosjeku jedna borba svakih pet dana. Od ovih akcija četiri su izvedene kao zasjeda, a jedna akcija je bila napad na naseljeno mjesto.

3. Bataljon je pretrpio siljedeće gubitke: 5 boraca je poginulo a 12 ih je ranjeno. Znači, 17 boraca je izbačeno iz stroja. Od pet poginulih boraca, trojica su poginula zbog premora *— na spavanju, jedan u Gomirju i dvojica na Vršiću.

4. Neprijatelju su, prema njegovim izvještajima, istovremeno naneseni slijedeći gubici: ubijeno je 63 neprijateljska vojnika, ranjeno 40 i zarobljeno 14. Neprijatelj je imao 117 pripadnika svojih jedinica izbačenih iz stroja, što je 7 puta više u poređenju sa gubicima bataljona. Po jednoj borbi bi neprijatelj imao skoro 20 vojnika izbačenih iz stroja.

5. Proleterski bataljon je zaplijenio: 2 teška mitraljeza, 4 puškomitraljeza i 114 pušaka. S ovim oružjem u toku jednog mjeseca mogla se naoružati jedna dobra četa partizana. Oružje smo u većini predavali jedinicama na terenu, jer smo sami raspolagali dovoljnim količinama oružja.

Kada su u pitanju obostrani gubici u ljudstvu i materijalu u ovim borbama, treba imati u vidu da smo mi imali relativno male gubitke u odnosu na neprijateljske. Razumljivo, radilo se

i o različitim kvalitetima naših i neprijateljskih boraca, ali i o još nečemu. Mi smo izvodili napadna dejstva, i to prepade iz zasjede, što nam je omogućavalo da imamo ne samo prednost koju pruža iznenađenje, koje je samo po sebi izuzetno važno za uspjeh, već i prevlast u ljudstvu i vatrenoj moći na određenom prostoru i u određeno vrijeme. I iz ovoga primjera se vidi koliko je u toku NOR-a bila važna inicijativa: izbor mjesta, vremena i oblika i načina izvođenja borbenih dejstava.

Iz prikazanih podataka se vidi da je neprijatelj imao daleko veći: broj mrtvih nego ranjenih, a bilo je relativno malo i zarobljenih neprijateljskih vojnika. Ovakva struktura neprijateljskih gubitaka proizlazi i iz samog oblika borbenih dejstava kojeg smo mi nametali. Prepadi iz zasjeda s jakom i iznenadnom koncentracijom vatre prosto su uništavali onaj dio neprijateljskih snaga koje su se našle pod neposrednim udarom te vatre.

Na osnovu iznijetih podataka sigurno se može zaključiti da su proleter i u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju časno izvršili zadatak koji je pred njih postavilo rukovodstvo NOB-e Hrvatske.

I pored toga boravak Proleterskog bataljona na tom području bio je najteži na njegovom šestomjesečnom borbenom putu. Međutim, s većim borbenim iskustvima, popunjenih redova novim borcima iz toga kraja, odmoredni i oporavljeni, napuštali smo Drežnicu jači nego ikada ranije. Otišli smo iz Krakara i Drežnice noseći sa sobom najljepše utiske i neizmjerenu zahvalnost prema narodu toga kraja za sve što je uradio za nas. Otišli smo ponosni na pređeni put i sve što nas dalje čeka, čvrsto riješeni da i te zadatke s uspjehom izvršimo.

Krećemo kroz Drežnicu i zajedno s udarnim bataljonima 1. odreda 5. zone upućujemo se u pravcu Korduna. Opraštamo se od Drežnice i Drežničana, od odbornika i omladine i čvrstim korakom idemo dalje uz snažnu pjesmu proletersku od koje se prolama cijela drežnička udolina.

IZ GORSKOG KOTARA NA KORDUN

Iz Krakara bataljon je krenuo 9. 9. 1942. godine pravcem Drežnica—Zrnići—Modruš—Kunić Selo—Tobolić—Primišlje—Ve-ljun—Kestenovac, gdje je stigao 11. 9. 1942. krajem dana. Glavni cilj je bio što prije stići na Žumberak. Kordun je bio privremena baza na putu za Žumberak.

U Toboliću bataljon je imao mali odmor gdje je prvi put došao u kontakt sa kordunaškim partizanima i narodom Korduna. Iako dolazak bataljona nije bio ranije najavljen, već samo nekoliko sati prije dolaska u Tobolić, narod je opet pripremio spontani doček. Iz zemunice i zgarišta popaljenih kuća izvirale su žene i djevojke sa svojim poznatim košarama i torbama i žurile se na određena mjesta za ručak naših četa. Razvodili su ih odbornici Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora (MNOO). Dok su borci ručali i razgovarali s odbornicima i tamošnjim partizanima, djevojke su pjevale partizanske pjesme. Poslije ručka na jednoj livadi izvela je program kulturno-umjetnička grupa Prvog proleterskog bataljona. Razvilo se pravo narodno veselje. U toku programa bio je jedan mali prekid zbog vazdušne uzbune. Naletio je jedan neprijateljski avion, koji je vjerojatno izviđao pokret — tražio Prvi proleterski bataljon. Ali, narod i borci već navikli na takve situacije na vrijeme su otkrili avion, sklonili se u maskirane zaklone, a po odlasku aviona nastavili veselje.

Iako je pokret i dalje tekao bez borbi, on nije bio i bez drugih teškoća. Trebalo je prijeći na improviziranim skelama dvije rijeke: Koranu i Mrežnicu, jer su mostovi bili porušeni. To je dosta usporavalo pokret i pravilo druge probleme. Trebalo se obezbijediti i od naleta avijacije.

Najviše problema bilo je sa tovamim grlima — konjima, mulama i magarcima. Zainatila je jedna mula i jedno magare pa nikako neće na skelu — ni milom, ni silom. Savladavali

su oni, pod punom ratnom spremom, brda i planine, uske stjenovite staze po Lici i Gorskom kotaru, a sada neće na skelu. To je strašno naljutilo mitraljezca Mihajla Kekića Keku i političkog komesara mitraljeske čete Dušana Pekića. Skoro na rukama ih nanesoše na skelu i skela tek što je krenula na drugu stranu, a mula i jedan konj skočiše u rijeku i povukoše za sobom Mihajla Kekića koji je u padu bio i povrijeđen. No, na sreću i to se dobro završilo. I poslije manjeg zakašnjenja bataljon je prešao rijeku i krenuo preko Veljuna za Keštenovac.

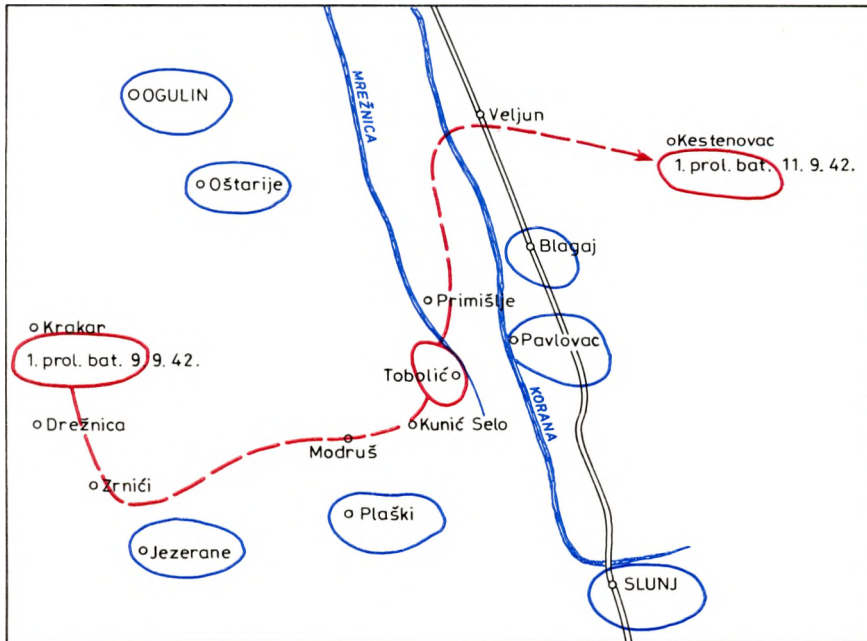
Proleter i su dolazak na Kordun dvostruko doživljavali. Prvo, kao znatiželju kako na početku druge godine NOR-a izgleda jedno od najmasovnijih i najaktivnijih ustaničkih područja u Hrvatskoj i, drugo, kako za vrijeme tog svog kratkog boravka ovdje da se što bolje predstave narodu i partizanima Korduna.

0 Kordunu oni su slušali mnogo od svojih drugova kordunaških proletera, a čitali u našoj partizanskoj štampi. Ali, ovo je sada doživljavanje uživo. To je ipak nezamjenjivo. Već prvog dana impresioniralo ih je toplo gostoprimstvo i vrlo dobra organizacija života u tako teškim uslovima. Preživio je taj narod golgote masovnih pokolja, neprijateljskih ofanziva i obruča, dvokratno paljenje sela i uništavanje imovine, ali oni preživjeli nastavljaju borbu i život puni optimizma i vjere u pobjedu i bolju budućnost pod rukovodstvom KPJ na čelu s Titom. Bratstvo, jedinstvo i ravnopravnost naroda i narodnosti, kao i oružana borba za oslobođenje, bili su glavni ciljevi i sadržaj života naroda ovog područja.

Djeca, omladina i odrasli bili su jedinstveni u realizaciji tih ciljeva i inicijatori bezbrojnih formi i metoda borbe protiv okupatora i domaćih izdajnika. To je ono što je posebno impresioniralo proletere i još više podsticalo na razmišljanje kakav će oni utisak ostaviti kod ovog naroda i kako da mu što više pomognu na ovom svom putu za Žumberak.

Nekako u isto vrijeme kada i Prvi proleterski bataljon, na Kordun je stigao i Štab 1. primorsko-goranskog partizanskog odreda s dva svoja udarna bataljona. Kako su ti bataljoni bili sastavljeni od Hrvata i Srba, to je i njihov dolazak bio i svojevrсна manifestacija bratstva i jedinstva Srba i Hrvata na ovom području. Ali, dolazak ovih bataljona, kao i Prvog proleterskog, nije imao samo manifestacioni karakter, već u prvom redu vojno-operativne ciljeve. Trebalo je razbiti neka važna ustaško-

POKRET 1 PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE IZ GORSKOG
KOTARA ZA KORDUN 9-11.9. 1942.

Kordun 1942. Narod srdačno dočekuje svoje borce

-fašistička uporišta oko Slunja, posebno zloglasne ustaše iz Hrvatskog Blagaja i Pavlovca koji su maja 1941. poklali 520 muškaraca Srba iz Veljuna i okoline te do temelja opljačkali i opustošili sva okolna srpska sela. To je, kao i u drugim dijelovima Jugoslavije, urađeno po nalogu fašističkih okupatora radi izazivanja bratoubilačkog rata. Budući da je okupator uspio u nekim hrvatskim selima oko Slunja da zavede sve ljude tih sela i gume ih u zločinačke postupke protiv srpskog stanovništva, to je Glavni štab Hrvatske smatrao da te zločince ovdje, kao i slične u drugim krajevima, treba da kazne partizani među kojima je bilo dosta Hrvata i tako dadu do znanja, i okupatoru i cijelom svijetu, da hrvatski narod ne prihvata fašističku okupaciju Jugoslavije, niti vještačku tvorvinu Nezavisnu Državu Hrvatsku (NDH), već da ide rame uz rame sa svim narodima i narodnostima Jugoslavije, pod rukovodstvom KPJ i druga Tita, u odlučnu borbu za oslobodjenje Jugoslavije od okupatora i za nacionalno i socijalno oslobođenje svih naroda i narodnosti.

Zato je još prije dolaska ovih bataljona na Kordun u GŠH postojala ideja da se organizira jedna akcija kojom bi se razbila neka uporišta ustaša i okupatora i plamen ustanka širio i u one dijelove Hrvatske gdje on još nije bio tako masovan.

Tom zamisli bio je obuhvaćen i plan napada na ustaško uporište u Hrvatskom Blagaju i Blagajskom Pavlovcu u kome će uzeti učesće i Prvi proleterski bataljon. Ova dva uporišta, kao i ono u selu Siča, bila su uklinjena u slobodni teritorij Korduna, ometali manevar partizanskih snaga i predstavljala stalnu prijetnju za slobodnu teritoriju. Zato je u narodu nastala velika radost i oduševljenje kada je saznao za pripreme likvidacije ovih neprijateljskih uporišta.

Za rukovođenje napadom na Blagaj i Pavlovac 12. 9. 1942. formiran je operativni štab koji su sačinjavali: Ivan Gošnjak, zamjenik komandanta GŠH, Viktor Bujanj, komandant 1. pri morsko-goranskog partizanskog odreda i Bogdan Oreščanin, komandant 2. kordunaškog partizanskog odreda.

Napad je otpočeo 13. 9. u 03,00. Glavni zadatak napada, zauzimanje Blagaja i Pavlovca, imala su dva bataljona: 2. KPO i jedan udarni bataljon 1. PGPO. (vidi sliku). Prvi proleterski bataljon hitno je dobio zadatak da obezbijedi taj napad s pravca Slunja u rejonu Debele Glava, Lipovlje, Čardak, a 1. udarni bataljon 1. PGPO to isto s pravca V. Kladuše u rejonu Cvijanović Brdo.

Međutim, pošto se napad nije odvijao po predviđenom planu, jer 2. bataljon 2. KPO nije uspio na vrijeme da pređe Koranu i zauzme dominantan vis šušnjaru, neprijatelj je otkrio pravce napada i protunapadom odbacio 2. bataljon 2. KPO nazad na Kordun. Tada su 3. četa i vod 1. čete Prvog proleterskog bataljona dobili zadatak da s Debele Glave napadnu Pavlovac i olakšaju situaciju kod 2. bataljona 2. KPO. Vod 1. čete uspio je da se probije do brda šušnjara već u 7 sati ujutro, ali pošto nije uspostavio vezu sa 2. bataljonom 2. KPO on se povukao. Tako je šušnjar ostao sve do 11 sati u rukama neprijatelja, što je on iskoristio za izvlačenje dijela snaga prema Slunju. Neprijatelj je u Hrvatskom Blagaju i Blagajskom Pavlovcu davao ogorčen otpor, pogotovo ustaše u Pavlovcu, jer su znali da ih kao zločince čeka zaslužena kazna. Ali, unatoč tome, oni nisu mogli odoljeti napadu udruženih bataljona Kordunaša, Gorana i proletera. Kako se ipak jedan broj uspio probiti za Slunj, otpor ostatka bio je skršen i oni

su u 12 sati digli bijelu zastavu i predali se. Zarobljeno je 66 vojnika i oficira i zaplijenjeno 50 pušaka, 7 puškomitraljeza i dr.

O tome je Roko Franić Barba u svom dnevniku zapisao: »13. 9. u 2 h po ponoći napad na Blagaj. Do 12 h bio je likvidiran. U 16 h smo već stigli u Kestenovac. U prostranoj dolini 15. 9. u 10 sati sakupilo se oko 3500 žena, omladine i djece. To je bila proslava pada Blagaja. Naš hor je održao zabavu pred narodom i borcima Prvog i Drugog bataljona 5. operativne zone. Narod i omladina iznosili su darove. Proleterski hor je pjevao i izvodio razne skečeve. Iza održane zabave odigrana je nogometna utakmica između Proleterskog bataljona i Kordunaša. Na priredbi su govorili komesar Kordunaške grupe odreda Veco Holjevac, komesar Proleterskog bataljona Božo Spaček i komandant Kordunaške grupe odreda Stanko Opačić. Rezultat utakmice bio je 6 : 2 za proletere.

U 9h krenemo u Kestenovac i tu prespavamo. Ujutro 16. 9. u 9,40 h polazak na Veljun. Prebacimo se preko Korduna na cestu i stignemo u Poloj i dalje u Perjasicu u selo Svojić. Tu ostanemo na odmoru. Hrana dobra. Seljaci su bili dobri i organizirani.«¹²⁷

Iako se napadom na Blagaj i Pavlovac zbog slabe sinhronizacije i koordinacije nije uspjelo zarobiti ili uništiti cijele njihove posade, sama činjenica oslobođenja tih mjesta imala je veliki politički i operativni značaj. Skoro godinu i više od početka ustanka na Kordunu ovi istureni garnizoni neprijatelja, iako mali, zadavali su dosta brige ustaničkim snagama, pogotovo okolnom stanovništvu koje je stalno strepilo od ispada ustaša iz ovih uporišta. Zato je bilo razumljivo ovoliko slavlje naroda zbog ovog uspjeha partizana.

Još istog dana poslije podne u Hrvatski Blagaj stigao je veliki broj naroda iz okolnih srpskih sela. Došao je da vidi jamu i pećinu gdje su ustaše 1941. godine poklale 520 ljudi. Čuo se plač i naricanje žena i djece za svojim rođenim koji su tu ubijeni.

Prvi proleterski bataljon je i u ovoj akciji izvršio dobro svoj dio zadatka i vratio se na još par dana odmora u Kestenovac. Kestenovac je tipično kordunaško selo. Drvene kuće od

¹²⁷ HAK, knj. 3.

kestena i hrasta, oličene smeđom bojom sa crvenim krovovima veoma lijepo izgledaju u ovom zelenom ambijentu. U bregovitom Kordunu Kestenovac se smjestio u ravničastoj dolini izvornog dijela rijeke Gline, okružen talasastim kosama kestenove, hrastove i bukove šume. Iako su preko njega prošle već dvije ofanzive, sve kuće nisu izgorjele. Fašistički zločinci nisu mislili da se ovdje zadržavaju, već su u pokretu palili, a partizani i narod odmah iza njih su gasili. Zato, kada se gledaju njive, voćnjaci, livade i drugo, nema se predstava o strahotama koje su prošle preko ovoga sela. Iako je trećina naroda izginula, a trećina se nalazi u oružanim jedinicama NOV, ona treća trećina uspjela je sve obraditi i uz pomoć partizana žetvu na vrijeme završiti i sve druge poslove obaviti. Zato je ovo mjesto bilo kao izmišljeno za kratki predah Proleterskog bataljona.

Ali, proleterci nisu nikada dugo odmarali. Već 19. 9. bio je planiran napad na garnizon neprijatelja u selu Siča. Zato je bataljon 17. 9. krenuo iz Kestenovca za Perjasicu, odakle će vršiti pripreme za napad na Siču.

Proleterski bataljon je imao zadatak da napada utvrđeni garnizon koji je branilo oko 120 vojnika, a obezbjeđenja napada od Karlovca do Generalskog Stola vršili su 1. i 2. udarni bataljon 1. PGPO.

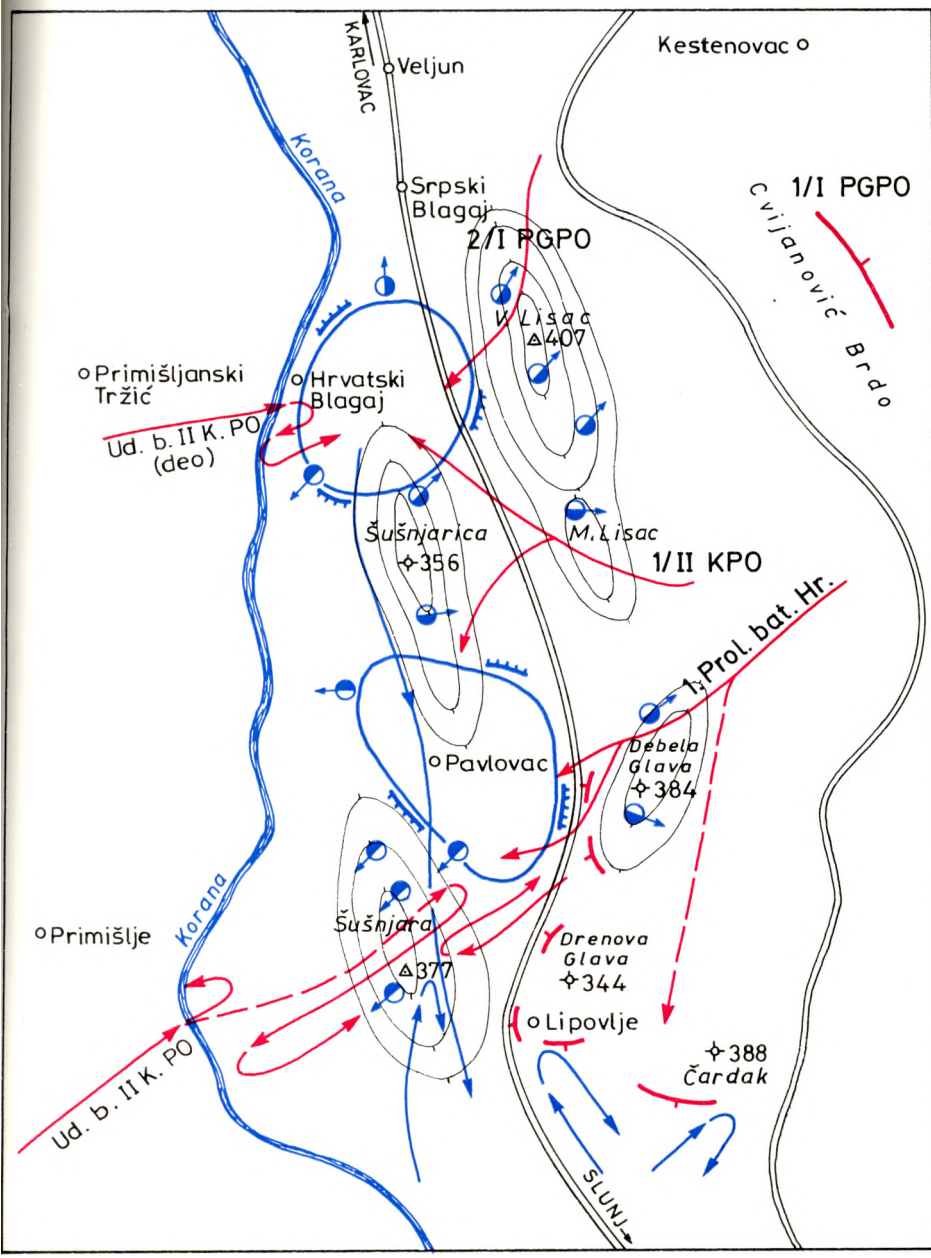
Prvi proleterski bataljon je 19. 9. u 05,00 sati prema utvrđenom planu otpočeo napad na Siču. Međutim, desilo se nešto nepredviđeno. Posada u Siči otkrila je pripreme napada i u noći uoči napada pobjegla, ostavivši dio opreme i sve instalacije. Tako proleterci ulaze u Siču bez borbe.

U izvještaju Prvog proleterskog bataljona GŠH od 22. 9. 1942. godine kaže se sljedeće:

»Dana 19. 9. 1942. izvršen je napad na ustaško-domobranksu posadu u selu Siči koja je bila jačine 120 ustaša i domobrana. Likvidacija Siče imalo je isto tako veliku važnost kao i likvidacija Hrvatskog Blagaja. Iz strateških razloga, jer to se mjesto nalazilo duboko usječeno u slobodni teritorij i bilo je predstraža samog Karlovca. Priprema za napad izvršena je od strane zamjenika komandanta GŠH u zajednici sa štabovima 1. i 2. udarnog bataljona i Prvog proleterskog bataljona. Sama priprema i organizacija napada bila je dobro izvedena. Glavni upad i razoružanje mjesta imao je u zadatku Proleterski bataljon, dok su osiguranje prema Karlovcu i drugim mjestima davali ova dva udarna bataljona. Napad je imao da se

NAPAD NA BLAGAJ I PAVLOVAC

13. 9. 1942. G.

izvrši u 5 sati ujutro. To mjesto je bilo utvrđeno tako da su ustaše imale oko cijelog sela iskopane rovove u obliku elipse, ispred kojih je red bodljikave žice. Posada je bila jačine 120 vojnika s 5 automatskih oružja i tri bacača mina. Prema obliku i rasporedu rovova naše su čete dobile svoj zadatak. Raspored je isto bio dobar, ali nažalost povrh sve te pripreme i opreznosti pri podilaženju naši su naišli na prazne rovove i zgrade. Ustaše i domobrani saznali su za napad, pa su još u toku noći pobjegli iz Siče. Nisu nas smjeli dočekati.

Noćili su prema kasnijem dokazivanju, u šumi kraj Mrežnice i u jutro su pošli preko Cerovca natrag u Siču, misleći da mi nismo došli. Ali, u Cerovcu su došli u sukob s 1. udarnim bataljonom, koji je tu držao osiguranje, i poslije kratke borbe povukli se. Zarobljena su tri domobrana s oko 5000 metaka, sanduk bombi sa tromblonom i nešto vojničke opreme. Ustaški gadovi osjećali su se sada nesigurnim i u Karlovcu, pa su pored topovske i bacačke vatre tukli naše položaje i samo mjesto i avionskim bombama koje su tri fašistička aviona sipala cio dan. Sve je to bilo uzalud, naši su ostali bez gubitaka. Ovaj napad pored svoje vojne imao je i svoju političku važnost. Stanovništvo koje je bilo hrvatsko uvidjelo je na djelu ko su partizani, rastumačena im je naša NOB, njen cilj i zadatak, pri tom im skrenuta pažnja na ustaše koji eto siju bombe i mitraljiraju hrvatski narod i samo mjesto. Stanovništvo je dobro primilo partizane. Naši drugovi su se trudili da im što bolje prikažu značaj naše NOB, a to se još manifestovalo u pisanju parola i isticanju hrvatske zastave sa petokrakom zvijezdom.«¹²⁸

Poslije ovih akcija Prvog proleterskog bataljona i 1. i 2. udarnog bataljona 1. GPPO u izvještaju VŠ NOV i POJ od 20. septembra 1942, između ostalog, stoji:

»Usljed naših uspješnih operacija izvršenih u Blagaju i Pavlovcu u neprijateljskim garnizonima je nastalo izvjesno kolebanje i uznemirenost. Tako je neprijateljska posada 15. ov. mj. napustila Vrginmost.«¹²⁹

128 Zb. NOR, tom V, knj. 7, str. 200-203.

129 Zb. NOR, tom V, knj. 7, str. 231.

S KORDUNA U ŽUMBERAK

Svega tri dana poslije akcije na Siću GŠH je 1. proleterski bataljon stavio pod komandu Štaba 2. operativne zone Hrvatske i 22. 9. krenuo je bataljon iz Perjasice za Žumberak. Naš već spomenuti čuveni puškomitraljezac Barba je zapisao: »23. 9. u 2 sata iz Svojića polazak na r. Mrežnicu. Prelazimo je kod Rebića mlina malim čamcima sa 1. i 2. udarnim bataljonom

5. operativne zone. Dalje smo išli kroz šumu Mešnik, te pređemo cestu i željezničku prugu u Donjim Dubravama i dođeno u selu Miriće i Donje Zatezale. Dalje smo išli u selo Lepće, prešli preko mosta na Dobri i u selo Tomašiće stigli u 1 sat po ponoći. Tu prespavamo u jednom šiji viku. 24. 9. u 7 h polazak cestom do Bosiljeva.«¹³⁰ S nama su bili komandant i politički komesar 2. operativne zone Franjo Ogulinac Selja i Veco Holjevac. Kod Lešća je Proleterski bataljon prešao rijeku Dobru i tu se zadržao jedan dan. Od sada bataljon djeluje sam, jer su goranski udarni bataljoni ostali.

Noću 24/25. 9. bataljon je napao na posadu jačine oko 60 žandara i domobrana u Bosiljevu. Plan je bio da se neprijatelj napadne s kružne osnovice kako ne bi uspio da se izvuce i pobjegne prema Karlovcu. Ali, opet se desilo nešto nepredviđeno. 2. četa zakasnila je da zauzme svoje položaje i domobrani i žandari su iskoristili taj međuprostor da se izvuku i pobjegnu za Karlovac. Prilikom njihovog bježanja zarobljeno je nekoliko domobrana, a zatim je bataljon ušao u napuštenu kasarnu u kojoj je ostalo dosta opreme. Nađeno je 20 vojničkih pušaka, 18 lovačkih pušaka, 6 pištolja, 9000 metaka 7,9 mm, 80 bombi i dr. Pored toga, nađeno je dosta odijela, rublja,

130HAK, K. 3.

cipela, čebadi, kancelarijskog materijala, hrane i dr. što je podijeljeno narodu. Sanitetski materijal je uzet za bataljon, a nešto je poslato u GŠH.

Može se konstatirati da je i ova akcija uspjela, iako je većina žandara i domobrana pobjegla. Iz njihove bježanije u Sići, ovdje i u slijedećim mjestima vidi se velika demoralizacija, gubljenje vjere u svoje snage a, na drugoj strani, ističe se snaga NOP i njegovih partizanskih i proleterskih jedinica. To se vidjelo i po raspoloženju naroda u ovom kraju. Građani Bosiljeva primili su Proleterski bataljon s velikim oduševljenjem, kao svoje istinske borce za slobodu, nezavisnost i bolji život. To se manifestiralo i na narodnom zboru i priredbi koja je data sutradan 26. 9. i bila masovno posjećena. Narodu se govorilo o ciljevima i zadacima NOB.

U Bosiljevu je 1. proleterski bataljon imao susret sa 4. kordunaškom brigadom, koja se vraćala iz žumberka i delegacijom slovenačke brigade »Matija Gubec«. Četvrta brigada i Proleterski bataljon su tom prilikom izvršili pozdravni defile Štabu 2. operativne zone i narodu Bosiljeva, a zatim je Proleterski bataljon izveo kult u rno-umj etnički program za narod i 4. kordunašku brigadu.

Susret sa 4. brigadom iskorišten je i za upoznavanje sa situacijom na Žumberku gdje upravo Proleterski bataljon ide.

Štab brigade je detaljno upoznao komandanta i političkog komesara 2. operativne zone sa situacijom, posebno ofanzivom na Žumberak zadnjih dana, radi čega se brigada morala i povući u Sloveniju.

Istog dana, tj. 26. 9 1942. Štab 2. operativne zone šalje iz Bosiljeva izvještaj GŠH o situaciji na Žumberku u kome se, između ostalog, kaže:

»Neprijateljska ofanziva nije imala zadatak čišćenje terena, već da zaustavi djelatnost naših jedinica. Jačina neprijatelja računa se 7 do 8.000. Neprijatelj se kretao uglavnom iz dvaju pravca i to od Samobora i od Vivodine. Obadvije neprijateljske kolone kretale su se jedna nasuprot drugoj u pravcu Kalja, gdje su se nakon dva dana sastale. Štab brigade je donio rješenje da napusti sektor Žumberak, te da se prebaci u svoje glavno uporište sektor Korduna. Ta odluka je donešena prije neprijateljske ofanzive. Naše jedinice su bile iznenađene sa strane neprijatelja zbog nedostatka obavještajne službe.

Postupak povlačenja bez borbe drugovi iz 4. brigade pravdaju nedostatkom municije...

Dolazak boraca Prvog proleterskog bataljona na Žumberak, septembra 1942.

Također se bez borbe povukao i bataljon »Kraš«.

Sve naše jedinice napustile su žumberački teritorij i povukle se na teritorij Slovenije na sektor Orahovac.

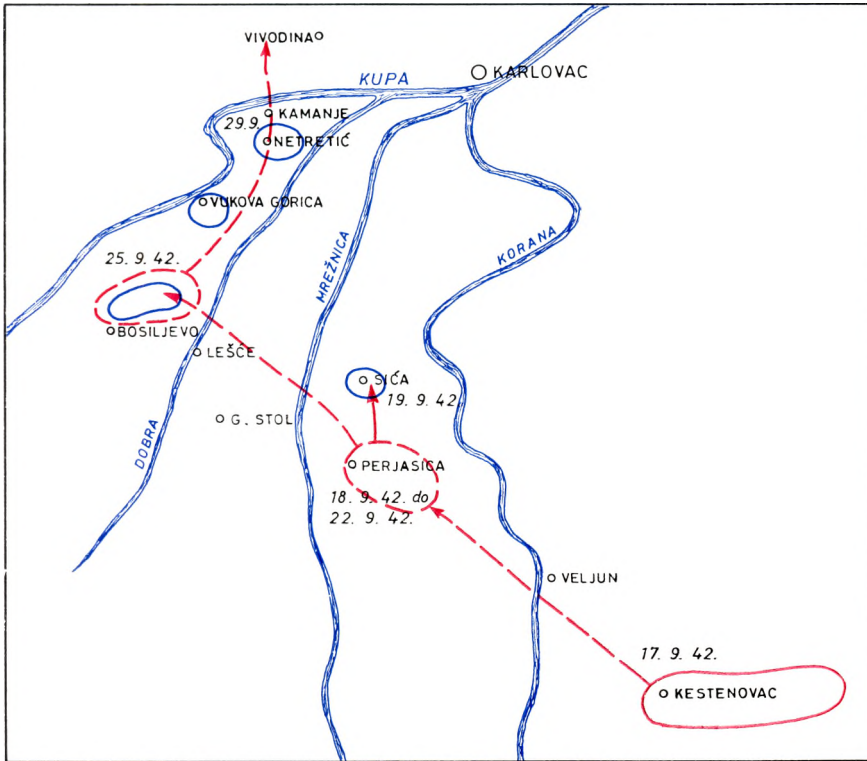
Ovog momenta dok pišem ovaj izvještaj održava se masovni zbor u prisustvu ovih jedinica. Zatim će brigada da produži pokret za Kordun, a ovaj štab Proleterskim bataljonom za žumberak.

Po neprovjerenim podacima u Novom Mestu skoncentrisano je oko 10.000 Talijana. Po isto tako neprovjerenim podacima u Netretić je stiglo 400 do 500 Talijana. Njihove namjere nisu nam poznate ...

Detaljne podatke o momentalnom stanju na Žumberku nemamo, kao i da li se Žumberački bataljon prebacio na svoj sektor. Sutra produžavamo naše kretanje.«¹³¹

131 Zb. NOR, tom V, knj. 7.

**POKRET I PROLETERSKOG BATALJONA SA KORDUNA NA
ŽUMBERAK**

Iz kasnijih događaja i uvida u situaciju na licu mjesta vidjet će se da neki podaci iz ovog izvještaja nisu bili tačni. Bosiljevo koje nas je iskreno i sa srcem primilo sutradan napuštamo.

Slijedeća posada neprijatelja sutradan na našem putu je u Vukovoj Gorici. Nismo imali tačnih podataka koliko broji ta posada, ali smo znali da je slabijeg sastava i da se vjerovatno neće ni suprotstaviti već će pobjeći ili se predati. U stvari tako je i bilo. Jedan broj je pobjegao, a ostalo je zarobljeno.

Bataljon se ovdje zadržao jedan dan odakle je vršio izviđanje maršute i politički radio s narodom. Građani Vukove Gorice, iako iznenađeni našom pojavom, veoma su nas toplo i lijepo primili. Već smo imali jednog borca iz ovog mjesta (Juru Pavlakovića) a sada će ih biti i više. Ovaj čitavi kraj bio je pod jakim uticajem Mačeka, predsjednika Hrvatske seljačke stranke i bivšeg potpredsjednika Jugoslavenske vlade. Kada je osnovana fašistička kvislinška tvorevina NDH, Maček je potpisao proglas hrvatskom narodu da se novoj vladi pokori i pozvao sve pristaše HSS koji se nalaze na upravnim položajima da iskreno surađuju s novom vladom. Njegova politika i politika njegove stranke je bila — saradivati s Nijemcima i čekati da o sudbini Jugoslavije riješe saveznici. Znači — politika »čekanja« i vraćanje na staro. Budući da je ta stranka imala dosta veliki uticaj u hrvatskim masama, naročito na selu, to je sadašnja njena politika mnogo štetila razvoju ustanka i NOB. To se upravo odnosi i na ove krajeve oko Karlovca i Zagreba. No, vidjeli smo u Bosiljevu, a i sada ovdje u Vukovoj Gorici, da hrvatski narod ovih mjesta počinje da odbacuje takvu politiku HSS i da se opredjeljuje za NOB pod rukovodstvom KPJ.

Boravak Proleterskog bataljona u Vukovoj Gorici doprinio je da se ubrza i proširi saznanje da je NOB jedini put i način da se postigne oslobođenje i nezavisnost za sve naše narode i narodnosti. I ovdje je u Vatrogasnom domu data priredba koja je bila masovno posjećena. Priredba je, pored zabavnog, imala i politički cilj i značaj.

Na putu do Kupe ostao je još jedan garnizon neprijatelja — Netretić, 13 km zapadno od Karlovca, a i u Ribniku je bila neka straža kao ispostava Netretića.

Bataljon je mogao da se provuče između tih garnizona, ali je naš cilj bio da ih razbijemo i uspostavimo narodnu vlast (NOO). Zato je komandant 2. operativne zone odlučio da se

na putu kretanja Proleterskog bataljona razbiju neprijateljske posade pa tako i u Netretiću i Ribniku. Netretić je držala posada jačine 15 žandara, 12 finanaca i 30 ustaša, a u Ribniku oko 15 domobrana.

I oni su otkrili naše prisustvo u Bosiljevu i Vukovoj Gorici i postavili zasjedu ispred Netretića, u koju upada 1. četa u noći 28/29. 9. 1942. No, proleterci su energično i brzo reagirali. Prešli su u odlučan juriš, razbili zasjedu, a ustaše i žandari su se razbježali. Ubijeno je 3 a zarobljeno 8 neprijateljskih vojnika. Zaplijenjeno je 9 pušaka, 25 bombi i 1200 metaka i ostale opreme.

Gubici bataljona bili su: 1 teže i 1 lakše ranjen.

Ali, 29. 9. pet ustaških aviona napada bataljon u pokretu od Netretića ka Ribniku. Komandant 2. operativne zone Seljo naređuje plotunsku paljbu bataljona po avionima. U trećem naletu tako je jedan avion oštećen, poslije čega su odustali od daljeg napada.

Iz Ribnika straža je pobjegla još prije dolaska bataljona. Tako je on poslije 12 dana marša i borbi od Kestenovca do Ribnika izbio na Kupu u predvečerje 29. 9. 1942. Konačno je stigao pred svoj cilj. Trebalo je prijeći Kupu i već je na Žurnberku. Ali, sada je tek nastupila teža situacija, dosad najveća rijeka na njegovu putu i Žumberak pun neizvjesnosti i nepoznanica. Znale su starješine i borci bataljona da tamo ima partizana i da je tamo bila 4. kordunaška brigada koja se vratila na Kordun, ali znali su i to, da je tamo dobro ne bi se ni slalo proletere.

No, Prvi protelerski batvaljon je već navikao da ide tamo gdje je najteže, gdje su situacije složene i teške. To je već on osjetio u sjevernoj Dalmaciji i Gorskom kotaru.

Zastanak pred rijekom i izviđanje. Duboka je i ne može se gaziti. Po ranijim podacima naših simpatizera tu je trebala biti skela za prevoz. I, zaista ugledasmo skelu na drugoj strani rijeke. Ne znamo da li je neprijatelj tamo prebacio i da li je postavio zasjedu.

Još u pokretu je izvršen raspored prelaska i način obezbjeđenja. Traže se dobrovoljci, plivači, koji će pod zaštitom s ove obale dovesti skelu i prevoziti ešalone. Javlja se više dobrovoljaca. Izabrani su najbolji plivači Dalmatinci — Dinko Šurkalo, Ante Švorić (Tonči), Dinko Glažar i jedan Kordunaš dobar poznavao skela i vožnje njome.

Izvrсни plivači brzo su se našli na suprotnoj obali. A zatim su najprije izviđali bližu okolinu i pronašli u jednoj kući dva radnika koji su radili na skeli. Dva proletera ostala su na suprotnoj obali, a dvojica s radnicima vozili su skelu na našu stranu.

I tako je otpočelo prebacivanje bataljona preko Kupe. Prebacivanje je završeno bez borbe, iako su garnizoni neprijatelja Metlike i Ozlja samo par kilometara od mjesta prijelaza. Neprijatelj noću po pravilu nije izlazio iz svojih utvrđenja. Tome je razlog i panika koja je tih dana zavládala kod neprijatelja povodom uspjeha našeg bataljona. Glasine su bataljon pretvorile u cijelu diviziju koja ruši sve pred sobom u svom nastupanju ka Karlovcu.

Kordun 1942. Narod se iz zbjega vraća na zgarišta

NA ŽUMBERKU

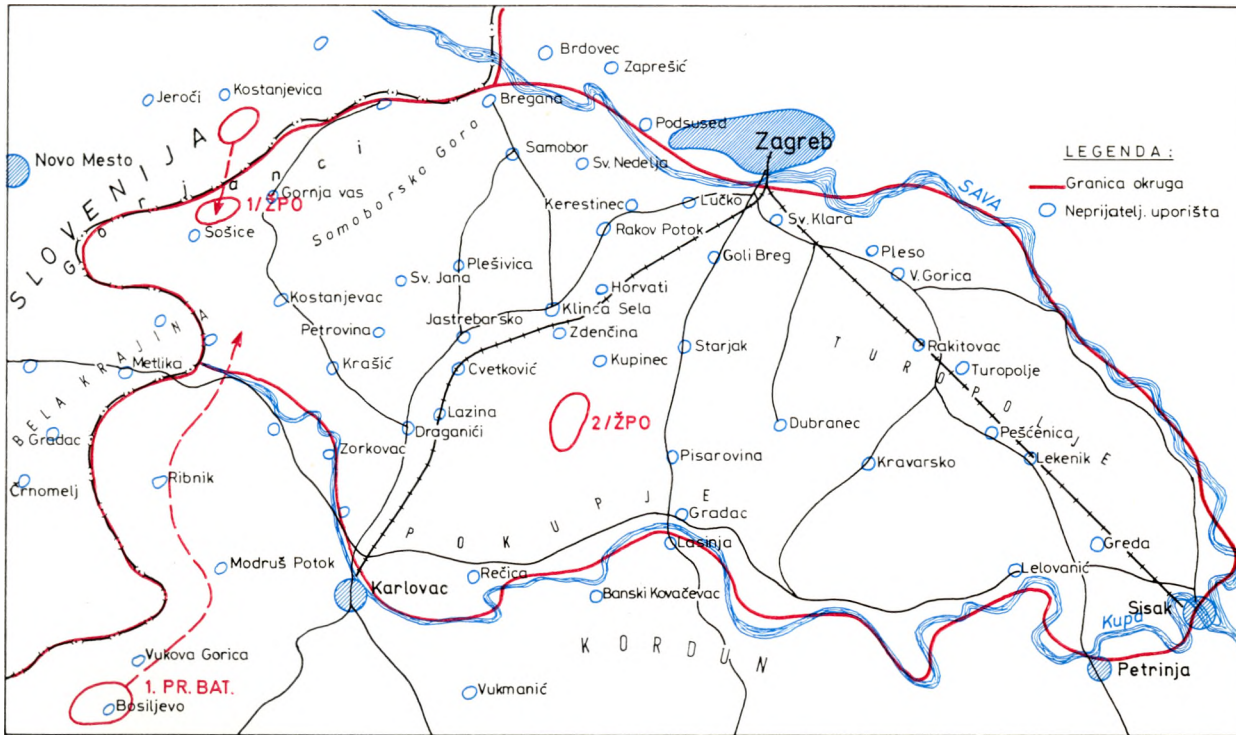
Prešli smo Kupu i 30. 9. ujutro stigli u selo Lović Prekriški. Evo nas najzad na Žumberlcu — glavnom cilju našeg »velikog marša«, kako su govorili neki borci. Ali, vremena za veselje bilo je jako malo. U Žumberku smo bili na ivici pravog osinjaka od posada i garnizona neprijatelja. Jedan od njih bio je Vivodina. Njena posada kada je otkrila naš dolazak dala je uzbunu i posjela rovove i bunkere na visovima oko mjesta. Komandant bataljona Ante Banina izdaje naređenje da bataljon brzim manevrom opkoli neprijatelja i zarobi. Ali, neprijatelj — osjetivši naše namjere — bježi u pravcu Krašića. Bataljon ulazi u Vivodinu bez borbe. Jedna četa ostaje na visovima za obezbjeđenje.

Neprijatelj se, međutim, nije povukao daleko. On nam je pripremao klopku. Iz Krašića je već bila došla jedna satnija ustaša koja će, zajedno s posadom iz Vivodine, izvršiti iznenadni prepad na bataljon kada on uđe u mjesto i kada se, po njihovom predviđanju opusti, opijen lakim uspjehom prelaska rijeke i ulaskom u Vivodinu. Računali su i na saveznike — veliki podrum vina. Vjerovali su da će se partizani napiti i tako zanemariti obezbjeđenje. Vidi se da još nisu dobro poznavali disciplinu i moral proletera. Točno u podne, za vrijeme ručka, uz vatrenu pripremu i podršku pokušavaju oni preko okolnih visova iznenaditi bataljon u mjestu. Ali, pri tome oni nailaze na dobro maskirane borce naše čete na obezbjeđenju. Poslije gubitaka 2 mrtva, 6 zarobljivih i nepoznat broj ranjenih neprijatelj se povlači ka Krašiću. Naši gubici bili su 1 teže ranjen.

Tako je 1. 10. 1942. uspješno završena i prva borba Prvog proleterskog bataljona u Žumberku.

Istog dana iz Vivodine bataljon kreće na sjever ka centru žumberka. Uveče stižemo u selo Kordiče i Visoče. Postavljaju

SITUACIJA NA ŽUMBERKU 1. X 1942. GODINE

se obezbjeđenja i prikupljaju podaci o neprijatelju. Glavnina bataljona razmješta se u maskiranim rejonima za odmor. Neke jedinice izabrale su za odmor guste i veoma lijepe voćnjake. Ima jabuka, krušaka, šljiva i oraha i po zemlji. Ali, naređenje je da se ne smije ništa uzeti. Sve se ima prikupiti u hrpice da bi vlasnici mogli sutra ujutro da ih odnesu. Tako je i urađeno, iako su borci bili gladni. Dobar dio dana vodili su borbu, a zatim marševali do sadašnjeg rejona. Starješine četa pokušavaju još iste večeri stupiti u vezu sa seljacima pomenutih sela i dobiti neke informacije o situaciji. No, to ostaje bez uspjeha. Njihovi odgovori na pitanja su uglavnom »Da« »Ne« i »Ne znam«. Primjećujemo da su jako zaplašeni poslije tek završene ofanzive neprijatelja na ovo područje.

Osvrt na stanje u Žumberku poslije neprijateljske ofanzive daje dosta jasnu sliku Izvještaj štaba 2. operativne zone od 3. 10. 1942. Glavnom štabu Hrvatske koji glasi:

»Opća situacija:

Stanje na Žumberku kao posljedica neprijateljske ofanzive i s time u vezi nepravilan postupak naših jedinica na tom sektoru, mnogo se pogoršalo kako vojnički, tako i politički. Prije neprijateljske ofanzive naše jedinice izvršile su svoj vojni zadatak na zadovoljavajući način, ali politički se daleko zaostalo. Neprijatelj je bio potisnut iz sviju upornih tačaka nalazeći se (u) unutrašnjosti Žumberka, te se zadržao u većim garnizonima i jakim fortifikacijskim objektima na području Žumberka.

Te neprijateljske posade izgubile su svoj uticaj kako vojnički tako i politički na sam Žumberak, te im se njihov zadatak sveo na čuvanje pruga i cesta u blizini Žumberka i sprečavanje širenja narodnooslobodilačke borbe. Napuštanje terena sa strane naših jedinica, a naročito nedostatak političkog rada prije ofanzive mnogo je uticala na stanovništvo, tako da ima slučajeva gdje se izbjegava veza sa partizanima. Ostalo je mnogo sela gdje, iako slobodan teritorij, partizana nisu ni vidjeli. U tim selima je prijem bolji, nego u selima nad kojima je neprijatelj vršio represalije, a politički rad nije podgotovio narod do spremnosti borbe i otpora, požrtvovanja u takvim momentima. Narodu se nije predočila obaveznost njegovog učešća u borbi za oslobođenje kao i težište borbe koje na njega otpada. Narod je daleko od shvatanja ciljeva naše borbe, te nas poneki posmatraju kao i svaku drugu vojsku. Povodom nedostataka i grešaka naših drugova neprijatelj je uspio sa

svojim represalijama demoralisati stanovništvo i razdvojiti narod od narodnooslobodilačke borbe. Neprijatelj je spalio sela Osunje, Cerovicu, Preseku i Đuriće, te je i klao stanovništvo. Te represalije najviše su uticale na narod.

Stanje u jedinicama:

Štab odreda (Žumberačko-pokupski NOP odred) momentalno nema veze sa »Kljukom«. Nema svog boravišta već se kreće s bataljonom »Josip Kraš«. Iako su vršili akcije već poslije ofanzive na svom sektoru nisu si postavili zadatak održavanja i jačanja svog vojničkog i političkog uticaja na svom sektoru, veću su se povlačili. Druga loša strana je što su se povlačili na slovenački teritorij.

Loša strana je i što su se povukli u šumu, ne nastojeći boraviti u selima, čime su izgubili kontakt s neprijateljem i narodom. Djelimična posljedica toga bio je neuspjeh posljednjih akcija. Imali su znatnih gubitaka. Svoje bolnice nemaju. Međutim, po izvještaju drugova iz Štaba moralno stanje u jedinicama je zadovoljavajuće. Informativna i obavještajna služba nestala je, a što će nam znatno otežati u ocjeni općeg stanja i određivanju naših zadataka. Mi smo svjesni toga da od uspješnih akcija uglavnom zavisi sređivanje prilika kako u narodu tako i u jedinicama ...

Mentalno se nalazimo u selu Visoče jugozapadno od žumberačkog sektora (sekcija Samobor 1 : 100.000). Stalno boravište Štaba još nismo riješili. Veze s drugovima Slovincima su redovne.

30. 9. ujutro stigli smo u selo Lović, a poslije podne krenuli u pravcu Vivodine, gdje se nalazila neprijateljska posada. Neprijateljska posada u Vivodini, saznajući o našem kretanju, napustila je zgradu i zauzela visove.

Sa lakim našim manevrom neprijatelj je nestao, a mi ušli u selo i zapalili zgradu u kojoj je boravio neprijatelj. Istog dana oko podne bili smo napadnuti od strane neprijatelja u jačini od oko 70 ustaša, a koji su imali u svom naoružanju i jedan top i nekoliko automatskog oružja. Zahvaljujući pravilnom rasporedu naših snaga, neprijatelj nije uspio niti sa svojim iznenađenjem, a niti uticati na promjenu pravca našeg kretanja; sa lakim pojačanjem naših predstraža nalazeći se na visovima neprijatelj je bio razbijen. Zarobljen je 1 ustaša, 5 domobrana, 7 pušaka sa 1.000 metaka, 6 bombi, 7 pari cipela i odijela. Žrtve kod neprijatelja su 2 mrtva, ranjenih nepoznat broj, a na našoj strani 1 teško ranjen koji je drugi dan umro.

Time se završava zadatak prebacivanja bataljona na ovaj sektor. Samo prebacivanje izvršeno je zadovoljavajuće kao i ostali zadaci, koje smo imali s tim u vezi na našem putu .. „¹³²

Ovdje ćemo navesti i izvještaj političkog komesara Glavnog štaba Hrvatske s obzirom na to da on još šire iznosi političke prilike na putu za Žumberak i u Žumberku. Pisan je 3. 10. 1942. godine, kao i citirani izvještaj Štaba zone, u kome se, između ostalog, kaže:

»Nakon odlaska iz Bosiljeva stigli smo 29. 9. o. g. u Vukovu Goricu. Prijem na koji smo naišli kod naroda u Vukovoj Gorici bio je više nego dobar. Narod u Vukovoj Gorici i Prilišću je potpuno za nas i našu borbu i trudio se na svakom koraku da nam to pokaže. U samoj Vukovoj Gorici postoji NOO, koji se pobrinuo za ishranu partizana. Iskoristili smo boravak u Vukovoj Gorici i održali navečer priredbu, koja je vrlo dobro uspjela.

Na priredbi govorili su komesar ove zone i njegov zamjenik drug Marko (Belinić), a zatim drugarica Nada i komesar bataljana, kao i jedan HSS-ovac iz Vukove Gorice. Govori su bili dobro pripremljeni kao i priredba, koju je dao Proleterski bataljon. Naročito dubok dojam na prisutne ostavila je pjesma koju je otpjevao hor Proleterskog bataljona o Matiji Gupcu. Tu pjesmu morali su dva puta ponavljati. Istu večer dogovorili smo se da se napadne posada u Netretiću gdje smo mi trebali proći na našem putu. Za sam napad poslužio nam je kamion koji smo uhvatili na Lujzijani, a koji je vlasništvo Vlade Ilića, industrijalca iz Karlovca. Jedna četa očistila je Netretić, dok smo mi ostali ujutro krenuli za njima.

29. 9. o. g. stigli smo u Netretić, koji je bio već u našim rukama i zapalili zgradu, u kojoj je bio neprijatelj. Tu nam se predalo 6 ustaša iz pripremljene bojne, koje smo pustili jer nisu davali otpor. Istog dana stižemo u Ribnik, također općinsko mjesto, gdje se upravo vršila mobilizacija 22. i 23. godišta mladića za domobranstvo. Putem od Netretića do Ribnika pratila nas je avijacija, koja je bombardovala Netretić nakon našeg dolaska. U Ribnik smo se dovezli kamionom. Tu smo najprije spalili mobilizacijske spiskove i općinsku arhivu, dok su se mladići koji su tog dana dolazili u općinu zbog odlaska u vojsku razbjegli svojim kućama. Podaci za putovanje vrlo

132 Zb. NOR, tom V, knj. 3.

su oskudni i trudimo se da pronađemo vodiče za prelaz preko Kupe. Našli smo jednog mladića koji odmah ostaje sa nama u partizanima. Istu noć krećemo dalje. Prethodno smo zapalili kamion sa kojim smo se dotle služili.

30. 9. o. g. prešli smo Kupu i prugu. Prelaz preko Kupe prošao je u redu i bolje nego što smo mislili. Kupa je bila već nabujala, tako da se gaziti više ne bi mogla i da nije bilo skele ne znamo da li bi mogli pi'eći. Istu noć stižemo u jedno selo kraj Vivodine (Lovrić), dosta umorni i iscrpljeni i zato donášamo zaključak da ostanemo u tom selu na odmoru. Neprijatelj se nalazi u Vivodini, par kilometara od nas, i mi se odlučujemo da ga idemo istjerati. Navečer kada smo krenuli neprijatelj je već napustio Vivodinu i pobjegao. Zgradu u kojoj je stanovao zapalili smo. Narod je u Vivodini i okolnim selima primio nas kao jednu tuđu vojsku, kao okupatora." Narod ovdje nije upoznat sa ciljevima naše borbe i služi ustašama.

1. 10. o. g. nalazimo se još u Vivodini i ujutro oko 10 sati napao nas je neprijatelj iz Krašića. Mi smo prihvatili borbu sa 1 i po četom, dok smo glavninu prebacili u pozadinu jer nismo znali s kolikim snagama raspolaže neprijatelj. Nakon 3 sata borbe neprijatelj je bio rastjeran u paničnom bijegu i povukao se u Krašić. Da smo bili malo odlučniji, mogli smo uhvatiti top kojim nas je neprijatelj tukao. Isti dan krećemo u brda i stižemo u Žumberak. Tu je već narod malo bolji i bolje nas prima od onog u Vivodini.«¹³³

Interesantno je ovdje navesti prva reagiranja neprijatelja na pojavu proletera sjeverno od Kupe u Žumberku i zbog toga ćemo ovdje citirati izvještaj zapovjedništva ustaške vojnice tog istog dana 1. 10 1942. upućenog Glavnom stožeru domobranstva, u kome se kaže:

»Zapovjednik grupe Žumberak boжник Ilik izvještava:

Brzjavkom:

Najžurnije pošaljite jednu potpuno opremljenu bojnu i 6 tenkova. Pomoć vrlo potrebna, jer su partizani vrlo jaki. Ne

* U ovom izvještaju Veco Holjevac, komesar zone, kao sto vidimo malo pretjeruje u odnosu na stanovnike Vivodine. Veco je proveo već preko godinu dana na Kordunu i navikao je na jedan drugačiji odnos pa je zbog toga tako i reagirao.

133 Zb. NOR, tom V, knj. 30.

pošaljete li pomoć ne mogu odgovarati za posljedice. Pošaljite sanitetsko tvorivo. Bojna i tenkovi neka budu poslani još tokom današnjeg dana u Kostanjevac.

Brzoglasom u 16 sati iz Krašića:

Borbu vodim sa mnogo nadmoćnijim neprijateljem (borba je vođena sa 1. proleterskim bataljonom Hrvatske između s. Kostanjevac i s. Vivodina), koji je dobro naoružan. Uputite žurno traženu bojnu, tenkove i 6 bacača. Sa 2 gorska topa nalazim se u Kostanjevcu.

Na Poganoj jami (5 km sj. zap. od Kalje) nalazi se oko 500 partizana. Jedan dio se pojavio kod s. Kalje, Tomaševci i Sošice.

U današnjoj borbi ima nekoliko mrtvih i ranjenih. Prednje izvješće zapovjedništvu Žumberak predlažem na znanje i dalji rad.

Ovo zapovjedništvo nema sada na raspolaganju pristojbi za intervenciju.

1/X D. P. n. glavarara odjela glavnostaženi pukovnik

(Klišanić Ivan)¹³⁴

Iz citiranog dokumenta se vidi da je kretanje i dejstvo Prvog proleterskog bataljona izazvalo čitavu uzbunu u vrhovima NDH. Počev od Siče na Kordunu, preko Bosiljeva, Netretića, Ribnika, pa sve do Vivodine, Sošica i Krašića širio se strah od jedinice koja je nastupila i rušila sve pred sobom. I zbog toga nije ni čudo što je neprijatelj u nama gledao višestiuko veće snage nego što su u stvari bile. Ako se prisjetimo slično je bilo i kod Golubića, pa i u Gorskom kotaru i Hrvatskom primorju, gdje su Talijani u svojim izvještajima znatno uvećavali naše brojno stanje, tražeći hitna pojačanja od viših komandi. Uočavajući opasnost od narastanja i jačanja partizanskog pokreta, neprijatelj je objedinio rukovodstvo nad ustaškim uporištima i jedinicama na teritoriji Žumberka i sve te snage nazvao »Žumberačka grupa« ili »Grupa Žumberak«, što se vidi i iz citirane depeše, gdje se pominje »zapovjedništvo Žumberak«. Očigledno je da je neprijatelj osjetio pojačanu opasnost i pokušava da sačuva neke garnizone za koje smatra da su najvažniji za kontrolu Žumberka i pruge Zagreb—Karlovac.

134⁴Zb. NOR, tom V, knj. 8.

Da bismo sagledali situaciju u Žumberku, citirat ćemo i izvještaj političkog komesara 2. zone, upućenog partijskom komesaru Glavnog štaba Hrvatske:

»2. 10. o. g. javili su nam se partizani Ž. P. (Žumberačko-pocupskog odreda) koji se nalaze negdje u brdima. Mi šaljemo patrolu zbog veze, koju smo izgleda uspostavili. Po podne se vraća patrola i sa njom dolazi drugarica Milka (Kuftrin) komesar čete. Ona nam je ispričala zadnje događaje u Žumberku iz čega proizlazi da stanje tu nije najbolje.

Nakon uspostavljanja veze s partizanima iz Žumberka i sutra ujutro na konferenciju.

Nakon uspostavljanja veze s partizanima iz Žumberka i dolaska u sam Žumberak, naš put je završen i to uspješno. Putem smo izvršili par akcija i održali nekoliko zborova i sastanaka koji su dobro uspjeli.

Nakon konferencije koju smo održali sa štabom Z. P. odreda postalo nam je jasnije stanje u Žumberku, kako vojničko tako i političko. Kao što sam u zadnjem izvještaju napomenuo da nam se čini da su drugovi prerano napustili sektor Žumberka to naše mišljenje bilo je tačno, jer oni su zaista otišli sa Žumberka u Sloveniju bez da su dali neprijatelju otpor i zadali mu negdje udarac. Nakon tog njihovog povlačenja situacija u Žumberku se pogoršala i narod uopće neće da prima partizane u onim krajevima gdje su oni prije bili. U toku ofanzive neprijatelj je popalio sela Osinu, Cerovicu, Đuriće i Planinu i poklao muško stanovništvo. Izgleda nam da naši drugovi ovdje nisu pripremili narod na dolazak ustaša već ih uljuljkivali i obećavali odbranu sela itd. Razumije se da sad narod razočaran neće da gleda partizane i da će biti jako mnogo posla dok se ta situacija ne popravi. Kroz to vrijeme Stab odreda nalazi se sa bataljonom »Josip Kraš« u šumama na teritoriju Slovenije. Drugovi iz štaba odreda izgovaraju se da je situacija bila takva da su morali otići i priznaju da je postojala tendenca da se ide čak i na Kordun. U Sloveniji oni padaju iz prve krajnosti u drugu i donose odluku da se povlače u Žumberak s tim da odmah pristupe čišćenju neprijateljskih uporišta odjedanput, od kojih nijedan napad nije uspio. Nakon tih neuspjeha napada moral je kod partizana popustio, tako da i to sada treba liječiti. Neprijatelj se danas još nalazi u svojim uporištima u Žumberku i do našeg dolaska dosta slobodno se kretao po selima i zalazio čak u šumu. Ovo stanje mi mislimo popraviti uspješnim akcijama i operacijama i siste-

matskim političkim radom, kojega do sada ovdje nije bilo. Drugovi koji su se ovdje nalazili nisu bili u stanju izvršiti sve te zadatke, koji su za njih preteški i preveliki. Političkih radnika nisu imali, tako da organizacije NO Fronte ne postoje. Ima nešto odbora, dok organizacije AFŽ i SMG nema. U vezi s tim mogućnosti za mobilizaciju su vrlo slabe, skoro nikakve. I mi ćemo tražiti te mogućnosti na ostalim sektorima gdje one postoje. Prema izvještaju komesara odreda, kojeg sam sada primio, vidi se da stanje na sektoru bataljona »Kljuka« je mnogo bolje nego u Žumberku. Tamo je narod bolje upoznat sa našom borbom, javlja se u partizane i tom sektoru treba posvetiti više pažnje. U tom smislu mi smo dali direktivu štabu odreda, koji je do sada sve gledao samo sa stanovišta Žumberka i nije uspio da rukovodi sa čitavim odredom. Jednako tako moramo posvetiti pažnju i onom sektoru kroz koji smo prošli na svom putovanju za Žumberak a to su općine Bosiljevo, Netretić i Ribnik u kojima postoje uslovi za mobilizaciju u partizane. Za sada u Žumberku ne postoji mogućnost mobilizacije ljudstva a oružja ima bataljon »Josip Kraš« i Proleterski bataljon. Proleterski bataljon ima 20 pušaka, a bataljon »Josip Kraš« ima oko 40 (pušaka) više. Zato je nužno da nam se pošalje što prije jedno 80 omladinaca sa Korduna, koje ćemo naoružati sa tim puškama. U međuvremenu mi ćemo mobilisati ljudstvo sa ostalih sektora, gdje postoje mogućnosti za mobilizaciju . . . Naš štab nalazi se uz Proleterski bataljon jer slobodne teritorije nemamo.

Drugaricu Milku (Kufrin) poslat ćemo kroz par dana, dok se malo upoznamo sa stanjem u samom bataljonu kod čega nam je ona potrebna.

Kao što smo zadnji put javili pali su u ruke ustaša drugovi Franjo Slovenac i drug (Regina) Štefok. Oni su pali u Sošicama i ustaše su ih nakon mučenja ubili. Drugovi su se za vrijeme mučenja hrabro držali. Za druga Čuljata ne zna se da li je pao u ruke neprijatelju ili je uspio pobjeći. Prema izvještaju druga Balaša (Borisa) i druga Markona (Slavka) izgleda da je drug Čuljat uspio da se negdje sakrije i da pobjegne u Kljuku. Krivnja za pad drugova leži na čitavoj grupi i samim drugovima, koji nisu htjeli ići sa ostalima jer su bili toliko umorni i stalno zaostajali na putu.

Po pitanju Čorta (Slavko Klobučar) vidi se da je zlonamjerno ubačeno da je drug bio pijan za vrijeme dok je trajala borba sa ustašama. Drug Balaš (Boris) koji se nalazio iza njega tvrdi

da' drug Čort nije bio pijan, da su bili zajedno na ručku u selu Petrovini, gdje se nitko nije napio. Čort je rukovodio i sa samom borbom, ali pao je svojom krivnjom jer se previše izložio, tako da ga je neprijatelj pogodio prvim metkotti u grudi, dok se za drugi metak ne zna da li je od neprijatelja ili še drug Čort sam ubio.

P. S. U zadnjem našem izvještaju tražili smo da nam se pošalje brigada (misli se na 4. kordunašku brigadu — prim, autora) i predložili da ide preko teritorije našeg 2. bataljona, tj. preko Kljuke. Nakon izvještaja kojeg smo primili od štaba odreda vidimo da je taj bataljon dosta neaktivan unatoč tome što ima tamo dosta mogućnosti za akcije u kojima bi došli do oružja i mogli odmah naoružati ljude, koji se nalaze sa njima u šumama, a koji su iz ovih krajeva. Na sektoru tog bataljona imade nekoliko čisto domobranskih posada sa slabim moralom koje bi brigada sa tim bataljonom mogla razoružati i krenuti dalje ka Žumberku.

Polit, komesar: V. Holjevac¹³⁵

Ovaj izvještaj političkog komesara 2. operativne zone pokazuje da je stanje u Žumberku i Pokuplju bilo dosta teško u vrijeme kad je tamo stigao Štab zone i Prvi proleterski bataljon. To stanje je djelomično uzrokovano nedovoljnim političkim radom i još uvijek slabom organizacijom partizanskih snaga u Žumberku. Međutim, dolaskom Prvog proleterskog bataljona to se stanje brzo popravilo. Ne treba izgubiti iz vida da je Žumberak i za neprijatelja predstavljao osjetljivo područje i zbog toga je nastojao da s tog područja otjera partizanske snage, ako ih već ne može razbiti i uništiti. Za stanje u Žumberku bio je posebno zainteresiran i Glavni štab Hrvatske, pa je zbog toga i uputio svoj Prvi proleterski bataljon na taj teren. S obzirom na prilike u Žumberku i Pokuplju, kako vojne tako i političke, pokazalo se da je bataljon tamo stigao u zadnji čas.

Njegovo borbeno dejstvo imat će velik značaj za učvršćivanje i jačanje partizanskog pokreta u Žumberku koji je u to vrijeme došao u krizu i trebalo je energično i svestrano djelovati da se ta kriza prebrodi.

135 Zb. NOR, tom V, knj. 30.

Evo što o stanju u Žumberku poslije neprijateljske ofanzive i preduzetih mjera kaže Glavni štab Hrvatske u svom operativnom izvještaju br. 19 od 7. 10. 1942. upućenom VŠNOV i PO Jugoslavije:

»Za vrijeme neprijateljske ofanzive na Žumberak naše snage su se prebacile na teritoriju Slovenije. Za to povlačenje izgleda nije bilo nekog naročitog razloga, jer teren pruža velike mogućnosti za manevrisanja, a snage neprijatelja nisu bile naročito jake. Drugovi izgleda nisu imali potrebne podatke, te se stoga nisu ni znali pravilno orijentisati. Neprijatelj je prokrstaro slobodnom teritorijom, popalio nešto sela, a s partizanima je došao u sukob samo jedanput pri odbrani bolnice.

Kako vam je već poznato u sporazumu sa drugom Fišerom (Ivo Lola Ribar), delegatom Vrhovnog štaba, izvršili smo izmjenе u štabu 2. op. zone. Za komandanta smo 2. op. zone imenovali druga Ogulinca Franju (Selju), a za politkomesara druga Veću Holjevca, za njegovog zamjenika druga Marka Belinića. (Do tada je po odluci Glavnog štaba Hrvatske komandant Druge operativne zone bio Pavle Vukomanović Stišе, a komesar Stanko Parmač). Ostale članove štaba još nismo imenovali, ali ćemo to učiniti u najskorije vrijeme, kad se poslani drugovi na terenu malo bolje snađu.

S drugovima iz Štaba 2. operativne zone uputili smo i naš Prvi proleterski bataljon da tamo operiše. Štabu smo Proleterskog bataljona stavili u zadatak, da mobilizacijom domaćih ljudi, a naročito radnika iz Zagreba, stvori sve uslove kako bi što prije prerastao u brigadu. Bataljon ima dovoljan broj kadrova sposobnih za rukovođenje s brigadom. Uslovi su za mobilizaciju na teritoriju 2. op. zone također veoma povoljni, tako da očekujemo da će Proleterski bataljon zaista prerasti u brigadu.

Naše snage koje operišu u 2. zoni sastoje se od: A) žumberačko-pokupskog odredа, u čijem je sastavu bataljon »Jože Kraša«, i bataljon u Kljuki. B) Moslovački bataljon i C) Bilogorska četa. Osim toga, kako rekosmo, sada tamo operiše Proleterski bataljon. Na taj smo teritorij uputili nešto vojnih i političkih kadrova. Štab 2. op. zone dobio je zadatak — naređenje, . da što prije kad to prilike dozvole, prebace jedan dio snaga na Kalnik i tako ožive i taj sektor.

Bataljon u Kljuki, koji je u sastavu Žumberačko-pokupskog odredа, formiran je od jedne banijske i jedne kordunaške čete. Aktivnost je tog bataljona bila malena. Komandni se kadar

nije snažao, a kod partizana je postojala stalna želja za povratkom na Kordun i Baniju. Pitanje je ishrane na tom terenu prilično teško. Bataljon se za vrijeme neprijateljske ofanzive na Žumberak prebacio na Kordun. Nakon izvjesnog odmora i mjera za sređivanje bit će vraćen na svoj teritorij. Očekujemo da ćemo tim našim mjerama razbuktati narodnooslobodilačku borbu na čitavom teritoriju 2. op. zone«. ¹³⁶

Navodimo i zabiljške komesara mitraljeske čete' iz tih dana, 2. 10. 1942. godine:

»Brežuljkasto, vrletno i veoma živopisno područje koje zatvara trokut čija osnova ide prugom Zagreb—Karlovac, sa stanica Zagreb—Gorjanci (Sv. Gora k. 1181) i Karlovac—Sv. Gora, nazvali smo Žumberak. Na to područje stigli smo prvog oktobra 1942. Nikada ranije nisam bio ovdje, niti sam bio pobliže upoznat s tom geografskom cjelinom. Ali, eto sada je ona postala veoma važna u mom životu. Ona je pored Žumberka obuhvatala i više poznatijih historijskih mjesta, poznatih, između ostalog, i po dobrom vinu, kao na primjer: Okić, Plješivica, Sv. Jana, Jastrebarsko, Krašić, Pribić, Draganić, Vivodina i dr. Stigli smo na Žumberak i rasporedili se u rejonu sela Visoča, Kordića i Magovaca. Prvi cilj je postignut, iako je neprijatelj pokušavao da spriječi naš pokret, koristeći i avijaciju. No, ipak on to nije uspio. Pod energičnom komandom već proslavljenog komandanta Prvog proleterskog bataljona druga Ante Banine, kao i člana Glavnog štaba NOV za Hrvatsku i K-ta 2. operativne zone druga Franje Ogulinca Selje bataljon je točno po planu stigao na Žumberak. Na ovom našem velikom maršu i brojnim uspjesima veliku ulogu je imao i naš komesar 2. operativne zone drug Veco Holjevac, dobar poznavao ljudi i prilika na pravcu kretanja bataljona. On je mnogo doprinio da bataljon uspješno izvrši svoj zadatak. Ali, dolaskom na ovo područje, tu na domak Zagrebu, teškoće su tek nastajale. Prvo, da vidimo kako će nas narod primiti, što je bilo i najvažnije, a zatim kako će reagirati neprijatelj na naš dolazak da bi mogli da se pripremimo za borbu. Bili smo svjesni da ovdje neće biti mirnih dana. Ako mi ne budemo napadali neprijatelja, on će napadati nas. Zato je trebalo raditi brzo, a da se opet u nečem ne prenegli, naročito u postupcima s ljudima. Što se tiče postupaka i opho-

¹³⁶ Zb. NOR, tom V, knj. 8.

đenja, svi su borci bili tako pripremljeni da zaista nije moglo doći ni do najmanje greške. Svi od reda su bili spremni na gladovanje i sedam dana, a da niko ne ubere ni jednu šljivu. Po uputstvima druga Vece već slijedećeg dana stupamo u političku akciju i sazivamo zborove svih odraslih stanovnika. Objašnjavamo na zborovima narodu da smo došli ovdje s ciljem da više odavde ne odemo dok okupator i njegove sluge ne budu potpuno potučeni, dok zemlja ne bude slobodna. Zatim govorimo o ciljevima borbe i potrebi da svi naši ljudi uzmu učešće u toj pravednoj borbi za nacionalno oslobođenje i bolji život. Pratimo reakcije ljudi. Oni su preplašeni, naročito žene, jer ovdje već dugo djeluje Žumberački partizanski odred koji je zbog stalnih napada nadmoćnih snaga imao gubitaka i morao se povlačiti u planinu ili druga sela, a neprijatelj je tada vršio represalije nad stanovništvom: ubijanjem i odvođenjem u logore, zapljenom imovine i drugo. Posebno je on zaprijetio da će spaliti svako selo iz koga bude pružan otpor ili koje primi na ishranu i smještaj partizane. Pošto su neka sela već stradala, to su te prijetnje strašno zaplašile ljude. Zato su njihove prve molbe bile da ne ostanemo u njihovom selu. Govorili su: »Slažemo se da je vaša borba pravedna, i mi ćemo vas podržati ilegalno, ali nemojte nam navući propast i uništenje. Nijemci, Talijani i ustaše su još jaki, mnogo jači od vas i vi ćete se povući pred tom silom a mi ćemo stradati.«

Nismo prihvatili te argumente. Rekli smo ponovo: Ostaćemo ovdje. Borit ćemo se ovdje. Povlačit ćemo se pred nadmoćnim neprijateljem, ali ćemo se opet vratiti. Povlačite se i vi. Ako se ne bi borili, okupator bi vas sigurno uništio, podmuklo i postepeno, jedne na prisilnom radu, druge u logorima, a ostale će mobilisati da se bore za njega na Istočnom frontu i protiv partizana u Jugoslaviji. Njegov je cilj uništavanje našeg naroda, u prvom redu bratoubilačkim ratom, međusobnim istrebljenjem. Nećemo mu pružiti to zadovoljstvo. Jedini je izlaz za naše narode u oružanoj borbi, oružanom ustanku. To je stav naše KPJ. Samo oružanom borbom mi možemo da se spasimo i da se oslobodimo.

Opet su nas Žumberčani pažljivo saslušali i složili su se s našim stavovima da se treba boriti. Ali, opet ističu oni svoje primjedbe: »Zašto samo naša sela da se bore i hrane partizane, neka to čine svi, pa ćemo i mi. Ovako, ako to samo mi činimo, oni drugi će nas izdati. Doći će velika sila i vi ćete se povući, a mi ćemo stradati.« I tako se redali dueli, dijalozi, objašnjenja i odgovori.

Bili smo uporni. Ubjeđivali smo ih da će prije stradati bez borbe, nego ako stupe u naše borbene redove. Uvjeravali smo ih da će i ostala sela uskoro prihvatiti borbu protiv okupatora. To je neminovno, to je pitanje dana, a mi nećemo biti stalno kod vas. Nekoliko dana kod vas, zatim u drugim selima, tako da svi podjednako snosite teret snabdijevanja. Prethodno se moramo organizirati. Moramo organizirati narodnu vlast, NOO u pozadini. Zato trebate već sada, ovdje na ovom zboru da izaberete odbornike za vaša sela koji će sačinjavati Mjesni NOO, a zatim će se na skupštinama birati općinski i kotarski NOO. Narodnooslobodilački odbori treba da preuzmu u pozadini vlast, da organiziraju proizvodnju, kulturnu i prosvjetnu djelatnost, snabdijevanje NOV i dr., govorili smo im. Poslije tih objašnjenja u ulozi NOO-a, prvoborci i aktivisti iz ovih sela predložile istovremeno kandidate za odbornike. Svi se složile s predloženim kandidatima osim njih koji su predloženi. Prelazimo na formalno glasanje i odbornici su izabrani. Protestiraju ovi izabrani: »Mi ustvari nismo izabrani, jer se nismo prihvatili kandidature. Hoćete li vi da mi budemo prva meta ustaša. Nemojte s nama računati kao s odbornicima, već kao i sa svim drugim građanima. Nemojte nigdje objaviti naša imena.«

Opet ubjeđivanje: »Vi ste izabrani. Narod vas je izabrao i morate vršiti svoju dužnost.« Ali, i pored toga, nije došlo do konstituiranja Mjesnog NOO tih dana. Najteže je bilo za ishranu. Već drugi dan ništa ne jedemo. A mi ne bismo htjeli da sami određujemo obaveze domaćinstava prema ishrani boraca.

Ali, trećeg dana ujutro situacija se naglo mijenja. U dubini duše naroda i ovih područja živi volja za otporom, saglasnost s borbom protiv okupatora i linijom KPJ. Ali, strah u pogledu lične sudbine i neizvjestost u ishod borbe stvarali su izvjesne dileme oko toga kada početi borbu. A nije ni čudo da je tih dilema bilo, jer su Nijemci brzim tempom nastupali prema Staljingradu i Volgi, a s juga obilazili Moskvu. No, naš narod je ipak i u takvoj situaciji opet vjerovao u Sovjetski Savez i njegovu Crvenu armiju, koja je u to vrijeme još uvijek odstupala. On je još više vjerovao u sopstvene snage u svojoj zemlji koju su porobili i zaposjeli s jakim snagama. Narod je unatoč svemu tome prihvatio odluku KPJ o oružanom ustanku. Nju je tih dana prihvatio i narod Žumberka i Pokuplja.

Baš toga trećeg dana našeg boravka ovdje, rano ujutro, u komandi bataljona i četa dođoše omladinci i omladinke. »Došli

smo da razvedemo borbe na doručak. Meni dajte deset, meni dvadeset, meni petnaest itd.«, rekoše nam oni. Nismo pitali tko ih je poslao, tko je sve to organizirao, da li izabrani odbornici, partijska ili skojevska organizacija ili neko drugi. Nije to u tom momentu bilo važno. Najvažnije od svega je bilo da nas je narod prihvatio i da se odlučio. Narod se odlučio za slobodu i žrtve koje ona neminovno traži a odbacio okupaciju i ropstvo. Spremnost seljaka da žrtvuje ako zatreba i svu svoju imovinu stečenu u dugogodišnjem mukotrpnom radu bila je velika stvar i veliki uspjeh naše narodnooslobodilačke borbe u ovom trenutku i ovdje na Žumberku.

U kućama nas vrlo toplo primaju i dadoše nam bogat doručak. Mislimo: početak je bio težak, ali opet lijep i uspješan. Svjesni smo i toga da je ovaj dio Žumberka vrlo siromašan. To je izrazito vinogradarski kraj čiji su stanovnici živjeli od vinogradarstva ili su neki zbog toga što se nigdje nisu mogli zaposliti odlazili u pečalbu i tako obezbjeđivali svoje životne potrebe. Ovdje čak nema ni vode. Hrana i voda su veliki problem za same stanovnike ovog kraja. Vino im poduzeća ustaške države oduzimaju po vrlo niskim cijenama i daju im obezvrijeđeni novac za koji ne mogu skoro ništa kupiti. Zato su počeli zasijavati svaku stopu zemlje da bi se nekako prehranili. Obradivali su zemlju i oni koji to nikada ranije nisu radili.

Usprkos svih tih teškoća, narod ovog područja, iako se borio sa sopstvenim teškoćama ishrane i snabdijevanja vodom, dijelio je svaki zalogaj, svaku kap vode s borcima Prvog proleterskog bataljona. Nama je on davao prioritet, čak i pred svojom djecom. »Mi ćemo se već nekako snaći, jest ćemo korijen (neka vrsta mrkve) i grožđe. Vi ste stalno u pokretu i borbi i za vas mora biti hrane i vode«, često nam se govorilo. To su nezaboravne riječi i nezaboravni dani. Ali, ovo je tek prvi postignuti cilj, prvi uspjeh. Narod nas je primio i zavolio. Sada to treba opravdati.«¹³⁷

Za sagledavanje stanja u jedinicama u Žumberku i Pokuplju interesantan je i Izvještaj Ivana Gošnjaka i Đoke .Tovanića o obilasku 2. bat. Žumberačko-pokupskog odreda od 8. 10. 1942. godine, u kome se kaže:

137 Dnevnik kod autora.

»Dana 8. o. m. obišli smo 2. bataljon Žumberačko-pokupskog odreda, koji se nalazio u selu Štipanu skoncentrisan za prelaz preko rijeke Kupe. Stanje u bataljonu je slijedeće:

Bataljon se prebacio 24. 9. 1942. na onu stranu Kupe, poslije borbe koju je vodio sa tri satnije sjeverno od rijeke Kupe. Bataljon se prebacio pošto je imao pouzdane podatke o neprijateljskoj ofanzivi na njihov teritorij. U borbi se jedan vod bataljona bez naređenja prebacio preko Kupe, poslije je slijedilo prebacivanje čitavog bataljona.

Bataljon broji 163 partizana, od toga broja su 24 bolesna, a 15 ljudi je otišlo sa drugom Bulatom (Radom) u pravcu Slavonije. Od (ukupnog) broja sa 63 Srbina, a ostalo Hrvati. Tečinu u bataljonu čine seljaci.

Štab bataljona je potpun. Komandni kadar je, prema našem utisku, dobar: komandant Simo Vučinić¹³⁸ ima autoriteta, a i dobar je vojnik, komesar Ivica Tomšić se razvija u dobrog komesara. Komandiri četa, poslije izmjene, također zadovoljavaju.

Stanje i borbeno raspoloženje partizana — dobro.

Bataljon se stalno popunjava iz redova hrvatskog naroda. Svakodnevno stižu drugovi iz Zagreba (danas na pr. stiglo 7 drugova). Prije neki dan je stigao jedan liječnik sa sanit. materijalom koga je bataljon zadržao. Naređeno im je da liječnika sa većim dijelom lijekova i materijala upute u Gš.

Politički rad u bataljonu nije naročito razgranat. U bataljonu ima 31 član KP, 12 kandidata i 25 skojevaca. 3 člana su isključena zbog pijanstva.

Po našem mišljenju disciplina u bataljonu nije najbolja. To se vidi po tome što se nekoliko članova KP opilo, što je jedan vod samovoljno otišao iz borbe i uopšte po ponašanju partizana. Drugovi iz Šamarice traže da se vrate na svoj teren. U 3. četi bataljona nesuglasice.

Odnos hrvatskog naroda prema partizanima je vrlo dobar. Na putu za masovno učešće Hrvata u borbi stoji strah od represalija na porodice i sela. Partizane dočekuju najljepše, masovno posjećuju zborove. Po izvještaju drugova izgleda da se linija NO borbe sprovodi pravilno.

¹³⁸Operativni opicir 13. proleterske brigade »Rade Končar«, narodni heroj, poginuo kod Brezovice u Sloveniji.

Politička situacija na teritoriju ovog bataljona nije se izmijenila odlaskom bataljona, pošto je narod tumačio odlazak bataljona potrebom izbjegavanja borbe sa nadmoćnijim (neprijateljskim) snagama, a pored toga patrole koje su ostavljene na terenu držale su stalne veze sa narodom.

Po izjavi jednog druga, koji je 1-og krenuo sa Žumberka, ustaše su ostale u Žumberku i tamo se počeli utvrđivati. Spaljena su hrvatska sela: Planina, Cerovica i Osunje. Po pričanju istog druga poginuo je drug Štefok i sa njim još jedan komesar čete, vjerovatno drug Franjo Ogulinac.

Bataljon »Josip Kraš« zajedno sa Štabom Zumberačko-pokupskog odreda nije se još vratio iz Slovenije. U Žumberak još nisu bili stigli drugovi Seljo (Franjo Ogulinac) i Veco Holjevac s Proleterskim bataljonom. Izgleda po izvještaju tog kurira, da su se vratili nazad, ali on ih nije vidio nego je to samo čuo.

Bataljon se noćas prebacio preko Kupe...

Ofioir u Štabu:
(Đoko) Jovanić

Zamjenik komandanta:
Ivan Gošnjak¹³⁹

Upoređujući izvještaje partijskog komesara 2. zone i drugova Gošnjaka i Jovanića, može se izvući nekoliko karakterističnih zaključaka o stanju u Žumberku i Pokuplju pred dolazak na to područje Prvog proleterskog bataljona Hrvatske. Situacija na tim područjima ima nekih sličnosti, ali i bitnih razlika:

A) U suštini na jednom i na drugom području narod je za partizanski pokret, a protiv ustaša i njihovog terora,

B) Za oba područja se može reći da nije bilo dovoljno političkog rada, što je bilo više izraženo na terenu Žumberka,

C) I jedan i drugi teren partizani su za vrijeme neprijateljske ofanzive u septembru dosta brzo i skoro bez borbe napustili, što je kod naroda, naročito u žumberku, ostavilo težak utisak. Ipak se može reći da se u Pokuplju nešto pravilnije postupalo, da su veze s narodom bile čvršće i politički rad bolje organiziran. Otuda i shvatanje kod naroda da je odstupanje partizana preko Kupe samo trenutna potreba da se izbjegne borba i poraz od nadmoćnijeg neprijatelja. Osim toga, bataljon je i kad se povukao ostavio neke manje snage — pa-

139 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

troje za vezu s narodom, što je svakako imalo pozitivan učinak. Narod se nije osjetio sasvim napušten.

D) Na terenu Žumberka uslovi za mobilizaciju novih boraca za partizane bili su dosta slabi. Tu je i višak pušaka, što je rijetkost u našem partizanskom ratu, dok je u tom pogledu u Pokuplju situacija znatno bolja.

I za jedno i za drugo područje od značaja je bio dolazak na Žumberak Štaba 2. operativne zone i Prvog proleterskog bataljona. Prije svega dolazak Štaba zone značio je kraj rascjepkanosti u rukovođenju i veliki korak naprijed u organizacionom i političkom učvršćivanju partizanskog pokreta sjeverno od Kupe u cjelini. Pojava svježih partizanskih snaga pozitivno utiče i na učvršćenje Žumberačko-pokupskog odreda, u prvom redu njegovog štaba koji dobiva precizne i jasne zadatke, što mu omogućava ispravljanje nekih ranijih pogrešnih stavova o kojima je bilo riječi u citiranim dokumentima.

Izuzetno značajnu prekretnicu čini oživljavanje partijskog rada koji organizira novoformirani Okružni komitet KPH za Pokuplje i Žumberak koji je formiran u oktobru 1942. godine, čiji je sekretar privremeno Veco Holjevac, a potom Lutvo Ahmetović. Dolazi do organizacija NOO, oživljava se rad s omladinom i ženama, posebno u selima bliže slovenačkoj teritoriji (ćetiše, Kunčani, Radatovići, Badovinci, Jezernice, Malinci itd). Političko-partijski rad se u Žumberku usmjerava na općinu Radatoviće i Sošice gdje je raspoloženje i simpatije naroda prema NOR-u bilo najizraženije.

Smatramo da na ovom mjestu treba navesti partijski izvještaj koji bataljonski biro Prvog proleterskog bataljona Hrvatske upućuju 12. oktobra 1942. godine Pokupskom okružnom komitetu KPH. Ovaj izvještaj je značajan, jer daje ukratko ocjenu stanja i rada partijske organizacije unutar bataljona. Iz njega se vidi da je stanje znatno bolje nego ranije.

Osim toga iz izvještaja se u osnovnim crtama vidi stanje i politička situacija na borbenom putu bataljona od Bosiljeva do Žumberka i u Žumberku, kao i zadaci koji stoje pred bataljonom i partijskom organizacijom u krajevima gdje je pretežno hrvatski živalj.

»Pokupskom okružnom komitetu

Od zadnjeg partijskog izvještaja 10. 9. 1942 — rad partijske organizacije pošao je korak naprijed. Najvažniji zadatak koji je dobio naš bataljon ovdje u hrvatskim krajevima, to jest

prohijeti kroz Žumberak barjak NO borbe, barjak narodnog ustanka, izvršava se uspješno.

U tome radu učestvuju svi partizani i proleter i na vojničkom, na političkom ili na kulturno-prosvjetnom polju. Izvršen je niz uspješnih vojničkih akcija, političkih zborova i razgovara sa narodom kao i više kulturnih priredbi. Naš bataljonski biro bio je rukovodilac, ali ne uvijek inicijator ovih akcija. Tu nam je upravo najveći nedostatak, o čemu mislim kasnije govoriti.

Stanje u partijskoj organizaciji prilično je sređeno, tako da se ne gubi mnogo vremena na neplodnu kritiku pojedinih partijaca radi njihovog lošeg držanja. Ali, još uvijek nismo uspjeli da se kritika svede na takovu kritiku koja bi bila vezana direktno uz izvršavanje partijskih zadataka. Naime, još se uvijek mora mnogo govoriti o tome zašto partijci nisu izvršili svoj zadatak, a ne kako da se izvrši da bi uspjeh bio što veći. ■

Bataljonski biro postavlja opće i konkretne zadatke pred četne ćelije, to jest sprovođenje partijske linije na svakodnevne sitne pojave u bataljonu pa do sprovođenja partijske linije ovdje u hrvatskim mjestima, to jest objašnjavanje narodu NO borbe, cilj partizanske borbe, populariziranje NOF Hrvatske itd.

U tome pravcu imali smo vidne uspjehe. Ali, ti uspjesi bili bi kudikamo veći da je bataljonski biro uspio angažovati sve partijce na tom poslu. Naravno da nam je još za sada to nemoguće kad se uzme u obzir da su članovi naše organizacije vrlo mladi članovi koji nemaju iskustva i dovoljno rutine u sprovođenju partijske linije.

Prije polaska u hrvatske krajeve bataljonski biro, u zajednici za komesarima četa, organizirao je kurs sa svima proleterima. Objašnjavano je sve o liniji NO borbe i kako treba da se vladamo u hrvatskim krajevima, gdje se plamen partizanskih borbi tek počeo razvijati i gdje je Proleterski bataljon upravo poslan sa zadatkom da pojača partizansku borbu i da dignu hrvatski narod na ustanak i tamo gdje to još nije. U tome smo uspjeli. Prvilno odnošenje spram naroda i njegove imovine prirodna je stvar naših boraca. Pored naših vojničkih i političkih akcija to je glavni razlog da nas hrvatski narod svuda vrlo ljepo dočekuje. Naš bataljon je dokazao narodu da smo mi zaista prava narodna vojska koja se bori za narodnu slobodu. Najbolji utisak ostavio je naš bataljon na cijelom

putu od Korduna do Žumberka. Šta više i u selu Vivodini, gdje smo se kratko vrijeme zadržavali, ostavljen je vrlo dobar utisak. Tako su govorili: »Bolji su nego naši ustaše i domobrani. Niko nije dirao voće ni vinograde.« Drugovima se prikazuje značaj takvog našeg držanja jer je korisnije naše pravilno držanje u selu spram naroda i njegove imovine, nego da održimo ne znam koliko političkih zborova, a na drugoj strani da ostavljamo utisak neke rulje.

Od kako smo pošli sa Korduna u bataljonu se nije pojavilo nikakvih posebnih problema u vezi sa disciplinom i izdržavanjem napora prilikom marševa i akcija. Na Kordunu smo primili preko trideset omladinaca većinom neiskusnih boraca, ali se pokazalo da je naš bataljon sposoban da ih primi, provjeri i od njih stvori disciplinirane borce.

Izvršeno je pet akcija i razbijanje ustaške ofanzive na Žumberak.

Sve te akcije bile su i politički pripremljene. Prilikom akcije na Bosiljevo zapazila se jedna naša slabost gdje smo dopustili da borci izvlače plijen iz kasarne neorganizirano, i da svaki grabi najprije što za pojesti. Ta slaba strana dolazi u vezi sa našim još jednim većim nedostatkom, a to je nesposobnost naših desetara i vodnika da rukovode svojim jedinicama i da ih drže, za vrijeme borbe i za vrijeme evo ovakovih momenata, čvrsto u svojim rukama, pod svojom kontrolom. Da bi se to popravilo, poduzeli smo što češće sastanke komandnog kadra čete gdje se obraća najveća pažnja desetarima i vodnicima. Dolaskom na ovaj teren bataljonski biro se nije odmah snašao i nije se prihvatio najvažnijeg zadatka, to jest učvršćivanja naših veza sa selom, organiziranje političkih zborova i NOO. Poslije prve kritike od strane druga delegata iz CK, naš biro se prihvatio posla i dokazao da on to može činiti.

Prvi politički zbor s priredbom koju je dao naš kultumoprosvjetni odbor (u kojem su se posebno isticala trojica braće Tikulina — op. autora), održan je u oslobođenom Bosiljevu gdje nas je narod dočekao sa ljubavi, ali i sa strahom koji je dolazio od pomisli da ćemo mi otići iz sela, a da će doći ustaše i paliti. Svojim tumačenjem drugovi partijci su uspjeli dokazati da samo zajedničkom borbom, stupanjem u NOF Hrvatske, stupanjem u NO vojsku narod može spasiti svoje domove i osloboditi se fašizma.

Našom uspjelom akcijom (vojničkom) u Bosiljevu, političkim zborom, kulturnom priredbom, defileom našeg bataljona

i udarne brigade pred Štabom 2. zone, vojničkom svečanosti sa govorima i kulturnom priredbom, ispisivanjem parola po zidovima kuća kao i sa našim ispravnim odnosom spram naroda, ostavili smo vrlo dobar utisak u Bosiljevu.

U Vukovoj Gorici narod nas je dočekaao s oduševljenjem. NOO u tom selu radi prilično dobro. I tu je održana priredba i zbor koji su potpuno uspjeli.

Naša akcija u Netretiću, demonstrativni marš »Luizijanom« i nastupanje preko Ribnika ka Kupi izazvao je divljenje i dubok utisak kod naroda koji je ostavljao svoj posao na njivama i pozdravljao nas.

U Žumberku se nastavio bijeg neprijatelja ispred nas. Napuštaju Vivodinu i Sošice, a zatim uspješno razbijanje njihove (ustaške) ofanzive daje nam mogućnosti za intenzivan politički rad.

Razjurenjeni NOO u Sošicama i od ustaškog terora demoralisani, naš bataljonski biro podiže, kritikujući neispravno držanje odbornika pred ustašama i daje upute za daljnji rad. Naročitu pažnju posvećujemo pravilnom držanju naroda i odbora prilikom eventualnog dolaska ustaša. Održan je također zbor sa kulturnom priredbom koje je organizovao naš Proleterski bataljon. U tom selu je moguća mobilizacija omladine koju mislimo sprovesti. Također je uhvaćena veza sa selima: Magovci, Dragišići, Priseli. U selu Magovci narod je na zajedničkom sastanku (sve skupa oko 50) izabrao dva odbornika koje ćemo povezati sa općinskim NOO u Sošicama. I u tom selu moguća je mobilizacija. Pokušavamo prodrijeti i u ostala sela.

Stanje u bataljonu je zadovoljavajuće, ali će biti još bolje kada uspijemo uposliti svakog proletera i tako ga još čvršće vezati uz svoju jedinicu. Proleterski bataljon radi sad na tome, stvarajući aktive koji će djelovati na vojničkom, političkom ili kulturno-prosvjetnom polju.

Komesari četa i komandiri zadovoljavaju u svom radu.

Obrazovane su komande četa pomoću kojih ćemo još bolje koordinirati vojnički i politički rad. U tom ćemo nastojati da sekretari četa zauzmu odgovarajuće mjesto kako bi partijska organizacija došla do izražaja i u našem bataljonu zaista postala organizator i rukovodioc čitavog života.

Smrt fašizmu — Sloboda narodu!

14. X

Sekretar Bataljonskog biroa: Mato v. r.

P. S.

Odbornici u selu Magovci zovu se: Dako Magovac i Ilija Magovac. U selu Dragišići može se obratiti na Nikolu Dragišića.

Uhvaćena je veza i sa selima: Kašt (ime ću naknadno donijeti) i Priseli: Joža Klepan.

Partijci su dobili zadatak prodrijeti i povezati sva sela općine Sošice.

Rezultat ću kasnije saopćiti.

Mato v. r.«

Iz ovog izvještaja je posebno uočljivo da se partijska organizacija bataljona nije bavila samo političko-partijskim radom u bataljonu, već je veliku pažnju posvetila društveno-političkoj aktivnosti na terenu. To je bila praksa u krajevima kroz koje je bataljon prolazio, a posebno u Žumberku gdje se duže zadržao. Aktivni su politički bili ne samo članovi partije, kandidati i skojevci već i svi proleter i prema svojim sposobnostima i mogućnostima. Od posebnog značaja je bio pravilan odnos prema narodu i njegovoj imovini. Takav pravilan odnos doprinio je da narod stekne povjerenje, da se uvjeri još jednom da su partizani prava narodna vojska, njihova vojska.

Ne treba izgubiti iz vida da su proleter i došli na teren gdje su partizani Žumberačko-pokupskog odreda i 4. kordunaške brigade već od ranije vodili borbe, pa je sada radost naroda u toliko bila veća, jer se uvjerio da partizani kad se god vrata dolaze jači. U srazmjeri s tim neprijatelji naroda postaju sve slabiji i služe se sve grubljim i brutalnijim sredstvima. Zato treba jasno podvući da su uspješne borbe i politički rad prije dolaska Proleterskog bataljona na Žumberak imali ogroman politički i vojnički značaj. Narod se dolaskom proletera samo još jednom uvjerio da je povlačenje partizana pred neprijateljskom ofanzivom bilo privremeno, zahtjev trenutnog odnosa snaga, a nikako trajno povlačenje, a još manje poraz partizanskih snaga. Političko-partijski rad bataljona skladno se uklapao u sve organiziraniji i intenzivniji rad koji je organizirao i sve uspješnije sprovodio Okružni komitet KPH za Žumberak i Pokuplje.

Uporedo s oživljavanjem političkog rada trebalo je i vojnički biti aktivan. Zato Štab zone nastoji da što cjelishodnije angažira raspoložive partizanske snage. Kod toga treba reći da je i neprijatelj izvukao potrebna iskustva. Počeo je da se utvrđuje i grupiše, računajući s tim da partizani raspoložuju teškim oružjem za osvajanje utvrđenih objekata.

U to vrijeme ustaški i domobranski garnizoni nalazili su se u mjestima Oštre, Krašić, Kostanjevae, Željezno, Kalje, Novo Selo, Stojdraga, dok su Talijani imali uporišta u Radatoviću, Kaštu i Metlici. Proleterski bataljon se, neposredno po prelasku Kupe, našao sam među tim uporištima koja su međusobno bila udaljena manje od desetak km. U to vrijeme štab Žumberačko-pokupskog odreda s bataljonom »Josipa Kraša« nalazio se u Sloveniji, odakle se kasnije vratio u rejon Pečno.

Razbijanje neprijateljske ofanzive i probaj obruča

Neprijatelj je osjetio opasnost od pojave novih partizanskih snaga u Žumberku i nije ostavio mnogo vremena da se bataljon sredi i pripremi za nove akcije. Uočio je kod svog prvog pokušaja napada 1. oktobra da se radi o ozbiljnijem protivniku pa relativno brzo prikuplja jače snage i prelazi u ofanzivu. Tako je bataljon već 7. oktobra morao na sebe da primi svu težinu novog ustaškog napada. U to vrijeme bataljon je bio raspoređen po četama u rejonima: s. Galin, s. Ognjenovac, s. Kokote. Svaka četa bila je ojačana sa po dva teška mitraljeza. U takvom rasporedu bataljon je imao zadatak da prikupi podatke o neprijatelju, kako bi mogao preći u aktivna dejstva.

Međutim, ustaše nisu mirovale. Vrlo brzo su skupile snage jačine tri ustaške bojne, i to: 15, 16. i Pripremnu karlovačku bojnu. Koncentracija je izvršena u rejonima Oštrca i Vivodine, s tim što su jače snage u početku bile u rejonu Oštrca. Napad je počeo 7. oktobra u 11 časova najprije na 3. četu koja je držala položaje oko sela Belošić i sela Radinović i Oštre (tr. 569). Ustaše su napale i položaje ostalih četa, ali bez uspjeha. Neprijateljski napad podržavalo je 5 bombardera koji su položaje proletera zasipali bombama i mitraljeskim rafalima u niskom letu.

Prvog dana borbe bataljon je nanio ustašama osjetne gubitke u ljudstvu i materijalu. Jedan tromotorni bombarder bio je oboren vatrom iz puškomitraljeza Mane Lončara Prsana.

Front bataljona toga dana i noći ostao je na liniji Dančulovići, Ognjenovići, Kokote. Noć je prošla u pucnjavi sa strane ustaša, dok su proleteru štedjeli municiju za blisku borbu. U toku 8. oktobra vode se žestoke borbe, ali neprijatelj ne

uspijeva da postigne nikakav značajniji prodor u položaje branioca.

Ujutro 9. oktobra ustaše su ponovile napad, težeći da svojim lijevim krilom zaobiđu bataljon i bace ga u pravcu Sošica. Da bi ovo realizirali, oni su svoje lijevo krilo pojačali s dvije satnije koje su u toku noći 8/9. oktobra prebacili s tzv. hrvatsko-talijanske granice. Na položaje ostalih četa ustaše su također napadali i uspjeli da ih sve postepeno potisnu. Bataljon se povlačio, vodeći upornu borbu za svaki objekat. U 14 časova zauzeo je položaj na liniji: Radinovići—Plavci—Kordići. Odbrana ovih položaja bila je od presudnog značaja i zato je Štab bataljona donio odluku da ne odstupi ni koraka nazad.

Ustaše su napadale, ali bataljon je na toj liniji pružao žestok otpor i razbivši napad neprijatelja, prešao u protunapad. U to vrijeme stigao je i bataljon Slovenaca (oko 100) koji je učestvovao u protunapadu na desnom krilu bataljona. Bataljoni su u toku 3 časa borbe slomili ustaško lijevo krilo i odbacili ga do Vivodine, a desno krilo zadržalo se u selu Visoče. Druga i 3. četa izvršile su juriš na položaje Visoče i zauzele selo. Ustaše su bile odbačene i, u paničnom bjekstvu, napustile svoje uporište u selu Oštre. Neprijatelj je imao preko 60 mrtvih, više ranjenih i 9 zarobljenih. Naši gubici bili su tri mrtva, dva teže i 6 lakše ranjenih. Zaplijenjeno je 20 pušaka, 30 bombi, 2.000 metaka, 70 mina za bacač 81 mm te razne druge spremne i hrane. Tog zadnjeg dana borbe 10. 10. poginuo je junačkom smrću jedan od najmlađih proletera kurir Dušan Pjevač.

U operativnom izvještaju bataljona od 12. 10. 1942. upućenog GŠH o ovim borbama se kaže:

»Poslije Dalmacije i borbi na Golubiću Proleterski bataljon nije imao tako žestokih borbi, niti je podnio toliko napora kao što je to podnio prilikom svog boravka u Žumberku od

1. do 10. oktobra. Dolazak našeg bataljona na ovaj sektor imao je ogroman značaj za ovaj kraj, jer uopšte do sada nije bilo u ovom kraju borbi velikih razmjera.

Ustaše, misleći da smo mi jedna mala jedinica, napale su nas, kao što ste obaviješteni 1. 10. 1942, sa 1 satnijom, misleći da će nas likvidirati. Kad im to nije uspjelo, spremio je pukovnik Metzger (kao što smo saznali od zarobljenih ustaša) veliku ofanzivu da likvidira partizane. Stvarno je to bio jedan veliki pohod ustaških bandita na jedan mali kraj Žumberka. Ta ofanziva počela je 7. 10. a završila se 9. 10. 1942. sa potpunim porazom ustaških bandita.

Ustaški garnizoni su poslije prve ofanzive na Žumberak bili pojačani, tako da je svaki garnizon imao po 1 bojnu. Ti ustaški garnizoni bili su načičkani u Krašiću, Kostanjevcu, Reliću, Oštrcu, Željeznom, Kaljama i skroz cestom do Samobora. (Pošto je ogroman sektor na kome je vođena borba, nije se mogla dostaviti skica terena, nego treba pogledati sekciju Samobor). Naš zadatak je bio da ugrožavamo tu cestu, da tim dolazimo u kontakt sa neprijateljem, tako bismo došli do informacija o njegovom stanju i na taj način preduzeli odlučujući napad. U tu svrhu i naš bataljon bio je razmješten tako da je naša 3. četa bila u Galinu, 1. u Ognjenovcu, a 2. u Kokotima. Svim četama bilo je pridodato 1—2 odeljenja teških mitraljeza. Svima je bilo u zadatku nadiranje prema Kostanjevcu. Prilikom vršenja tih zadataka počela je ofanziva pukovnika Metzgera. Napad je počeo 7. oktobra u 11 sati do podne i to našu 3. četvu koja je zauzela položaje oko Radinovića i Belošića. Prema prvim podacima nije se vjerovalo da je jačina neprijatelja bila tako velika te je bilo naredeno 3. četi da ga zaustavi. Borba je trajala do 4 sata poslije podne, kada se ta četa morala povući pred velikom brojčanom nadmoćnosti neprijatelja i njegovom podilaženju sa bokova. Povlačila se s borbom u pravcu Dančulovića. Jačina neprijatelja koja je taj dan napadala ne može se točno ustanoviti, samo je tačno (što smo doznali od zarobljenih ustaša) da su u ovoj ofanzivi učestvovala 3 bojne i to: Pripremna karlovačka, 15. i 16. bojna. Ustaše su napredovale taj dan i front je ostao na liniji: Dančulovići—Dragišići—Ognjenovac—Kokote. I bombarderi su stalno bombardirali naše položaje i time omogućavali lakše napredovanje ustašama. Taj dan uveče dolazi 5 bombardera i tuku i mitraljiraju naše položaje. Naši drugovi ne mogu da to gledaju ravnodušno i otvaraju bez komande vatru na avione. I zaista time i uspevaju. Veliki tromotorac bombarder pada u plamenu. To ohrabruje naše borce i ulijeva im nade za sutrašnju veliku bitku.

Ujutro u 7 sati počinje nadiranje ustaša koje traje čitav dan do 7 sati naveče. Glavna njihova namjera izgleda da je bila da nas svojim lijevim krilom opkole što se osjećalo za čitavo vrijeme borbe. Tu noć su prebacili 2 satnije sa slovenačke granice i udaraju na bok našoj 3. četi koja mora odstupati. Uporedo sa njenim odstupanjem povlače se i ostale snage uz borbu. To povlačenje uz borbu traje od 7 sati ujutro do 2 sata poslije podne, kad smo zauzeli položaj Plavci—Kor-

dići—Radinović (sv. Ilija). Bombarderi su bombardovali i taj dan, samo sa velike visine. Zauzimanjem tog položaja donijeta je odluka: »Ni koraka nazad!« Po cijenu života moralo se dati ustaškim banditima jak udarac. Drugovima je naredeno: »Nož na pušku i ni koraka nazad!« Topovi, bacači i mitraljezi bili su oružje kojim su ustaše nemilosrdno tukli naše položaje. Ali, to nije moglo zbuniti naše borce. Naša 3. četa dočekuje ustaše kod Radinovića i sa bombama razbija njihove napade. Ustaše počinju da uzmiču a naši nadiru za njima. Za vrijeme tog nadiranja stiže i bataljon Slovenaca (do 100 boraca, Istočno-dolenjskog NOP odreda) koji također udara na ustaško lijevo krilo i skupa sa 3. četom počinju goniti ustaše. Prilikom tog razbijanja ustaškog krila bio je tamo komandant i politički komesar zone koji su također ulili našim borcima nadu za uspjeh. Za nepuna 3 sata otjerali su ih čak do Vivodine, dok su se ustaške snage u Visoču još držale. Tada počinje da juriša i naše lijevo krilo na Visoče. Kiša bombi padala je sa jedne

1 sa druge strane do 7 sati uveče, kada opet počinje juriš na Visoče. Ali, ustaše nas nisu smjele dočekati nego su pobjegle. Pobjegle su i nisu se zadržale do Kostanjevca, čak su napustile i Oštre. Taj dan bio je dan velike borbe, borbe kakva se rijetko ponavlja, borbe koju mogu da izdrže borci sa visokom svijesti. Borci su vodili borbu čitav dan, a da im nije padalo na pamet ni da jedu. Taj dan nam gine komandant zone. Njegova smrt izaziva žaljenje na svim licima proletera, ali ujedno i sijevanje u očima za što bržom odmazdom. Tu noć se prebacuju

2 satnije iz Kalja u Sošice po planu da nam udare s leđa i tako (nas) potpuno opkole. I zaista ujutro u 10 sati oni nas napadaju i zauzimaju položaje Kordiče do kote 627. Oni su uspjeli da zauzmu taj položaj čisto iz naše nesprenosti, jer nismo mogli vjerovati da bi nas sad napale te 2 satnije kad smo dan prije rastjerali ustaške bojne. Odmah ih naši napadaju na njihovom lijevom krilu i to 1. vod 2. čete dok je 3. četa bila zauzela položaj na Oštrcu i nije se mogla odmah prebaciti. Tada naša 1 četa koja je bila smještena u Magovcu napada na kotu 627. To je bio juriš kakav odavno nismo vidjeli. Po svaku cijenu morala se da zauzme ta kota, i time bi bio napad uperen na Kordiče. Taj juriš traje od 1 i po sat poslije podne do 2 i po sata. Ustaše su se bile utvrdile i mitraljezima i bacačima nisu dozvolile da im se lako priđe. Gusta kiša, magla i vjetar bio je još jedan činilac koji je odlučio pobjedu. Naša bočna vatra mitraljeske čete natjerala ih je u bijeg i taj smo položaj osvojili bez i jednog gubitka. Tako u streljačkom

stroju polazimo na Kordiče ali ustaše nas ne smjedoše dočekati nego pobjegoše i to u pravcu Placi, Kokote i na Oštre. Kad su došli blizu Oštrca, ustaše koji su bili došli na Oštre otvaraju vatru na njih čiji nam gubici nisu poznati. I to je bio jedan dobar manevar jer su ustaše mislile da mi dolazimo pošto iz Sošica naš 2. vod 2. čete i Slovenci, koji su se nalazili u Jezernicama, ulaze u Sočice. Tako da je bilo malo više opreznosti mogli smo ih uništiti, ali ipak su pri tom bijegu ostavili 6 mrtvih i u 3 sata poslije podne 9. 10. 1942. završava se ustaška ofanziva u Žumberku sa potpunim njihovim porazom. Broj ustaških gubitaka u ova 3 dana borbe ne može se točno utvrditi, jer se svaki dan pronalaze mrtvi, a i hvatamo žive koji su zalutali u šumi. Do sada se moglo utvrditi da ih je bilo 50 mrtvih, 30 ranjenih i 9 zarobljenih. Naši gubici

3 mrtva, 2 teže i 6 lakše ranjena. Zarobljeno je preko 20 pušaka, 30 bombi, 70 mina za bacač, kola kruha i kola konzervi, kapsli, štit i postolje za teški mitraljez, preko 2.000 metaka. Mi bismo ih gonili i dalje da su naše snage bile brojnije, ali nismo mogli jer je sektor bio ogroman i to bi bilo besmisleno. Tako smo se zadovoljili da smo ih stjerali u Kostanjevac.

Ova borba za Žumberak bila je velika borba, borba u kojoj se pokazalo niz hrabrosti i odlučnosti. Ima niz slučajeva u kojima su naši borci sa bombama jurišali na njihove utvrde i mitraljeze i tjerali neprijatelja u bijeg. Ovom borbom ustaški razbojnici vidjeli su da se partizani ne predaju, a ujedno im je pokazato kako se bori narodni vojnici. Naš hrabri kurir Dušan Pjevač upada u ustašku zasjedu, prilikom vršenja svoje dužnosti. Ali, on ne oklijeva. Ne mogavši pobjeći, pali bombu i liježe na nju. Ova herojska smrt našeg hrabrog druga Pjevca pokazuje još više ustaškim psima sa kakvim borcima oni imaju posla, a ujedno da partizane ne mogu žive uhvatiti. Tom događaju ne mogu ni da vjeruju. Ima još hrabrosti i primjera herojstva koji se ne mogu ovdje nabrojati, ali koji će ostati u trajnoj uspomeni svakom borcu u našem bataljonu. Neobičnu hrabrost pokazali su borci omladinci mobilisani na Kordunu. Ustaški psi se sada utvrđuju na Oštrcu. Prema podacima koji nam stižu dolaze im nove snage u Kostanjevac i Kalja te će sigurno opet preduzeti neke mjere protiv nas.

Polit, komesar: Božo Spaček Komandant: A. Banina¹⁴⁰

Nastavljam tekst iz svog dnevnika od 6. 10. 1942. godine. »Nijemci i ustaše u Zagrebu, Samoboru, Karlovcu i Oziju već su saznali za naš dolazak, a Talijani i belogardisti u Metlici također. Već izviđaju i pripremaju koordinirani napad. Razmišljamo. Moramo izdržati. Ako bi nas prisili na povlačenje sa ovog područja, narod će izgubiti vjeru u nas, a borba će biti teška. Mi imamo dva bataljona, a oni će poslati najmanje 10 bataljona. Seljo proučava operativnu situaciju. On svojom ozbiljnošću, punom optimizma i hladnokrvnosti i u najtežim situacijama, ulijeva vjeru u uspjeh. S njime će jedan bataljon sigurno pobijediti 10 bataljona. Već se povezao sa Slovencima. Ako ustreba imat ćemo odstupnicu, a za ofanzivna dejstva — sudjelovanje slovenskih partizana. Ne vjerujemo da će se odstupati. Seljo je za ofanzivnu taktiku. To je proslavljeni španski borac s velikim iskustvom.

Došlo je veliko iskušenje. Neprijatelj je otpočeo svoju prvu ofanzivu na naš bataljon. Najveće snage kreću od Zagreba i Karlovca te još pet manjih garnizona raspoređenih oko Žumberka. Krenule su kolone. Na topografskim kartama ustaških i talijanskih oficira sedam strelica je upereno na naš bataljon. Avijacija ponovo izviđa i bombardira. Ubrzo dolazi i do kontakta s glavnom neprijateljskom kolonom koja od Pribića kreće prema Sošicama. Franjo Ogulinac Seljo i Ante Banina već su izvršili raspored. Manje snage, jednu četvu, postavili su prema glavnini neprijatelja, a jače snage prema slabijim neprijateljskim snagama. To je uslov da se može djelovati ofanzivno i izbjeći gubici. Energičnim i aktivnim dejstvom čete prema glavnim snagama neprijatelja, kao i dejstvom patrole na ostalim pravcima, neprijatelj je dobio utisak da smo svuda jednako jaki. Zato on nastupa metodično uz artiljerijsku i avionsku podršku. Međutim, naše male i vrlo pokretne jedinice neočekivano se brzo prebacuju na druge položaje. Neprijatelj, pošto otkrije prazne položaje, požuri da ih zauzme, a zatim njegova artiljerija i avijacija sručuje na njih veliku količinu granata i bombi. U tome momentu naše jedinice vrše snažan protunapad u bok njegovih snaga, nanoseći mu osjetne gubitke. Tako se ponovilo tog dana nekoliko puta. Nekoliko puta neprijatelj tuče svoje jedinice i svaki put smo to iskoristili za protunapad i vraćanje položaja. Ali, neprijatelj ipak ne odustaje od napada. Pred kraj dana naročito pojačava napore da zauzme dominantne visove oko naših položaja kod Kordića i da poveže svoje snage u dvostruki обруč. Namjera mu je da nam ne dozvoli da se u toku noći

izvučemo kroz međuprostore. Ali on ipak nema dovoljno podataka o nama. Upućuje jedan avion u vrlo niskom letu da javlja 0 našim pokretima i položajima. U prvom krugu avion je već oboren. Franjo Ogulinac Seljo je naučio proletere: »Plotunska paljba i dugi mitraljeski rafali«. Avion je bio na zemlji. Pao je naš teritorij u rejonu sela Jezernica.

Istovremeno je komanda bataljona, već prema ranije utvrđenom planu, naredila protunapad glavnine bataljona na snage neprijatelja iz Metlike i Ozlja. U protunapadu učestvuju i Slovenci. To je bio naš prvi susret sa slovenačkim partizanima. Na mene su ostavili veoma snažan utisak. U munjevitom naletu neprijateljske snage na tim pravcima bile su razbijene. Slovenci produžiše da gone neprijatelja prema Metlici, a glavnina našeg Proleterskog bataljona produži pokret u pravcu dominantnog visa Oštrca, s ciljem da napadne iz pozadine glavne snage neprijatelja koje su došle iz Karlovca pod komandom pukovnika Tomaševića. Taj protunapad je bio tako silovit da zamalo nije bio zarobljen i pukovnik sa svojim štabom koji je rukovodio cijelom ofanzivom. Jedva su se spasili bijegom, zahvaljujući svojoj motorizaciji. Time je i ofanziva neprijatelja bila razbijena. Njegove jedinice, ostavši bez komande i ne znajući za sudbinu Tomaševića i njegovog štaba, otpočese opće povlačenje. Na pojedinim pravcima to se pretvorilo u panično bježanje.

Prva ofanziva neprijatelja na Žumberak je razbijena. Vraćamo se u rejone svog razmještaja. Narod nas dočekuje s velikim oduševljenjem kao velike pobjednike. I neizmjerne bi bila naša radost da u tom momentu nismo saznali za tragičnu vijest. To nas je pogodilo kao grom iz vedra neba. Poginuo je Seljo. U prvom momentu nismo mogli to povjerovati.

Kada je glavnina bataljona kretala na posljednji juriš u pozadinu glavnine snaga neprijatelja, toga dana vidio sam ga na bijelom konju kako izdaje naređenja. Bio je ozbiljan kao 1 uvijek, pun optimizma i vjere u pobjedu. Činio mi se toga dana naročito vrlo impozantan. Prevrtao sam u mojoj mladenačkoj mašti junaka s kojim bi ga uporedio. Zato nisam htio vjerovati da je već sada mrtav. Takav junak mora vječno živjeti.

Radost zbog pobjede i žalost zbog gubitka Selje bile su pomiješane u našim srcima. Razmišljali smo i bili u uvjerenju da bi lakše podnijeli i povlačenje sa živim Seljom nego pobjedu s njegovom smrću. Ali, sada je revolucija. Nema vremena

za sentimentalnost i duboka emocionalna doživljavanja, pa makar i za najvoljenijim.

Sutra nas već čekaju novi teški zadaci. Neprijatelj se neće pomiriti s porazom, tu, pred vratima Zagreba. On je još jak. Odmah će nastaviti s bombardovanjem i izviđanjem i pripremanjem novog napada. Toga smo svjesni. Zato ne smijemo više ostati u ovim selima. Treba mijenjati položaje. Ovdje smo izvršili svoj zadatak.

U toku dvodnevnik, vrlo dinamičnih i dramatičnih borbi, koje su vođene u ovim selima i oko njih, vidjeli smo potpunu privrženost ovih ljudi našoj NOB-i. Vidjeli smo da funkcioniraju izabrani od naroda mjesni NOO-i. I pored velikog otpora za vrijeme izbora, odbornici sada vrlo revnosno obavljaju svoje dužnosti.«

Pošto u Izvještaju Štaba 2. operativne zone od 11. 10. 1942. godine upućenog Glavnom štabu Hrvatske ima nekih novih momenata i iz njega ćemo navesti nekoliko detalja:

»Kao što ste iz naših zadnjih izvještaja vidjeli, odmah po našem dolasku u Žumberak mi smo imali borbe sa neprijateljem, koji nas je odmah napao i pokušao likvidirati. Nakon toga neuspjelog napada neprijatelj je koncentrisao veće snage, oko 4 ustaške bojne i ponovio svoju ofanzivu...

Tog istog dana (6. oktobra) poslije podne već se počelo osjećati neprijateljske snage i dolazak kamiona u Koštanjevac. Drugi dan otpočeo je neprijatelj svojim nastupanjem. Polazne baze su mu bile Kostanjevac, Oštre, Kalje, Željezno i Vivodina. Nakon savjetovanja kojeg smo održali u štabu zone, štab odreda i štabu Proleterskog bataljona odlučeno je da se neprijatelju pruži jak otpor i da mu se zada što težih udaraca. Borba je počela oko 11 sati i imala je frontalni karakter. Borba se vodila na liniji od sela Oštre pa do Vivodine. To je držao Proleterski bataljon, dok je bataljon »Josip Kraš« dobio zadatak da se prebaci u pozadinu i da uđe u sam Kostanjevac ili Oštre i da uzme topove, koji su se tamo nalazili. Tog istog dana naveče oko 6 sati stigla su tri neprijateljska aviona, i to: dva lovca i jedan teški tromotorni bombarder tipa »Heinkel«. Oni su počeli sa bombardovanjem naših položaja. Jedan naš puškomitraljezac otvorio je vatru na bombarder na visini od nekih 1.800 metara i sa prvim rafalom pogodio ga u rezervoar, tako da je bombarder u vidu goruće vatre srušio se na zemlju. Pošto je avion bio pun bombi to je nastala eksplozija, tako da su tijela posade aviona potpuno

raznešena. Kod partizana nastalo je veliko oduševljenje a isto tako i kod naroda u Žumberku. Pad aviona vidio se vrlo daleko. Dva lovca koji su pratili bombarder nakon toga su pobjegla u najvećoj brzini za Zagreb.«¹⁴¹

Navest ćemo i obavještenje zapovjednika grupe »Žumberak« o obaranju aviona dana 7. 10. u 18,30 sati, u kojem se kaže:

»Jedan zrakoplov, izgleda tromotorni, koji je pošao na bombardovanje u zraku se upalio i srušio u blizini Sošica.

Izgleda da je pao u blizini naših postava, pošto se odatle čuje pucanje.

Po ovom preduzeto je provjeravanje, koji je to zrakoplov, pa je ustanovljeno preko zapovjedništva 1. zrakoplovne skupine, da je pošao na zadatak bombardovanja na žumberku zrakoplov DO-17, sa posadom bojnik Čulinović, bombarder narednik Vlašić i mehaničar narednik Šego.

Natporučnici Jergović i Gregov, koji su bili u pratnji DO-17, izjavili su, da su posmatrali istu u zraku i primijetili kod prvog nadletanja cilja, da se je zapalio. Zapaljen je letio jedno vrijeme u pravoj crti, a potom se naglo strmoglavio i udario u zemlju. Kod udara u zemlju zrakoplov je eksplodirao, pošto nisu prethodno izbačene bombe.

Zapovjednik Žumberka bojnik III ik«¹⁴²

U već citiranom Izvještaju Štaba 2. operativne zone, od 11. 10. 1942. se kaže:

»8. 10. o. g. borbe se vode i neprijatelj ne može da kreće naprijed. Narod Žumberka prati borbu, šalje partizanima hranu na položaje i vidi se da mi sa tim otporom koji pružamo dobijamo narod za sebe. Bataljon »Josip Kraš« nije se još prebacio u pozadinu i ja (Veco Holjevac) odlazim u štab odreda da se to pitanje uredi. Istu noć bataljon »Josip Kraš« prebacuje se preko ceste Kalje—Kostanjevac. Otada mi nemamo veze sa njim.

9. 10. ustaše su počeli da vrše jak pritisak na naše lijevo krilo, koje je počelo da se povlači na druge kote. Čitav dan neprijatelj s lijevim krilom pokušava da nas zaobiđe, tako da se naše desno krilo stalno povlači, a neprijatelj stalno

141 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

142 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

napreduje. Mi se nalazimo u selu Jezernice (štab 2. zone) i prinuđeni smo da uzmemo rukovodstvo sa jedinicama u svoje ruke. Neprijatelj je išao za tim da nam presiječe odstupnicu prema Sloveniji, u tu svrhu je njegovo lijevo krilo u jakosti od tri satnije stalno napredovalo. U to vrijeme mi smo uhvatili vezu sa jednim slovenskim bataljonom (iz sastava Krškog NOP odreda), koji se nalazi na granici Žumberka i Slovenije i mi odlučujemo da ga pozovemo kako bi dobili snagu sa kojom bi neprijatelja mogli udariti sa boka i na taj način spriječiti da ne dođe do zaokruženja naših snaga, koje su bile tim napredovanjem neprijatelja potpuno ugrožene. Naše snage još uvijek su se povlačile i zauzele zadnje položaje na koje je neprijatelj već počeo jurišati. U to vrijeme stiže bataljon Slovenaca od kojih jedan dio nije izgledao trijezan. Drug Seljo i ja donosimo pogrešan zaključak i krećemo sami sa bataljonom na juriš. U jednom sjajnom naletu mi smo uspjeli da udarimo neprijatelja sa boka i on počne da bježi i da se povlači. Čim je 3. četa Proleterskog bataljona opazila da su stigli Slovenci i da mi jurišamo na neprijatelja, krenula je i ona u protivnapad, tako da je naše čitavo desno krilo počelo da goni ustaše, koji su u paničnom bijegu odstupali. Na jednoj koti kod crkve Sv. Nikole mi zarobljavamo čitavu komoru neprijateljsku — oko 400 hljebova, 400 konzervi, 5 sanduka mina za minobacače i drugog materijala. Tu je zarobljeno i 5 živih ustaša. Neprijatelj stalno bježi, mi ga gonimo sa povcima »hura napred«. U to vrijeme krenulo je i naše lijevo krilo u protivnapad i natjeralo neprijatelja u bijeg. Neprijateljsko lijevo krilo već je natjerano iz Vi vodine, dok se neprijateljsko desno krilo zdržalo u selu Visoče. Kod sela Visoče došlo je do borbe i tu smo se odvojili Seljo i ja, a do tada smo bili zajedno i sudjelovali u jurišu. Ja sam ostao ispod sela Visoče dok je drug Seljo krenuo također ispod sela Visoča samo na drugi položaj. U samom jurišu mi smo bili na konjima, tako da u času kada smo se rastali drug Seljo je odjašio na konju. Na putu je sreo zamjenika komandanta Proleterskog bataljona (Milan žeželj), koji ga je opomenuo neka side sa konja jer da će ga pogoditi neprijateljski teški mitraljez, koji je tukao sa jedne kote sa Visoča. Neprijatelj je opazio konja i konjanika, pustio jedan rafal iz teškog mitraljeza koji je prebacio. Nakon toga rafala ponovo je zamjenik komandanta Proleterskog bataljona opomenuo druga Selju i molio ga da side sa konja. Drug Seljo je odgovorio: »Na mene je tuklo 6 mitraljeza u Plitvičkoj draži i nije mi ništa bilo«. Odmah nakon tih riječi dobio

je metak u glavu i pao s konja. U to vrijeme počeo je juriš na kotu koju je držao neprijatelj i ja još nisam ništa znao o padu druga Selje. Nakon juriša, koji je bio divan primjer herojstva partizana, a koji nije uspio jer su se ustaše poslužile trikom i prvi digli ruke da se predaju, dok su drugi iza njih bacili 25 bombi na naše jurišače. Taj juriš nije uspio no neprijatelj je nakon dva sata pobjegao i ostavio položaje jer smo mi nastavili sa pritiskom i otjerali ga u Kostanjevac. Kroz to vrijeme ja dobivam vijest da je pao drug Seljo, no ne mogu to da vjerujem dok mi nije komandant Proleterskog bataljona ispričao čitav slučaj. Druga smo prevezli u selo Jezemice iznad Sošica, gdje smo ga i pokopali. Tu istu večer dolazi u Sošice jedna satnija ustaša ne znajući kako je prošla ofanziva koju su poduzeli. Navečer smo održali hitno savjetovanje i odlučili tu satniju razbiti ako ostane u Sošicama.

Satnija iz Sošica dovukla nam se 10. 10. kroz šumu i iznenadila naše jedinice u selu Kordiči. Tim svojim prodorom oni su ušli u sredinu naših položaja i bili skoro opkoljeni. Videći u kakav su škripac ušli, neprijatelj baca rakete i traži pomoć. Tu situaciju Proleterski bataljon nije pravilno iskoristio jer nam je ta satnija mogla pasti u ruke, da smo se malo bolje snašli. Nakon borbe koja je trajala čitavo prije podne neprijatelj bježi iz sela Kordiči. U tom bijegu imao je dosta mrtvih, broj nam još nije poznat. Ta satnija pobjegla nam je u Kostanjevac. S time bi bila neprijateljska ofanziva razbijena i neprijatelj bačen u svoje polazne baze bez da je izvršio zadatak. U svim tim borbama neprijatelj je imao dosta velike gubitke, broj nam još nije poznat, dok su naši gubici bili minimalni. Proleterski bataljon imao je 1 mrtvog, a slovenački bataljon tri mrtva...

Ovim otporom koji smo pružili mi smo politički mnogo dobili. Narod nas gleda sasvim drukčije, nosi hranu i zavolio je partizane. Polako narodu postaje jasno i on uviđa razliku između naše narodne vojske i ustaša ili domobrana. Neprijatelj je kroz to vrijeme u selima u kojima se zadržavao postupao vrlo lijepo sa stanovništvom i vršio teror samo nad familijama partizana. Kuće je palio samo one u kojima su se našli tragovi bavljenja partizana. Zarobljeni ustaše, koje smo uhvatili, uglavnom su iz Pripremljene bojne.

Da smo imali jače snage, mogli smo ofanzivu ne samo razbiti, nego i doći do velike količine ratnog plijena. Ovako, uspjeli smo potpuno da razbijemo 1, 2, i 3. satniju koje su bile na lijevom

krilu i na taj način potpuno onemogućimo izvođenje plana neprijatelja. Snage koje su sudjelovale ovdje jesu 5, 16, 14. i 4. ustaška bojna koje su u sastavu »Kordunskog zdruga«. Jedna bojna došla je iz Karlovca, a jedna iz Lekenika, dok su dvije bile na terenu od prošle ofanzive. Jučer smo održali kratko savjetovanje na koje sam pozvao komandanta Proleterskog bataljona i Štab Žumberačko-pokupskog odreda. Donijeli smo zaključak da zadržimo ovo sve što smo zauzeli u svojim rukama i pod svojom kontrolom, a u slučaju ponovne ofanzive neprijatelja da ćemo se polagano povlačiti prema Sloveniji i iz tog razloga, jer očekujemo da će sada neprijatelj sakupiti više snaga i bolje pripremiti ofanzivu. Da raspoložemo većim snagama, krenuli bismo mi dalje u napad i počeli sa čišćenjem žumberka, ali za sada nam je to nemoguće sa ova dva bataljona.

Pitanje obavještajne službe ovdje postaje sve aktuelnije. Do sada ovdje ne postoji ni jedan čovjek koji bi se tim pitanjima bavio. Niti odred ni Prolet, bataljon nemaju obavještajnu službu niti znaju kako bi je organizirali. Nužno je da nam što prije uputite Savu¹⁴³ ili Danu¹⁴⁴ sa Korduna ako se može obojicu, jer to moramo što prije uraditi, jer ovako ne znamo ništa. Neprijateljski špijuni vrzmaju se po selima i dojavljuju neprijatelju naše kretanje, organizacija nemamo još nikakvih, koje bi nam dojavljivale tko nam se kreće po selima.

Nakon pada druga Selje ostao sam ja sam u Štabu zone jer je drug Marko¹⁴⁵ otišao za Zagreb i zato je nužno da što prije uputite novog komandanta zone, a isto tako i zamjenika. Ovdje na terenu ne postoji niko koji bi došao u obzir za vršenje tih dužnosti. Za oficira u štabu zone uzeli smo druga Duku Breberinu, brata sadašnjeg komandanta odreda, sadašnjeg komandira omladinske čete bataljona »Josip Kraš«. Drug je član KP od prvih dana u borbi i obećava da će se moći razviti...

Ništa nam nije poznato o aktivnostima naših jedinica u Kljuki i Moslavini, a ukoliko ste vi primili neki izvještaj, javite nam da znamo. Štab Žumberačko-pokupskog odreda još nije uspostavio vezu sa bataljonom »Slavko Klobučara«, koji

143 Bogdanović

144 Livada

145 Belinić

je u Kljuki. Sektor gdje djeluje taj bataljon trebalo bi što prije oživiti, jer bi to koristilo i situaciji u Žumberku. U tom smislu ja sam vam predložio zadnji put da bi brigada (4. kordunaška) krenula preko Pisarovine za Žumberak. Mislim da bi sada to bio najbolji put u slučaju ako ćete brigadu slati. Osjećamo veliku potrebu za materijalom, lecima, radio-vijestima itd., što ovdje uopšte nema. Zato nam šaljite što više materijala u slučaju ako sa njim raspolazete. Pomogli smo Štabu odreda u formiranju njihova agit-propa, kojem je postavljen za šefa drug Dane Mejaški, koji je došao sa nama sa Korduna. Grupa već djeluje na terenu, koji se nalazi u našim rukama ...

Pitanje mobilizacije postaje svakim danom sve aktuelnija. Ovdje su mogućnosti za mobilizaciju vrlo slabe. Možda će sada nakon naših uspjeha koje smo imali, javiti se veći broj ljudi u partizane, ali to sve ovisi o daljem razvoju situacije kod nas. Molimo vas da nam omladince sa Korduna uputite što prije, tako da naoružamo te omladince puškama, koje nosi sa sobom Proleterski bataljon, a kojih ima već dobar broj. Dali smo Slovencima 12 pušaka i nešto municije. Zato što su nam pomogli u borbi. Kod njih je mogućnost mobilizacije velika i slovenački seljaci rado bi išli u hrvatske partizane i javljaju se k nama. Da li da ih uzmemo?

»Bela garda« koja svakim danom uzima sve više maha pomalo prodire i na naš sektor i pitanju te bande mi ćemo morati posvetiti više pažnje. Slovenski partizani nemoćni su prema njima i stalno mole da im mi idemo pomoći kod čišćenja sektora gdje »Bela garda« djeluje ...

Proleterski bataljon u novim borbama ponovo se učvrstio i došao je do novog iskustva, koje prije nije imao. Sada su već mnogo iskusniji, bolje se kreću u streljačkom stroju nego u početku. Pitanju municije u tom bataljonu treba posvetiti mnogo pažnje jer bi se moglo desiti da bataljon ostane bez municije. Naime, bataljon je bio opskrbljen talijanskom municijom, koje u ovim borbama nismo dobili, a mnogo smo je istrošili. Municije treba nabaviti iz Like. Molimo da nam javite da li će se to moći.

Nakon jučerašnjih borbi danas smo prvi dan mirni i to vrijeme iskorišćujem da vam pošaljem izvještaje.

Polit, komesar: V. Holjevac¹⁴⁸

Povodom smrti Franje Ogulinca Selje Glavni štab Hrvatske izdao je naredbu br. 22 od 19. 10. 1942. godine u kojoj se, između ostalog, kaže: »I. Ovih je dana pao u Žumberku junačkom smrću drug Franjo Ogulinac Seljo, komandant partizanskih odreda 2. operativne zone Hrvatske i član Glavnog štaba narodnooslobodilačkih i partizanskih odreda Hrvatske.

Drug Seljo se već dugi niz godina borio na strani napretka i slobode. Učestvovao je aktivno u borbi španskog naroda protiv fašističkih osvajača gdje se u redovima republikanske Narodne armije odlikovao hrabrošću. U borbi hrvatskog naroda za oslobođenje od morskog okupatora i njegovih slugu drug Seljo učestvuje od prvog dana.

Drug je Seljo pao oslobađajući sela Žumberka, koja su okupatorske sluge — ustaše htjele ponovo u korist tuđina okupirati.

Smrt druga Selje, iako predstavlja veliki gubitak za narodnooslobodilačku borbu, nije uzaludna, jer će dati podstreka stotinama i hiljadama partizana da još većim žarom nastave borbu do konačnog uništenja okupatora i njegovih ogavnih slugu — ustaša i četnika.

II. Pohvaljujemo partizane i komandni kadar Prvog proleterskog udarnog bataljona Hrvatske, koji su se u borbama sa 4 ustaške bojne u Žumberku, u zajednici s hrvatskim i slovenskim partizanima, istakli svojom hrabrošću i požrtvovnošću i tako kroz tri dana razbili pokušaj ustaških plaćenika da ponovno uvedu ustaški okupatorski fašistički teror u mirna žumberačka sela. Djelatnost će Prvog proleterskog udarnog bataljona Hrvatske u ovim krajevima mnogo doprinijeti razmahu narodnooslobodilačke borbe Hrvatske i borbenom jedinstvu srpskog i hrvatskog naroda u narodnooslobodilačkoj borbi.. „¹⁴⁷

I ova Naredba je odraz visokog priznanja Glavnog štaba Hrvatske borcima i starješinama Prvog proleterskog bataljana Hrvatske za junačke podvige i masovni heroizam koji su pokazali ne samo u razbijanju ofanzive ustaša na Žumberku već za sve dosadašnje uspjehe i pobjede proletera. Bataljon je i na Žumberku pokazao da je spreman za izvršenje i najtežih zadataka na bilo kom terenu i u bilo kakvim uslovima. Pobjeda

147 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

koju su izvojevali proleter i pozitivno je utjecala kako na dalje učvršćenje njihovih redova, tako i na gledanje naroda Žumberka na narodnooslobodilačku borbu u cjelini. Uspješno razbijanje ustaške ofanzive na Žumberak stvorilo je uslove za uspješan politički rad na terenu, a narod je počeo na partizane gledati s više povjerenja.

Od 11. do 15. 10. 1942. u dnevniku sam zapisao:

»Promijenili smo položaje — raspored. Opet smo u novim selima. Koliko će se još ovo puta ponoviti do kraja rata. Stalne promjene. Tek smo se upoznali, pa hajde dalje. Ta zato smo i došli, da se razgara ustanak svuda, u svakom djeliću naše zemlje, u cijeloj Jugoslaviji. Ali, iz prethodnih sela nismo otišli sami. S nama je već nekoliko novih boraca. Tako će i iz slijedećih sela i gradova, sve do posljednjeg sela i grada u Hrvatskoj i u cijeloj Jugoslaviji, da stupaju novi borci u naše redove. Mi smo proleter i. Sada smo u Hrvatskoj, povremeno se prebacujemo u Sloveniju, a sutra možemo biti u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Srbiji.

Opet počinjemo s političkim akcijama: objašnjavanjem ciljeva naše borbe i s organiziranjem narodne vlasti. Prvi vojni uspjeh koji smo postigli i koji se proćuo po cijelom Žumberku donekle nam olakšava situaciju, ali još uvijek ima i otpora. Dosta ih još smatra da se mi nećemo moći ovdje održati, da ćemo izginiti ili pobjeći, a oni ako se vežu za nas da će stradati.

U objašnjenju vojnopolitićke situacije i mobilizacije novih boraca intenzivno učestvuje i OK KPH za žumberak i Pokuplje. Dolazi i pomoć iz CK KPH. Stigao je na Žumberak i drug Marko Belinić koji će postati komesar i v. d. komandant 2. operativne zone. Slušao sam mnoge njegove govore. Poslije svakog od njih konstatovao sam u sebi: »Ovaj bi i najkorjelijeg neprijatelja ubijedio da se bori za nas«. Govorio je tećno, energićno, oštro, vatreno, ali ubjedljivo. Nije davao mogućnosti za dileme. Umio je na vrlo jednostavan naćin prikazati pravednost, velićinu i znaćaj ciljeva za koje se borimo i opravdanost ųrtava koje dajemo. Ćini mi se da je svako ko bi ga slušao bio spreman da dade hiljadu ųivota u toj borbi za te ciljeve. Toliko je bio ubjedljiv. Osvajao je srca ljudi. Rasplamsavao je borbenost i odlučnost. Otvarao je perspektive. Zato je bio vrlo omiljen u narodu i kod boraca. On nam je kao i Veco Holjevac i Lutvo Ahmetović mnogo pomogao i olakšao politićki rad u narodu. Imali smo jasne i ćvrste sta-

vove. Nastavljamo s tumačenjem naše NOB-e na širokom frontu. Svaki borac i starješina je ujedno i politički radnik.

Nismo se hvalili pobjedom. Naprotiv, govorili smo da će borba biti veoma teška, da će tražiti žrtve i mnoga odricanja, da ćemo se možda morati i povlačiti, ali ćemo se ponovo vratiti. Predskazivali smo da će se formirati nove jedinice od ovdašnjih boraca koje će neprekidno djelovati tu na tom području, a ako zatreba i izvan njega, zavisno od potreba i situacije.

Međutim, bilo je jasno da neprijatelj poslije pretrpljenog ozbiljnog poraza ovdje pred Zagrebom neće dugo ostati miran. Trebalo je očekivati da će on preduzeti nove akcije kako bi partizane izbacio sa Žumberka«.

Karakterističan je zahtjev koji je još za ofenzivu u septembru Talijanima uputio maršal Kvaternik a koji su Talijani ozbiljno shvatili izgleda tek po razbijanju njihove ofanzive 7—10. oktobra. To će se pokazati u narednoj ofanzivi na Žumberak gdje Talijani uzimaju stvar u svoje ruke, preuzimaju komandu i angažiraju u njoj skoro cio armijski korpus. U pomenutom telegramu talijanske misije u Zagrebu od 8. 9. 1942. godine se kaže:

»Maršal Kvaternik smatra za neophodno izvršiti ovih dana (datum će biti vjerovatno 11. ili 12. tekući) energično lokalno čišćenje u zoni neposredno južno od Gorjanaca.

Akciju će izvršiti četiri hrvatska bataljona polazeći od pogranične linije između Stojdrage i kote 1157 (Novo Mesto XV—CK) i operisat će u pravcu jugoistoka.

Za ove operacije maršal moli učešće Talijana u slijedećem:

1. Zatvaranje granične linije između Stojdrage i Metlike,
2. Zatvaranje odsjeka blizu Silovine (8 km zapadno o Jastrebarskog) i Lokošin Dola (5 km sjeverno od Jastrebarskog) u vezi sa dva hrvatska bataljona s lijeve strane,
3. Ovlašćenje prevoza za mjesto Planina (Samobor NH—CO).

Pod tačkom 2. mogli bi eventualno izvršiti Hrvati, ukoliko bi talijanske trupe preuzele zaštitu cijele pruge između Karlovca i demarkacione linije.

Moli se za hitno saopštenje odluke te Komande.

Pukovnik Re s. r.«¹⁴⁸

148 Zb. NOR, tom V, knj. 7, dok. 95.

Karakteristično je da se u Zagrebu dvadesetak dana prije velike oktobarsko-novembarske ofanzive na Žumberak našao komandant Druge talijanske armije general Roatta koji se sastao sa kvislingom Pavelićem. Svakako da je jedno od pitanja o kojem su razgovarali bilo i predstojeća ofanziva na Žumberak. Talijani su ovaj puta ozbiljnije shvatili situaciju u Žumberku, a i u Hrvatskoj u cjelini. To će nam potvrditi i dokumenti za pripremu i talijansko učešće u operaciji »Gorjanci«. To potvrđuje i izjava koju je negdje u to vrijeme dao general Roatta koji je tešku situaciju u Pavelićevoj Hrvatskoj označio riječima: »Tu ustanici mogu raditi šta hoće, jer imaju pomoć stanovništva i jer u cijeloj Jugoslaviji djeluju pod jedinstvenom komandom.«¹⁴⁹

I ovdje u rejonu Žumberka, kao i u maju u rejonu Knina, morao je da se pojavi i general Roatta da spašava ustaše, kao što je oko Knina spasavao četnike.

Operacija »Gorjanci«

Neprijatelj je odmah poslije poraza u Žumberku u prvoj polovini oktobra počeo obimne pripreme za novu veliku ofanzivu. U tim pripremama učestvuju podjednako ustaše i Talijani, a ovaj put im se pridružuju i Nijemci i Bela garda. Vjero vao tno da se i boravak generala Roatte u Zagrebu i njegovi razgovori s Pavelićem uklapaju u te pripreme. Talijani su se odlučili da uključe svoje jače snage za dejstva protiv partizana u takozvanoj NDH zato što su ocijenili da je stanje u NDH u cjelini kritično. Ta ocjena je jasno data u izvještaju Roatte Vrhovnoj komandi 11. 10. 1942. godine, gdje se za stanje u Hrvatskoj, između ostalog, kaže:

»U Hrvatskoj se primjećuje, u teškom stadijumu, moralni marazam kod stanovništva i u oružanim snagama. Neodazivanje pozivu (sa istovremenim odlaskom »u šumu« pozvanih) i predaje čitavih jedinica (ponekad i »ustaških«) bez otpora, ili poslije prolaznog otpora postali su nažalost prilično opšti... Osim toga je izvjesno da hrvatska vojna lica, ne samo trupna, održavaju vezu sa ustanicima i dostavljaju im vijesti o dislokaciji i namjeri svojih i savezničkih snaga.

Sve ovo pokazuje da se ne radi samo o opadanju morala vojnih lica, nego o jednom veoma rasprostranjenom stanju duha među stanovništvom bilo ono prokomunističko ili mačekovsko, ili prosto uopšte protivno ili nepovjerljivo prema zagrebačkoj vladi. (Hrvatski vojnik se u prošlosti uvijek dobro tukao i, u ostalom, bore se dobro i ustanici, znatnim dijelom i oni su Hrvati). Otuda dolazi dobar dio zla: u većem dijelu Hrvatske ustanici mogu da čine šta hoće, ili skoro tako, računajući na podršku stanovništva i na slabu efikasnost hrvatskih oružanih snaga...« I na kraju u zaključku: — »Stanovništvo koje ne podupire vladu i koje pomaže, aktivno ili pasivno, ustanak, slaba komanda, trupe često nesigurne, hrvatska operativna saradnja, uopšte, prilično malo efikasna. Možda će preuzimanje komande oružanih snaga od strane Poglavnika i udaljšavanje Kvaternika stvari da se poprave ali, s obzirom na »štimung« civila i vojnih lica, poboljšanje ne može biti ni brzo ni suštinsko.«¹⁵⁰ Dalje se govori o suprotnostima između ustaške i domobranske vojske i o nepriznavanju domobranskih komandi od strane ustaša, što dovodi do rascjepa pa i slabljenja i onako slabe vojne organizacije.

Ovakve ocjene komandanta talijanske 2. armije dovele su talijansku komandu do zaključka da ne može ozbiljnije računati na uspjeh samostalnih dejstava ustaških i domobranskih snaga u budućoj ofanzivi u Žumberku. Ovaj zaključak jasno proizlazi iz dokumenata o pripremi i toku ofanzivnih dejstava. Već 16. oktobra, dakle svega 6 dana po završenoj ustaškoj ofanzivi, Komanda oružanih snaga »Slovenija — Dalmacija« dostavlja 11. armijskom korpusu obavještenje: »Supersloda dostavlja ekšelenciji komandantu XI armijskog korpusa depešu br. 20682 u kojoj saopštava koje druge snage stavlja na raspolaganje velikoj jedinici (11. korpusa) za predstojeću operaciju u Gorjancima (dva bataljona divizije »Granatieri«, 11. barseljerski puk od dva bataljona, motociklističku četvu i četvu topova od 47/32 i tri ustaška bataljona). Ove jedinice daje s obzirom na mogućnosti da će se nastupati na dva fronta: s juga i pravca sjevera divizije »Lombardia« i Prva brza, sa zapada prema istoku divizije »Cacciatori«, eventualno ojačana.

Saopštava da je hitno potrebno spriječiti prethodno izmicanje neprijateljskih formacija koje su koncentrirane u Gor-

¹⁵⁰ Zb. NOR, tom V, knj. 8.

jancima prema drugim zonama, naročito prema Sloveniji. Potrebno je dakle postarati se za zatvaranje granica od Nijemaca, i, uz prethodan dogovor sa nadležnim vlastima, kod Hrvata.

Ako je potrebno, trupama treba dati odmor prije početka operacije ali ne u blizini polaznih baza, gdje treba stići u posljednjem trenutku, produžavajući odmah naprijed.«¹⁶¹

Dakle, komandu u ofanzivi preuzimaju Talijani, 11. armijski korpus, a učešće uzimaju i dvije ojačane talijanske divizije, njemačke, ustaške i belogardejske snage, stroga tajnost priprema i preduzimanja mjera da se snage partizana ne izvuku iz okruženja, posebno prema Sloveniji. Očigledno je da su Talijani riješili da vode bitku širih razmjera sa ciljem uništenja partizanskih snaga u Žumberku i Pokuplju, pa i šire. To se može zaključiti i iz depeše koju je komandant 2. armije Roatta uputio talijanskoj Vrhovnoj komandi dan kasnije, tj. 17. oktobra u kojoj se, između ostalog, kaže:

»Prvo. Odmah će se razviti široka operacija u Gorjancima i susjednoj zoni s obje strane Kupe i zapadno od Zagreba. Njen cilj je ponovo čišćenje ovog predjela, što je delikatno, jer je on na tromeđi, prirodno krševit i šumovit. Predviđeno je učešće Nijemaca u operaciji, koji će zatvoriti granicu, (odnosi se na »granicu« između NDH i Njemačke, stvorenu 1941. godine, poslije okupacije, koja je išla Gorjancima na rijeku Krku) i Hrvata, koji će učestvovati sa tri bataljona ustaša. Dodajem da je Poglavnik veoma zainteresovan za operaciju jer bi njome bila značajno poboljšana situacija neposredno zapadno od glavnog grada (Zagreba).

Drugo. U tom slučaju molim ovlaštenje da zadržim u zoni Brzu diviziju, koja je sada angažovana i čija je intervencija predviđena u pomenutoj operaciji do kraja mjeseca, osim — eventualno — jednog puka konjice koji bi mogao, ukoliko je sada u akciji, prebaciti od 21. tekućeg...«¹⁵²

Kako se vidi Pavelić se osjeća neposredno ugrožen i zbog toga je »veoma zainteresiran za operaciju »Gorjanci«, jer bi njome poboljšao situaciju jugozapadno od Zagreba.« Postalo mu je jasno da svojim snagama ne može riješiti ne Samo pitanje Žumberka već ni osigurati neposredno Zagreb. Zbog

151 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

152 Zb. NOR, tom V, knj. 8.

toga potčinj av a svoje snage talijanskoj komandi uz molbu da ih naoruža. To se vidi iz saopćenja koje je dato pukovniku Metzgeru u Komandi armije 24. 10. 1942. godine u kome se, između ostalog, kaže:

»1) 33. ustaški bataljon učestvovat će u poznatim operacijama na Gorjancima, uz prethodno naoružanje staranjem Komande 1. brze divizije. Čete pomenutog bataljona, koje su još uvijek odsutne, prema uvjerenju Hrvatskog glavnog stožera, stići će u Karlovac kroz 4—5 dana.

2) Za navedenu operaciju ostaje na snazi dogovor da će 4 bataljona grupacije Metzger zauzeti poznatu liniju između Vinog Vrha i Slavetića 27. om. sa frontom preprečavanja ka zapadu. Spoj krila sa jedinicama njemačkog fronta sa sjevera, sa dijelom divizije »Lombardia« na jugu.

3) U toku operacije pukovnik Metzger bit će potčinjen Komandi divizije »Lombardia«, čije će sjedište, najvjerovatnije, najprije biti u Karlovcu, a zatim u Vivodini. Prema tome, pukovnik Metzger dobivat će od pomenute Komande izvršna naređenja koja se odnose na operacije.

4) Kad se operacije završe, pukovnik Metzger morat će se vratiti na raspolaganje komandi 1. brze divizije.

— 35. ustaški bataljon da do novog naređenja preuzme zaštitu pruge na odsjeku koji mu pripada (vjerovatno za cio mjesec studeni) i hitno je potrebno da se pomenutom bataljonu dodijele šinjeli i ostala zimska oprema, pa se, u vezi sa dodjeljivanjem, ovim dopisom moli za uljudno zalaganje talijanske vojne misije,

— 33. ustaški bataljon da ode u predviđeno odredište. Smatra se za cjelishodno da početni kontakti komande divizije »Lombardia« sa pomenutim pukovnikom Metzgerom budu preduzeti preko poručnika Baltrema iz Obavještajnog odjeljenja 1. brze divizije.

Pukovnik Giacomo Zanussi«^{15*}

Iz drugih dokumenata se vidi još jasnije da u velikoj neprijateljskoj ofanzivi na Žumberku koncem oktobra 1942. godine glavnu ulogu imaju Talijani, a da im sadejstvuju Nijemci, ustaše i bela garda. Sporedna uloga ustaša je sasvim očigledna,

152* HAK, k. 6.

iz čega se može zaključiti da Talijani nemaju suviše visoko mišljenje o svojim ustaškim slugama i njihovim borbenim kvalitetama. Oni ustaškim snagama daju precizan zadatak po pravcima, vremenu i prostoru, što se vidi iz slijedećeg dokumenta:

»Predmet: Operacija na Gorjancima 27. 10. 1942. godine.

1) Četiri ustaška bataljona, stavljena pod Vašu komandu za operaciju na Gorjancima, preći će u moju nadležnost u cilju rješavanja slijedećih zadataka:

I — spriječiti pokret partizana od zone Gorjanci ka istoku,

II — paziti na eventualne pokrete partizanskih masa naznačenih istočno od rasp, odreda, jer se ne može isključiti njihov pokušaj da sa glavninom napadnu s leđa moje trupe koje napreduju.

2) Razmještaj ustaških bataljona: 13, 16, 33. i 35. kao do sada (Radušće—Tupčina—Brnadići—Kalje—Novo Selo—Vini vrh, gdje će stupiti u vezu s njemačkim trupama).

Takav raspored će biti zadržan do 20/X ujutro.

3) Čim ga moje trupe pređu, 33. ustaški bataljon će nastaviti pokret ka sjeveru, izvodeći čišćenje istočno od puta Kostanjevac—Kalje.

4) U vezi s napredovanjem mojih trupa, neka se ustaški bataljon postepeno steže ka sjeveru dok ne zauzme pojas između Sv. Petke i Stoj drage.

5) Pokret mojih trupa:

— 27. listopada: od linije Lonjgrad—Karlovac do zone Brod—Rozalnice—Krašić,

— 28. listopada: od zone Brod—Rozalnice—Krašić do linije Metlika—Okrug, s obje strane,

— 29. listopada i slijedeći dani: slijedi naređenje.

6) Moje komandno mjesto od 27. listopada popodne: Krašić, saopštiću dalje premještanje¹⁵³ piše divizijski general komandant Vittorio Zatti. O sastavu divizije »Lombardia« koja ima glavnu ulogu u operaciji Gorjanci on nastavlja:

»Kolona A: komandant kolone pukovnik Adabbo,

Komanda 11. bersaljerskog puka, 27. bersaljerski bataljon, 33. bataljon crnih košulja, 3. divizion 13. art. puka.

Kolona B: komandant kolone general Scipione,
Komanda divizijske pješadije: Komanda 73. pješ. puka,
2. bataljon 73. pješ. puka, 3. bataljon 73. pješ. puka,
2. bataljon 74. pješ. puka, 1 bataljon 1. grenadirskog puka,
2. divizion 57. art. puka (formacijski sastavljen od 1,5, i 9.
baterije 57. art. puka) i 4. divizona 13. art. puka..

11. armijski korpus namjerava da otkrije i uništi partizanske formacije koje se još nalaze u zoni Gorjanci, da istrebi njihove pristalice i njihove rezerve, tako da onemogući opstanak onim formacijama koje bi docnije gledale da se vrate u tu oblast u cilju reorganizacije:

- ostvarujući prethodno pretraživanje oblasti Gorjanci,
- zatim raščišćavajući oblast putem brzog nastupanja koje će se smjenjivati sa sistematskim čišćenjem pomoću dvije kolone koje će sa zapada i sa juga težiti grebenu Gorjanci...
- U akciji će učestvovati (sem divizije Lombardija) sa zapada a zatim sa sjevera, u pokretnim akcijama: pješadijska divizija »Cacciatori«, sa istoka statičkim dejstvom četiri ustaška bataljona.¹⁵⁴

Kako se vidi u operaciji »Gorjanci« Talijani su sebi postavili veoma ambiciozne ciljeve »otkriti i uništiti partizanske snage, njihove rezerve i pristalice, tako da se onemogući opstanak onim formacijama koje bi docnije gledale da se vrate u tu oblast«. Oni su i angažiranjem snaga nastojali da obezbijede izvršenje tog svog ambicioznog plana. Tako su za operaciju Gorjanci angažirali dvije svoje kompletne divizije, »Lombardija« i »Cacciatori«, podržane sa po dva artiljerijska puka te armijska ojačanja dva bataljona divizije »Grantieri«, 11. bersaljerski puk od dva bataljona, motociklističku četvu i bateriju topova 47/32, što znači kompletan ojačani armijski korpus Talijana, četiri ustaške bojne, njemačke snage i bela garda.

Ukratko, zamisao dejstva neprijatelja u velikoj ofanzivi Gorjanci bila je slijedeća: napad na Žumberak izvršiti iz nekoliko pravaca, sa ciljem da se odbace partizanske snage na teško prohodno zemljište Žumberka i tu ih unište, ne dozvoljavajući nikakve mogućnosti izvlačenja iz obruča. Posebnu pažnju posvetiti sprečavanju prodora ka Sloveniji i na Kordun.

154 Isto

Da bi se ova zamisao realizirala težište napada Talijani usmjeravaju na pravcima: Krašić—Sošice, Metlika—Gorjanci i Novo Mesto ka Sv. Geri i vrhu Gorjanaca. Sa tri pravca energičnim napadom trebalo je sabiti partizanske snage na vrh Gorjanaca i, uz istovremenu blokadu ustaša sa istoka i Nijemaca sa sjevera, uništiti partizane na planinskom masivu Gorjanaca. Kako se vidi težište napada je na talijanskim snagama, dok im u ovoj operaciji ustaše i Nijemci sadejstvuju i to:

Ustaše dijelom snaga vrše napad pravcem Vivodina, Oštre, Kalje ka grebenu Gorjanaca, a glavnim snagama »statički« vrše blokadu ceste Stojdraga—Novo Selo—Budinjak sa zadatkom spriječiti partizanima proboj ka istoku.

Nijemci imaju zadatak da blokiraju rijeku Krku sa ciljem da spriječe prodor na sjever ka Sloveniji preko grebena Gorjanaca i kasnije Krškog polja. Bela garda je dejstvovala pod komandom Talijana i Nijemaca na pojedinim odsjecima, ali se iz raspoloživih dokumenata ne vide odvojeno ni jedinice ni njihovi zadaci. Međutim, činjenica je da su te snage u borbama učestvovala, što ne treba zanemariti, naročito kad se ima u vidu njihovo dobro poznavanje zemljišta i mjesnih prilika.

Prema iznijetim dokumentima komande pješadijske divizije »Lombardia«, s kojom je komandovao general Vittorio Zatti, neprijateljski raspored za napad izgledao je ovako:

1. Na težištu napada nastupala je divizija »Lombardia« i to u dvije kolone, desna pomoćna pod komandom pukovnika Adabba, sastava: 11. bersaljerski puk ojačan sa 13. artiljerijskim divizionom napada pravcem Krašić—Sošice,

Lijeva kolona pod komandom generala Scipione, sastava: 73. pješ. puk, 2/74, pješ. puk, 1/1 grenadirskog puka ojačani sa dva divizionu artiljerije i 57. i 13. art. puka i dejstvom divizijske artiljerije, napada pravcem Metlika—Sošice.

2. Na pravcu Novo Mesto—Orahek—Trnov vrh nastupala je glavnim snagama pješadijske divizije »Cacciatori« sa zadatkom čišćenja terena do grebena Gorjanci, a potom blokadu do pristizanja snaga divizije »Lombardia« i, u sadejstvu sa njom, uništenje glavnih partizanskih snaga na samom grebenu. Jednim bataljonom grenadira koji dejstvuje pravcem Suhor—Radatovići ova divizija povezuje dejstva sa divizijom »Lombardia«.

3. Četiri ustaške bojne 13, 16, 33. i 35. pod zapovjedništvom pukovnika Mitzgera, komandanta grupe »Žumberak«, imaju zadatak da aktivnim dejstvom na liniji Trpčina—Kalje—Novo

Selo—Vini Vrh spriječe izvlačenje partizanskih snaga i ne dozvole im prodor ka istoku i jugoistoku. U tom cilju povezuju se s njemačkim snagama koje zatvaraju pravce ka sjeveru od Vonji vrh pa dalje r. Krka do Kostanjevca i Šenjerneja.

4. Njemačke snage zajedno sa belom gardom imale su zadatak da spriječe izvlačenje partizanskih snaga na sjever u Sloveniji i na taj način sadejstvuju njihovom uništenju na grebenu Gorjanaca.

Stanje i raspored naših snaga pred neprijateljsku ofanzivu bilo je slijedeće:

Poslije ustaške ofanzive 7—10. oktobra Prvi proleterski bataljon nije imao većih akcija, osim napada na talijansku posadu u Oštrižu kod Kašta, nedaleko od Metlike i sprečavanje izviđanja i snabdijevanje neprijatelja. Za ovo desetak dana relativnog mirovanja ima nekoliko razloga. O tome se govori u operativnom izvještaju Prvog proleterskog bataljona upućenog Glavnom štabu Hrvatske od 2. 11. 1942. godine.

»Poslije ustaške ofanzive na Žumberak (misli se na ofanzivu 7—10. oktobra) naš bataljon uglavnom nije imao veće akcije do napada na talijansku posadu u Oštrižu (kod Kašta). Razlozi zašto je proteklo tako dugo vrijeme bez akcija su mnogobrojni. Jedan od tih razloga je taj što (smo) se u prvim danima po slomljenoj ofanzivi nadali opet ponovnom pohodu, jer smo znali da se ustaše neće lako pomiriti sa tim da poslije poraza ostanu po strani. Gledali smo putem obavještajne službe da saznamo njihove namjere i snage. Jačina snaga nije se mogla tačno saznati jer su uvijek pridolazile nove snage. Poslije prvih nekoliko dana uvidjeli smo da i njihove namjere za novu ofanzivu otpadaju za izvjesno vrijeme iz razloga da prikupe još više snaga. Ta su im pojačanja stalno stizala i načičkavana duž ceste.

Drugi razlog da se nisu preduzimale akcije je to što se neprijatelj poslije razbijanja prve ofanzive povukao u veće garnizone koji su fortifikacijski dosta dobro bili utvrđeni, što bi iziskivalo dosta žrtava bez eventualno kakvog većeg uspjeha. Pokušaj i zasjeda nisu uspjeh jer je neprijatelj prolazio od garnizona do garnizona u streljačkom stroju i jakim snagama.

To su donekle bili razlozi zašto u 10 dana nije bilo većih akcija, a koje su morale uslijediti. Moralo se pristupiti njihovom izvršenju bez obzira na teškoće koje su gore izložene. Donijeta je odluka da se napadne talijanska posada u Oštrižu, koja je bila jačine 70 Talijana. To bi ujedno bio i dobar politički po-

tez. Teren na kome se posada nalazila bio je okolo šumovit i pristupačan do 100 m do zgrade. Talijani su bili u dvjema zgradama, masivne konstrukcije, a iz kojih strče puškarnice na sve strane. Puškarnice su se nalazile i ispod krovova kuća, tako da je na svakoj strani od tih zgrada bilo 4 do 5 puškarnica. Naša 1. četa imala je da izvrši taj zadatak, dok je 3. četa držala osiguranje prema Metlici. Ona je 24. 10. u 10 sati uveče prišla zgradi sa tri strane, presjekla bodljikavu žicu, ali zgradama nije se moglo prići radi toga što su dosta dobro utvrđene, a naši mineri nisu mogli izvršiti zadatak i povukli smo se. Tada smo ih blokirali i ujutro kada su htjeli izići iz zgrada ubijena su 4 vojnika.

26. 10. 1942. krenula je kolona Talijana (iz garnizona Metlika) prema Oštrižu jačine do 500 vojnika, u namjeri da im pruži pomoć. Naša 2. četa bila je u zasjedi ispod Radovice, na cesti s. Radovica — Metlika. Ujutro je bila i 1. četa bataljona »Josip Kraš«. Raspored snaga je taj da je desno krilo držala 2. četa, a lijevo 1. četa u streljačkom stroju širine 2 km. Neprijatelj je najprije artiljerijom i minobacačima čistio teren a zatim počeo nastupati. Naši su ih pustili na 30 metara i otvorili vatru našto su Talijani u paničnom bijegu odstupali ostavljajući mrtve. Poslije ponovnog artiljerijskog dejstva počeli su opet da nastupaju ali su ih naši odbili. Tada počinju da manevrišu i da prodiru na onu stranu od koje je bila najmanje vatra i počeli su nadolaziti na lijevo krilo. 1. četa se povukla, a ujedno se morala i 2. četa, tako da su Talijani prodrli do Oštriža. Borba je počela u 10 sati a završena je u 2 sata poslije podne. Zarobljeno je 6 pušaka, 800 metaka, 10 pari cipela, a ubijeno i ranjeno 50 fašista. Naši gubici su 1 ranjen. Nedostaci su bili taj dan takvi da se nije vodilo dovoljno računa o manevriranju snaga, što je dovelo do toga da su Talijani obišli lijevo krilo i udarili s boka. To se desilo 1. četi bataljona »Josipa Kraša« koja je napustila položaj na lijevom krilu i Talijani uzeli inicijativu u svoje ruke .. «¹⁵⁵

I iz operativnog izvještaja Komande Žumberačko-pokupskog odreda se vidi da je aktivnost i njegovih jedinica kao i Proleterskog bataljona bila ograničena i da su se snage Odreda pripremale za predstojeću ofanzivu koja je očekivana.

»Situacija na području ovog odreda je slijedeća za proteklo vrijeme. Dobili smo vezu sa 2. bataljonom, a bataljon »Josip Kraš« djelovao je još na terenu Žumberka. Bataljon »Josip Kraš« ostao je uglavnom na istom mjestu kao i ranije, tj. na sektoru Sošica, osim 1. čete koja je u zajednici s Proleterskim bataljonom sudjelovala u blokadi Ostriža .. «¹⁵⁶ U ovom izvještaju se nabrajaju po datumima sitne akcije i prikazuje svakodnevna aktivnost, vojnička i politička nastava i na kraju se u zaključku konstatuje: »Nekih naročitih namjera nismo imali nego se još čekalo da se vidi šta kani neprijatelj, koji je počeo koncentracijom većih snaga na pojedinim sektorima.. «¹⁵⁷

Ovdje je interesantno navesti talijanske podatke o našim snagama na teritoriju Žumberka na dan 26. 10. 1942, dakle pred sam početak velike ofanzive »Gorjanci« u kojima se kaže:

»U zoni Gorjanci operišu partizanske snage koje pripadaju:

A) hrvatskoj partizanskoj organizaciji, i to:

— dva partizanska bataljona (1. proleterski bataljon Hrvatske i bataljon »Josip Kraš« ŽPO) koji djeluju južno od Gorjanaca, dakle na našem sektoru dejstva:

B) slovenačkoj partizanskoj organizaciji, i to:

— slovenačka brigada (u to vrijeme nije bilo tu nijedne slovenačke brigade na tom prostoru) duž talijansko-hrvatske granice sa slovenačke strane i dijelovi odreda Bela krajina i Krško u zoni Črnomelj — Semič.¹⁵⁸

Ove snage ne tiču se neposredno našeg sektora dejstva.

A) Hrvatske partizanske snage koje djeluju na našem sektoru akcije:

1) Proleterski bataljon: 400 ljudi, 25 puškomitraljeza, 8 pušaka »Beretta« (misli se na teške mitraljeze), puške, ručne bombe. U pitanju je pokretna formacija sastavljena od elemenata iz Slovenije, Korduna i Like.¹⁵⁹

¹⁵⁶Zb. NOR, tom V, knj. 8.

¹⁵⁷Isto

¹⁵⁸Na području Gorjanaca nalazili su se Gorjanski i Belokranjski bataljon. Jedna četa Belokranjskog bataljona i dvadesetak boraca iz Gorjanskog bataljona bili su na jugoistočnom dijelu ovog područja sa 1. proleterskim bataljonom Hrvatske.

¹⁵⁹Ovo je pogrešan podatak, jer u Proleterskom bataljonu nije bilo Slovenaca, već Ličani, Kordunaši, Gorani, Dalmatinci i Banijci.

Raspored: komanda Jezernice, bolnica Sošice, grupe: Radatovići—Sv. Ilija—Badovinci—k. 692—Visoče—Sv. Jakob k. 569—Plavci k. 497—Cerovnik—k. 481—M. Ostrić k. 569.

2) Bataljon Žumberak (bataljon »Josip Kraš« ŽPO) 180—200 ljudi sa 18 puškomitraljeza, s puškama i ručnim bombama.

Raspored: komanda Sopotea grupa M. Pleš—padine prema Blaževoj Gori.

3) Zapažene su ustaničke grupe manjeg značaja (50—120 ljudi) u zoni Kostanjevac (izvan sektora dejstva). (Odnosi se na dijelove bataljona »Josip Kraš«).

4) Jedan partizanski bataljon 500—600 ljudi (komandant neki Vidović)¹⁶⁰ izgleda da se sa Gorjanaca nedavno premijestio u zonu Crna Mlaka (van sektora dejstva), sjeveroistočno od Karlovca. Između Gorjanaca i Crne Mlake zapaženo je stalno prolaženje ustaničkih odreda.

5) Na dan 24. ovog mjeseca zapažene ustaničke koncentracije u zoni Babina Gora—Cerovac, južno od Karlovca.¹⁶¹

6) Signali traženja pojačanja (1.500 ljudi) koje bi trebalo da dođe iz Korduna u Gorjance. Partizani kažu da namjeravaju ponovo zauzeti Žumberak da bi nastavili akciju u zoni Karlovac—Zagreb. U slučaju naših silovitih akcija, partizani bi iz Gorjanaca prešli u Sloveniju.¹⁶²

U dokumentu se dalje navode baze za snabdijevanje, logori, putevi koji su prekinuti i koji nisu, a potom se navodi jačina i raspored slovenačkih partizanskih snaga za koje se kaže:

»B) Slovenačke partizanske snage:

Slovenačka brigada: 1.500 ljudi, dobro naoružanih (talijansko oružje), sastavljena od slovenačkih jedinica (vjеровatno od odreda Krajine i Krškog). Raspored: duž talijansko-hrvatske granice sa slovenačke strane.

— odred Bela Krajina:

— ustanička grupa (100—200 ljudi) u zoni Metlika—Kamanje—Ribnik,

160 Ovdje talijanska komanda misli na 4 kordunašku brigadu, komandant Nikola Vidović, koja je pod njegovom komandom u septembru dejstvovala u žumberku (a ustvari se radilo o bataljonu »Kljuka« op. autora)

161 Odnosi se na Drugu i četvrtu brigadu Hrvatske koje su 22/23. 10. napale ustašku posadu u Tušiloviću.

162 Zb. NOR, tom V, knj. str. 502.

- ustanička grupa (50—100 ljudi) u zoni Marindol,
- Odred Krško: jedan partizanski bataljon (200—300 ljudi) razmješten na sjevernoj padini Gorjanaca.«¹⁶³

Kako se vidi u nekim pitanjima komanda 11. talijanskog korpusa imala je dosta precizne podatke o jačini, rasporedu i naoružanju partizanskih snaga na širem području Gorjanaca. Ipak, osjeća se tendencija da se naše snage uveličavaju, vjerovatno sa ciljem da se višim komandama prikaže zadatak naše likvidacije težim. Stoga i angažiranje snaga u predstojećoj operaciji »Gorjanci« odgovara takvoj procjeni. Ovaj put su Talijani, Nijemci i ustaše očigledno riješili da partizanske snage na Gorjancima unište, ne dozvoljavajući nikakve mogućnosti njihovog izvlačenja. Otuda su u svim njihovim postupcima nastojali sačuvati tajnost koncentracije i prikupljanja snaga, s težnjom da partizani kad otkriju namjere napadača, budu već opkoljeni.

Međutim, raspored naših jedinica neposredno pred početak neprijateljske ofanzive bio je slijedeći: Prvi proleterski bataljon Hrvatske na položajima: s. Cetošić—Sv. Nikola—s. Visočec—s. Kokote zatvarajući pravce koji iz Novog Mesta, Metlike, Vivodine i Oštrca izvode ka grebenu Gorjanaca i Sošica.

Bataljon »Josip Kraš« nalazio se na položajima šireg rejona s. Tomaševići i vršio obezbjeđenje s pravca Kalje—Kostanjevac, dok je dijelom snaga vršio obezbjeđenje bolnice koja se nalazila u rejonu s. Jezemice. Kako se vidi naše snage su bile razvučene na dosta širokom frontu, s tim što je težište bilo izraženo na desnom krilu, jer se sa te strane očekivao napad glavnih neprijateljskih snaga. Osim toga, postojala je mogućnost manevra po dubini u slučaju jačeg prodora snaga neprijatelja na nekom od pomenutih pravaca. Naše snage su na ovom prostoru vršile izvidanje, izvodile obuku i djelovale politički u narodu i izvršile napade na manje jedinice neprijatelja.

Neprijatelj je otpočeo napad ujutro 28. oktobra i to na pravcu Metlika—Oštriž i Bišnja Vas ka Lešću. Gusti streljački strojevi nastupali su uz jaku artiljerijsku podršku. Težnja napadača je bila obilazak desnog krila branioca. Naše snage nisu mogle da pojačaju to krilo jer su bile izložene bočnom dejstvu sa pravca Radatovići. Borbe su vođene u toku 28, 29. i 30. oktobra gdje je, i pored velike upornosti naših snaga,

¹⁶³ Isto

došlo do izražaja višestruka nadmoćnost napadača kako u ljudstvu tako i u tehnici. Naše snage su se uz upornu borbu povlačile ka grebenu Gorjanaca, tako da su Talijani uz teške gubitke uspjeli da izbiju na sam greben Sv. Gore 30. oktobra.

U toku borbi 29. i 30. među ranjenim drugovima našli su se i komandant Banina i komesar mitraljeske čete Pekić. Naš Proleterski bataljon, bataljon »Josipa Kraša« i jedna slovenačka četa iz Krškog odreda, što znači sve snage zahvaćene ovom ofanzivom, poslije teških i upornih borbi uveče 30. oktobra prebacile su se u Abatovu Goru kod Oštrca (k. 982), gdje su se našle u okruženju. Toga dana oko 20 časova naše snage su se prikupile i po odluci komande 2. operativne zone i Vece Holjevca krenule grebenom Žumberačke planine ka istoku, odbijajući napade pojedinih klinova neprijatelja. Cilj je bio probiti se na pravcu Mrzlo Polje—Bukovac—Črnilovac, a zatim se pored Jastrebarskog prebaciti preko pruge Karlovac—Zagreb u Kupčinu i dalje preko Kupe u Kordun.

30. oktobra oko 24 sata naši bataljoni su se našli pred obručem između Budinjaka i Gornje Vasi. Treba reći da su ustaše i Talijani predviđali naš proboj i da su svoju kružnu osnovicu po stepenu stezanja obruča dobro utvrđivali. To se posebno odnosi na pravac kojim je odlučeno da se probiju naše snage, jer je osnovni zadatak četiri ustaške bojne bio, da zatvore obruč i ne dozvole prodor partizanskih snaga iz obruča prema istoku. Zbog toga su ustaše posebno obratile pažnju na zatvaranje ceste od Novog Sela prema Kalju i Željeznom. Pored dobro utvrđenik položaja oni su kontrolisali sve puteve i staze koji iz šume sa zapada i grebena Gorjanaca izvode na cestu. Sa tim je naša komanda računala, a ipak se odlučila na prodor tim pravcem, jer su Talijani čvrsto zatvarali pravce prema zapadu, a prema obavještenju dobivenom u toku 29. i 30. oktobra, Nijemci su čvrsto zatvorili pravce koji izvode na sjever u Sloveniju. 31. oktobra u 3 sata ujutro po naređenju komandanta 2. operativne zone počinje proboj između Budinjaka i Gornje Vasi.

Borbeni poredak za proboj iz zakruženja bio je po slijedećem: proboj su imale da izvrše 2. i 3. četa Proleterskog bataljona s jednom četom bataljona »Josip Kraš«, tako što je 2. četa napadala na desnom krilu, s tim da čim se probije obruč obezbijedi snage u probiju sa pravca Gornja Vas, 3. četa napada centrom i produžava s dejstvom na pravcu probija i ona je prema zadatku na težištu dejstva, a jedna četa bataljona

»Josip Kraš« napada na lijevom krilu sa zadatkom da po izvršenom proboju obezbjeđuje snage u proboju s pravca Budinjaka i dalje u dubinu po stepenu prodiranja snaga u proboju.

Po izvršenom proboju 2. četa je imala zadatak, poslije prolaska glavne kolone u kojoj je bilo i 37 ranjenika, da bude u zaštitnici. Sudar je bio veoma žestok i borba je trajala do 6 časova. Po izvršenom proboju 3. četa vođena svojim komandantom Bogdanom Mamulom produžila je nezadrživo naprijed. Naše snage upale su u prve redove prema Budinjaku, a na drugoj liniji natjerale su ustaše da se u paničnom bjekstvu sklone u Gornju Vas.

Sam proboj izvršen je u munjevitom naletu u roku od svega 15 minuta, tako da su ustaše bile iznenađene i potpuno pregažene žestokim naletom naših snaga. Obruč je probijen kod sela Glušinje i neprijatelj je odbačen desno i lijevo prema Gornjoj Vasi i Budinjaku. U proboju je ubijeno 15 ustaša, 2 su zarobljena, a više ih je ranjeno. Naši gubici su bili 4 ranjena druga. Taj dan su se naše snage prebacile u rejon Tihočaj gdje su predanile 31. oktobra. Odatle su u toku noći produžile pravcem Bukovac—Čmilovac. Te noći su se naše snage prebacile bez većih teškoća preko pruge kod Jastrebarskog i sutradan stigli u Donju Kupčinu. Glavna cesta i pruga predstavljale su veliku prepreku po ocjeni našeg rukovodstva. Prijatno smo se iznenadili kad smo u toku noći 1. novembra kod sela Novaki savladali i tu prepreku. U toku noći 1/2. novembra naše snage su kod Donje Kupčine prešle rijeku Kupu i sutradan 2. novembra stigle u selo Sjeničak na Kordunu.

Već 2. 11. 1942. Štab Prvog proleterskog bataljona obavještava GŠH:

»Bilo je odlučeno da se probijemo negdje na cesti Samobor—Kalje—Kostanjevac i da se preko pruge prebacimo u Pokuplje. Taj dan je dobivena veza s Glavnim štabom Hrvatske i municija, što je podiglo kod boraca vjeru u uspjeh. Noću smo se s vrh Sv. Gera prebacili u Abatovu Goru kod Oštrca, gdje smo proveli dan a uveče smo pošli prema Osretku, koji se nalazi između Novog Sela i Budin jaka, u namjeri da pređemo cestu. Cesta je, međutim, bila blokirana ustaškim snagama u jačini 1 bojne.¹⁶⁴ Moralo se po svaku cijenu probiti

164, Prema naknadno dobivenim podacimam cestu su u stvari branile četiri ustaške bojne.

i spasiti ranjene drugove kao i borce. Sem našeg bataljona bio je još i bataljon »Josip Kraš« kao i jedna četa Slovenaca. Radi brisanog prostora kod Osretka odlučeno je da se probije obruč kod Glušinje gdje je teren bio šumovit.

Napad je imala da izvrši 2. i 3. četa našeg bataljona zajedno s 1. četom bataljona »Josip Kraš«. Napad je otpočeo 31. 10.

1942. u 3 sata poslije pola noći. Krila su bila pojačana teškim mitraljezom. Brzim i snažnim naletom naših četa razbijen je obruč za 3 minute i neprijatelj počeo (da bude) potiskivan u pravcu Budinjaka i Gornje Vasi. Naši su borci bili svjesni što znači to, te su dali sve od sebe da zadatak izvrše što časnije. Raspored četa bio je takav da je desno krilo držala

3. četa, sredinu 2. a lijevo krilo 1. četa bataljona »Josip Kraš«. Tom prilikom ubijeno je 15 i zarobljena 2 ustaše. Plijen je bio ovaj: 1 bacač s 2 mina, postolja, pribor i ulje za teški mitraljez, 4.000 metaka, 20 čebadi, 8 pušaka, 10 pari cipela, zatim dolamica i čakšira do 20 komada. Opreme je bilo kudikamo više, ali se nije mogla naći jer je bila noć. Borba je trajala 6 sati. Za to vrijeme bila je prošla glavna kolona i ranjenici, a naši su ušli u prve rovove u Budinjaku. Naši gubici su bili 4 ranjena. Taj dan smo ih prebacili u Tihočaj. Uveče smo se preko Bukovca, Čmilovca prebacili preko pruge, a koja nije bila blokirana, kao što smo očekivali, i došli sutradan 1. 11. 1942. u Donju Kupčinu.

Ovom prilikom ističem komandira 3. čete Bogdana Mamulu kao i sve borce te čete koja je najviše žrtvovala da se probije taj obruč — koji je pokazao dosta sposobnosti da rukovodi i većim jedinicama. Ujedno treba istaći sve borce koji 3 dana i 3 noći nisu spavali, nosili 37 ranjenih drugova, činili naporni marš i probijali obruč. Ovaj primjer hrabrosti i odlučnosti ostaće svima dugo u sjećanju, a ujedno će borcima davati vjeru u njihovu vlastitu snagu, da im fašisti nisu u stanju ništa učiniti, pa ni onda kada ih opkole.

Komesar: Spaček

Komandant: Milan žeželj.¹⁶⁵

Kada se baci i površan pogled na snage i plan operacija neprijatelja, uočava se ogromna brojčana i tehnička nadmoćnost neprijatelja. Bilo je 28 njegovih bataljona na naša dva

¹⁶⁵ Milan Zeželj je komandovao bataljonom od 28. oktobra do ulaska bataljona u brigadu 7. novembra 1942, jer je komandant. Ante Banina bio ranjen.

bataljona i jednu četvu. Imali su oko 100 artiljerijskih oruđa i minobacača, a mi ni jedan.

Neprijatelj je imao avijaciju i tenkove i organiziranu popunu i dotur municije i hrane, a mi svega toga nismo imali.

Nameće se pitanje, kako se moglo toliko nadmoćnijem neprijatelju izbjeći?

Na ovo pitanje klasični vojni teoretičari ne bi mogli dati odgovor. Po njihovoj logici i teoriji naše snage su morale biti uništene ili zarobljene u ovoj operaciji na Žumberku od 27. do 31. oktobra 1942. godine. U takvim situacijama zaista su se vojske predavale u ranijim ratovima, pa i u II svjetskom ratu, i to ne samo u taktičkom već i operativnom okruženju.

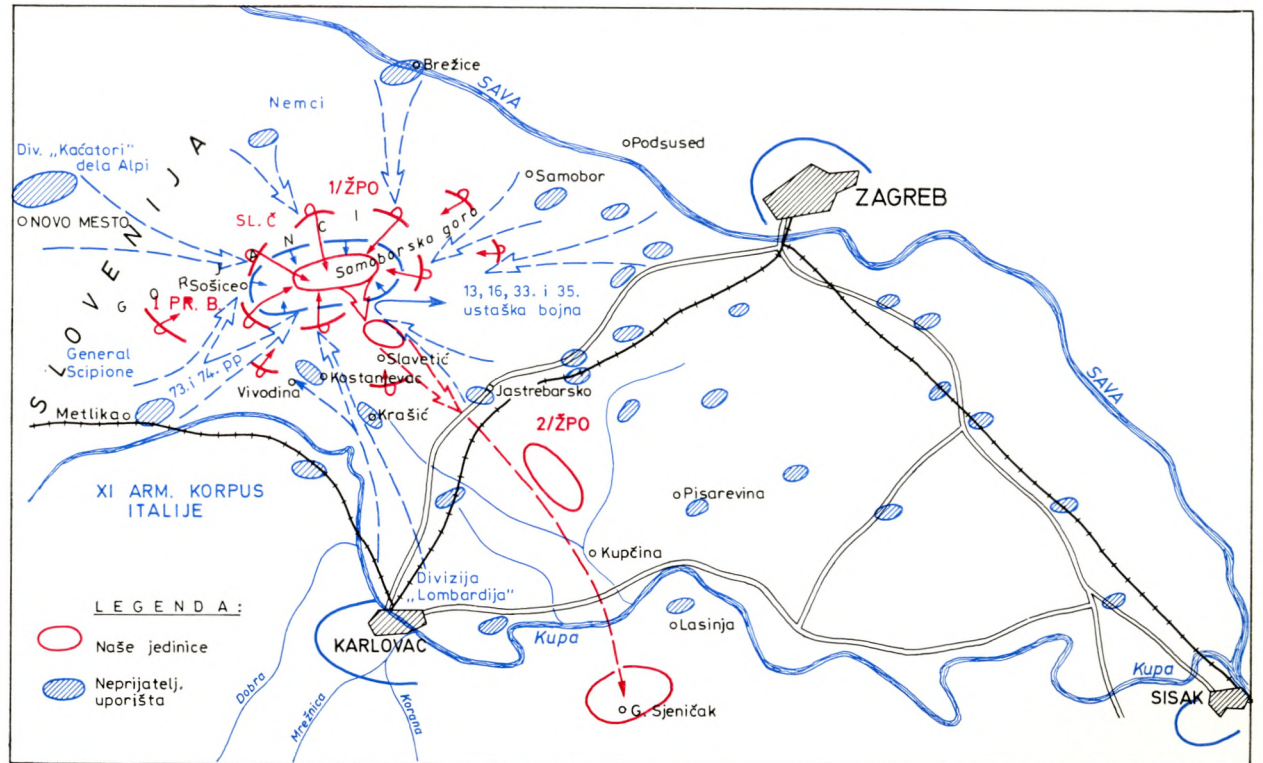
Ali, jedinice NOV nisu znale za predaju. Rukovođene i inspirirane strategijom i taktikom svog Vrhovnog komandanta druga Tita, one su nalazile izlaz iz svake situacije. Tito je učio svoje potčinjene da bezizlaznih situacija nema.

Drugi razlog uspješnog proboja je taj što je ovdje bilo dosta boraca Kordunaša koji su već probijali jedan обруč. Bilo je to na Petrovoj Gori 14. maja 1942. godine. Taj обруč je bio još jači, ali je bio probijen i to na dva mjesta u dva divergentna pravca. Istina, tada je bilo nešto više gubitaka, ali je proboj uspješno izvršen.

Treći razlog je vještina, odlučnost i hrabrost naših boraca i starješina te pravilno izabran pravac proboja. Izabrat je spoj između ustaša i Talijana, iako je neposredni proboj vršen na krajnjem lijevom krilu jedne ustaške jedinice.

Iz izvještaja koji su citirani u ovoj knjizi ne vidi se zašto se baš izabrao ovaj pravac proboja, pravac za Pokuplje, kada je na tom pravcu još čekala cesta i pruga Zagreb—Karlovac koje su bile dobro čuvane. Istina, na nekim mjestima i izvještajima se spominje da su pravci prema Sloveniji bili dobro posjednuti od Talijana, bele garde i Nijemaca, ali to još uvijek ne znači da i tamo nije bilo mjesta koja su se mogla probiti. Sigurno da ih je bilo.

Ipak, u izvještaju Štaba Prvog proleterskog bataljona od 2. 11. 1942. godine stoji: »Taj dan je (dan dva prije proboja — prim, autora) dobivena veza s GŠH i municija što je podiglo kod boraca vjeru u uspjeh«. U toj rečenici postoji objašnjenje zašto je izabran taj dosta dugačak pravac proboja za Pokuplje. Naime, postoje podaci da je (ne zna se tačno da li jedan, dva ili tri dana prije proboja proslavljeni vodič Josip

Žganec, koji je održavao vezu između Žumberka i Korduna, doveo je iz Ostružina na Kordunu do vrha Gorjanaca Miku Špiljaka, Milana Brunovića, Martina Mojmira, Jožu Čuljata i oko 15 boraca (izliječeni ranjenici) Prvog proleterskog bataljona koji su imali svaki po 400 metaka. Tu na Gorjancima su se spojili Prvi proleterski bataljon, bataljon »Josip Kraš« i četa Slovenaca koja je također bila okružena. Pristigli drugovi su obavijestili da su prošli kraj ustaških, njemačkih i talijanskih kolona koje učestvuju u ofanzivi, i da se još uvijek može u tom pravcu izvršiti proboj. Možda je to bio jedan od razloga za izbor toga pravca, a drugi razlog je mogao biti što je dobar broj boraca bataljona »Josip Kraš« dobro poznao taj pravac i više puta se tuda kretao, a možda je Kordunaše i Banijce privlačio taj pravac kao najbliži njihovoj slobodnoj teritoriji. Međutim, glavni razlog za izbor toga pravca ipak je bio plan i zadatak koji je imao politički komesar 2. operativne zone Veco Holjevac, tada sticajem okolnosti i komandant Zone, da što prije formira proletersku brigadu. Samo proboj u pravcu Pokuplja obećavao je realizaciju toga zadatka.

Bez obzira na sve te okolnosti mora se konstatirati da proboj obruča i izbjegavanje uništenja i većih gubitaka te nošenje bolnice, predstavlja jednu od najuspješnijih operacija te vrste u našem NOR-u.

Ovom velikom neprijateljskom ofanzivom na Žumberak završila se još jedna stranica u slavnoj istoriji proletera i posljednja velika bitka Prvog proleterskog bataljona Hrvatske, bitka u kojoj neprijatelj nije postigao ni jedan od svojih postavljenih bitnih ciljeva. Da se podsjetimo da je cilj XI armijskog korpusa bio »da otkrije i uništi partizanske formacije koje se još nalaze u zoni Gorjanci, da istrebi njihove pristalice i njihove rezerve, tako da onemogući opstanak onim formacijama koje bi dočnije gledale da se vrate u tu oblast u cilju reorganiziranja...«

U Dnevniku Više komande Slovenije — Dalmacije od 16. oktobra stoji: »... hitno je potrebno sprečiti prethodno izmicanje neprijateljskih formacija koje su koncentrisane u Gorjancima prema drugim zonama, naročito prema Sloveniji. Potrebno je dakle postarati se za zatvaranje granice kod Nijemaca i, uz prethodni dogovor sa nadležnim vlastima, kod Hrvata. Ako je potrebno, trupama treba dati period odmora prije početka operacije, ali ne u blizini polaznih baza, gdje treba stići u posljednjem trenutku, produžavajući odmah naprijed.«

Kordun, novembra 1942. godine. S lijeva na desno stoje: nepoznat, nepoznat, Vladimir Popović, nepoznat, Rato Dugonjić, Košta Nađ, Arsa Jovanović; čuče s lijeva na desno: Otmar Kreačić-Kultura, nepoznat, dr Vladimir Bakarić, Bogdan Oreščanin i Ivo Lola Ribar

Kako se vidi Viša talijanska komanda imala je za cilj da u što većoj tajnosti pripremi i otpočne operaciju velikih razmjera čiji rezultat treba da bude potpuno uništenje svih partizanskih snaga u Žumberku. Po ovom planu nije se smjelo dozvoliti da se partizanske snage izvuku iz obruča, već da na prostoru Gorjanaca budu opkoljene i uništene. Očigledno je da Komanda talijanske 2. armije nije računala na tako sposobne i izvježbane jedinice. U ovoj operaciji ne samo da neprijatelju nije uspjelo da uništi Prvi proleterski bataljon Hrvatske i bataljon »Josip Kraš« nego nije nanio ni neke značajnije gubitke. Tokom 3 dana borbe partizani su se povlačili i izvršili proboj kroz ustaške obrambene položaje koji su imali isključiv zadatak da spriječe proboj ka istoku. Pokazalo se da oni nisu bili dorasli takvom zadatku.

Već 4. 11. 1942. godine načelnik Štaba Više komande Slovenija—Dalmacija obavještava potčinjene:

»Prema vijestima dobivenim u hrvatskom Glavnom stožeru, partizanske snage (oko 600—700) koje su djelomično izbjegle našu akciju na Žumberku, kod Budinjaka (Samobor), uputile su se južno od Kupčine, gdje se koncentrisalo oko 2.000 partizana koji raspolažu jednim oruđem 80 mm, trima tromblonima i 1 tenkom.

Dijelovi pomenute grupe već su 2-og tekućeg, navodno, započeli prelaz Une (ne Une nego Kupe) prema Kovačevcu, vjerovatno iduć u pravcu Korduna.« Karakteristično je da je ovaj podatak potekao od komande divizije »Lombardia«, koja je bila glavni nosilac dejstava u velikoj ofanzivi na Gorjancima, pa joj je svakako bilo poznato da su to snage koje nije bila u stanju da uništi. To neće da prizna ni ova komanda, niti komanda 2. armije. Vjerovatno je uzrok tome neuspjeh ofanzive na Žumberak koji ni jedna ni druga komanda nije željela da prizna. Izlazi po njihovim izvještajima da je to samo manji dio snaga iz Žumberka iako su vrlo dobro znali da su to glavne snage koje su uspjele da se probiju i pored svih mjera koje su oni preduzeli da to spriječe. Osim toga, oni u svojim dokumentima iz određenih razloga daju pretjerano velike brojke jačine naših snaga. Tako i ovom prilikom za snage u Sjeničaju kažu da ih je oko 2.000, iako ih je bilo 3 puta manje. Teško je vjerovati da oni o tim snagama nisu imali preciznije podatke. Više je vjerovatno da su na taj način pokušavali pravdati svoje neuspjehe i kod viših komandi opravdati zahtjeve za jačim snagama.

Kao i do sada i ova ofanziva, koju je neprijatelj brižljivo pripremio, pokazala je visoke borbene kvalitete proletera. Dosadašnja borbena iskustva došla su do punog izražaja. I pored velikih naprezanja, neredovne ishrane i premorenosti boraca svi su do kraja i s puno uspjeha izvršili svoje zadatke. Još jednom se pokazalo da neprijatelj, pored brojne i tehničke nadmoćnosti, nije u stanju da slomi borbeni moral proletera i da su proleter i ovog puta izašli kao pobjednici. Probojem obruča 31. oktobra 1942. godine neprijateljska ofanziva je razbijena i njegove jedinice se povlače u polazne garnizone.

Ovom velikom borbom i probojem iz obruča završava se slavni borbeni put Prvog proletarskog bataljona Hrvatske.

Od Korenice do Sjeničaka, preko sjeverne Dalmacije i Like, Gorskog kotara, Hrvatskog primorja, žumberka i Pokuplja,

Narod iz sela Sjeničkaka donosi hranu borcima Prvog proleterskog bataljona

kalio se i stasao jedan bataljon proletera. Bio je težak i naporan njegov borbeni put. Nije išao najkraćim i najlakšim pravcem. Išao je uvijek tamo gdje je bilo najpotrebnije, a često i najteže. Išao je tamo gdje je trebalo pomoći da se prebrodi kriza, učvrsti i dalje razvije narodnooslobodilačka borba.

Kordunaši, Ličani, Dalmatinci, Gorani i Primorci išli su kao jedan pod crvenom proleterskom zastavom. Nije se tim mladima bilo lako u to vrijeme odvojiti od rodnog kraja i ići dobrovoljno u nepoznato. Najviše ih je bilo članova Komunističke partije, kandidata i SKOJ-evaca, a u stvari svi su oni bili po svom ubeđenju i opredjeljenju komunisti. Bili su do kraja odani Partiji i revoluciji, pod čijom su zastavom stotine puta jurišali i pobjeđivali.

Ulogu koja je ovom bataljonu bila namijenjena i povjerenje koje mu je ukazano, on je u cjelini opravdao. Sve zadatke koji su mu postavljeni ili razvojem situacije nametnuti bataljon je uspješno izvršio. Može se slobodno reći da je formiranje

1. proleterskog bataljona Hrvatske bilo u pravo vrijeme u

odlučujućoj fazi razvoja narodnooslobodilačkog pokreta i da je predstavljalo novi kvalitet u razvoju NOV u Hrvatskoj.

Prešli su ti ratnici pod borbom velik dio teritorije Hrvatske, kroz hrvatska, srpska i muslimanska sela, pronoseći barjak bratstva i jedinstva. Dospjeli su proleter i na planine Slovenije, da zajedno s partizanima Bele krajine tuku zajedničkog neprijatelja. Iz svega što je u ovoj knjizi rečeno evidentan je doprinos 1. proleterskog bataljona razvoju NOB-e u krajevima kroz koje je prolazio i djelovao, ali najznačajniji je doprinos učvršćivanju, razvoju i jačanju ustanka na Žumberku, gdje je zajedno sa Žumberačko-pokupskim odredom i narodom žumberka stvorio trajno uporište NOB i uslove za formiranje novih jedinica NOV i POJ. Tu, na vratima Zagreba, gdje je neprijatelj bio najosjetljiviji stvorena je nepobjediva partizanska tvrđava na koju se sve do kraja rata išlo samo sa snagama sposobnim za jača ofanzivna dejstva.

Kroz 6 mjeseci borbe bataljon je išao iz pobjede u pobjedu, ne znajući za poraz, kao malo koja jedinica naše vojske. Bilo je to moguće zahvaljujući pravilnom držanju i djelovanju svakog borca i bezgraničnom povjerenju i podršci koju je imao od naroda u svim krajevima kroz koje je prolazio i borio se.

Proleter i su u sastavu ovog bataljona prošli kroz Liku, Dalmaciju, Gorski kotar, Hrvatsko primorje, Kordun i Žumberak i na kraju, poslije uspješnog proboja iz neprijateljskog okruženja na Žumberku, stigli ponovo na Kordun u ustanički Sjeničak, da bi poslužili kao borbeno jezgro za formiranje 13. proleterske brigade »Rade Končar« 7. novembra. 1942. godine.

Tako je završen slavni borbeni put 1. proleterskog bataljona Hrvatske. Za 1. proleterski bataljon Hrvatske može se reći da je bio bataljon bratstva i jedinstva.

S P I S A K
BORACA PRVOG PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE

- ALEKSA Tome IVO, 1922, Zlarin, Šibenik.
AMBROŽIĆ Antona MARKO, 1914, Nova Vas, Poreč.
ANTIĆ Andrije ANDRIJA, 1914, Selce, Crikvenica. Poginuo 21. 1. 1943. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.
ANTIĆ Stipe MILJENKO SIŠE, 1913, Šepurina, Šibenik.
ANTIĆ Stipe MILJENKO MILE, 1919, Zlarin, Šibenik.
ANTIĆ SLAVOLJUB, 1920, Prvić Luka, Šibenik. Poginuo 3. 10. 1943. u Krašiću.
ANTONIĆ Josipa JOSIP, 1918, Bribir, Crikvenica.
ANTUNIĆ JOŽA, 1925, Plaški.
ANTULOV Nikole BORIS, 1920, Srma, Šibenik.
ARAS Nikole DINKO DUNKULA, 1912, Nandolina, Šibenik.
BABIĆ Jove MILAN, 1919, Mazin, Gračac.
 BADOVINAC Nikole DANIEL, 1923, šiljci, Ozalj. Poginuo 8. 8. 1943. kod Plješevice u Žumberku.
BADOVINAC Nikole NIKOLA, 1923, Bađovinci, Jastrebarsko. Poginuo 5. 4. 1944. kod Mrkonjića.
BAKIĆ Save MILAN, 1922, Pema, Vrginmost. Poginuo 30. 1. 1943. kod Dvorišta u Žumberku.
BALABAN Marka MILAN, 1924, Johova, Bosanska Dubica. Poginuo 1944.
BALEN Mihovila JOSIP, 1920, Krmpote, Crikvenica.
BALEN Ivana SREĆKO, 1916, Krmpote, Crikvenica. Poginuo 10. 1. 1943.
BANINA Tome ANTE, 1915, Veli Iž, Zadar.
BARAC Vicka BOLFEO, 1915, Sardrič, Crikvenica. Poginuo 22. 8. 1943. u Donjoj Kupčini.
 BARAC Mate MIHOVIL, 1922, Grižani, Crikvenica. Poginuo 2. 1. 1943. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.
BARAC Mihovila MIHOVIL, 1924, Kamenjak, Crikvenica. Poginuo 11. 10. 1943. na Plješevici u Žumberku.

BARAC Luke MIHOVIL, 1921, Kamenjak, Crikvenica.
 BARANOVIĆ Stipe MARINKO BIONDO, 1920, Šibenik.
 BARETIĆ Kuzme IVAN, 1922, Grižani, Crikvenica.
 BASARA Ignjatije MILOŠ, 1922, Vojnić.
 BAŠIĆ Krste MIRKO, 1921, Molat, Zadar.
 BAŠIĆ Stjepana RUDI, 1921, Molat, Zadar.
 BELAVIĆ MARKO, 1918, Duga Resa.
 BERGAM Roke DRAGUTIN, 1924, Krapanj, Šibenik. Poginuo 11. 4. 1943. na Petrovoj gori.
 BEVANDA Nikole ALEKSANDAR, 1922, Jošani, Titova Korenica. Poginuo 19. 5. 1943. u Dalmaciji.
 BEZJAK Mate IGNAC, 1919, Viškovo, Rijeka.
 BIGA PETAR, 1919, Plitvička Jezera, T. Korenica.
 BIGA SLAVKO, Plitvička Jezera, T. Korenica.
 BUTKOVIĆ ZVONKO, Ledenice, Crikvenica.
 BILIĆ Mihovila FRANE, 1912, Betina, Šibenik. Poginuo 1943. na Sut ješci.
 BIJELIĆ DUŠAN, Kistanje, Knin.
 BIJELIĆ MILIVOJ, 1919, Kistanje, Knin. Poginuo 18. 6. 1943.
 BIJELIĆ VASO, 1920. Kistanje, Knin.
 BIŽIĆ MIĆO, 1920, Prkos, Vrginmost. Poginuo 17. 5. 1942. u Golubiću kod Knina.
 BLANUŠA Nikole DANE, 1920, Kijani, Gračac. Poginuo u NOR-u.
 BLAŠKOVIĆ Antona VILIM, 1925, Grižane, Crikvenica. Poginuo 2. 2. 1944. u Devčane, Sandžak i tu sahranjen.
 BLAŽEVIĆ Ivana JURE, 1920, Smiljan, Gospić.
 BLAŽEVIĆ Ante ANTE ATA, 1923, Šibenik. Poginuo u decembru 1944. kod Lovinca u Lici.
 BOGDANIĆ DRAGUTIN PICEK, 1915, Segedin.
 BOGDANOVIĆ Miloša MIRKO, 1923, Vorkapići, Vrginmost. Poginuo 1943. u Žumberku.
 BOKAN EDUARD, 1920, Betina, Šibenik.
 BOROTA Djure DRAGAN, 1919, Bović, Vrginmost.
 BOŽAC VLADIMIR, 1919, Skatari, Pula. Poginuo 22. 6. 1944. kod Bugojna.
 BOŽIĆ Pavla SAVO, 1925, Pema, Vrginmost. Poginuo 27. 3. 1944. kod Nebojne.
 BRAKUŠ ĐURO, 1923, Karlovac.
 BRANIČA Srečka MATE, 1920, Zlarin, Šibenik. Poginuo juna 1943. kod Brašljevice, Metlika.

BREKALO Ivana FILIP, 1920, Lokve, Lištica. Poginuo 23. 4. 1943. na Pleterju, Slovenija.
BRČIĆ Tome MILOVAN, 1919, Veli ti, Zadar.
BRNJA Stjepana IVAN, 1920, Podhum, Rijeka. Poginuo 20. 11. 1942. u Novom Selu u Žumberku.
BUBICA Martina AUGUSTIN, 1921, Luka, Zadar. Poginuo 24. 7. 1942. u Gomirju.
BUBICA Ante MLADEN, 1922. Luka, Zadar. Poginuo 22. 11. 1942. u Novom Selu, sahranjen u Gravcu.
BUCA BERISLAV, 1920, Biograd na moru.
BUČAN GAJO, 1919, Gejkovac, Vojnić. Poginuo 23. 10. 1943. na Begovom Brdu kod Prekrižja.
BUČAN Dušana LJUBOMIR, 1920, Gejkovac, Vojnić.
BUBALO MILAN, 1909, Ličko Petrovo Selo, Bihać.
BUKVIĆ Dane DUŠAN, 1922, Vodoteč, Otočac.
BUNETA Mate GRGA, 1914, Ledenice, Crikvenica.
BULAT Petra DRAGAN, 1917, Podgorje, Vrginmost.
BUNETA Mate MATE, 1921, Ledenice, Crikvenica.
BURTINA Ante DRAGUTIN, 1921, Betina, Šibenik. Poginuo 1942. u Livnu 1942.
BUTORAC Franje FRANJO, 1910, Krmpote, Crikvenica. Poginuo 1942. u Prokriku.
BUTORAC Stjepana STJEPAN, 1918, Krmpote, Crikvenica. Poginuo 17. 3. 1944. u Blatnici kod Teslica i tu sahranjen.
BRNČIĆ Josipa VINKO, 1909, Kastav, Rijeka.
CIGROVSKI Milana JANKO, 1921, Stiplice, Pregrada.
CIKOTA BORIS, Crkveni Breg.
CRNIĆ DUŠAN
CVIJANOVIĆ Stanka MARKO, 1924, Brezova Glava, Vojnić.
CVIJANOVIĆ Staniše VASO, 1922, Krbava, T. Korenica.
CVITAN ANTON, 1920, Tribunj, Šibenik.
CVJETIČANIN DMITAR, 1912, Rastovača, T. Korenica.
CUCULIĆ Metoda ANTON, 1923, Škrljevo, Rijeka.
CUROVIĆ Ante SVETIN, 1919, Krapanj, Šibenik.
ČANAK STEVO
ČAPAVEC LJUDEVIT, 1917, Kutina.
ČIČA Save LJUBAN, 1915, Malička, Vrginmost.
ČOP Josipa JOSIP, 1910, Gerovo, Čabar. Poginuo 19. 8. 1942. u Vršiću kod Gerova.
ČORAK Mane NIKOLA, 1920, Krbava, T. Korenica. Poginuo u Vrepcu 1942.

ČORTAN Jove DUŽAN, 1923, Debelo Brdo, T. Korenica. Poginuo u Zelengori 1943.
 ČOVIĆ STANKO. Kozjan, T. Korenica.
 ČUBRILO MILAN, 1915, Raduč, Gospić.
 ČUTURILO MILAN, 1920, Raduč, Gospić.
 ČUTURILO MILOŠ, 1919, Bruvno, Gračac.
 ČUIĆ Ljubana NIKOLA ZEC, 1922, čuić Krčavina, T. Korenica.
 ČUIĆ SRĐAN, 1923, čuić Krčavina, T. Korenica.
 ČUIĆ Mile MANE, 1920, čuić Krčavina, T. Korenica.
 ČOSIĆ ANDRIJA, 1916, Banovci, Slavonski Brod. Poginuo 1942. u Gorskom kotaru.
 ČOSIĆ DANE, 1921, Rebić, T. Korenica.
 DABO Mate JANKO, 1922, Novalja na Pagu.
 DABO Ivana VLADIMIR, 1919, Novalja na Pagu.
 DEANOVIĆ MILUTIN, 1920, Karlovac.
 DEJANOVIĆ LJUBO. Široka Rijeka, Vojnić.
 DEJANOVIĆ DUŠAN, 1919, Široka Rijeka, Vojnić.
 DEMIROVIĆ DŽAFER, 1907, Kulen-Vakuf, poginuo.
 DENAC Ivana IVAN, 1917, Osekovo, Popovača.
 DESPOT DUŠAN
 DERIKRAVA Miće NIKOLA, 1922, T. Korenica.
 DIMITROVIĆ Josipa MARIJAN, 1921, Borčec, Susedgrad.
 D10MATRIĆ Srećka MATE, 1923, Zlarin, Šibenik. Poginuo 1943.
 DOMJAN Stjepana STJEPAN, 1922, Drvenik, Crikvenica. Poginuo 19. 11. 1942. u Novom Selu.
 DONKOVIĆ DALIBOR, 1923, Zagreb.
 DORIĆ Matije STJEPAN, 1919, Bribir, Crikvenica. Poginuo 9. 1. 1944. na Vlašić planini, sahranjen kod kuće Pavka Kovačevića.
 DOZET Sime NIKOLA, 1924, Pecani, T. Korenica. Poginuo 1944. u Ličkom Osiku.
 DRAKULIĆ Pavla ILIJA, 1924, Veliko Lešće, Ozalj.
 DRAŽIĆ Mate SLAVKO, 1924, Bribir, Crikvenica.
 DUKIĆ PETAR PEŠO, 1920, Zaton, Šibenik.
 DUKIĆ STJEPAN, 1920.
 DVORŽAK Franje FRANJO, 1924, Brod na Kupi, Delnice.
 ĐURIĆ DUŠAN, 1919, Radonja, Vojnić.
 ĐURIĆ Petra VOJISLAV, 1918, Bukovica, Vojnić.
 FELKER Jure VLADO, 1924, Trsat, Rijeka.
 FELKER Jure BOŽO, 1916, Trsat, Rijeka. Poginuo 4. 3. 1943. u Lici.

FELKER IVAN, Trsat, Rijeka.
FILIPOVIĆ SILVIO, Veli Iž, Zadar. Poginuo 1943. na Sutjesci.
FILIPOVIĆ Stjepana STANKO, 1921, Novi Marof. Poginuo 3. 12. 1944. kod Grabova.
FRANIĆ Ante ROKO BARBA, 1920, Šepurine, Šibenik.
FRIGANOVIĆ MILE, 1918, Šibenik.
FRIGANOVIĆ TONČI, 1921, Šibenik.
FRKOVIĆ Grge IVAN, 1909, Ledenice, Crikvenica. Poginuo 6. 5. 1945. kod Vrbovca.
FRKOVIĆ Stjepana NIKOLA, 1923, Ledenice, Crikvenica.
FRLENIK KRSTO, 1919, Prvić, Šibenik.
FUČAK ACO, 1921, Karlovac. Poginuo kod Otočca.
FURLAN Franje HERMAN, 1910, Delino, Pula.
GAČEŠA Mile ĐURO, 1924, Utinja, Karlovac.
GAŠPARAC Vinko JURE, 1919, Hrib, Čabar.
GAŠPAROVIĆ Stjepan IVAN, 1919, Crikvenica. Poginuo 20. 1. 1944. u Istri kod Pazina.
GLAŽAR Marijana DINKO, 1924, Kostrena, Rijeka.
GNJIDIĆ OBRAD, Djeverska, Knin.
GOSTOVIĆ Đure MILE, 1908, Gostovo Polje, Otočac. Poginuo 24. 3. 1943. na Plješevici u Žumberku.
GRBAC Mate MILAN, 1920, Kastav, Rijeka.
GRUBELIĆ Srečka IVAN, 1920, Šepurine, Šibenik. Poginuo na Sutjesci 1943.
GRUBELIĆ Andrije JOSIP, 1918, Tribunj, Šibenik.
GRŽENIĆ JOSIP, 1910, Klana, Rijeka.
GUBERINA Ante ALEKSANDAR, 1920, Šibenik. Poginuo 5. 10. 1943.
GUTEŠIĆ MILIĆ
HINIĆ Jovana BOŽO, 1919, Debelo Brdo, T. Korenica.
HINIĆ Alekse STEVO, 1915, Debelo Brdo, T. Korenica. Poginuo 1943. u Žumberku.
HLADNIK JOSIP, 1925, Jedrovac, Knin. Poginuo 10. 8. 1942. na »Lujzijani« u Gorskom kotaru.
HORVATIĆ Mije MATO, 1918, Slavonski Brod.
HOST Antona MILJENKO, 1924, Viškovo, Rijeka.
HRELJAC RUDOLF, Grižane, Crikvenica.
HRELJAC Mate ZVONKO, 1921, Grižane, Crikvenica.
IGNAC GOJKO, 1916, Kafanci, Grahovo.
ILIĆ Janka MANE, 1921, Mazin, Gračac. Poginuo 1945.
IVETIĆ Ilije VOJISLAV, 1920, Priluke, Livno. Poginuo 31. 1. 1943. kod Hrženika, Žumberak.

IVKOVIĆ Rade MILAN, 1923, Ponikve, Ogulin.

IVKOVIĆ Stanka PETAR, 1925, Golija, Vrginmost. Poginuo 15. 12. 1942. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.

IVKOVIĆ PETAR, 1920, Bović, Vrginmost.

IVOŠEVIĆ ĐURO, 1920, Skrad, Delnice.

IVOŠEVIĆ Ilije STOJAN, 1917, Krakar, Ogulin. Poginuo 21. 11. 1942. u Suhoru u Sloveniji.

JAKOVLJEVIĆ Marka ANTE, 1920, Vodice, Šibenik. Poginuo 1. 1. 1942. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.

JAKOVLJEVIĆ Marka FRANE, 1922, Vodice, Šibenik. Poginuo u 12. mjesecu 1942. kod Prekrižja u Žumberku.

JAKŠIĆ Stojana SLAVKO, 1926, Pecka, Vrginmost.

JANJIĆ MIHAILO

JANJIĆ Stanka PAVAO, 1917, Sljivovac, Vrginmost. Poginuo 3. 2. 1943. u Žumberku.

JARDAS JOSIP, 1919, Kastav, Rijeka.

JERKOV Jakova IVAN, 1921, Zlarin, Šibenik. Poginuo 1943. na Sutješci.

JERKOVIĆ Stojana NIKOLA, 1921, Staro Selo, Vrginmost. Poginuo 1944.

JOVANOVIĆ DUŠAN, Drežnica.

JOVANOVIĆ DUŠAN, 1917, Sarajevo.

JUKIĆ Ante MARKO, 1909, Muć, Split.

JURAN Jose MILAN ŽUTE, 1921, Murter, Šibenik. Poginuo 1943.

JURANOVIĆ Ljube LJUBO, 1919, Zlarin, Šibenik.

JURETIĆ RAFAEL, 1921, Donje Jelenje, Rijeka.

JURIN Sime BLAŽ, 1921, Primošten, Šibenik.

KABILJO MLADEN, 1924, Lovan, Zadar.

KAJGANIĆ Stevana MILOŠ, 1922, Sljivovac, Vrginmost.

KALAFATIĆ Juraja BLAŽ, 1916, Bribir, Crikvenica.

KALC Augustina MILAN, 1926, Gropada, Trs. Zarobljen 8. 4. 1944. kod Jajca.

KALCINA IVO, 1921, Žman, Zadar. Poginuo 1943. na Petrovoj gori.

KALEMBER SPASE

KAPOV Marka SIME, 1918, Betina, Šibenik.

KARAŠ Nikole BRANKO, 1919, Koranska Strana, Vojnić.

KARMELIĆ MIŠKO

KEKIĆ Nikole MIHAJLO, 1923, Donji Vojnić.

KENTIĆ MILIĆ

KESTOVIĆ DUŠAN

KEZELE Juraja JURAJ, 1924, Delnice.

KLAIĆ LJUBAN, 1916, Primišlje, Slunj. Poginuo 10. 10. 1942. kod Jezemice, Žumberak.
KLARIĆ Mate VINKO, 1921, Drvenik, Crikvenica. Poginuo u NOR-u.
KLJAJIĆ Stanka GOJKO, 1914, Pištaline, Cazin.
KNAPIĆ Antuna DRAGUTIN DRAGEC, 1920, Lovrenčina, Novi Marof.
KNEZOVIĆ Martina LUKA, 1912, Ugljane, Sinj.
KNEŽEVIĆ GOJKO
KOMBOL JOSIP, 1919, Kastav, Rijeka.
KOMBOL Vicenca RUDOLF, 1920, Bribir, Crikvenica.
KONČAR STEVO, 1919, Plit. Ljeskovac, T. Korenica.
KORAĆ MILOVAN, 1917, Primišlje. Slunj.
KORAĆ RADE, 1915, Visuć, T. Korenica.
KOSANOVIĆ DUŠAN, 1921, Krakar, Ogulin. Poginuo 2. 10. 1942. kod Vivodine u Žumberku.
KOSANOVIĆ ĐURO, 1914, Jasenak, Ogulin. Poginuo 1943.
KOTRLJA Marijana MLADEN, 1924, Savar, Zadar. Poginuo novembra mjeseca 1942. kod Stojdrage u Žumberku.
KOŠUTA VITOMIR, poginuo 2. 1. 1943, u Krašiću, sahranjen u Sošicama.
KOVAČEVIĆ JOVO
KOVAČEVIĆ PETAR, 1921, Rakovica, Slunj.
KOVAČEVIĆ Ilije STEVO, 1925, Stepanovićevo, Novi Sad.
KRAJACIĆ Franje MIHOVIL MIŠKO, 1921, Štale, Crikvenica. Poginuo 2. 1. 1943. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.
KRANJAC Marka SILVIO, 1922, Vodice, Šibenik. Poginuo 6. 9. 1944. u Palisadu i tu sahranjen.
KRAPLJANOV Siine ROKO, 1917, Tribunj, Šibenik. Poginuo 2. 1. 1942. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.
KRAŠA IVAN, Zagreb.
KRAVAJA MARIJAN, 1910, Zagreb. Poginuo 1. 5. 1943. u Gomirju.
KRESOJEVIĆ Miloša BRANKO, 1919, Kolarić, Vojnić.
KRIVOKUĆA Mile SAVO, 1927, Utinje, Vojnić.
KRIVOŠIJA MILAN, 1917, Bruvno, Gračac. Poginuo 1943. kod Bruvna.
KRPAN Petra IVAN, 1915, Krmpote, Crikvenica. Poginuo 1944. kod Lapca u Lici.
KRPAN Franje JURAJ, 1918, Krmpote, Crikvenica.
KRŠUL JOSIP, 1920, Bribir, Crikvenica. Poginuo 2. 10. 1942. na Kordićima.
KRŠUL Grge MIHOVIL, 1921, Bribir, Crikvenica. Poginuo 11. 10. 1942. kod Jezemice u Žumberku.

KUJOŠEVIĆ LUKA, 1912, Ugljane, Sinj.
 KUNIĆ NIKOLA, poginuo u NOR-u.
 KURSAR Marhiola ANTE, 1920, Prvić, Šibenik. Poginuo 27. 2. 1943.
 kod Stojdrage u Žumberku.
 LAKIĆ Juraja STJEPAN STEVO, 1920, Sirkovljani, Prelog.
 LALIĆ BOŠKO
 LALIĆ GOJKO
 LALIĆ Bude MILORAD, 1918, Homoljac, T. Korenica. Poginuo kod
 Gračaca 1943.
 LEMAJIĆ Petra ILIJA IĆO, 1921, švračkovo Selo, T. Korenica.
 LONČAR Branka BOŠKO, 1923, Škalić, Otočac.
 LONČAR Dane MANE PRSAN, 1920, Škalić, Otočac. Poginuo aprila
 1943. kod Pazarišta u Lici.
 LONČAR Vlade ŽIVKO, 1922, Škalić, Otočac. Poginuo 1944. u
 Drežnici.
 LUČIĆ Ivana ALBERT, 1916, Kastav, Rijeka.
 LUČIĆ Mate VJEKOSLAV, 1918, Viškovo, Rijeka. Poginuo 1944. u
 Beogradu.
 LUČIĆ Franje VLADIMIR, 1917, Viškovo, Rijeka.
 LUKETA Paška VINKO, 1920, Primošten, Šibenik. Poginuo 1943.
 u Zrmanji.
 LUKIN Šime RUDOLF, 1922, Mali Iž, Zadar.
 UUBANOVIĆ Pavla PAVLE, 1922, Šiljci, Ozalj.
 MACURA Save DMITAR, 1921, Kistanje, Knin.
 MAJGOTIĆ DUŠAN, 1920, Broćanac, Slunj. Poginuo 15. 11. 1942.
 kod Sv. Jane.
 MAJSTOROVIĆ MATE
 MALINARIĆ Andre ZLATAN, 1924, Grižane, Crikvenica.
 MALEŠEVIĆ MILE, 1921, Vojnić. Poginuo 1943. u Peijasici na
 Kordunu.
 MALNAR Paje IVAN, 1915, Gerovo, Čabar. Poginuo 2. 8. 1942. u
 Vršiću kod Gero va.
 MALOBABIĆ Mile DUŠAN, 1925, Slavsko Polje, Vrginmost.
 MALJEKOVIĆ Đure DUŠAN, 1916, Vodoteč, Otočac.
 MALJKOVIĆ Đure ŽIVKO, 1924, Vodoteč, Otočac. Umro decembra
 1942. od tifusa u Drežnici.
 MAMULA Sime BOGDAN, 1918, Gomirje, Ogulin.
 MAMULA Ilije BOŽO, 1917, Jasenak, Ogulin.
 MAMULA Dušana MARKO, 1925, Gomirje, Ogulin. Poginuo 7. 5.
 1945. u Zagrebu.
 MAMULA PETAR, 1914, Jasenak, Ogulin.

MAMULA Tode RADE, 1908, Jasenak, Ogulin. Poginuo 1943.
MANDIĆ Manojla NIKOLA, 1921, Jošani, T. Korenica. Poginuo 17. 1. 1945. kod Tovamika.
MANJGOTIĆ DUŠAN, 1908, Podrmalj, Rijeka. Poginuo 1943. u Žumberku.
MARAS Ante MARIJAN, 1925, Lič, Delnice. Poginuo 1944. u Lici.
MARCELJA Andrije JOSIP, 1915, Rijeka.
MARČIĆ Uroša VOJISLAV, 1922, Rab. Poginuo 19. 11. 1942. u Stoj draži, sahranjen u Pokleku, Žumberak.
MARIČIĆ VOJISLAV, Vrpolje, Šibenik.
MARKOČ Tome ANTON, 1914, Vodice, Šibenik. Poginuo 27. 1. 1943. kod Brlenića, sahranjen u Sošicama, Žumberak.
MARKOV Blaža JOSIP, 1920, Murter, Šibenik. Poginuo 9. 5. 1944. u Gajićima kod Livna.
MAROKNIĆ FRANJO, 1921, Križišće, Rijeka. Poginuo kod Novoselaca
MARUŠIĆ Mate MATE, 1913, Tribalj, Crikvenica.
MATEJČIĆ Tome MATE, 1916, Crikvenica.
MATEŠIĆ ANTON, 1921, Pothum, Rijeka.
MATIJEVIĆ MILE
MAVRIĆ Tome MATE, 1922, Grižani, Crikvenica.
MAVRINAC Zorice ALFRED, 1921, Krasnica, Rijeka.
MAZINJANIN Pavla MILE, 1920, Pecka, Vrginmost.
MEDAKOVIĆ Stevana PETAR, 1919, Josipdol, Ogulin.
MEDALIN ZDRAVKO
MIHELČIĆ Franje MATIJA, 1913, Lokve, Delnice.
MIHIĆ Tome MATO, 1921, Vodice, Šibenik.
MIJAT PAŠKO, Srima, Šibenik.
MIKELIĆ ANTON
MIKLIĆ Ivana ZVONKO, 1922, Tribalj, Crikvenica. Poginuo 9. 1. 1944. kod Mudrike u Bosni.
MIKŠIĆ Andrije STEVO, 1916, Turanj, Karlovac.
MILADINOVIĆ Nikole RADE, 1920, Vranovača, T. Korenica.
MILAŠINOVIĆ Janka PETAR, 1919, Jurga, Vojnić. Poginuo 1943. kod Plaškog.
MILAŠINOVIĆ Janka STEVAN, 1916, Jurga, Vojnić.
MILETIĆ Ivana MATE, 1906, Klenovica, Crikvenica. Poginuo 16. 4. 1942. u Jezeranima, Lika.
MILIĆ UUBIČIĆ
MILIĆ NIKOLA, 1942.
MILIĆEVIĆ Vase LJUBAN, 1918, Vrginmost.

MILIJANOVIĆ MILAN, 1919, Trupinjak, Karlovac.
MILINOVIĆ Karla PETAR, 1920, Smiljan, Gospić.
MILOSEVIC MILAN, 1920, Brezovica, Slunj.
MILOSEVIC NIKOLA, 1918, Zaton, Šibenik. Poginuo 1. 1. 1943. na Krašiću, sahranjen u Sošicama.
MILOSEVIC Antuna VJEKOSLAV, 1911, Lič, Delnice.
MISČAJIC MIHAJLO
MIŠON Velimira BORIVOJE, 1923, Beograd.
MRKIC DRAGAN, 1920. Karlovac.
MOJMIR Alojza MARTIN, 1921, Omiš, Split.
MRLE Sebastijana ZDRAVKO, 1919, Gerovo, Čabar.
MRSA Jure KORNELIO, 1920, Zaton, Šibenik. Poginuo 29. 5. 1942. na Klokočevici kod Ličkog Petrova Sela.
MURATA Petra SREČKO, 1919, Bribir, Crikvenica.
NJELJAK Egidija EGIDIJE, 1921, Zagreb.
NALKIC SAVO
NEKIC FRANJO
NIKOLIŠ Miloša STEVAN, 1922, Sjeničak, Karlovac. Poginuo 25. 5. 1944. kod Mrkonjića, sahranjen u Sjenokosi.
OGNJENOVIĆ Jove OBRAD, 1914, Grabušić, T. Korenica.
OGNJENOVIĆ Steve JOVO, 1922, Grabušić, T. Korenica.
OPSJENICA Mile MICO, 1921, Plaški.
OREŠKOVIĆ BOŠKO
ORLIĆ Milete MILAN, 1921, Vojvoduša, Otočac.
ORLIĆ Miće NIKOLA, 1921, Vojvoduša, Otočac.
PAĐAN Vicka MARSEL, 1916, Ledenice, Crikvenica.
PADAN Mile ZDRAVKO, 1922, Ledenice, Crikvenica.
PAĐEN Ivana STJEPAN, 1916, Bribir, Crikvenica.
PAJIĆ Petra STEVAN, 1918, Jurge, Vojnić.
PASARIČEK DRAGO, 1909, Varaždin.
PASKAS LUKA 1921, Široka Kula, Gospić. Poginuo 25. 8. 1944. u Palisadu i tu sahranjen.
PAVLAKOVIĆ Janka JURE, 1921, Račak, Duga Resa.
PEKIĆ Nikole DUŠAN, 1921, Međedak, Vojnić.
PELČIĆ Ćirila ROMANO, 1924, Zastenice, Rijeka.
PENDŽER Spire IVO, 1912, Mandolina, Šibenik.
PERIČIN IVAN, 1921.
PERKOV Šime FRANE, 1922, Tribunj, Šibenik.
PERKOV Ante IVAN, 1922, Tribunj, Šibenik.
PERKOV Šime JOSO, 1920, Tribunj, Šibenik.

PERKOV Šime KARLO, 1917, Tribunj, Šibenik.
 PETROV Daniela ALFONZ, 1906, Vodice, Šibenik.
 PETROVIĆ Ivana IVAN, 1919, Grižani, Crikvenica. Poginuo 10. 9. 1944. kod Slovca u Srbiji.
 PILAŠ Bože RUDOLF, 1919, Tribalj, Crikvenica. Poginuo 1943. u Srbiji.
 PILEPIĆ Ivana MELHIOR DUPIN, 1922, Kastav, Rijeka.
 PJEVAČ DUŠAN, 1922, Primišlje, Slunj. Poginuo 11. 10. 1942. na Kordićima u Žumberku.
 PLATIŠA Mane MILAN, 1914, Vojvoduša, Otočac.
 PLATIŠA Rade VASILJ, 1921, Vojvoduša, Otočac.
 PLEČAŠ Kuzmana MILAN, 1919, Divoselo, Gospić. Poginuo 6. 12. 1944. u Lemirovom salašu kod Tovamika.
 PLEŠE ANTON, 1925, Delnice. Poginuo 25. 12. 1942. kod Prekrižja u žumberku.
 POPOVIĆ ILIJA, 1917, Donji Lapac. Poginuo 2. 5. 1943. kod Santruperta, sahranjen u Tihoboju.
 POPOVIĆ Janka JANKO, 1921, Malinci, Ozalj.
 PUHALO Vojina SPASOJE, 1917, Klepci, Čapljina.
 PUPAVAC Steve JOVO, 1910, Debelo Brdo, T. Korenica. Poginuo 1943. na Zelengori.
 PUPIĆ Ante ANTE, 1922, Vinice, Črnomelj.
 PUŠKAR Stanka STOJAN, 1919, Malička, Vrginmost.
 PUŽ Ljudevita SMILJAN, 1919, Zamet, Rijeka.
 RAČKI Josipa ANTON, 1917, Delnice.
 RADOJČIĆ Save RADE KIĆO, 1924, Drežnica, Ogulin.
 RADOŠEVIĆ ILIJA, 1920, Počitelj, Gospić. Poginuo 25. 7. 1943. kod Radatovića u Žumberku.
 RADOŠEVIĆ Ante ŠTEFAN, 1924, Lič, Delnice.
 RADOVIĆ Đure JOVO, 1923, Lasinsko Dugo Polje, Vrginmost. Poginuo 1943. u Bušici kod Gline.
 RADOVIĆ MILOŠ, 1914, Jasenak, Ogulin.
 RADULOVIĆ Laze DMITAR, 1921, Brezno, Ogulin. Poginuo 21. 2. 1944. u Kapićima, sahranjen u Kameniću kod Teslica.
 RADULOVIĆ Dikire ĐURO, 1923, Jasenak, Ogulin. Umro 1943. od tifusa.
 RADULOVIĆ Petra IGNJATIJA, 1919, Brezno, Ogulin. Poginuo 12. 4. 1943. kod Kalja u Žumberku.
 RADULOVIĆ Milana ILIJA, 1923, Brezno, Ogulin. Poginuo 5. 4. 1945. kod Baske-Novak. Sahranjen u Baškoj.
 RAĐENOVIĆ DANE
 RAJAČIĆ Laze PERAT, 1919, Žuta Lokva, Otočac.

RAJNIK SIMO.
RAK Jakova ANTE, 1924, Dubrava, Šibenik. Poginuo 1943. kod Livna.
RAK NIKOLA
RAKIĆ MARKO, Bunić, T. Korenica.
RAVKIN Mate VLADIMIR, 1914, Mali Iž, Zadar.
REKIĆ Rame MEHMED, 1921, Todorovi, Velika Kladuša.
RELIĆ BRANKO, 1922, Slavsko Polje, Vrginmost. Poginuo 24. 7. 1942. u Gomirju.
RELJAC Tome RUDOLF, 1911, Pothum, Rijeka. Poginuo 9. 5. 1943. kod Krmačina u Žumberku.
RELJAC Valentina STJEPAN, 1924, Pothum, Rijeka.
RENDULIĆ Mile MARKO, 1919, Rakovica, Slunj.
ROCA FRANE, 1914, Vodice, Šibenik.
RODIN Ante VINKO, 1922, Prvić Luka, Šibenik.
ROGIĆ ROMANO, 1920, Biograd na moru.
ROKOV Šanta MILJENKO BRICO, 1921, Mali Iž, Zadar. Poginuo 28. 6. 1943. u Belišću, sahranjen u Balićima, Žumberak.
ROMČEVIĆ ĐURO, 1923, Trepča, Vrginmost.
ROZNER Eduarda IVAN, 1920, Karlovac.
RUPIĆ Janka KRSTO, 1924, Dubrava, Šibenik. Poginuo 27. 9. 1943. kod Krašića u Žumberku.
SAFTIĆ Bare ANTON, 1918, Bribir, Crikvenica. Poginuo 1943. kod Jasenka.
SARŠON Juraja ANTON, 1911, Kastav, Rijeka.
SARŠON Darka MATE, 1916, Kastav, Rijeka.
SEKULIĆ Jure DANILO, 1919, Radatović, Ozalj.
SIMONELI Vincenta FRANČEŠKO, 1917, Gracomino Kazerta, Italija.
SKOČILIĆ Valentina JOSIP, 1920, Bribir, Crikvenica.
SKORUPAN Ilije VOJO, 1925, Plaški. Poginuo 1944. kod Donjeg Lipovca.
SKROZA Ambroza NIKOLA, 1907, Srima, Šibenik.
SLADIĆ BRANKO, 1918, Betina, Šibenik.
SLADIĆ Petra PETAR, 1916, Betina, Šibenik.
SLADIĆ Ive ŠIME, 1923, Betina, Šibenik. Poginuo 1943. na Sutjesci.
SLADOJEV Blaža TOMISLAV SURI, 1921, Vodice, Šibenik.
SLAVOČEK EMIL
SMETKO Ivana MILAN, 1915, Sv. Matej, Gornja Stubica. Poginuo 25. 5. 1944. kod Drvara.
SMOKVINA Bogoslava MARIJAN, 1919, Čavle, Rijeka.
SMOLIĆ, Kistanje, Knin

SOBOL Juraja JOSIP, 1919, Grižane, Crikvenica. Poginuo 19. 5. 1942.
na Prevjesu kod Knina.

SOFTIĆ MATO, Grižane, Crikvenica.

SPACEK BOZO, 1921, Brdo Selo, Vojnić.

STANIĆ Petra BRANKO, 1921, Vodoteč, Otočac. Poginuo 1943. u
Lici.

STANIĆ ISO, Bjelopolje, T. Korenica. Poginuo 1943. na Begu-
nici kod Metka u Lici.

STIPANIČEV Markiola JAKOV, 1925, Tribunj, Šibenik. Poginuo
1944. u Žumberku.

STIPANIČEV Ante NIKOLA, 1920, Tribunj, Šibenik.

STIPEČ Ante VINKO, 1923, Bribir, Crikvenica.

STJEPANOVIĆ MIRKO, 1926, Vitunj, Ogulin.

STOKUĆA Petra ILIJA, 1914, Vojvoduša, Otočac. Poginuo 1943.
kod Škara u Lici.

STOKUĆA Bude MILE LJUTICA, 1914, Vojvoduča, Otočac.

STUDEN DMITAR, 1918, Ličko Petrovo Selo,
SUČEVIĆ MLADEN

SUDAR STANKO, 1908, Koransko Selo, Vojnić.

SUMINA Nikola ILIJA, 1926, Keseri, Ozalj.

SUTLOVIĆ Paška ALBERT, 1920, Veli Iž, Zadar.

ŠAŠA PETAR, 1925, Jakovica, Tržačka Raštela, Cazin.

ŠANTIĆ Andrija DUŠAN, 1908, Prvić Luka, Šibenik.

ŠAVOR JOSIP, 1922, Karlovac. Poginuo marta mjeseca 1944. u
Prilišću.

ŠEVIĆ ĐORĐE, 1919, Rujanica, Bihać.

ŠINKIĆ Marka MARKO, 1922, Pirovac, Šibenik.

SAJATOVIĆ Janka JANKO, 1922, Jezemica, Jastrebarsko. Poginuo
25. 5. 1945. kod Dolova.

SIROLA FRANJO, 1920, Kastav, Rijeka.

SIROLA Franje JOSIP, 1911, Viškovo, Rijeka.

ŠIROLA MATE, 1917, Kastav, Rijeka.

SKALABRIN Ivana ANTE, 1921, Prvić Luka, Šibenik. Poginuo 1. 1.
1943. u Krašiću, sahranjen u Sošicama.

ŠKEVIN JAKOV, 1921, Betina, Šibenik.

ŠKEVIN Frane MARKO, 1920, Betina, Šibenik.

SKRLJAN MATE, 1921, Novska.

ŠOLAJA ĐORĐE, Kompolje, T. Korenica.

ŠOSTARIĆ Slavka BORIS, 1920, Gerovo, Čabar. Poginuo 1944. kod
Benkovca u Dalmaciji

ŠPALJA ĐORĐE

ŠPAROVIĆ IVO, 1920, Šibenik. Poginuo 14. 6. 1942. na Mirić Štropini kod Plitvica.

ŠTIMAC DANE

STIMAC JOSIP, 1924, Kosa, Perušić. Poginuo 8. 9. 1943. kod Gornje Vasi, sahranjen u Sošicama.

ŠUGOR ANTE, Bilce, Šibenik. Poginuo u NOR-u.

ŠUPUT VOJISLAV, 1926, Jezerce, T. Korenica.

ŠURKALO Marijana DINKO, 1920, Šibenik.

ŠUŠKOV Ivana ZVONE, 1919, Tijesno, Šibenik.

ŠVORINIĆ Mate ANTE TONCI, 1921, Veli Iž, Zadar. Poginuo 23. 6. 1943. u Oštrcu u Žumberku.

TAUBUK Petra LJUBAN, 1917, Pecka, Vrginmost.

TATALOVIĆ Tadora DUŠAN, 1923, Krakar, Ogulin. Poginuo 3. 12. 1944. kod Iloka na sremskom frontu.

TEPŠIĆ Dušana MILE, 1919, Štipan, Vrginmost.

TESLIĆ DMITAR, 1924, Lički Osik, Gospić.

TIČEK NIKOLA

TIKULIN Ante ANTE, 1920, Šepurine, Šibenik.

TIKULIN Ante MARINKO, 1914, Šepurine, Šibenik.

TIKULIN Ante VOJISLAV, 1925, Šepurine, Šibenik. Poginuo *942. na putu za I omladinski kongres u Bihaću.

TODORIĆ Rade STEVAN, 1914, Pavlovac, Gospić.

TODORIĆ Bože VASO, 1915, Pavlovac, Gospić.

TOJAGA Paje NIKOLA, 1909, Javomik, Gračac.

TOMAŠ ISO, 1921. Divoselo, Gospić. Poginuo 31. 3. 1943. u Prilišću, sahranjen u Bosiljevu.

TOMAŠEVIĆ Milića MILOŠ, 1925, Miholjsko, Vojnić. Poginuo 13. 8. 1944. u Kruševu na Limu.

TOMJENović Jure TOMO, 1924, Smiljan, Gospić.

TRAŽIVUK Dušana ĐURO, 1919, Kistanje, Knin. Poginuo 14. 6. 1942. u Mirić Štropini kod Plitvica.

TRBOVIĆ Dušana DUDA, Jasenak, Ogulin. Poginuo.

TRBOVIĆ Nikole DUŠAN DUDA, 1919, Drežnica, Ogulin.

TRBOVIĆ Đure STOJAN, 1914, Krakar, Ogulin.

TESLA Milića SAVO, 1922, Slavsko Polje, Vrginmost.

TRBOVIĆ Ilije NIKOLA, 1921, Drežnica, Ogulin.

TIBLJAŠ Josipa ROMANO, 1909, Škurinje, Rijeka. Poginuo 2. 8. 1942. na cesti Gerovo—Crni Lug.

TRKULJA MILAN, 1909, Kik, Gračac. Umro u NOR-u.

TRKULJA MILAN, 1920, Sjeniĉak, Karlovac.

TRKULJA MILAN, 1922. Rebić, T. Korenica. Umro 1944. od posljedica ranjavanja.
 TONKOVIĆ Stjepana JAKOV, 1919, Bribir, Crikvenica. Poginuo u NOR-u.
 TRKULJA Nikole SVETOZAR, 1922, Sjeniĉak, Karlovac. Poginuo u Karlovcu 1943.
 TRAVANKOVIĆ SAFET, 1917, Brĉko. Poginuo 24. 7. 1942. u Gomirju.
 TRUTA Nikole ŹELJKO, 1921, Zlarin, Źibenik. Umro od tifusa 1943.
 TRUTA Ivana SLAVKO, 1920, Zlarin, Źibenik.
 TUMARA Rade JOVAN, 1925, TrŹiĉ, Slunj. Poginuo u NOR-u.
 TURINA MILIVOJ, Zagreb.
 TURK Josipa BOŹO, 1917, Gerovo, Ćabar.
 TUS Juraja IVAN, 1921, Bribir, Crikvenica.
 ULEMEK MARKO, 1917, Pema, Vrginmost. Poginuo 19. 5. 1942. u Prevjesu kod Knina.
 URBANĀIĆ MIRKO, 1914, SuŹak.
 VALJAN Mihajla VLADIMIR, 1924, Koĉevlje.
 VANKOVIĆ SAVO, 1920, Vrebac, Gospić.
 VEJNOVIĆ PETAR, 1916, Kristanje, Knin.
 VELIMIROVIĆ MILOŠ, Veljun.
 VIDUĀIĆ Mate NEDEUKO, 1919, Savar, Zadar. Poginuo 27. 12. 1942. u Begovom Brdu, sahranjen u SoŹicama.
 VISNJIĆ Mile ILIJA, 1919, Toĉak, Slunj.
 VLAH MILUTIN, 1910, Kastav, Rijeka.
 VLAHOVIĆ Franje IVAN, Zagreb.
 VLAHOVIĆ Mije SLAVKO, 1922, Liĉ, Delnice. Poginuo 16. 4. 1942. u Jezeranima.
 VLAHOVIĆ Antona VJEKOSLAV, 1923, Liĉ, Delnice. Umro od tifusa 1943. u DreŹnici.
 VLAISAVUEVIĆ BOGDAN, Debelo Brdo, T. Korenica.
 VOJNOVIĆ PETAR, 1923, Crni Potok, Vrginmost.
 VOJVODIĆ Dane ĐURO, 1922, Mazin, Graĉac. Poginuo 18. 12. 1944. kod Sotina, sahranjen u Grabovu.
 VORKAPIĆ ADAM, Vorkapići, Topusko.
 VORKAPIĆ Ilije MILUTIN, 1925, Vorkapići, Topusko.
 VORKAPIĆ Vuje NIKOLA, 1921, Vorkapići, Topusko. Poginuo 1943. u KraŹiĉu.
 VRAĀAR JOSIP, 1918, Bukovica, Vojniĉ. Poginuo 1945. kod Iloka.
 VUJIĀIĆ Proke VOJISLAV VOJO, 1922, Vranovaĉa, T. Korenica.
 Ranjen u N. Selu 19. 11. 1942, umro u DreŹnici 1943.
 VUKELIĆ DUŠAN

VUKELIĆ NIKOLA, 1917, Široka Kula, Gospić.
 VUKOBRATOVIĆ Todora DRAGAN, 1921, Grabušić, T. Korenica.
 Poginuo 24. 10. 1942. u Tušiloviću.
 VUKONIĆ Jurice VJERKO, 1922, Lokve, Delnice.
 VRBAN GRGA, 1916, Kastav, Rijeka. Poginuo maja 1945. kod Dugog
 Sela.
 VULELIJA SLAVKO, 1916, Biograd na moru.
 VULETIĆ MIRKO, 1920, Dubrava, Šibenik.
 VUKOREPA MILE, 1920, Dubrava, Šibenik.
 VURDELIJA Rade BRANKO, 1925, Svračkovo Selo, T. Korenica.
 ZANINOVIĆ Marka BORIS, 1923, Šibenik.
 ZJAČA DUŠAN
 ZLATAR Stojana JOVICA, 1916, Pema, Vrginmost. Poginuo 19. 5.
 1942. na Prevjesu kod Knina.
 ZORIĆ Đure SAVO, 1922, Slavko Polje, Vrginmost.
 ZRNIĆ MILE, 1921, Drežnica.
 ŽALIĆ Sulejmana ZUHDIJA, 1922, Polje, Velika Kladuša.
 ŽEŽELJ Ćcima MILAN, 1917, Srb, Donji Lapac.
 ŽIGIĆ BOSKO, 1923, Tuk, T. Korenica.
 ŽIVKOVIĆ AMBROZ, 1921, Zaton, Šibenik.
 ŽIVKOVIĆ Tome DRAGUTIN, 1919, Zaton, Šibenik.
 ŽIVKOVIĆ Mate PASKO, 1920, Zaton, Šibenik. Poginuo u Karlovcu.
 ŽMARIĆ Petra DRAGUTIN, 1913, Jelenje, Rijeka. Poginuo 21. 4. 1943.
 kod Pleter ja u Sloveniji.
 ŽMARIĆ Petra MIRKO, 1916, Jelenje, Rijeka. Poginuo 6. 9. 1943. u
 Draščici kod Metlike.
 ZUPANOVIĆ Jure MIRO, 1919, Šibenik. Poginuo 1943. na Sutjesci.

Napomena autora

U radu na prikupljanju i sređivanju podataka o borcima 1. proleterskog bataljona Hrvatske učestvovao je veliki broj drugova proletera od kojih posebno ističemo: Dušana Maljkovića, Zvonka šušškova, Radu Milanovića, Roku Franića Barbu, Peru Milinovića, Miloša Kajganića, Josipa Balena, Dinka Šurkala, Slavka Dražića, Svetinu Curovića, Ivicu Škreblina, Dmitra Macuru i Nikolu Frkovića.

Kao osnova za izradu spiska boraca poslužio nam je »Imenik i podaci 1. proleterskog narodnooslobodilačkog udarnog bataljona Hrvatske« sačuvan u Vojnoistorijskom institutu JNA u Beogradu (K 229, f 10, dok. 9/1/L). Prema njemu na dan 5. 7. 1942. godine u bataljonu je bilo 227 boraca. Ovaj dokumenat je tim dragocjeniji što su u njemu, pored imena i prezimena, dati i osnovni podaci za svakog borca: datum, mjesto i općina rođenja, datum stupanja u NOB, te nacionalna, socijalna i partijska pripadnost. Podaci za borce koji su poslije 5. jula 1942. došli u bataljon dati su prema sjećanju boraca.

I pored svih naših nastojanja i značajne pomoći koju smo imali od SUBNOR-a općina s područja Dalmacije, Like, Gorskog katara, Hrvatskog primorja, Korduna i Žumberka, nismo bili u mogućnosti da sačinimo potpun i tačan spisak s neophodnim podacima. Zato je i moguće da su se zbog teškoća oko prikupljanja podataka, njihove provjere i vremenske distance, potkrale u spiskovima i pojedine netačnosti i nepotpunosti, pa zato molimo sve drugarica i drugove, borce i porodice palih drugova da Historijskom arhivu u Karlovcu dostave eventualne dopune i ispravke.

Nadamo se da će čitaoci imati razumijevanja za objektivne teškoće na koje smo nailazili u prikupljanju podataka i izradi spiskova. Koristimo priliku da se zahvalimo svim drugovima i drugaricama koji su nam pomogli da otkinemo od zaborava podatke, posebno za drugove koji su dali svoje živote u našoj NOB i revoluciji.

KAZALO LIČNIH IMENA

ADABBO (pukovnik) 245, 247
AHMETOVIĆ LUTVO 220, 239
AMBROZIĆ MARKO 40
ANTIĆ ANDRIJA 40
ANTONIĆ JOŽA 35, 40
ANTULOV BORIS 50, 138
ARAS DINKO DUNKULA 50
ARBUTINA PETAR 60

BABIĆ MILAN 51
BACE MAKS 92, 110, 145
BAJIĆ NIKOLA 33
BAKARIĆ VLADO 49, 72, 258
BAKIĆ MILAN 33
BALAŠ BORIS 211
BALEN JOSIP 40, 279
BALEN SREČKO 40, 156
BALTREMO 244
BANINA ANTE 50, 68, 69, 70, 71,
72, 73, 74, 80, 90, 100, 101, 102, 103,
110, 145, 154, 157, 165, 169, 170,
177, 179, 184, 185, 187, 204, 214,
229, 230, 253, 255
BARAC BORFEO 40
BARAC MIHOVIL 40
BASARA MILOŠ 33
BASTIJANI 114
BASIC MIRKO 50, 51, 71, 103
BAŠIĆ RUDI 3, 144, 178
BEGOVIĆ STEVO 60
BELAVIĆ MARKO 34
BELIĆ MARKO 71
BELINIĆ MARKO 207, 213, 236,
239
BELOVIĆ JURE 123

BERANOVIĆ MARKO
BJONDO 50
BERGAN DRAGO 50, 166, 167
BEVANDA ALEKSANDAR 51
BEZJAK IGNAC 40
BIGA PETAR 51
BILIĆ FRANE 50, 120
BIŽIĆ MIĆO 34
BLANUSA DANE 51
BLASKOVIĆ IVAN 40
BLASKOVIĆ VILIM 40
BLAŽEVIĆ ANTE ATA 50
BLAŽEVIĆ JAKOV 48, 51, 55, 57,
72, 148
BLAŽEVIĆ JURE 51, 159
BOGDAN BOZO 160
BOGDANIĆ DRAGO PICEK 70,
146, 166
BOGDANOVIĆ MIRKO 33
BOGDANOVIĆ SAVO 236
BOROTA DRAGO 33
BOSTJANI 114
BOŽIĆ SAVA 33, 34
BRAKUS ĐURO 34, 166 167
BREBERINA DUKA 236
BREBERINA MIŠKO 31
BRENTIN FRANJO 40
BRČIĆ MILOVAN 50
BRKOVIĆ ŽIVKO 89
BRNČIĆ VINKO 40
BROZ JOSIP TITO 4, 5, 11, 12,
13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 31, 37, 80, 155, 167, 192,
193, 256
BRUJE IVAN 40
BRUJIĆ SRĐAN 148

BRUNOVIĆ MILAN 257
 BUBALO MILAN 51
 BUBANJ VIKTOR 194
 BUBICA AUGUSTIN 50
 BUBICA MLADEN 50
 BUĆAN BERISLAV 50
 BUĆAN GAJO 34, 123, 175, 178,
 183
 BUĆAN LJUBOMIR 34
 BUJIĆ IVICA 60, 65
 BUKVIĆ MILAN 43, 44
 BULAT DRAGAN 35, 122, 123
 BULAT RADE 31, 218
 BUNETA GRGA 40
 BUNETA MATE 40
 BUTKOVIĆ MIJO 60
 BUTORAC STJEPAN 40

CAR (komandant) 169
 CESARAC (komesar) 187
 CRNIĆ ANTON 40
 CRNOBRNJA MILOŠ 59, 61
 CUCULIĆ ANTON 40
 CUROVIĆ SVETIN 50, 51, 80,
 279
 CVIJANOVIĆ MARKO 35
 CVIJANOVIĆ STEVO 144
 CVIJANOVIĆ VASO 144
 CVJETIČANIN DMITAR 51

ČETKOVIĆ PERO 36, 37, 180
 ČETKOVIĆ VLADO 51, 55, 72
 ČOPIĆ VLADIMIR 158
 ČORKOVIĆ DUŠAN 60
 ČOSIĆ DANE 144
 ČUTURILO MILOŠ 51
 ČUTURILO NIKOLA 51

ČANAK NIKOLA 51
 ČANAK STEVO 51
 ČIČA LJUBAN 35
 ČIZMIĆ MILADIN 60
 ČOP ANDRIJA 173
 ČOP IVAN 40
 ČOP JOSIP 40
 ČORAK NIKOLA 144

ČORTAN DUŠAN 51
 ČUBRILO MILAN 51
 ČUJIĆ MANE 51, 144
 ČUJIĆ MILE 167
 ČUJIĆ NIKOLA 51
 ČUJIĆ SRĐAN 51
 ČULINOVIĆ (bojnik) 233
 ČULJAT JOŽA 211, 257

DABO VLADIMIR 40
 DADASOVIĆ BOŽO 40
 DEJANOVIĆ DUŠKO 33
 DEJANOVIĆ LJUBO 34
 DEJANOVIĆ MILUTIN 33
 DEMONJA NIKOLA 59, 60, 61,
 63
 DENAC IVAN 159
 DERIKRAVA NIKOLA 51
 DOMANI ROBERT 160
 DOMJAN STJEPAN 40, 178
 DORIĆ STJEPAN 40
 DOŠEN STEVO 60
 DRAGAŠ LAZO 60
 DRAKULIĆ BRACO 44
 DRAKULIĆ NIKOLA 35, 51
 DRAZIĆ SLAVKO 40, 279
 DREZGA PETAR 60
 DUGONJIĆ RATO 258
 DVORŽAK FRANJO 40

ĐUJIĆ MOMČILO 22, 89, 98, 99,
 110, 111, 116
 ĐURIĆ DUŠAN 35
 ĐURIĆ MILAN 60
 ĐURIĆ VASO 33

EREČKO MATIJA 60

FABRIJAN FRANJO 60
 FELKER VLADO 39, 40, 41
 FILIPOVIĆ SILVIJO 50, 51, 71,
 103, 104, 105
 FRANCETIĆ BERTO 40
 FRANIĆ ROKO BARBA 50, 51,
 120, 137, 179, 195, 279

FRIGANOVIĆ MILAN 50, 51
FRIGANOVIĆ TONČI 50
FRKOVIĆ IVAN 40
FRKOVIĆ NIKOLA 40, 279
FURAČ ACO 34
FURLAN HERMAN 31, 33, 71,
136

GAČESA ĐURO 34
GAČEŠA VASILJ 58, 60, 62, 63
GALOGAZA ĐURO 33
GAŠPARAC JURAJ 40
GEROVAC LJUBICA 38, 43, 44
GLAZAR DINKO 40, 202
GNJATOVIĆ DUŠAN 60
GORKI MAKSIM 177
GOSTOVIC MILE SRBIN 40
154
GOŠNJAK IVAN 188, 194, 217,
219
GRBAC MILAN 40
GREGOV (natporučnik) 233
GRIVA DUŠAN 60
GRUBELIĆ JOSIP 50, 71
GRŽETIĆ JOSIP 40
GUIDOTI DINO 174
GUŠIĆ MILIĆ 34

HINIĆ BOZO 51, 144
HINIĆ STEVO 51, 52
HOUEVAC VECO 195, 198, 208,
212, 213, 214, 215, 219, 220, 233,
237, 239, 253, 257
HORVAT JOSIP 171
HORVATIĆ MATO 31, 35, 80,
154
HOST MILJENKO 40
HRELJAC ZVONKO 40

ILIĆ MANE 51
ILIĆ VLADO 207
ILIK (vojnik) 208
IVANIĆ NIKOLA 60
IVETIĆ VOJISLAV 127, 154, 178,
179, 181, 184
IVKOVIĆ PETAR 33, 34

IVOŠEVIĆ ĐURO 40
IVOŠEVIĆ MILOŠ 161
IVOŠEVIĆ STOJAN GODIN 40,
41, 155

JAKOVLJEVIĆ ANTE DRAGI
50
JAKŠIĆ SLAVKO 34, 178
JANČIĆ BOGDAN 161
JANKOVIĆ BOGOLJUB 40
JANJIĆ MIHAJLO 34
JANJIĆ VLADO CAPO 58
JARDAS JOSIP 40
JARIĆ STEVO 60
JERGOVIĆ (natporučnik) 233
JERMAN DRAGO 60, 65
JOKA MILAN 60, 61, 65
JOVANIĆ ĐOKO 50, 217, 219
JOVANOVIĆ ARSA 258
JOVANOVIĆ DUŠAN 40
JUKIĆ MARKO 50, 166, 178
JURAN MILAN 52, 101, 103
JURETIĆ RAFAEL 40, 120
JURIĆ MILAN ŽUTE 50
JURIN BLAŽ BRICO 50
JURJEVIĆ VLADO 60
JURLIN ANTON 90

KAJGANIĆ MILOŠ 34, 279
KALAFATIĆ BLAZ 39, 40, 41, 71,
104, 105
KALCINA IVO 50
KARAŠ BRANKO 34
KARDELJ EDVARD 12, 16, 17,
io 91 97
KATIĆ VLADO 69
KEKIĆ MIHAJLO 35, 123, 192
KEZALE JURAJ 40
KINDER VINKO 60
KLADARIN ĐURO, 58, 61, 62
KLARIĆ VINKO 40
KLEPAN JOZA 224
KLEUT PETAR 92, 94, 95, 134
KLIŠANIĆ IVAN 209
KLOBUČAR SLAVKO ČORT 211,
212
KLJAJIĆ GOJKO 35

KUAJIĆ LJUBAN 35
 KLJAJIĆ PETAR 33
 KNAPIĆ DRAGAN 123
 KNEZOVIĆ LUKA 40, 187
 KNEŽEVIĆ GOJKO 33
 KNEŽEVIĆ MARTIN 60
 KOMBEL RUDOLF 40
 KOMJENOVIC STOJAN 60
 KONČAR STEVO 51, 144
 KONJHODŽIĆ MAHMUD 37, 44,
 151, 169, 173, 174
 KORAĆ MILOVAN 33
 KORAĆ RADE 51
 KORDIĆ LJUBAN 60
 KOSANOVIĆ DUŠAN 40
 KOSANOVIĆ ĐURO 40
 KOVAČEVIĆ JOVO 34
 KOVAČEVIĆ PETAR 35
 KOVAČEVIĆ VELJKO 38, 41,
 160, 161, 186
 KRAJACIĆ MIHOVIL 40
 KRANJAC SILVIJO 50
 KRANJČEVIĆ SILVIJE
 STRAHIMIR 158
 KRAPLJANOV ANTE 147
 KRAŠ JOSIP 31
 KREACIĆ OTMAR KULTURA
 258
 KREĆA DUŠAN 60
 KRESOJEVIĆ BRANKO 32, 34,
 122, 123, 178, 183
 KRIVOKUĆA VASO 33
 KRIVOŠIJA MILAN 24, 123,
 187
 KRNJAIĆ BOŠKO 60
 KRONJA ANTE 49, 50
 KRPAN IVAN 40
 KRSTULOVIĆ VICKO JOVIĆ
 111
 KRŠĆANOVIĆ 43
 KRŠUL JOSIP 40
 KRŠULJ JURAJ 40
 KREMLIĆ MIJO 33
 KUFRIN MILKA 210, 211
 KUKIĆ MILOŠ 92, 102
 KUNIĆ LJUBOMIR 34
 KVATERNIK 240, 242
 LALIĆ MILORAD 51, 71
 LAKIĆ STEVO 40
 LAŠAN STJEPAN 60
 LEMAJIĆ ILIJA ICO 144, 145
 LENAC IVAN 168
 LIVADA DANE 236
 LONČAR BOŠKO 40
 LONČAR MANE PRSAN 40, 225
 LONČAR ŽIVKO 40
 LONČARIĆ JOVO 171
 LONDON ĐEK 177
 LUČIĆ ALBERT 40
 LUKETA VINKO 50, 72, 154
 LUKIN RUDOLF DOKO 50, 51
 LJUBIČIĆ NIKOLA 13, 14
 MACAKANJA DUŠAN 60
 MACAKANJA SLAVKO 60
 MACURA DMITAR 50, 51, 279
 MAČAK DUŠAN 60, 65
 MAČEK VLATKO 24, 201
 MAGNJETIĆ DUŠAN 40
 MAGOVAC DAKO 224
 MAGOVAC ILIJA 224
 MAJSTOROVIC BOŽO 80
 MALEŠEVIĆ MILE 35
 MALIĆ NIKOLA 33
 MALJKOVIĆ DUŠAN 38, 39, 40,
 154, 159, 279
 MALJKOVIĆ ŽIVKO 40, 154, 159
 MAMULA BOGDAN 3, 24, 40, 123,
 187, 254, 255
 MAMULA BOZO 40, 178
 MAMULA JOVO 161
 MAMULA LAZAR 165
 MAMULA PERO 40
 MAMULA RADE 40, 160
 MAMULA SIMO 164, 165
 MANDIĆ NIKOLA 51, 172, 179
 MARAS MARIJAN CRNI 40
 MARČELJA JOSIP 40
 MARIČIĆ VOJISLAV 40
 MARKON SLAVKO 211
 MARKOV JOSO 50
 MARKOVIĆ RAFAEL 60

MARTIĆ MILOŠ 60
MARUŠIĆ MATE 40
MATEJČIĆ MATE 40
MATIJEVIĆ MILE 35
MAVRIC MATE 40
MAVRINAC ALFRED 40
MAZINJANIN MILE 35
MAŽURANIĆ IVAN 158
MEDAKOVIĆ PETAR 33
MEDANIĆ DARKO 40
MEJAŠKI DANE 237
METZGER (pukovnik) 226, 227, 244, 247
MIHAILOVIĆ DRAŽA 20, 26, 88
MIHELČIĆ MATIJA 40
MIHIĆ MATE MATOŠ 50
MIKLIĆ ZVONKO 40
MIKŠIĆ STEVO 31, 33, 71, 107, 157, 159, 187
MIKULIĆ MILAN 33, 62
MILANOVIĆ DUŠAN 40
MILANOVIĆ RADE 51, 80, 183, 279
MILAŠINOVIĆ PERO 123
MILAŠINOVIĆ PETAR 34
MILAŠINOVIĆ STEVO 34, 123
MILETIĆ MATE 40
MILIČEVIĆ LJUBAN 33
MILINOVIĆ PERO 51, 155, 172, 179, 279
MILOSEVIC MILAN 34
MILOSEVIC BAČVARIĆ VELJKO 40, 41
MIANOVIĆ MILAN 33
MIOČIĆ PAVLE 60
MIOČINOVIĆ RADE 60
MLADENIĆ FERDO 40
MOJMIR MARTIN 187, 257
MOLNAR IVAN 40, 173
MOLJAC MILAN 40
MOŠINJANIN MILE 34
MRKIĆ DRAGO 33, 109
MRLE ZDRAVKO 40
MRŠA KORNELIO 50
MURETA SREČKO 40
MUSSOLINI BENITO 114, 115
MUTAK VLADO 60, 61

NAD KOŠTA 258
NEDIC MILAN 26
NEKIĆ SAVO 163
NEVAJDA MIRKO 60
NIKOLIC STEVO 123
NIKOLIŠ STEVO 34, 123
NOVAKOVIĆ VLADO 89

OGNJENOVIĆ JOVO 51
OGNJENOVIĆ OBRAD TODE 51
OGULINAC FRANJO SELJO 64, 198, 202, 213, 214, 219, 230, 231, 234, 235, 236, 238
OPAČIĆ STANKO 195
OPSENICA MIĆO 35
OPSENICA STANKO 123
ORAZI 114
OREŠČANIN BOGDAN 194, 258
OREŠČANIN PETAR 33
ORESKOVIĆ MARKO 90
ORLIĆ NIKOLA 40

PAĐEN MARCELJ 40, 178
PAĐEN STJEPAN 40, 178
PAĐEN ZDRAVKO 39, 40, 178, 184
PAIĆ STEVO 34, 123
PAJIC STEVO 123
PANJKOVIĆ SVETOZAR 60
PARMAC STANKO 213
PASARIČEK DRAGO 51
PASKAŠ LUKA 51, 144
PAVELIĆ ANTE, 35, 241, 243
PAVLAKOVIĆ JURA 201
PAVLEKOVIC JURE 35
PEKEC PERO 33
PEKIĆ DUŠAN 3, 24, 35, 123, 187, 192, 253
PELCIĆ ROMANO 40
PENDŽER JAKIĆ IVO 50
PERIČIĆ IVAN 40
PETROV ALFONZ 50, 166
PETROV KARLO 50
PETROVIĆ IVAN 40
PILAŠ STJEPAN 40

PILEPIĆ MELHIOR DUPIN 40
 PJEVAČ DUŠAN 33, 226, 229
 PLATIŠA MILAN 40
 PLEČAŠ MILAN 51
 PLEŠE ANTON 40
 POPOVIC DUŠAN 60
 POPOVIĆ ILIJA 24, 123, 164, 165, 178, 183, 187
 POPOVIC PAJO 89
 POPOVIĆ VLADO 138, 141, 258
 PRŠA JOSIP 60
 PUHALO SPASOJE 40
 PUPAVAC JOVO 51, 144
 PUPIĆ ANTE 40
 PUŠKAR STOJAN 35

RAČKI ANTON 40, 41
 RADIŠA 164
 RADOJČIĆ RADE KIĆO 38, 39, 40, 41
 RADOŠEVIĆ ILIJA 51
 RADOŠEVIĆ ŠTEFAN MALI 40
 RADOVIĆ JOVO 34
 RADOVIĆ MILOŠ 40, 41
 RADOVIĆ MILOŠ RAJKAN 41
 RADULOVIĆ DMITAR 40, 155
 RADULOVIĆ DRAGAN 60, 65
 RADULOVIĆ ĐURO 40
 RADULOVIĆ IGNJATIJA 40, 155
 RADULOVIĆ ILIJA 40
 RAFKIN VLADIMIR RANKO 50
 RAJAČIĆ PETAR 40
 RAJIŠIĆ LJUBAN 60
 RAK ANTE 50
 RAKIĆ MARKO 34
 RAPAJIĆ BOGOLJUB 51
 RAVKIN VLADIMIR 178
 REGINIĆ FRANJO 33
 RELJAC STJEPAN 40
 RELJIĆ BRANKO 163, 165
 RENDULIĆ MARKO 51
 RIBAR IVO LOLA FIŠER 18, 21, 22, 213, 258
 RIBARIĆ STJEPAN 60
 ROATTA MARIO 114, 115, 241, 243

ROGIĆ ROMANO 50
 ROKOV MILJENKO BRICA 50
 RONČEVIĆ ĐURO 35
 ROZANKOVIĆ JOŽA 59
 ROZNER IVO 34
 RUJNIK SIMO 34
 RUKAVINA IVO 41, 72, 93, 97
 RUMAC ZDRAVKO 40
 RUPIĆ 178

SAFTIĆ ANTON 40
 SARŠEN ANTON 40
 SARŠEN MATE 40
 SARTURIĆ BORIS 183
 SAVTĆ ADAM 60, 165
 SCIPIONE (aeneral) 246. 247
 SIMONELI FRANČESKO 51, 120, 136
 SKOČILTĆ JOSIP 40
 SKORUPAN VOJO 35
 SKROZA NIKOLA 50, 103
 SLADIĆ BRANKO 51
 SLADIĆ PETAR 50
 SLADOJEV PETAR 50
 SLOVENAC FRANJO 211
 SMOKVINA MARIJAN 40
 SMOLČIĆ TOMO 61, 65
 SOBALJ JOSO 71
 SOBOL JOSIP 40, 41, 71, 107
 SPAČEK BOŽO 33, 69, 71, 72, 74, 80, 108, 145, 169, 170, 180, 187, 195, 229, 255
 STIPANČEV NIKOLA 50
 STIPEČ VINKO 40
 STOKUĆA MILE 34, 40
 STRIŽIĆ TOMO 38, 39
 STUDEN DMITAR 51
 SUČEVIĆ BRANKO 34
 SUČEVIĆ MLADEN 40, 45
 SUDAR STANKO 35
 SUTLOVIĆ ALBERT 50
 SUŽNJEVIĆ NIKOLA 60
 SVRABIĆ MILAN 60
 SVRABIĆ MILOVAN 60

ŠAKIĆ MIĆUN 134
 ŠANTIĆ DUŠAN 50

SAPUT VOJISLAV 51
 SAŠA PETAR 33
 SAVIĆ ĐORĐE 35
 SAVOR IVAN 35
 ŠEGO (narednik) 233
 SIJAN MILAN 92
 SIROLA JOSIP 40
 SIROLA MATE BRKO 40, 71
 ŠKREBLIN IVICA 279
 SKRINJAR LUKA 60
 ŠKUGOR ANTE 50
 SOLA JA ĐORĐE 51
 SOSTARIĆ BORIS 40
 ŠPILJAK MIKA 257
 ŠTEFOK REGINA 211, 219
 ŠURKALO DINKO 50, 72, 73, 80,
 120, 132, 138, 202, 279
 ŠUŠKOV ZVONE 137, 279
 ŠVABIĆ MILAN 65
 ŠVOB VINKO 37, 44, 45, 151, 168,
 169, 173, 174
 ŠVORTNIĆ ANTE TONČT 50, 202

TARBUK LJUBAN 33
 TEPŠIĆ MILE 35
 TESLIĆ DMITAR 51
 TIBLJAŠ ROMANO 40
 TIČEK NIKOLA 127
 TIKULIN ANTON 50, 175, 222
 TIKULIN MARINKO 175, 222
 TIKULIN VOJISLAV 175, 222
 TIŠMA MILOŠ 60
 TODORIĆ STEVAN 40
 TODORIĆ VASO 51, 179, 187
 TOJAGIĆ MILAN 51, 60
 TOJENOVIĆ TOMO 51
 TOMAŠ ISO 51, 178
 TOMAŠEVIĆ (pukovnik) 231
 TOMAŠEVIĆ MILOŠ 34
 TOMINAC IVAN 60
 TOMJENOVIĆ TOMO 51
 TOMŠIĆ IVICA 218
 TONKOVIĆ JAKOV DURUS 40
 TRAFIJANČIĆ SAFET 68, 163
 TRBOJEVIĆ DUŠAN 103
 TRBOJEVIĆ DUŠAN DUDA 39,
 40, 41, 71

TRBOVIĆ MARKO 38
 TRBOVIĆ NIKOLA 40
 TRBOVIĆ NIKOLA NIKICA 44
 TRBOVIĆ STOJAN 40
 TRIFUNOVIĆ ILIJA BIRČANIN
 88 89
 TRKULJA MILAN 35, 51, 144
 TRKULJA MILAN MLADI 51
 TRKULJA SVETOZAR 33
 TRLAN IVAN 40
 TURK BOŽO 40
 TUS IVAN 40

ULEMF.K DARKO 34
 ULEMEK MARKO 41, 107
 UZELAC SRĐAN 154

VALJEN VLADIMIR 40
 VANČINA STANE 40
 VASILJEVIĆ JOVAN 60
 VEJVODA IVO 41, 161
 VELEBIT VLADO 145
 VELIMIROVIĆ MILOŠ 33
 VELJAČA ILIJA 60
 VIDOVIĆ NIKOLA 251
 VIDUČIĆ NEDELJKO 50
 VISARIONOVIĆ JOSIP
 STALJIN 19
 VIŠNJIĆ ILIJA 34
 VIŠNJIĆ RAFAILO 31
 VLADIĆ BRANKO 60, 61
 VLADIĆ VLADO 69
 VLAH MILUTIN 40
 VLAHOVIĆ IVICA 51, 157
 VLAHOVIĆ SLAVKO 40, 44
 VLAŠIĆ (narednik) 233
 VOJNOVIĆ PETAR 34
 VOJVODIĆ ĐURO 51
 VOLF IVAN 40
 VORKAPIĆ ADAM 33, 35
 VORKAPIĆ ČEDOMIR 33
 VORKAPIĆ MILUTIN 33
 VORKAPIĆ NIKOLA 33
 VORKAPIĆ RADE 33
 VRAČAR JOSIP 34, 123
 VUČINIĆ DUŠAN 60

VUČINIĆ SIMO 218
VUJIČIĆ VOJISLAV 51
VUKELIĆ NIKOLA 51
VUKELIĆ SAVO 168, 174
VUKOBRATOVIĆ DRAGAN 51
VUKOMANOVIĆ PAVLE STISE
213
VUKONIĆ VJERKO 40
VULELIJA SLAVKO 50, 51, 103
VURDELJA BRANKO 3

ZANUSSI GIOCOMO 244
ZATTI VITTORIO 245, 247
ZJAČA DUŠAN 33
ZLATAR JOVICA 34, 41, 71, 107

ZLATAR JOVO 103
ZORIĆ SAVO 35

ŽEŽELJ MILAN 44, 69, 70, 71, 74,
80, 145, 154, 156, 164, 165, 168, 179,
181, 184, 234, 255
ŽGANEC JOSIP 257
ŽIGIĆ BOŠKO 51
ŽIVČIĆ IVICA 60, 65
ŽIVKOVIĆ AMBROZ 50
ŽIVKOVIĆ DRAGO 50
ŽIVKOVIĆ PETAR 88
ŽMARIĆ DRAGO 40
ŽMARIĆ STANKO 40
ŽUPANIĆ MIRO ŠEŠKO 129

KAZALO GEOGRAFSKIH POJMOVA

- ABATOVA GORA 253, 254
ALAN 116, 160
ARAPOV DOL 128
- BABINA GORA 251
BABIN POTOK 125, 126, 127, 128,
129, 135, 144, 145, 146, 149
BADOVINCI 220, 251
BANIJA 22, 23, 25, 48, 57, 58, 60,
61, 62, 63, 64, 145, 214
BANJA LUKA 22
BATUSNICA 100
BEGOVO BRDO 33
BELA KRAJINA 250, 251, 261
BELOŠIĆ 225, 227
BENDER 88, 91, 92, 93, 94, 95,
97, 100, 110
BEOGRAD 13, 16, 19, 45, 48, 72,
144, 145, 148, 164, 279
BETINA 120
BIGINA POLJANA 126, 128, 129
BIHAĆ 122, 123, 124, 125, 126,
127, 132, 134
BIOGRAD NA MORU 51
BIOVČINA POLJE 113
BIŠINJA VAS 252
BJEUEVINA 63
BLAGAJ 195, 197
BLATA 32
BLATNICA 34
BLAŽENA GORA 251
BOSANSKO GRAHOVO 97, 100
BOSANSKA KRAJINA 21, 89, 90,
102
- BOSILJEVO 198, 199, 201, 202,
207, 209, 211, 220, 222, 223
BOSNA 17, 19, 22, 26, 37, 62, 64,
88, 239
BRČKO 68, 163
BRESTIK 57, 60, 61
BREZOVICA 218
BRIBIR 41
BRINJE 42, 43, 44, 45, 124, 153
BRINJSKI GORNJI KRAJ
36, 38, 152, 153
BRINJSKI KLANAC 153
BRLOG 149
BRNADIĆI 245
BROD 245
BRUBANJ 63
BUDAČKA RIJEKA 34
BUDINJAK 247, 253, 254, 255,
259
BUKOVAC 253, 254, 255
BUKOVICA 90, 92, 106, 123
BUNIĆ 120, 138
BURIĆ 32, 123
BUTUSNICA 102
- CEROVAC 197, 251
CEROVICA 206, 210 219
CEROVNIK 251
CETINJE 36
CETOŠIĆ 252
CRNA GORA 37, 239
CRNA MLAKA 251
CRNI LUG 169, 170, 171, 172, 181,
183
CRNI POTOK 93

CRN'I VRH 100, 103, 104 105, 128
 CVIJANOVIC BRDO 194
 CVIJANOVIĆI 95

 ČELAVAC 116
 ČETISE 220

 ČABAR 37, 151, 169, 173
 ČABARSKI KRAJ 169
 ČARDAK 194
 ČELINAC 22
 ČRNILOVAC 253, 254, 255
 ČRNOMELJ 250
 ČUDIN KLANAC 127, 128, 129

 DALMACIJA 23, 25, 32, 41, 48,
 49, 50, 55, 57, 88, 89, 90, 91, 92,
 93, 97, 110, 111, 112, 113, 114, 115,
 116, 120, 121, 122, 126, 135, 138,
 143, 150, 162, 165, 166, 186, 187,
 226, 242, 257, 259, 260, 261, 279
 DANČULOVIĆI 225, 227
 DEBELA GLAVA 194
 DEBELO BRDO 52
 DELNICE 36, 37, 41, 168
 DINARA 99, 102, 112
 DOBRA 198
 DOBRICA 153
 DOLAC 108
 DOLJANI 149
 DONJA KUPČINA 254, 255
 DONJI BABIN POTOK 144
 DONJI LAPAC 47, 92
 DONJI TIŠKOVAC 93
 DONJI ZATEZALI 198
 DRAGANIĆ 214
 DRAGIŠIĆI 104, 223, 227
 DRENOVAC 62
 DREŽNICA 24, 35, 36, 38, 39, 40,
 44, 152, 153, 154, 155, 157, 160, 161,
 168, 175, 181, 184, 185, 188, 189,
 190, 191
 DREŽNIK 124, 125
 DRNIŠ 88
 DRVAR 97

 DUGA RESA 58
 DUGI DOL 147
 DUGO POLJE 93
 DULIBA 160

 DURICI 206, 210

 EMILIJA 174
 ERVENIK 113, 114
 EVROPA 13, 55

 FUŽINE 168

 GACKA DOLINA 144, 148
 GACESKO SELO 34
 GALIC 104
 GALIN 225, 227
 GENERALSKI STOL 196
 GLOGOVO 37, 151, 169, 170, 171,
 172, 173, 183
 GLAVACI 146, 147, 148, 149
 GLAVANOVA KUCA 107
 GLINA 57, 62, 196
 GLINSKO NOVO SELO 62
 GLOGOVO 45
 GLUŠINJE 254, 255
 GOJILO 65
 GOLOGLAV 93
 GOLUBICI 97, 99, 100, 101, 102,
 106, 108, 109, 111, 113, 141, 209,
 226,
 GOMIRJE 152, 160, 161, 162, 163,
 164, 165, 166, 167, 189
 GORNJA VAS 253, 254, 255
 GORNJE JELENJE 36, 168, 169,
 175, 176, 178, 179
 GORNJI BABIN POTOK 144
 GORNJI BRINJSKI KRAJ 35
 GORSKI KOTAR 23, 25, 35, 36,
 37, 38, 45, 46, 48, 55, 58, 82, 144,
 145, 150, 151, 153, 155, 160, 168,
 187, 188, 189, 190, 191, 192, 202,
 209, 259, 261, 279, 280
 GOSPIĆ 147, 155

GORJANCI 214, 240, 242, 243,
244, 245, 246, 247, 248, 250, 251,
252, 253, 257, 258, 259, 260, 261
GRABOCAC 63
GRAČAC 93, 94, 95, 97, 106, 112,
116, 137
GRADIŠKA 64
GRMUŠE 104
GROBINŠTINA 151, 175

HERCEGOVINA 88, 239
HOMOLJAC 127, 128, 129
HRVATSKA 4, 11, 18, 19, 20, 21,
22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 31, 33,
37, 38, 40, 42, 43, 45, 46, 47, 50,
63, 66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 79,
80, 82, 83, 86, 87, 91, 92, 93, 109,
110, 112, 116, 122, 123, 125, 127,
128, 129, 130, 132, 134, 135, 138,
140, 141, 142, 143, 144, 145, 148,
150, 151, 152, 153, 156, 163, 164,
168, 169, 170, 180, 181, 184, 186,
187, 188, 189, 190, 191, 192, 193,
194, 198, 201, 205, 207, 209, 210,
212, 213, 216, 219, 220, 221, 222,
238, 239, 241, 242, 244, 248, 250,
251, 252, 254, 257, 258, 259, 260,
261, 279, 280
HRVATSKI BLAGAJ 193, 194,
195, 196
HRVATSKO PRIMORJE 35, 36,
37, 38, 40, 42, 50, 55, 57, 107, 144,
151, 152, 153, 190, 209, 259, 261,
279
HRVATSKO ZAGORJE 72

ISTRA 23, 169
ITALIJA 35, 94
IŽ 110

JABUKOVAC 63
JADRAN 158
JADRANSKO MORE 124
JASENAK 41, 152, 162, 163, 165,
167, 168
JASTREBARSKO 214, 240, 253,
254

JEZERANI 42, 43
JEZERCE 52
JEZERNICA 220, 229, 230, 234,
251, 252
JOHOVICA 33
JOŠANI 172
JUGOSLAVIJA 11, 12, 14, 18, 26,
69, 88, 89, 165, 169, 180, 187, 189,
193, 201, 239, 241, 280

KALDRMA 93
KALNIK 213
KALJE 199, 209, 228, 229, 232,
233, 245, 247, 252, 253, 254
KAMANJE 251
KAPELA 42
KARLOVAC 31, 58, 147, 196, 197,
198, 201, 203, 207, 209, 214, 230,
231, 236, 240, 244, 245, 251, 253,
256, 261, 279
KASTAV 151
KASTAVŠTINA 151, 175
KAŠT 224, 225, 248
KATINOVAC 33, 34
KESTENOVAC 32, 191, 192, 195,
196, 202
KITA 95, 100, 103, 104, 105
KITIĆ 104
KLOKOČEVICA 52, 53, 54
KLJUKA 211, 212, 213, 236, 237
KNIN 49, 88, 90, 93, 94, 96, 97,
99, 100, 101, 102, 103, 106, 108,
109, 110, 111, 113, 114, 115, 116,
124, 241
KNINSKA KRAJINA 64, 89, 90,
95, 97, 115
KOKIREVO 34
KOKOTE 225, 227, 229, 252
KOM 107, 112
KORANA 191, 194
KORDIĆI 204, 214, 226, 228, 229,
230, 235
KORDUN 20, 22, 24, 25, 29, 31,
32, 45, 48, 53, 55, 82, 91, 107, 122,
124, 126, 145, 167, 190, 191, 192,
193, 194, 195, 196, 198, 199, 200,

202, 208, 209, 210, 211, 214, 222,
 229, 236, 237, 246, 250, 251, 253,
 254, 257, 258, 259, 260, 261, 279,
 280
 KORENICA 24, 28, 31, 32, 45, 46,
 47, 49, 52, 54, 55, 56, 57, 66, 67,
 71, 72, 73, 82, 84, 90, 120, 122, 126,
 127, 128, 135, 136, 138, 141
 KORENIČKA KAPELA 128
 KORENICKA KOTLINA 66
 KOSANOVIĆI 163
 KOSOVO 94, 100
 KOSOVSKA DOLINA 89
 KOSTANJEVAC 209, 225, 227, 228,
 229, 232, 233, 235, 245, 248, 251,
 252, 254
 KOTOR 115
 KOVACEVAC 259
 KOZARA 22, 64
 KOZICA 159
 KOZJAK 50
 KRAJ 171
 KRAJINA 22, 57, 64, 92, 251
 KRAKAR 185, 187, 188, 190, 191
 KRALJEVA DRAGA 107
 KRAŠIĆ 144, 204, 208, 209, 214,
 225, 227, 245, 247
 KRAVLJI MOST 107
 KRBAVA 47
 KRBAVICA 50, 51, 52, 138
 KRBAVSKO POLJE 137
 KRIŠPOLJE 42
 KRIVI PUT 156, 157
 KRK 38
 KRKA 243, 247, 248
 KRMPOTE 36, 158
 KRNJAK 33
 KRŠKO 250, 251, 252, 253
 KRŠKO POLJE 247
 KRUPA 106, 108, 109
 KUNČANI 220
 KUNIĆ 32, 191
 KUPA 31, 48, 201, 202, 203, 208,
 218, 219, 220, 223, 243, 253, 254,
 259
 KUPČINA 253, 259
 KUSAČKA GLAVICA 107
 LABUDOVAČ 126
 LAPAC 49
 LASAC 170, 175
 LAUDONOV GAJ 127
 LEDENICA 36, 158, 184
 LEKENIK 236
 LEŠČE 198, 252
 LIČ 41, 44
 LIČKO PETROVO SELO 32, 52,
 53, 54, 123, 124, 135
 LIČKO POLJE 117
 LIKA 23, 25, 32, 37, 47, 48, 49,
 51, 52, 53, 55, 57, 72, 82, 88, 89,
 90, 91, 92, 93, 94, 99, 103, 106, 109,
 116, 118, 119, 121, 122, 124, 132,
 134, 138, 145, 148, 149, 150, 153,
 163, 185, 186, 192, 237, 250, 259,
 279, 280
 LIPOVLJE 194
 LIVIDRAGA 151, 170, 173
 LOKOŠIN DOL 240
 LOKVE 41
 LONDON 187
 LONJGRAD 245
 LOVIĆ PREKRIŠKI 204
 LOVINAC 117
 LOVRIĆ 206, 208
 LUKOVO 168, 184
 LJESKOVAC 128
 LJUBOVO 49, 120
 MAGOVCI 214, 223, 224, 228
 MAJA 63
 MAKEDONIJA 18
 MALI ALAN 116
 MALINCI 220
 MALO VAN 116
 MARČINKOVA ČESMA 113
 MARINDOL 252
 MAŠNIK 118
 MEČANČANI 63
 MEDAK 117, 120
 MEDVEDICA 151
 MEDVEĐAK 52, 128
 MED VEDA VRATA 176, 181

MEĐEDA 26
MEĐEĐAK 34, 129
MEKINJAR 137, 138
METLIKA 203, 225, 230, 231, 240, 245, 247, 248, 249, 251, 252
MIHAJLOVIĆI 156
MIRIC STROPINE 126, 128, 132, 134
MIRICI 198
MLADE 171
MODRUŠ 191
MOKRO POLJE 113
MOLAT 51
MOSKVA 19, 154, 216
MOSLAVINA 72, 236
MOSTAR 115
MOSUN 184
MREŽNICA 191, 197, 198
MRKOPALJ 36, 152
MRZLA VODICA 168, 170, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182
MRZLO POLJE 253
MURTER 52, 101
MUSULINSKI POTOK 152

NEHAJ 158
NETRETIĆ 200, 201, 202, 207, 209, 211, 223
NIKOLIĆI 40, 41
NOVAKI 254
NOVI 156, 160, 168
NOVI VINODOLSKI 158
NOVO MESTO 200, 240, 247, 252
NOVO SELO 225, 245, 247, 253, 254

OBROVAC 106, 116, 117
OBRUČ 151
OGNJENOVAC 225, 227
OGNJENOVIĆI 225
OGULIN 152, 160, 161, 162, 168
OKIC 214
OKRUG 245
OKUCANI 64
ORAHEK 242
ORAHOVAC 200

ORAHOVICA 106
ORLOVICA 98
OSILNICA 169
OSINA 210
OSREDCI 93, 255
OSTRIC 251
OSTRIŽ 248, 249, 250, 252
OSUNJE 206, 219
OSTRC 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 247, 252, 253, 254
OTOČAC 44, 45, 124, 147, 148, 163
OTON 89, 96
OTRIĆ 112
OZALJ 203, 230, 231

PAĐENI 89, 96, 107
PALANKA 106
PARČE VA BARAKA 156
PAVLOVAC 193, 194, 195, 197
PECKA 62, 63
PECKO JEZERO 63
PECNO 225
PERJASICA 195, 196, 198
PERNA 33, 34, 107
PETROVA GORA 31, 123, 256
PETROVINA 212
PISAROVINA 237

PT ATT
PLANINA 210, 219, 240
PLAŠKI 31, 32, 43, 44, 124, 160
PLAŠKI-BLATA 44
PLAT AK 151
PLAVCI 226, 227, 251
PLAVCA DRAGA 32
PLAVNO 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 102, 106, 110, 113
PLEVLJE 17
PLITVICE 122, 124, 125, 127, 128, 129, 130, 134, 136, 145
PLITVIČKA DRAGA 234
PLITVIČKA JEZERA 32, 49, 52, 53, 54, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 132, 134, 136, 140
PLITVIČKI LJESKOVAC 126, 127, 129, 132
PLJEŠEVICA 99, 100, 102, 103, 155

PLJEŠIVICA 214
 PODLAPACA 47
 PODUM 147, 149
 POGANA JAMA 209
 POKUPLJE 23, 212, 216, 217, 219,
 220, 243, 256, 257, 259
 POLOJ 195
 POLJANA-RADULOVICI 34
 PONIKVARI 33
 PREBOJ 53
 PRESEKA 206
 PREVJES 106, 107, 108
 PREZIDA 116
 PRIBIĆ 214
 PRIBUDIĆ 110, 113
 PRIJEBOJ 32, 52, 53, 54, 122, 123,
 124, 125, 126, 127, 128, 132, 133
 PRIJEDOR 64
 PRILISĆE 207
 PRIMISLJE 32, 123, 191
 PRIMORJE 35, 37, 90, 91, 155
 PRIMOŠTEN 72
 PRISELI 223, 224
 PRLJEVO 99, 106, 110
 PROMINA 88
 PRVIĆ 175

 RADATOVIĆI 220, 225, 247, 251,
 252
 RADINOVIĆI 225, 226, 227, 223
 RADINJA 17
 RADUEVICA 100, 102
 RADOVICA 249
 RADUČ 116, 117, 120, 121
 RADUČIĆ 113
 RADUŠCE 245
 RASTOVACA 54, 128
 RAVNA GORA 36, 152
 RAVNI TAVAN 107, 108
 RELIĆI 227
 RIBNIK 117, 201, 202, 207, 209,
 211, 223, 251
 RIJEKA 35, 37, 151, 160, 168, 174,
 175
 RIM 113, 113
 RISNJAK 37, 170, 175, 176 185
 RODICI 104

 ROGOZNO 168, 179, 180
 ROZALNICA 245
 RUDANOVAC 52
 RUDO 26
 RUDOPOLJE 146

 SABORSKI 125, 127
 SADLOVAC 123
 SAMOBOR 199, 206, 227, 230, 240,
 254, 259
 SANDŽAK 17, 26
 SARAJEVO 48, 145, 148
 SAVA 22, 31, 48, 64, 72, 90
 SELIŠTE 156
 SEMIC 250
 SENJ 43, 45, 153, 156, 157, 158,
 159, 160
 SERTIC POLJANA 124, 125, 128
 SIČA 31, 194, 196, 197, 198, 199,
 209
 SILOVINA 240
 SINAC 32, 45
 SISAK 31, 58, 59
 SJENIČAK 254, 259, 261
 SJEVERNA DALMACIJA 49, 201
 SKELA 63
 SLAVETIC 244
 SLAVONIJA 22, 23, 25, 63, 64, 65,
 72, 218, 261
 SLAVSKO POLJE 33, 34, 163
 SLOVENIJA 18, 23, 79, 144, 155,
 170, 199, 200, 210, 213, 218, 219,
 225, 234, 236, 239, 242, 243, 246,
 248, 250, 251, 253, 256, 257, 259,
 260, 261
 SLOVENSKO PRIMORJE 169
 SLUNJ 193, 194
 SMILJAN 155
 SNJEŽNIK 151, 175
 SOŠICE 209, 211, 220, 223, 226,
 229, 230, 233, 235, 247, 250, 251, 252
 SOVJETSKI SAVEZ 216
 SPLIT 44, 88, 89
 SRB 47, 92
 SRBIJA 16, 17, 18, 239, 261
 SRPSKE MORAVICE 152
 STALAK 184

STALJINGRAD 216
 STARA KRŠLJA 123
 STARO SELO 34
 ŠTIPAN 218
 STOJDRAGA 225, 240, 245, 247
 STOLICE 12, 15
 STRMICA 89, 93, 94, 99, 100, 101, 103, 111
 SUHOR 155, 247
 SUŠAK 36, 38, 46, 151, 160, 161, 169, 175
 SUVA REČINA 158
 SV. JANA 214
 SVETA GERA 254
 SVETA GORA 214, 247, 253, 254
 SVETA PETKA 245
 SVETI ILIJA 251
 SVETI JAKOB 251
 SVETI NIKOLA 252
 SVETI ROK 116, 117, 120
 SVOJIĆ 195, 198
 SVRAČKOVO SELO 120, 144

 ŠALAMUNIĆ 120, 129, 136, 137, 138, 139, 141, 144, 149, 186
 ŠAMARICA 218
 ŠENJERNEJA 248
 ŠIBENIK 48, 50, 51, 52, 72, 90, 120, 129, 147
 ŠKARE 31, 45, 146, 147, 148, 149, 150
 ŠPANOVICA 65
 ŠUŠNJARA 194

 TIHOČAJ 254, 255
 TOBOLIĆ 191
 TOMIĆI 24
 TOMAŠEVIĆA 209
 TOMAŠEVIĆI 252
 TOMAŠIĆI 198
 TOMIŠINA DRAGA 158, 159
 TRAVNIK 155, 168, 169, 175, 176, 177, 180, 181
 TREŠNJEVIK 63

 TRIBUNJ 147
 TRNOV VRH 247
 TRPČINA 247
 TRST 261
 TUPČINA 245
 TURJANSKI 49, 50
 TUŠILOVIĆ 251
 TUŽEVIĆI 45

 UDBINA 47, 124, 137
 UILICA 93
 UM 148
 UNA 64, 259
 UVALICA 126, 127, 128, 129

 VAGANAC 123
 VELEBIT 90, 106, 112, 115, 116, 117, 120
 VELEBITSKA ŠPILJA 109
 VELI IŽ 51, 103
 VELIKA KLADUŠA 194
 VELIKA PECKA 33
 VELJUN 100, 103, 191, 192, 193, 195
 VILIN KLANAC 103
 VINI VRH 244, 245, 248
 VISOĆE 204, 206, 214, 226, 227, 234, 251, 252,
 VIVODINA 199, 204, 206, 208, 209, 214, 222, 223, 225, 226, 228, 232, 234, 244, 247, 252
 VOJNIC 29
 VOLGA 216
 VORKAPIĆ SELO 33
 VRATNIK 158
 VRBANJA 64
 VRBAS 22
 VRBOVSKO 37, 154, 160, 161, 162, 163
 VREBAČ 117, 121, 179
 VREBAČKA STAZA 120
 VRELA 163
 VRGINMOST 163
 VRHOVINE 47, 124, 125, 128, 132, 134, 144

VRLJIČKA KRAJINA 99
VRPILE 120
VRPOLJE 99, 101, 102, 110
VRSIĆ 169, 171, 178, 183, 189
VUČETIN VRH 104
VUČKOVIĆI 31
VUKOVA GORICA 201, 202, 207,
223

ZABINAC 103
ZADAR 90, 113, 114, 115
ZAGREB 18, 21, 33, 35, 48, 58, 65,
151, 160, 168, 175, 209, 213, 214,
218, 230, 232, 233, 236, 240, 241,
243, 251, 253, 256, 261, 280
ZAKLOPACA 52, 123, 128
ZBJEG 24, 123
ZRINJ 63

ZRMANJA 72, 94, 98, 99, 106, 107,
109, 110, 112, 115
ZRNICI 41, 191

ŽAGAR 109
ŽARGOVIĆI 101
ŽELJEZNO 225, 232, 253
ŽIROVAC 63
ŽUMBERACKA PLANINA 253
ŽUMBERAK 23, 31, 145, 155, 191,
198, 199,200, 202, 204, 205,207,
208, 209,210, 211, 212, 213,214,
216, 217,218, 219, 220, 221,222,
223, 224,225, 226, 227, 229,230,
231, 232,233, 234, 237, 238,239,
240, 241,242, 243, 244, 246,24S.
249, 250,251, 256, 257, 258,259,
260, 261, 279, 280

TUMAČ SKRAĆENICA

AFŽ	— Antifašistički front žena
AIHRPH	— Arhiv Instituta za historiju radničkog pokreta Hrvatske
AVNOJ	— Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
CK	— Centralni komitet
CK KPH	— Centralni komitet Komunističke partije Hrvatske
CK KPJ	— Centralni komitet Komunističke Partije Jugoslavije
GŠH	— Glavni štab Hrvatske
Gš NOPOJ	— Glavni štab narodnooslobodilačkih partizanskih odreda Jugoslavije
Gš NOVJ	— Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije
HAK	— Historijski arhiv u Karlovcu
IHRPH	— Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske
JNA	— Jugoslavenska narodna armija
JNOF	— Jedinstveni narodnooslobodilački front
KNOO	— Kotarski narodnooslobodilački odbor
KP	— Komunistička partija
KPH	— Komunistička partija Hrvatske
KPJ	— Komunistička partija Jugoslavije
KPO	— Kordunaški partizanski odred
MK	— Mjesni komitet
MNO	— Mjesni narodni odbor
NDH	— Nezavisna država Hrvatska

NOB	— Narodnooslobodilačka borba
NOF	— Narodnooslobodilačka fronta
NOO	— Narodnooslobodilački odbor
NOP	— Narodnooslobodilački pokret
NOR	— Narodnooslobodilački rat
NOV	— Narodnooslobodilačka vojska
NOVJ	— Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije
OK	— Okružni komitet
OK KPH	— Okružni komitet Komunističke partije Hrvatske
ONOO	— Okružni narodnooslobodilački odbor
PGPO	— Primorsko-goranski partizanski odred
PO	— Partizanski odred
POJ	— Partizanski odredi Jugoslavije
SKOJ	— Savez komunističke omladine Jugoslavije
SMG	— Savez mlade generacije
USAOH	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Hrvatske
USAOJ	— Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije
VŠ	— Vrhovni štab
Vš NOV i POJ —	Vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Jugoslavije
ŽPO	— žumberački partizanski odred

SADRŽAJ

NAPOMENA REDAKCIJE	7
<i>Jakov Blažević</i>	
O PRVOM PROLETERSKOM BATALJONU U HRVATSKOJ — KORENICA 7. MAJA 1942.....	9
<i>Bogdan Mamuta</i>	
UVOD	U
Formiranje Prve proleterske narodnooslobodilačke udarne brigade	• 16
Situacija u Hrvatskoj u vrijeme priprema za formiranje pro- letherskih jedinica.....	23
Mjere Glavnog štaba Hrvatske i CK KPH u vezi formiranja proletherskih jedinica u Hrvatskoj	25
FORMIRANJE PROLETERSKIH ČETA I NJIHOVA BORBENA DEJSTVA	29
<i>Dušan Pekić</i>	
Kordunaška proletherska četa.....V ->.*	29
<i>Bogdan Mamuta</i>	
Primorsko-goranska proletherska četa.....	• 35
Napad na Jezerane..... ^{^2}	
Akcija na željezničkoj pruzi kod Plaškog.....	44
<i>Branko Vurdelja</i>	
Formiranje i borbena dejstva Ličko-dalmatinske proletherske čete	*7
Banijska proletherska četa i njena dejstva.....	57
Formiranje Prvog proletherskog bataljona Hrvatske i njegovi zadaci	66

Rudi Bašić

BORBE BATALJONA U SASTAVU KOMBINOVANOG ODREDA NA TROMEDI LIKE, DALMACIJE I BOSNE.....	88
Vojnopolitička situacija na tromedi i napad na »Bender« . .	88
Poraz Talijana i četnika u rejonu Plavna i Golubića.....	97
Borbe kod Prevjesa i Krupe.....	106
Povratak u Liku i značaj dejstava Kombinovanog odreda na tromedi	116

Branko Vitrdelja

BORBENA DEJSTVA U LICU JUNI—JULI 1942.....	122
Popuna u Korenici i borbe u rejonu Plitvica.....	122

Bogdan Mamula

BORBE BATALJONA U HRVATSKOM PRIMORJU I GORSKOM KOTARU OD JULA DO SEPTEMBRA 1942.....	151
Marš bataljona iz Like za Drežnicu.....	153
Akcija na talijansku kolonu na cesti između Senja i Novog	156
Akcija na Gomirje.....	160
Zasjeda na cesti Gerovo—Crni Lug.....	170
Akcija na cesti između Mrzlih Vodica i Gornjeg Jelenja . . .	175
Druga akcija na Vršiću.....	183
Povratak u Drežnicu.....	184

Dušan Pekić

IZ GORSKOG KOTARA NA KORDUN.....	191
S Korduna u Žumberak.....	198
Na Žumberku.....	204
Razbijanje neprijateljske ofanzive i proboj obruča.....	225
Operacija »Gorjanci«	241

SPISAK BORACA PRVOG PROLETERSKOG BATALJONA HRVATSKE	262
KAZALO LIČNIH IMENA.....	279
KAZALO GEOGRAFSKIH POJMOVA.....	287
TUMAČ SKRAĆENICA.....	295

PRVI PROLETERSKI BATALJON HRVATSKE

Izdavač

HISTORIJSKI ARHIV U KARLOVCU, Lj. Šestica 5

Za izdavača

Dr ĐURO ZATEZALO

Tehnički urednik

MILENA MIHALINEC

Opremio

Graf. inž. ROKO BOLAN ČA

Lektor i korektor

VLADIMIR FUNDUK, prof.

Autor fotografija

NIKOLA BIBIĆ

borac 13. proleTERSke brigade

Kazalo ličnih imena, geografskih pojmova
i tumač skraćenica

KATICA MESAROS

Daktilografi

VERA BANJANIN, JELENA KOVAČEVIĆ,
ANKICA POPOVIĆ

Strojni slog

MARIJAN GIBAŠ, JOSIP IPSA

Meteor

MAJA MATEJIĆ

Naklada 4000 primjeraka